

86

200

6

491.286

~~500~~ - 200

17996

491286
5050-2500

0. 0. Oku hūmā

C. 7177

పీఠిక

—:0:—

ఆద్యులారా :

సర్వభాషామూలమై మన ప్రాచీనాద్యులకు మాతృ
భాషయైన సంస్కృత భాష యొక్క ప్రాశస్త్యము నెరుంగని
వారులేరు. అట్టిమాతృభాషా శబ్దమికాలమునందు, మాతృ
శబ్దములోని ప్రాణములమార్పుట వలనఁ గాఁబోలు “మృతా
భాషా” యనెడు వ్యస్తపదములుగా నేర్పడినది. ఏనాఁడీభాష
జీవవర్తియు వ్యవహారములో నుండినదియో స్వస్థమందేని
నోచుచుండు లేదు; కాని ఏనాఁడో యీభాషాకల్పవల్లి
ప్రాణమునోపాలము మనయాద్యులచే నాదృతయై దైవందిన
ప్రాణమున మహాభివృద్ధి నొందె ననిమాత్రముకొన్ని కార
ణములవలన నేమ నమ్మితిని. కాన మరల నాభాషామతల్లిని
వ్యవహారదశలోనికిఁదెచ్చు తలంపున నీచిన్ని పాత్రమును
(పద్యభాషాగమున) ఆక్షరజ్ఞానముగల ప్రతివ్యక్తికిని బరా
హిత్యము లేకయే స్వయంకృషిచే సంస్కృతభాషా జ్ఞానము
నిలుగునంత సులభమైతిని వ్రాసితిని. ఇటులనే మఱి రెండు
విధములగా వ్రాసితిని. ఇవి ఒక దానికంటె నింకొకటి
ప్రామాణ్యవృద్ధికరములగునే యుండును. మొత్తమున నీ మూడు
విధములలోఁగల భావదర్థము నతిసులభముగా నాటమ
యగునట్లుగనే వ్రాసెదననియు, నందుచే సంస్కృ
తభాషా విరాటంకముగామాట్లాడుటకును, సభలలో నుపన్య
సము, ఉపన్యస చిన్నవృత్తములతోను గవితనల్లుటకు
వృత్తి చక్కగఁ గల్గుననియు నాయభిప్రాయము.
ఇది మూడువిధములఁ బఠించుటవలన గీర్వాణభాషా

సంప్రదాయమున మంచిపునాది ఏర్పడినవారికి సాహిత్యాభివృద్ధికిని, వ్యాకరణాభివృద్ధికిని మిగుల సుపకరించుటకై “వార్షిక జీవితము, ఆంధ్ర-సంస్కృత నిఘంటువు, క్రియాదర్శము...” మున్నగు గ్రంథములఁ గూడ విరచించి ప్రకటించితిని కానఁ దా మెల్లరును వానిని గూడఁ బఠించి మాతృభాషామతల్లి నుద్ధరింతురుగాఁత!

ఇఁక భాషనువ్యవహారదశ లోనికిఁ దేవలయునన్న స్వస్యముతోఁ గాటుభాషామృతమునుగూడఁ దల్లులే బిడ్డలకు రుచి చూపవలెను. కావునఁ బురుషులకన్న స్త్రీలే ముందుగ నీ భాషాజ్ఞానముకలవారై యుండవలెను. హిందుమత

ద్వీజాంగనలకు వివాహాదినముననే స్థావరీపాక మహోత్సవము ధర్మశాస్త్ర విహితమై యుండుటచేఁ గాఁబోలు హైందవ స్త్రీలకు వంటయిల్లేక్రీడామందిరమై, చేఁట, తిరుగలి మున్నగు గృహోపకరణములే యాట బొమ్మలై స్వయంపాకాదులే విలాసఫలములై చెలంగుచున్నవి దానంజేసియే వారికి భోజన, గృహోపకరణములద్వారమునఁగాని భాషాజ్ఞానములు గలిగించుటకు వలనుపడ దని యీ పాత్రమున నటులనే పాఠముల వ్రాసితిని. కావున ముందుగ నీపాత్రమునెల్లఁగునదమ సలీమణులకు బోధించి, తద్వారమున గీర్వాణవాణిని బునరుజ్జీవింతు జేయుచు నాప్రయత్నముమునకుఁ దోడ్పడుదురు గాఁత!

గుంటూరు పురి	}	ఇట్లు విన్నవించు సజ్జనవిధేయు
కలి ౫౦౩౫		
ఆనంద సం. ఆశ్వయుజము.		(కీ.శే.) కాశీకృష్ణాచార్య

శ్రీ లక్ష్మీహయగ్రీవో విజయతే రరామ్.

బో ధి నీ

—:0:—

క్లో. శ్రీవాజివదనం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా గురుపదామ్బుజమ్
కాశీ కృష్ణేన విదుషా । క్రియతే బాలబోధినీ.

౧. పృథమః పాఠః = మొదటిపాఠము.

సః = వాడు కుత్ర = ఎక్కడ ! అస్తి = ఉన్నాడు
త్వం = నీవు తత్ర = అక్కడ అసి = ఉన్నావు
అహం = నేను అత్ర = ఇక్కడ ఆస్మి = ఉన్నాను

౧. సః అస్తి ౨. అహం తత్ర అస్మి. ౩. త్వం కుత్ర అసి.
౪. సః తత్ర అస్తి, ౫. అహం అత్ర అస్మి. ౬. త్వం తత్ర
అసి. ౭ సః కుత్ర అస్తి. ౮. సః అత్ర అస్తి. ౯, త్వం అత్ర
అసి. ౧౦. అహం కుత్ర అస్మి.

౧. నీవు ఎక్కడ నున్నావు? ౨. నేను ఇక్కడనున్నాను.
౩. వాడు అక్కడనున్నాడు. ౪. నీవు ఇక్కడనున్నావు.
౫. నేను ఎక్కడనున్నాను! ౬. నీవున్నావు. ౭. నేనున్నాను.
౮. వాడున్నాడు. ౯. నే నక్కడ నున్నాను. ౧౦. నీ
వక్కడనున్నావు.

౨. ద్వితీయః పాఠః = రెండవపాఠము.

తే = వారు కదా = ఎప్పుడు? సంతి = ఉన్నారు
యాయం = మీరు తదా = ఎప్పుడు స్థ = మీరున్నారు
వయం = మేము ఇదానీం = ఇప్పుడు స్థః = ఉన్నాము

౧. త్వం తదా తత్రాసి. ౨, తే సంతి. ౩. యాయం స్థ.
౪. వయం స్థః. ౫. తే ఇదానీం కుత్ర సంతి? ౬. యాయం కదా

అత్ర స్థః ౨.వయం తదా అత్ర స్థః ౮.సః ఇదానీంకుత్రాస్థిః
౯. అహం ఇదానీం అత్రాస్థి ౧౦. యూయం కుత్ర స్థః

౧. నే నిపు డక్కడ నున్నాను. ౨. మీ రిపు డక్కడ
నున్నారు, ౩. మే మపు డక్కడ నున్నాము. ౪. వా రెపు
డక్కడ నున్నారు. ౫. మీ రెపు డున్నారు. ౬. మే మపు
డున్నాము. ౭. వా రున్నారు. ౮. మీ నున్నారు. ౯. మే
మున్నాము. ౧౦. వా రెక్కడ నున్నారు.

౩. తృతీయః పాఠః = మూడవపాఠము.

ఏమః = ఏడు వా = ఆ, ఓ ఆసీత్ = ఉండెను

కః = ఎవడు? న = లేదు, కాదు ఆసీః = ఉంటిని

సర్వః = ప్రతివాడు బత = ఆయ్యో! ఆసం = ఉంటిని

౧. ఏమః తదా కుత్రాసీత్? ౨. సః తదా అత్రాసీత్.

౩. త్వం కుత్రాసీః ౪. అహం తత్రాసం. ౫. కః తత్రాసీత్?

౬. వయం తత్ర న స్థః ౭. తే త త న సంతి ౮. బత! స.

తత్రాస్తివా? ౯. ఏమః తత్ర నాస్తివా? ౧౦ సర్వతత్రాస్తి.

౧. నీవపు డక్కడ నుంటివి? ౨. నే నపుడక్కడనుంటిని.

౩. ఆయ్యో! వారక్కడ నున్నారా? ౪. నేనిక్కడలేకుంటిని.

౫. వా డెవడు? ౬ నీ వెవడవు? ౭. నీ విపు డక్కడ

నున్నావు? ౮. వారిక్కడ నున్నారా? ౯! మీ రపు డక్కడ

నున్నారు. ౧౦. మే మపు డిక్కడ లేము.

౪. చతుర్థః పాఠః = నాల్గవపాఠము.

ఏతే = ఏరు ఆద్య = ఇవ్వేళ ఆపన్ = ఉండిరి

కే = ఎవరు ఏకదా = ఒకప్పుడు ఆస్త = మీరుంటిరి

సర్వే = అందఱు సర్వదా = ఎల్లప్పుడు ఆగ్మ = ఉంటిమి

౧. ఏతే అద్య క్షత్రాసన్? ౨. తే ఏదా త్రతాసన్
౩. యూయం సర్వదా అత్రాస. ౪. వయం కదా అత్రాస్మి
౫. తత్ర కే ఆసన్? ౬. సర్వే త్రతాసన్. ౭. తేకే?
౮. వయం అద్య తత్ర స్మః. ౯. త్వం అత్రనాసీ. ౧౦. బత!
అహం అత్రాసం.

౧. మీ రెవరు? ౨. మే మిక్కడ నుంటిమి ౩. ఇవ్వేళ
వాఁ డక్కడ నున్నాడు. ౪. నీ వక్కడ లేవా? ౫. మేము
దటము అక్కడనుంటిమి. ౬. మీరందఱు నక్కడనుంటిరా?
౭. ఎవ రివ్వేళ నక్కడ నున్నాడు? ౮. వారు వీరు మేము
అక్కడ నుంటిమి. ౯. మీ రెపు డక్కడ నుంటిరి? ౧౦. మే
మివ్వేళ అక్కడ నుంటిమి.

౫. పంచమః పాఠః = ఐదవపాఠము.

ఏకః = ఒకఁడు ప్రాతః=ప్రాత్రున అస్తు=ఉండనీ, కానిమ్ము
అనేకే=చాలమంది సాయం=సందెవేళ ఏధి=ఉండుము,
కతి=ఎన్ని, ఎందఱు? నక్తం=రాత్రి ఆసాని=నేనుండనిమ్ము.

౧. తత్ర కతి సంతి? ౨. ఏకః అద్య ప్రాతః తత్రాసీత్.
౩. సః తత్రాస్తు ౪. త్వం అద్య సాయం అత్ర ఏధి ౫. సాయం
తత్ర అనేకే ఆసన్ ౬. అహం తత్ర అసాని ౭. తే సర్వే
నక్తం తత్ర న సంతి ౮. యూయం అద్య నక్తం క్షత్రాస్తః?
౯. వయం సర్వే అత్రాస్మ ౧౦. కతి అత్రాసన్?

౧. నీ వీవేళ రాత్రి అక్కడనుండు ౨. ఈవేళ ప్రాత్రున
అక్కడ నెందఱుండిరి? ౩. అక్కడ నొకఁడుండెను ౪. మీ
రక్కడ నుంటిరా? ౫. మే మిక్కడలేము ౬. చాలమంది ఆపు
డక్కడ నుండిరి. ౭. నే నిక్కడ నుండనిమ్ము ౮. వాఁ డిపు

డెక్కడనున్నాడు? ౯. వాడిక్కడ లేడు ౧౦. నీ వెపు
నుంటివి?

౬. వస్తువు పాఠః = ఆటవపాఠము.

యః = ఎవడు (ఎవడైతే) అన్యః = ఇతరుడు స్వః = తాను
ప్రభృతి = మొదలుకొని, నుండి శ్వః = రేపు, హ్యః = నిన్న
సః = వారుండనిమ్ము స్తః = ఉండుడు అసామః = మేముండ
నిమ్ము.

౧. వయం అద్య ప్రభృతి తత్ర స్వః ౨. యాయం
శ్వః ప్రభృతి అత్ర స్త ౩. హ్యః అహం తత్తాసం ౪. అన్యః
తత్ర నాసీత్ ౫. యస్తత్తాసీత్ సః అహం ౬. త్వం కః
౭. అహం ఏకః ౮. కదా త్వం తత్తాసీత్ ౯. తే హ్య
స్తత్తాసత్. ౧౦. తత్ర హ్యః కే అసన్, అద్య-పాత్రః
ప్రభృతి కే స తి

౧. నిన్న నీ వక్కడ లేవా? ౨. నేనక్కడ లేను.. ౩. మే
మక్కడ నుండనిమ్ము ౪. వా రిక్కడ నుండనిమ్ము. ౫. మీ
రీనాడు మొదలుకొని యెక్కడ నుంటి? ౬. మే మిక్కడ
నుంటిమి. ౭. మీ రక్కడ నుంటి? ౮. వీరెక్కడనున్నారో,
౯ వారందఱు నిక్కడ నుండిరి. ౧౦. ఇప్పుడక్కడ
నొక్కఁడున్నాడు

౭. సప్తమః పాఠః = ఏడవపాఠము.

యే = ఎవరు (ఎవరైతే) అన్యే = ఇతరులు స్వే = తాము
కిం = ఏమి? అపి = ను, యను కూడ అనేకత్ర =
స్యాత్ = ఉండును, వలెను, చాలును [చాలచోట్ల
స్యాః = ఉండువు, వలెను, చాలునువు
స్యాం = ఉండును, వలెను, చాలుదురు.

౧. అన్యే అపి తత్ర న సంతి ౨. తే తత్రాసన్వాః ౩. కింవా
 ౪. అద్య ఏకః అపి తత్ర నాస్తి ౫ అహం అపి తత్ర స్యాం
 ౬. త్వం శ్వః అనేకత్ర స్యాః ౭ యాయం తత్ర న స్తకింవా!
 ౮ హ్యః అత్ర త్వం అపి నాసీః ౯. శ్వః ప్రభృతి అహమపి
 తత్ర స్యాం ౧౦. తే స్వే తత్ర తదా ఆసన్; ఇదానీం నాసన్.

౧. తామను అక్కడ లేరు ౨. నిన్న నక్కడ నెవ
 రున్నారో వారిప్పుడులేరు ౩. ఇవ్వేళ వాడక్కడ లేడేమో!
 ౪. ప్రాద్ధున మొదలుకొని నీ వక్కడ నుండవలెను ౫ మే
 మివ్వేళ నక్కడ నుండలేదు ౬. మీరివ్వేళ నిక్కడనున్నారు
 కారు ౭. వారు ఎవరో! ౮. అక్కడ నితరులును చాలమంది
 యుండిరి ౯. ఏమో నే నక్కడ నుండవలెనో! ౧౦. వారందఱు
 నే డిక్కడ నుండలేదు.

౮. అష్టమః పాఠః=ఎనిమిదవపాఠము.

కశ్చిత్ = ఒకానొకడు ఏకత్ర = ఒకచోట
 కతిచిత్ = కొందఱు, కొన్ని మా = వద్దు
 కించిత్, ఈషత్ = కొంచెము నోచేత్ = లేనియెడల

స్యః = కొందురు, వలెను, చాలుదురు

స్యాత = మీరుందురు, వలెను, చాలుదురు

స్యామ = ఉందుము, వలెను, చాలుదుము

. తత్ర కశ్చిత్ స్యాత్ ౨. నోచేత్ యాయంతత్ర
 స్యాత్ ౩. కతిచిత్ తత్ర సంతి ౪. వయం అత్ర స్యామ ౫. తత్ర

కించిత్ అపి నాస్తి ౧. యూయం తత్ర మాస్తి ౨. కతిచిత్
అత్ర స్మ్యః ౩. అత్ర కిం అపి నాస్తి ౪. ఏతే కతిచిత్ తత్ర
నాసన్ ౫. వయం కతిచిత్ అత్ర స్మ్యః

౧. మీరు కొంద టిక్కడ నుండుడు ౨ మేము
కొందఱు మక్కడ నుందుము ౩, ఇక్కడ నెవరును లేరు
౪. అక్కడ నిన్న నెవఁడుండెనో ఇక్కడను వాఁడుండవలెను
౫. మే మెక్కడ నుండవలెను? ౬ ఏమో వారును ఇక్కడ
నుండవలెను ౭ మీ రొకచోట నుండుడు ౮. ఇప్పుడక్కడ
నెవరును లేరు ౯. మీ రీవేళ రాత్రి అక్కడ నుండవలెనా?
౧౦. లేనియెడల మే మక్కడనుందుము.

౯. నవమః పాఠః = తొమ్మిదవపాఠము

['శ్చ' ధాతువు.

దేవః=దేవుడు కిమర్థం ఎందుకు? కరోతి=చేయుచున్నాడు
జనకః=తండ్రి ఏవ=ఏ కరోషి=చేయుచున్నావు
అగ్రజః=అన్న కిల=అటు కరోషి=చేయుచున్నాను

౧ దేవః కుత్రాస్తి ౨. సః అత్రాస్తి ౩ అగ్రజః

కిం కరోతి? ౪. కింవా! ౫. త్వం కింకరోషి? ౬. అహం అత్రా
సం ౭. యూయం కిమర్థం తత్ర స్థ? ౮. తే ఏవ తత్రాసన్కిల
౯. యూయం తత్ర కిమర్థం నాస్తి? ౧౦. అహం తత్రైవాస్మి

౧. దేవుఁ డొకచోట నున్నాడు ౨. వాడు చాల
చోట్లనున్నాడు ౩. మీ రిప్పు డెక్కడ నుంటిరి? ౪. ఎవఁడేమి
చేయుచున్నాడు? ౫ వా రందఱు నక్కడ నుండవలెను. ౬ నీవే

చేయుచున్నావేమి? 2. మేమే ఇక్కడనుండవలెను. ౩. ఎవరి క్షణ
లేరు? ౪. నీవిక్కడ లేవట ౧౦. నే నిక్కడనే యున్నాను.

౧౦. దశమః పాఠః = పదియవపాఠము.

దేవాః = దేవులు అన్యత్ర = మఱియొకచోట

దేవం = దేవుని తథా = అలాగు

దేవాన్ = దేవులను సర్వత్ర = అన్నిచోట్ల

కుర్వంతి = చేయుచున్నారు

కురుత = మీరు చేయుచున్నారు

కుర్మః = చేయుచున్నాము

౧. యూయం తత్ర కిం కురుత? ౨. వయం తత్రాస్మి.

. కిమపి నాస్తి ౪. తే తత్ర కిం కుర్వంతి? ౫. న కించిదపి.

౬. వయం కిం కుర్మః? ౭. దేవాఃకుత్రాసన్ : ౮. కుత్రాపి
నాసన్ ౯. అగ్నిః కే? ౧౦. తే సర్వేఽపి అగ్నిః.

౧. ఎవ రేమి చేయుచున్నారు? ౨ వారు మఱొక
చోట నున్నారు. ౩. అలాగా! ౪. అయ్యో! మీరిక్కడ నేమి
చేయుచున్నారు? ౫. ఏమియును లేదు. ౬. కొందఱిక్కడ
లేరు. ౭. ఎందఱు లేరు? ౮. మే మందఱును ఇక్కడనే
యున్నాము. ౯. ఏ రందఱును దేవులట. ౧౦. మే మందఱు
మేమియును చేయుట లేదు.

౧౧. ఏకాదశః పాఠః = పదునొకండవపాఠము.

బాలకః=పిల్లవాడు ఇవ=ఇతఁడు స్నానం = స్నానము-ను
బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణు ఖలు=కదా. స్నానాని=స్నానములు-లను
అనుజః=అమ్మగారు. అహో=ఔర! భోజనం=భోజనము-ను

౧. సర్వే బ్రాహ్మణా సత్రౌ భోజనం కుర్వంతి. ౨. వయం
అత్ర భోజనం కుర్మః ౩. యూయం కుత్ర స్నానం కురుతః
౪. సర్వే బాలకాః తత్ర న సంతిగే. అత్ర ఏకః అపి భోజనం
న కరోతి ౬ సః బాలకః ఇవాస్తి ౭. ఏతే స్నానం కుర్వంతి
ఖలు! ౮ న కుర్వంతి. కిమర్థం ౧౦. తే బాలకాః ఇవ సంతి

౧. బ్రాహ్మణు లందరు నక్కడ నుండి? ౨. వారు
స్నానము చేయుచున్నారు ౩. ఇవ్వేళ నిక్కడ నేమి? ౪. ఏమి
యును లేదు. ౫. కొందఱు పిల్లలు అక్కడ భోజనములను
చేయుచున్నారు. ౬. మే మందఱము ఇక్కడ స్నానములను
చేయుచున్నాము ౭. ఎందఱు పిల్లలిక్కడ నున్నారు? ౮ పిల్ల
లందఱు ఇక్కడనే యున్నారట ౯. మీరు స్నానము
జేయుట లేదేమి? ౧౦ మీరు పిల్లలవలె నక్కడ నెందుకు
భోజనములను చేయుచున్నారు. బౌరా!

౧౨, ద్వాదశః పాఠః = పండ్రెండవపాఠము.

పాకః=వంట కథం=ఇట్లు అకరోత్=చేసెను
నమస్కారః=నమస్కారము ఏవం=ఇట్లు అకరోః=చేసితివి
వ్యాపారః=వ్యాపారము ఇత్థం=ఇట్లు అకరవం=చేసితిని

౧. బ్రాహ్మణః స్నానం అకరోత్. ౨. అహం పాకం
కరోమి ౩. త్వం స్నానం ఆకరోః ౪. బాలకాః నమస్కారం
కుర్వంతి ౫ అహం నమస్కారాన్ అకరవం ౬ కే వ్యాపారం
కుర్వంతి: ౭ త్వం ఏకం వ్యాపారం అకరోః. ఖలు: ౮. త్వం
కథం స్నానం అకరోః. ౯. ఇత్థం అకరవం ౧౦. అహో!
యూయం అద్యైవ స్నానం కురుత కిం!

౧. మేము నమస్కారములను చేయుట లేదు ౨. నీవు నమస్కారములను చేసినావా? ౩. పిల్ల లట్లు నమస్కారము లను చేయుచున్నా రేమి? ౪. ఏమో వారు పిల్లలు కదా ౫. మీరు పిల్లలు కారా? ౬. మేమును పిల్లలమే ౭. రేపు వంట యెట్లు? ౮. దేవుడే యున్నాడు ౯. ఈరాత్రి భోజన మెట్లు? ౧౦. నేను ప్రాద్దుననే భోజనము చేసితిని.

౧౩. త్రయోదశః పాతః = పదుమూడవపాతము.

ప్రయాణం = పయనము-ను	దివా=పగలు
దౌష్ట్యం = అల్లరి-ని	తథాపి=అయినప్పటికి
భిక్షాటనం=భిక్షాటనము-ను	సర్వథా=బాత్తుగా
అకుర్వన్=చేసిరి అకురుత=చేసితిరి.	అకుర్మ=చేసితిమి.

౧. త్వం వ్యః న క్తం కుత్ర ప్రయాణ మకరో? ౨. బాలకా, దౌష్ట్యం కుర్వంతి ౩. తే కుత్రాపి నాసన్ ౪. తథాపి ఏతే పాకం అకుర్వన్ ౫. బ్రాహ్మణాభిక్షాటనం కుర్వంతి ౬ అద్య పాకః కథ మస్తి? ౭ అద్య వ్యాపారం వయ మేవ అకుర్మ ౮. తథాపి తే కేఽపి అత్ర న సంతి ౯. అద్య దివా సర్వథా త్వం అత్ర నాసీ. ౧౦. అద్య పాకం యాయ మేవ అకురుత కిం ;

౧. నే నెక్కడికిని పయనము చేయలేదు. ౨. మీరేనా వంటను చేసినది? ౩. మేము కాము, ఎవరో చేసినారు ౪. ఇతరులు బ్రాహ్మణులున్నారు ౫. వా రెవరు? ౬. వీరే. ౭నిన్న పిల్లలు అల్లరి చేసిరి ౮. నీవు భిక్షాటనమును చేసితివా? ౯ నీ విట్లుండుము ౧౦. నేను నమస్కారమును చేయుచున్నాను

౧౪. చతుర్థశః పాఠః = పదున్నావపాఠము.

శాకం=కూర-ను ప్రథమం=మొదట
తటాకః=చెఱువు అనంతరం=పిమ్మట
తటాకే=చెఱువునందు-లో అనేక థా=పలువిధములుగా

౧౫ { కరోతు = చేయుఁగాక, చేయనిమ్ము
కురు = చేయుము
కరవాణి=చేయుదును, గాక, చేయనిమ్ము

౧౬. తటాకః అత్రాస్తికిం ౨. తటాకే ప్రథమం
స్నానం కురు ౩. పాకం అహం కరవాణి ర. అగ్రజః శాకాని
కరోతు ౪. యాయం స్నానం ఆకురుత ఖలు! ౬. వయం
భోజనమపి అకుర్మ ౭ తే ఇదానీం తటాకే స్నానం కుర్వంతి.
౮. బర! తే తటాకే న సంతి ౯ బాలకా స్తటాకే దాప్యం
కుర్వంతి ౧౦. తథా వా, అత్ర కించిత్ ఏధి.

౧౭. నీ వల్లరి చేయవద్దు ౨. నే నల్లరి చేయుచున్నానా?
౩. అక్కడ పిల్లలు చేయుచున్నారు ౪. మీరు చెఱువులో
స్నానము చేయుచున్నారు ౫. మొదట నేను కూరచేసినాను
౬. తరువాత వారు వంట చేసినారు ౭. కూర నెవరు చేసిరి?
౮. కొందఱు బ్రాహ్మణులు ౯. వారు పలువిధములుగా
చేసిరి ౧౦. రేపు నీవును అలాగే చేయవలెను.

౧౮. పంచమశః పాఠః=పదునేనవపాఠము.

యుష్మత్=మీ, మీవల్ల కింతు=కాని
అస్మత్ = మా, మావల్ల తర్హి : చేత్. = అయితే
గృహం = ఇల్లు, ఇంటిని తూష్టిం = ఊరక

కుర్వంత=చేయుదునుగాక

కురుత=చేయుడు

కురవామ=చేయుదుముగాక-చేయనీయుడు

౧. తత్ర కిమర్థం ఆసీ? ౨. ఆహం తూష్టిం ఆసం.
 3. తర్హిత్యం పాకం కుసు. ౪. నోచేత్ వయంకరవామ.
 ౫. చేత్క్రం? ౬. అస్మద్భ్రహ్మ శాకాని న సంతి ౭. తే కుత్ర
 సంతి వా ఖిలు! ౮. తే యుష్మన్త్రహ్మ భోజనం కుర్వతి
 ౯. కుర్వంతిచే స్తుర్వంతు. ౧౦. మూయం తూష్టిం స్త.

౧. మీ ముంట్లో నెవ రున్నారు? ౨. ముంట్లో
 ఆందలు పిల్లలు స్నానము చేయుచున్నారు. ౩. వాగు వంట
 చేయుదును గాక! ౪. నేను వంట చేసినాను. ౫. ఆయ్యా!
 మీరక్కడ నూరకయే యుంటిరా? ౬. కొంచెము వంట
 చేయుడు. ౭ నేను మొదట పలువిధములుగా జేసినాను.
 ౮. కాని వారు ముంట్లో లేరు. ౯. మీ రిప్పుడు స్నానము
 చేయుకుడు. ౧౦. మొదట మేము స్నానము చేయనీయుడు.

౧౬ ఐదశః పాఠః=పదునాటవపాఠము.

కలశః=చెంబు

అలం=చా . ను

మంచః=నుంచము

సమ్యక్=బాగుగా

జలం=నీరు-నీటిని

యుటితి-శీఘ్రం=శ్వరగా

వి ధ్యా ద్య ర్థ క ము

కుర్యాత్=చేయును,వలెను-చాలును

కుర్యాః=చేయుదువు,వలెను-చాలుదువు

కుర్యాం=చేయుదును,వలెను-చాలుదును

౧. శాలికాః మంచ ఆసన్. ౨. కలశే జలం అస్తివా?
 ౩. జలం సమ్యక్ నాస్తి. ౪. ఏషః అస్మద్ మంచః.
 ౫. యమ్మ త్కలశాః కుత్ర) సంతి? ౬. యూయం పాకం
 ఝుటితి కురుత. ౭. అద్య శాకం కః కుర్యాత్? ౮. త్వం
 శాకం కుర్యా, అహం పాకం కుర్యాం. ౯. త్వం ఏకః ఏవ
 శాకం కుర్యాః కిం? ౧౦. అహం ఏకోఽపి పాకం శాకమపి
 సమ్యగేవ కుర్యాం.

౧. చాలుఁగాని మీరు త్వరగా స్నానము చేయుఁడు.
 ౨. మీరు చెఱువులో స్నానము చేయవద్దు ౩ మా యింట్లో
 నీకున్నది; అక్కడ స్నానము చేయుఁడు. ౪. మీయిల్లెక్కడ
 నున్నది? ౫. మాయిండ్లక్కడ నున్నవి. ౬. నీవు త్వరగా
 భోజనము చేయవలెను. ౭. నే నిపుడు చేయను. ౮. తరువాత
 చేయుదును ౯. అక్కడ నెందఱు పిల్లలు భోజనము చేసిరి?
 ౧౦. అక్కడ నొక్కఁడును భోజనము చేయలేదు.

౧౧. సప్తదశః పాఠః = పదునేడవపాఠము.

అన్నం=అన్నము-ను పురా=మునుపు

ఘృతం=నెయ్యి-ని చిరం=చాలకాలము

అలస్యం=జాగు-ను అర్థం=కోసము

కుర్యః=చేయుదురు,వలెను-చాలుదురు

కుర్యాత్=మీరు చేయుదురు,వలెను-చాలుదురు

కుర్యామః=చేయుదుము,వలెను-చాలుదుము

౧. అద్య పాకం కే కుర్యః ౨. గృహే ఘృతం నా స్తి
౩. తటాకే జలం నా స్తి ౪. ఆలస్యం కరోషి కిం? ౫. త్వం తత్ర
చిరం ఆసీః కిమగ్రం? ౬. ఆస్మదగ్రజాగ్రం అహం తత్రాసం
౭. దేవః పురా ప్రథమం జలం అకరోత్ ౮. వయం పాకం
సమ్యక్ కుర్యామ ౯. ఘృతం నా స్తిచేత్ శాకం కథం
కుర్యాం? ౧౦. ఆస్మద్గృహే యుష్మద్ జనకః యాష్టిమేవ
ఆలస్యం కరోతి; త్వమపి ఆత్మాసి కిం? శీఘ్రం స్నానం కురు.

౧. ఇవ్వేళ వంట నవరు చేయుదురో! ౨. మీకోసము
నేనే చేయవలెను. ౩. లేకపోతే ఎవడు చేయుచు? మీయిచ్చ
౪. ఇవ్వేళ వారందఱు మీ యింట్లో నున్నా రేమి? ౬. ఏమి
యును లేదు; అట్లు కానిమ్ము ౭. మీపిల్లలు మాయొంట్లో
అన్నముకోసమున్నాగు. ౮. ఆలాగా-మీరు కొంచె టిక్కడ
నుండుడు ౯. మీరు మంచమునం దున్నారా, ౧౦. ఊరకుండు.

౧౮. అష్టాదశః పాతః = పదునెనిమిదవపాఠము.

తవ=నీయొక్క, కు-నీది	పునర్=మరల
మమ=నామొక్క, కు-నాది	బహిర్=వెలుపల
తత్=అది-ఆ-వారి	అంతర్=లోపల

భ వి శ్య త్కా ల ము.

కరిష్యతి = చేయఁగలఁడు (చేస్తాడు)
కరిష్యసి = చేయఁగలవు (చేస్తావు)
కరిష్యామి = చేయఁగలను (చేస్తాను)

౧. తప జనకః ఆద్య కిం కరోతి; ౨. మమ జనకః
గృహే నాస్తి ౩. శ్వః పాకం కః కరిష్యతి; ౪ మమ ఆనుజః
కరిష్యతి ౫. తత్ గృహం మమ. ౬. త్వం యుతితి స్నానం
కరిష్యసి కిం; ౭. యుష్మద్గృహం అంతరస్తి ౮. అస్మద్గృహం
ఽహిరస్తి. ౯. సః పునః స్నానం కరిష్యతి కిల. ౧౦ అహమపి
కరిష్యామి కాకం పాకమపి.

౧ మీ యి లైక్కడ నుండెను? ౨ నాయొక్క యిల్లు
మునుపును అక్కడనే యుండెను. ౩. ఇపు డిక్కడ నున్నది.
౪ వారు వంట నెపుడు చేయగలరు? (చేస్తారు); ౫ నీవు రేపు
నాకొకమంచమును చేయుము. ౬. ఇపుడు నీవు మరల నెందుకు
స్నానము చేసినావు? ౭. వంటను అక్కడ చేయుచున్నారు;
ఆలస్యము చేయవద్దు ౮. నీవు వంట నిపుడు చేయవా యేమి?
౯. మా యింటిలో నీడ లేదు గాన చెఱువులో స్నానము
చేయుము. ౧౦. మీపిల్ల లింటిలో నున్నారో, లేరో?

౧౯. ఏకోనవింశః పాతః = పందొమ్మిదవపాతము
కిం=ఏ-ఏది-ఏమి: ను=ఏ కరిష్యంతి=చేయగలరు
ఏతత్=ఈ-ఇది భో=అయ్యా కరిష్యత=మీరుచేయఁ
[అంఠి [గలరు
కస్య=ఎవనియొక్క? హే=ఓ. కరిష్యామః=చేయగలము

౧.కిం తత్: ౨ తత్ మమ గృహం ౩ తత్ కిం ౪. తత్ జలం
౫, ఏత త్కస్యగృహం: ౬ ఏతత్ యుష్మద్గృహం ౭ తేతటాకజ తి
స్నానం కరిష్యంతి భో: ౮. యుష్మద్గృహే ఘృతం అస్తిను
౨ నాస్తిభో: ౧౦ తేకదాస్నానం కరిష్యంతి, కదాపాకం కరిష్యంతి;

౧. మేము రేపు వంటను చేయగలము. ౨. వీ రిప్పుడు చేయగలరు. ౩. మీ రెప్పుడు చేయగలరు? ౪. మేము చేయనే చేయము. ౫. మీ రె దుకు చేయరు. ౬. నూ యింట్లో నన్నమున్నది. ౭. మాపిల్ల వాడు మీ యింట్లో నేరు చేయుచున్నాడయ్యా? ౮. స్నానము చేయుచున్నాడేమో! ౯. త్వరగా స్నానము చేయునుగాక. ౧౦. వాడు దబ్బున చేయనియెడల నే నేరు చేయగలనయ్యా?

౨౦. విశేషః సాతః = ఇరువదవపాఠము.

ఫలం=పండు-ను తావత్పర్యంతం =ంతవఱకు
తస్య = వానిది-కి-యొక్క ఏతావత్పర్యంతం = ఇంతవఱకు
ఏతస్య=వీనిది-కి-యొక్క కియత్పర్యంతం = ఎంతవఱకు.

‘ఛాద్’ = తిరుట. వర్తమానకాలము.

ప్ర. (ఏక) ఛాదతి- (బహు) ఛాదంతి

మ. ,, ఛాదసి ,, ఛాదత

ఉ ,, ఛాదామి- ,, ఛాదామః

౧. తస్య జనకః ఏతావత్పర్యంతం కు తాసీత్? ౨. తస్య
౧౦౦ హే తాసీత్. ౩. తత్ర కిం కరోతి? ౪. తత్ర ఫలం ఛాదతి.
౫. తే కియత్పర్యంతం పాకం కుర్వంతి. ౬. ఏతస్య గృహం
కుత్రాస్తి? ౭. యూయం ఇదానీం కిం కురుః? ౮. వయం
ఫలాని ఛాదామః. ౯. బాలకాః అన్నం ఛాదంతి. ౧౦. త్వం
తస్య గృహే కిం ఛాదసి?

౧ ఈపం డెవనిది? ౨. ఇది నాది (నాయొక్క)

౩. నీ చెంబులో నీ రున్నదా? ౪. నాచెంబే చక్కడ లేదు.

౫. ఐతే మీ రన్నమును త్వరగా తినుచున్నా రేమి?
 ౬. మాయింట్లో నెవడును లేడు. ౭. నేను మీకోసము వంటను
 చేసినాను. ౮. ఏ రెండు కిక్కిడ నన్నమును తినుచున్నారు?
 ౯. వా రింట్లో లేరట. ౧౦. అందుకోసము నే నిక్కిడ తిను
 చున్నాను.

౧౧. ఏకవింశతి పాఠః = ఇరువదియొకటవపాఠము.
 యష్టాకం=మీకు-మీయొక్క-మీది యథా = ఎట్లు
 అష్టాకం=మాకు-మాయొక్క-మాది రే, అరే=అరే!
 తేహం=వారికి-వారియొక్క-వారిది వృథా=వ్యర్థముగా

భూత కాలము.

ప్ర(ఏక) అఖాదత్ - (బహు) అఖాదన్
 మ. ,, అఖాదః - ,, అఖాదత
 ఉ. ,, అఖాదం - ,, అఖాదామ

౧. యష్టాకం గృహే అద్య వయం అన్నం అభి
 దామ. ౨. అష్టాకం అత్ర గృహ మేవ నాస్తి. ౩. సః యథా
 అఖాదత్, త్వం అపి తథా అఖాదః ౪. యూయం తత్ర
 వృథా కిమర్థ మాస్తః ౫. వయం తత్ర వృథా నాస్మృత్ కింతు
 తే ం గృహే స్నానం కుర్మః ౬. రే బాల ! త్వం నృదా
 మా ఏధి ౭. యష్మద్గృహే పాకః కియత్పర్యంతం అసీత్:
 ౮ శాక మకుర్వస్ అన్నం కుర్వంతి. ౧౦ తే శీఘ్రముఖాదన్.

౧. వారు లోపల నున్నారా, వెలుపల నున్నారా?
 ౨. వారు మా ఇంట్లో నింతవఱ కుండిరి. ౩. మేమిప్పుడే పం
 డ్లను దిన్నాము. ౪ మీ కోసము వారిక్కడ నున్నారు. ౫. నీ
 వివ్వేళ సాయంకాల మేమితింటివి? ౬. నేను వారియొక్క-చెంబు

నందు కూరను చేసితిని. ౭ ఇంతవఱకు నెక్కడనున్నావురా!
౮.మీ యింట్లోనే యుంటినిగా! ౯. ఆలాగా! నా రెవరు,
౧౦ నిన్న ప్రొద్దున మీయింట్లో నెవరు స్నానము చేసినారో
వారే వీరు.

౨౨. ద్వావింశతి పాతః=ఇరువది రెండవ పాతము.

ఏ శేషాం=ఏ క్షిప్ర-యోక్త-కి ఆరాత్=మారముగా, దగ్గటగా
కేషాం=ఎవరి-యోక్త-కి సకృత్ = ఒకమాటు
అంజనం=కాటుక-ను కృత్యా=చేసి

భ వి ష్య త్కా ల.ము.

ప్ర [ఏక] భవిష్యతి — [బహు] భవిష్యంతి
మ. ,, భవిష్యసి — ,, భవిష్యత
ఉ. ,, భవిష్యామి — ,, భవిష్యామః

౧.వయం భోజనం కృత్యాఫలం భవిష్యామః ౨. త్వం
ఆలస్యం మా కురు ౩. యుటితి స్నానం కృత్యా భోజనంకురు.
౪. అస్మద్ధృహే శలాని న సంతి ౫. యుష్మద్ధృహే ఆన్నం అస్తి
చేత్ భోజనం కురుత. ౬. నోచేత్ తూష్ణిం స్త. ౭. హే శాలా
ణాః! కిమర్థం భిక్షాటనం కరిష్యతః ౮. అరే శాలక ! అస్మ
ద్ధృహే శలాని సంతి:భవిష్యసి కిం? ౯. కిం ఫల మస్తి? ౧౦ తవ
కిమర్థం, అహం భవిష్యామి. ౧౧. అంజనం కుత్ప్రాప్తి?

౧. కాని మాత్రం యేపండు తినగలడు: ౨. మీ
రీపండును తినరా. ౩. మే మీ పండును తినము, ౪. మీ
యింట్లో పండ్లున్నవా? ౫. వీరి యింట్లో పండ్లు లేవు. ౬. ఎవరికి
అన్నము లేదు: నాకు లేదు. ౭. ఎందుకు లేదు? ౮. ఈ వేళ మా

తమ్ముడు వంటను చేయలేదు ౯. అయ్యో మా యింట్లో
సన్నదిగాని త్వరగా స్నానముచేసి తినెదవా? ౧౦. ఆలాగే
తినెదనుగాని యెక్కడనున్నది? ౧౧. మాయింట్లో కాటుక లేదు

౨౩. శ్రయోవింశతః పాఠ=ఇరువదిమూడవపాఠము,

బాలకస్య=పిల్లనిది-యొక్క-కి కుతః=ఎందువల్ల?

బాలకానాం=పిల్లలది-యొక్క-కు తతః=అందువల్ల

దంతః=పల్లు ఆతః=ఇందువల్ల

పార్థనాద్యర్థకము.

ప) [ఏక]భదతు - [బహు] భదతు

మ. ,, భద - ,, భదత

ఉ. ,, భదాని- ,, భదామ

౧. బాలకస్య దంతాః నాసన్. ౨. ఏతే బాలకాః
ఆన్నం భదతు. ౩. త్వమపి ఋతితి స్నానం కృత్వా-న్నం
భద. ౪. అద్య మమాన్నం మాస్తు. ౫. తర్హి కిం భదిష్యసి,
౬. ఫలాని భదిష్యామి ౭. యుష్కర్మహే ఫలాని సంతి వా,
౮. అనేకఫలాని సంతి బాలకస్య జనకః భోజనం అకరోద్వా,
న వా? ౧౦. సః ఇదానీం ఆస్మిన్మహస్య ఆరాత్ దేవస్య
నమస్కారాన్ కరోతి

౧ నాకు పండ్లు లేవు. ౨. అ దువల్లనే పండ్లను తినను.
౩. ఆయిండ్లెవరి? ౪. ఆయిండ్లు మావే ౫. మాయిండ్లు దగ్గర
గానేఉన్నవి. ౬. ఆమంచమం దెవరున్నారు? ౭. పిండానియొక్క
అన్న. ౮. ఈపండును వాడు తిననిమ్ము. ౯. ఆపండును
మీరు తినఁడు. ౧౦. లేకపోతే ఆపండ్లను మేము తిందుముగాక!

౨౪. చతుర్వింశః పాఠః = ఇరువదినాలుగవపాఠము.

పర్వతేషు = కొండలయందు శనైః = మెల్లగా
 గ్రామః = ఊరు నీచైః = తక్కుగా
 అంగణం = ముంగిలి-ని ఉచ్చైః = ఎత్తుగా

విభ్యాద్యర్థము

సృ. [వక] ఖాదేత్ — [బహు] ఖాదేయుః
 మ. „ ఖదేః — „ ఖాదేత
 ఉ. „ ఖాదేయం — „ ఖాదేమ

౧. బాలకాః అంగణే అన్నం ఖాదంతి. ౨. అహం
 ఇదానీ మేవశనైఃసానం కుర్యామ్. ౩. హే బ్రాహ్మణాః! శనైః
 శనైః ఖాదత. ౪. శీఘ్రం మాఖాదత ౫. ఆస్మాకం బాలకాః
 దౌష్ట్యం కుర్వంతి. ౬. యుష్మద్బ్రామరతాకే జలం సమ్యగస్తి.
 ౭. తత్రసర్వదాపి తథేవ స్మాన్, ౮. ఆస్మాకం మంచఃఉచ్చైః
 అస్తిరే. ౯. కించిత్ నీచైః కరిష్యసి కిం? ౧౦. తథేవ కరి
 ష్యామి; తవ మంచః కుత్రాస్తి?

౧. వా రందఱుచు ఇవ్వేళ మాయింట్లో భోజనము
 చేయవలెను. ౨. రేపు మేము మరల మీ ఇంట్లో భోజనము
 చేయగలము. ౩. అప్పుడు వారెవగును ఇక్కడలేరు. ౪ అందు
 వల్లనే మాయన్న మాయింట్లో సానము చేసినాడు. ౫. ఇప్పుడు
 మాయింట్లో నెవరెవ రున్నారయ్యా? ౬. మీయూరిలో చెఱు
 వున్నదా? ౭. నన్నదిగాని ఇప్పుడు నీరు లేదు. ౮. మాయూరిలో
 కొండలుకూడ నున్నవి. ౯. మీయూరిలో మాతండ్రి లేడా?
 ౧౦. ఎందుకు లేడు! అక్కడనే యున్నాడుగదా!

౨౫. పంచవింశః పాఠః = ఇరువదియైదవపాఠము.

కూషః = కావి ఖాదిత్వా = తిని
రామతం = ఇంగువ ఖాదితుంఽతిసన్, తినుటకు
లవణం = పప్పు, ఉప్పుగా ఉన్నది. కర్తుం = చేయన్. చేయుటకు
'గమ్' = వెళ్ళుట 'నీ' = తీసికొని వెళ్ళుట. 'ఆగమ్' = వచ్చుట
గచ్ఛతి నయతి ఆగచ్ఛతి

౧. బాలకః అస్మద్భ్రహ్మ అన్నం ఖాదిత్వాగృహం ఆగచ్ఛత్. ౨. అహం కూషస్య ఆరాత్ స్నానంకర్తుం ఆగచ్ఛం. ౩. త్వం కుత్ర ఖాదితుంగచ్ఛసి? ౪. కుత్రాపినగచ్ఛామి. ౫. అరే యుష్మద్భ్రహ్మ లవణ మస్తిచే? ౬. లవణం కించిదస్తి; రామతం సర్వథానాస్తి. ౭. తర్హి శాకంకథం కరిష్యసి? ౮. శాకేలవణం కిమర్థం చే? ౯. లవణం నాస్తిచేత్ శాకం సహ్యక్ న స్యాత్. ౧౦. అతః త్వం స్నానం కృత్వా శీఘ్రం భోజనం కురు

౧. నీవు మీతం (తిని) ఎక్కడికి తీసికొని వెళ్ళుచున్నావు?
౨. నేను మాతమ్ముని మీయింటికి తీసికొని వెళ్ళుచున్నాను.
౩. ఆక్కడి కెందుకు? ౪. భోజనమును చేయుటకు. ౫. అక్కడ నన్నమును తిని యిక్కడ చుండుము. ౬. మీతమ్ముడెక్కడ నున్నాడు? ౭. వాడు మీయింటిలో బావిలో స్నానముచేయుచున్నాడు. ౮. మీ బావిలో నీరున్నదిరా? ౯. కొంచెము న్నదిగాని బాగుగా లేదు. ౧౦. అయితే అక్కడ నెట్లు స్నానము చేయుచున్నాడు?

౨౬. షడ్వింశః పాఠః = ఇరువదియావవపాఠము.

చోవ్యం = పులుసు చుక్రం = చిత్రపండు గత్వా = వెళ్ళి
సూపం = పప్పు నీత్వా = తీసికొని వెళ్ళి ఆత్మ్యం = వచ్చి

గమివ్యతి = వెళ్ళుటగలడు

నేత్యతి = తీసికొని వెళ్ళుటగలడు

ఆనయతి = తీసికొనివచ్చుచున్నాడు

౧. చోష్యే లవః నాలం. ౨ సూపం సమ్యగస్తి.
 ౩. గృహే చుక్రమస్తికిం, త్వంతత్రగత్వాకింత చుక్ర
 మానయ. ౪. రామః ఆనయతుః అహం రామతం అనేహ్యమి.
 ౬. యాయం అస్మన్మహం ఆగమిష్యతే కిం ౭. తథై వాగవి
 ష్యామః ౮. త్వం శీఘ్రం గచ్ఛ ౯. తే సర్వేపి అస్మన్మహే
 షోజనార్థ మాగమిష్యంతి; సూపమపి నాస్తి, కథంకరిష్యంతివా,

౧. నీవు వంటను చేయుము. ౨. నేను నీకు తేగలను.
 ౩. తరువాత వీరందఱును స్నానముచేసిభోజనము చేయగలరు.
 ౪. మీరు వెళ్ళి మాతండ్రిని తీసికొనిరండు. ౫. నే నిక్కడనే
 యుందును. ౬. మీరిక్కడనాలస్యము చేయకుడు ౭. త్వరగా
 రండు ౮ నీవుమాలన్నను తీసికొనిరమ్ము. ౯. పిల్లలను త్వరగా
 తీసికొనిపొండు. ౧౦. అలాగే తీసికొనిరాగలను.

౨౨. సప్తవింశః పాఠః = ఇరువదియేడవపాఠము.

తక్రం మజ్జగ

గంతుం = వెళ్ళుటకు, వెళ్ళున్

క్షీరం = పాలు

నేతుం = తీసికొని వెళ్ళుటకు, తీసి

పానీయం = మంచినీరు

ఆనీయ = తెచ్చి [కొనివెళ్ళున్

వదతి = చెప్పచున్నాడు

ఆహ్వయతి = పిలుచున్నాడు

ఆహ్వస్యతి = పిలువగలడు.

౧. అద్యక్షీరం షమ్యగస్తి.౨.త్వం గత్వా షీరమానీయ
క్షీరాన్నం కురు ౩. వయం సర్వేపానీయమానేష్యామః.౪.తక్ర
మానేషుం కః అగచ్ఛత్.౫. తేబాలకాఃఘృతార్థమగచ్ఛన్.
౬.గృహే కించిదపి లవణంనాస్తి. ౭. యూయం మమ జనకం
ఆనయత ౮. యుష్మత్ కూపే జలం లవణం అస్తి. ౯. త్వం
స్నానం కృత్వాశీఘ్రమాగచ్ఛ. ౧౦. యూయం మమానుజం
ఝుటితి భోజనార్థం వదత;వయం గత్వాతథైవ వదిష్యామః.

౧. వాడక్కడచున్నచో పిలువుడు.౨.మాతండ్రి యెచట
నుండెనో కొంచెము చెప్పుడు.౩.మనయింటిలో మజ్జగతెచ్చట
కెవరు వెళ్ళిరి? ౪.మనమే వెళ్ళవలెను. ౫. మీరు అంతవఱకు
ఎక్కడికిని వెళ్ళకుడు. ౬. మే మెక్కడికిని వెళ్ళము.౭.ఇచ్చ
టనే యున్నాముగా ౮. ఇచ్చట బావి యున్నదిగాని మెల్లగా
వెళ్ళుడు.౯.పిల్లలను అన్నము తినుటకుపిలువుడు. ౧౦.ఇచట
పిల్లకాయలు లేరు; వారెచటనున్నారోసేవేవెళ్ళితిసికొనిరమ్ము.

౨౮. అష్టావింశాపాఠః = ఇరువదియెనిమిదవపాఠము.

త్వం = నిన్ను	వదితుం = చెప్పన్;చెప్పటకు
మాం = నన్ను	ఉదిత్వా = చెప్పి
యుష్మాన్ = మిమ్మును	ఆహ్వాతుఁ=పిలువన్,పిలువటకు
పృచ్ఛతి = అడుగుచున్నాడు	
ప్రశ్నతి = అడుగఁగలడు	
పిబతి = త్రాగుచున్నాడు	

౧. మమాగ్రజః త్వమాహ్వయతి; శీఘ్రమాగచ్ఛ,
౨.అత్ర బాలకాఃసంతి;త్వమేవ ఉదిత్వా ఆగచ్ఛ.౩. జనకః

కుత్రాస్తివా అనుజం పృచ్ఛ ౪ బాలకాఃక్షీరం సర్వమపి బస్.
 ౫ ఇదానీం యుష్మాన్ కః ప్రత్యుతి? ౬ మాం కే అపృచ్ఛన్?
 ౭ అరే శ్రీఘంక్షీరంపిబరే ౮ ఏషఃత్వామాహ్వాతుమాగచ్ఛత్
 ౯ త్వం అస్మద్భృహేభోజనార్థమాగమిష్యసి వా? ౧౦. అహం
 నాగమిష్యామి, కింతు మమానుజమాహ్వాయ; సః ఆగమిష్యతి.

౧ నా అన్నను పిల్చుటకు ఎవరు వెళ్ళినారు? ౨ ఎవరును
 వెళ్ళనిచో మీరే వెళ్ళుడు ౩ పిమ్మటనేనును అక్కడికిరాగ
 లను ౪ వారిపుడు భోజనమునకు వత్తురో రారో; అడుగుడు.
 ౫ మీరే అడుగుడు. ౬ మీరూరకుండుడు; వారేవచ్చెదడు.
 ౭ మిమ్మునెవరుభోజనమునకు పిల్చినాడు? ౮ మీ అన్నపిల్చినా
 డుగా ౯ మా అన్న డొంగిలోనేలేడే? ఎట్లు పిలిచెను? ౧౦. వా
 డీవేళ వచ్చినాడని మాతమ్ముడు మాయింటిలోచెప్పినాడు.

౨౯. ఏకోనత్రింశః పాతః=ఇరువదితోమ్మిదవపాతము.

అస్మాన్ = మమ్ముచు

ఆహూయ = పిలిచి

వృక్షాత్ = చెట్టునుండి, వల్ల, కంటె, పాతుం = త్రాగన్, త్రాగు

వృక్షేభ్యః = చెట్లనుండి, వల్ల, కొఱకు. పృష్ట్యై = అడిగి [టకు

పాస్యతి = త్రాగగలడు

పతతి = పడుచున్నాడు

చరతి = నడచుచున్నాడు

౧. కిమరే క్షీరం పాస్యసి కిం? ౨. బాలకః వృక్షాత్
 అపతత్. ౩. తత్ర మాగచ్ఛ. ౪. తే బాలకాః దౌప్యం కరి
 ష్యంతి ౫. బ్రాహ్మణాఃస్నానం కృత్వా తటాకాత్ ఆగచ్ఛంతి.
 ౬. అనంతరం భోజనం కరిష్యంతి. ౭. ఆహమపి స్నానార్థం

గచ్ఛామి. ౮. భోజనార్థం ఆలస్యం మాకురుత. ౯. తవ జనకః
ఏతావత్పర్యంతం గ్రామాత్ నాగచ్ఛత్. ౧౦. శ్వః ఆగమిష్యతి
కిం.వా; తనానజం ప్రక్షుప్తి చేత్ స; వదిష్యతి.

3. ఆపిల్లవానిని పాలుత్రాగుటకు పిలుపుము. ౧. అక్కడ
నామంచ మున్నదిగాని ఇట్లుతీసికొనిరమ్ము. ౩. నేను తీసికొని
రాజాలను, ౪. మీతమ్ముడు తీసికొని రానిమ్ము. ౪ నీవుపిల్ల
వానిని అడిగి అక్కడకు వెళ్ళుము. ౬. ఆపిల్ల లల్లరి చేయుచు
న్నారు. ౭. మాయొక్క పండ్ల నెవరు తిన్నారు. ౮. మీరే తిన్నా
రుగా. ౯. మాయొ చెట్లనుండి పండ్లు పడ్డవి. ౧౦. మీచెంబులో
కొంచెము పాలున్నచో నేను త్రాగెదను.

౩౦. తింశః పాతః = ముప్పదవపాతము.

మయా = నాచేత, నాతో ఇతః పూర్వం = ఇంతదాక. ఇంతకు
అస్మాభిః = మాచేత, మాతో ఇతః పరం = ఇతరమీ, ద [ముందు
త్వయా = నీచేత, నీతో ఇతి = అని

పశ్యతి = చూచుచున్నాడు

ద్రక్ష్యతి = చూడఁగలడు

దర్శయతి = చూపించుచున్నాడు

౦ యాయం మయా ఆగచ్ఛత ౧. వృక్షే ఫలాని నసంతి.
౨. సర్వాణి ఫలాని అపతన్. ౪. తత్ర గోవిందః అస్తి కింవా
పశ్య. ౫. మమ మంచం దర్శయ. ౬. తవ జనకః శ్వః అస్తాభిః
ఆగమిష్యతి. ౭. పాకః కత మస్తివా ద్రక్ష్యసికిం? ౮. యుటితి
పాకం కురుత. ఇతి వద. ౯. ఏతత్ క్షీరం పాతుం సమ్యక్ నాస్తి.
౧౦. ఏతత్ క్షీరే లవణం ఆపతత్.

౧. ఈపిల్లవానియొక్కయింటిని నాకుఁజూపుము. ౨. వాఁడు మీయింటికి వెళ్ళినాఁడెందుకు ? ౩. కొంచెము దూరముగా పోము. ౪. నిన్న మామంచమును మీయింటిలో నేను చూచి నాను. ౫. కాని మాతో వత్తువాఁడనను వచ్చునెడల నిచట మీయింటి నెవరు చూతురు? ౬. మీతమ్ములింటిలో నున్నారుగా. ౭. వారు కొండలయందు నడచుచున్నారు. ౮. నీవక్కడ నెందుకు నడచుచున్నావు ? ౧౦. ఊరకయే.

౩౧. ఏకత్రింశః పాతః = ముప్పదియొకటవపాతము.

యష్టాశ్చి = మీచేత. మీతో దృష్టా = చూచి
 మార్జితేన = పిల్లిచేత-తో ద్రష్టుం = చూడన్ - చూచుటకు
 మూషకైః = ఎలుకలచేత-తో ద్రష్టుం = అడుగన్ - అడుగుటకు
 యుద్ధం = యుద్ధము-ను పీత్వా = త్రాగి
 మాస్తు = పోనిమ్ము వసతి = ఉండుచున్నాఁడు
 భవతి = అగుచున్నాఁడు చలతి = కదలుచున్నాఁడు

౧. మూషకాః మార్జితైః యుద్ధం కుర్వంతి. ౨. వృక్షాః చలంతి ౩. గాలకాః ధీరం పీత్వా అంగణేషు చరంతి ౪. శ్వః ప్రాతః, అహం త్వాం ద్రష్టుం ఆగమిష్యామి ౫. త్వం అద్య మమ జనకం దృష్ట్వై ఆగచ్ఛ. ౬. అస్మదనుజః బ్రాహ్మణాన్ ప్రప్తుం అగచ్ఛత్; ౭. ఏతే తత్ర కిం కరిష్యంతి వా పృష్టై ఆగచ్ఛ. ౮. మాస్తు; అహమేవ గమిష్యామి; త్వం అత్ర వస ౯. ఏషః గాలకః శ్వః బ్రాహ్మణాః భవిష్యతి. ౧౦. త్వం ఇదానీం కుత్ర గతుం చలసి వా; వద.

బా ల బో థి నీ

౧. మీరు మాతో యుద్ధమును చేయఁజాలుదురా ;
 ౨. నే నచటకి వెళ్ళవలెను. ౩. మీరీ వేళ నేయి తీసికొనిరావలె.
 ౪. వారు మా యింటిని చూడవలెను. ౫. ఎవరిని చూచుటకు
 వెళ్ళినావు? ౬. వీరిని పిలిచి మాతండ్రినిక్కడికి రమ్మని చెప్పము.
 ౭. పోనిమ్ము నీ వెందుకు వానితో యుద్ధము చేసినావు? ౮. నీవు
 పిల్లవాడవు కదా. ౯. త్వరగా కదలుఁడు ; ఎవరో వచ్చు
 చున్నారు. ౧౦. మన మీ వేళ వారియింటికి భోజనమునకు వెళ్ళ
 వలె; త్వరగా స్నానము చేయుఁడు

౩౨. ద్వాత్తిశః పాఠః = ముప్పదిరెండవపాఠము.

తస్మై = వానికొఱకు, కై	భూత్వా = అయి
తస్మాత్ = వానివలన, నుండి	భవతుఁ = కాన్ [అగుటకు]
తేభ్యః = వాఁకొఱకు వావలన	చలిత్వా = కదలి
త్వల్ = నీ - నీవలన	ఉషిత్వా = ఉండి
మత్ = నా-నావలన	వస్తుం = ఉండన్ - ఉండుటకు
భవతునామ = కానిమ్ము, లే	అస్తునామ = కానిమ్ము, లే
చలితుం = కదలన్, కదలుటకు	యచ్ఛతి = ఇచ్చుచున్నాఁడు
కారయతి = చేయించుచున్నాఁడు	దాస్యతి = ఈయఁగలఁడు

౧. అహం మర్కటాయ అన్నం యచ్ఛామి. ౨. త్వం
 తస్మై పానీయం దాస్యసికిం? ౩. ఊరంకుత్రాస్తివా? ౪. బాలకేభ్యః
 అద్యప్రాతః ఊరంకః దాస్యతి? ౫. త్వం శీఘ్రం గత్వా మమ
 జనకం స్నానం కారయ. ౬. త్వం నచేత్ కః కారయిష్యతి?
 ౭. గృహాత్ బహిః అనేకే బ్రాహ్మణాః సంతి ౮. తేభ్యః సర్వేభ్యః
 భోజనం యచ్ఛత. ౯. తవ జనకాయ ఏషః ఫలం యచ్ఛతు.

౧౦. అస్తునామ-కః యచ్ఛతిచేత్కిం? ౧౧. తథైవ భవతు.
౧౨. అహం అద్యైవ ఖలు ఫలం అయచ్ఛం.

౧ కోతులు కొండలందు నడచుచున్నవి. ౨. చాల
కోతులు చెట్లచుండిపడినవి ౩ మీరు మాతో నెందుకుయద్దము
చేయుదురు? ౪. మేము మాతో నెప్పుడును యద్దముచేయము.
౫. మీరే మాతో యద్దము చేయుటకు వచ్చుచున్నారు.
౬. వా రెవరును ఇక్కడ లేరు. ౭ అకొండయం దెన్ని కోతు
ల న్నవి? ౮ ఏమో ఎవడు చూచినాడు? ౯. అయ్యో! ఆపిల్లి
కొఱకు కొంచెము పాల నిండు. ౧౦. ఇవ్వేళ నేను ఊరికి
బోవలయునుగాని త్వరగా వంటను చేయించుడు ౧౧. మీరు
మొదట నీరు తీసికొనివచ్చినయెడల నేను వంటను చేయించ
గలను. ౧౨. ఆక్రాహ్లాలును మంచిసీరు తెండని చెప్పుడు.

౩౩. త్రియస్త్రింశః పాతః = ముప్పదిమూడవపాతము.
“రామ”శబ్దము-పులింగము. ‘ఫల’శబ్దము-నపుంసకలింగము

ఏ.

బ.

ఏ.

బ

ప్ర. రామః - రామాః

ఫలం - ఫలాని

ద్వి. రామం - రామాన్

ఫలం - ఫలాని

త్వ. రామేణ - రామైః

ఫలేన - ఫలైః

చ. రామాయ - రామేభ్యః

ఫలాయ - ఫలేభ్యః

పం. రామాల్ - రామేభ్యః

ఫలాత్ - ఫలేభ్యః

ష. రామస్య - రామాణాం

ఫలస్య - ఫలానాం

స. రామే - రామేషు

ఫలే - ఫలేషు

సః. హేరామ! - హేరామాః!

హేఫల! - హేఫలాని !

“అంబా” శబ్దము - స్త్రీలింగము. [అమ్మ]

ఏ. బ. ఏ. ర.

ప్ర. అంబా - అంబా; పం అంబాయా;-అంబాధ్యః
ద్వి. అంబాం - అంబా; ష. అంబాయా;-అంబానాం
తృ. అంబయా - అంబాభి; స. అంబాయాం - అంబాసు
చ. అంబాయై - అంబాధ్యః సం. హే అంబ!-హేఅంబా!

అకారాంత పులింగశబ్దము లన్నియు ‘రామ’ శబ్దము వలెను, అకారాంత నపుంసకలింగశబ్దములన్నియు ‘ఇల’ శబ్దము వలెను, అకారాంత స్త్రీలింగశబ్దము లన్నియు ‘అంబా’ శబ్దము వలెను సాధారణముగఁ జెప్పవగును.

౩౪. చతుస్త్రింశః పాతః = ముప్పది నాల్గవ పాతము

“అస్మద్” శబ్దము [నేను] “యుష్మద్” శబ్దము [నీవు]

ఏ. బ. ఏ. బ.

ప్ర. అహం - వయం	త్వం - చూయం
ద్వి. మాం - అస్మాన్	త్వాం - యుష్మాన్
తృ. మయా - అస్మాభిః	త్వయా - యుష్మాభిః
చ. మహ్యం - అస్మభ్యం	తుభ్యం - యుష్మభ్యం
పం. మత్ - అస్మత్	త్వత్ - యుష్మత్
ష. మమ - అస్మాకం	తవ - యుష్మాకం
స. మయి - అస్మాకు	త్వయి - యుష్మాకు

“సర్వ” శబ్దము. “ఏక” శబ్దము. “కతి” శబ్దము.
(సమస్తము) (ద్వివచన, బహు) (ఏకవచన, ద్వివచనములు లేవు) (ఏకవచన, ద్వివచనములు లేవు)

ప్ర. సర్వ-సర్వే	ఏకః	కతి
ద్వి. సర్వం-సర్వాన్	ఏకం	కతి
తృ. సర్వేణ-సర్వైః	ఏకేన	కతిభిః
చ. సర్వస్మై-సర్వేభ్యః	ఏకస్మై	కతిభ్యః
పం. సర్వస్మాత్-సర్వేభ్యః	ఏకస్మాత్	కతిభ్యః
ష. సర్వస్య-సర్వేషాం	ఏకస్య	కతీనాం
స. సర్వస్మిన్-సర్వేషు	ఏకస్మిన్	కతిషు

‘అనేక’ శబ్దము

‘తత్’ శబ్దము [వాడు]

(ఏకవచన, ద్వివచనములు లేవు) ఏ.	బ.
ప్ర. అనేకే	సః - తే
ద్వి. అనేకాన్	తం. - తాన్
తృ. అనేకైః	తేన - తైః
చ. అనేకేభ్యః	తస్మై - తేభ్యః
పం. అనేకేభ్యః	తస్మాత్ - తేభ్యః
ష. అనేకేషాం	తస్య - తేషాం
స. అనేకేషు	తస్మిన్ - తేషు

‘ఏషః’ అనునది ‘సః’ అనుదానివలెను, ‘యః’ ‘కః’ అనునవి ‘సర్వః’ అనుదానివలెను, జెప్పనగును. ప్రాయశః సర్వనామశబ్దము లన్నియు ‘సర్వ’ శబ్దమును బోలియుండును.

౩౫ పంచత్రింశః పాఠః = ముప్పదిమైదవపాఠము.

ధాతువులు = క్రియలు.

‘అన్’ ఉండుట లేక ఆగుట.

వర్తమానము భూతము ఆశీరాద్యర్థకము

వ. బ.	వ. బ.	వ. బ.
ప్ర. అస్తి - సంతి	అసీత్ - ఆసన్	అస్ - సంత
మ. అసి - స్థి	అసీః - ఆస్త	ఏధి - స్త
ఉ. అస్మి - స్మ	అసం - అస్మ	అసాని - ఆసామ

విధ్యాద్యర్థకము.

భవిష్యత్కాలము.

వ. బ.		
ప్ర. స్యాత్ - స్యుః		‘అన్’ అనుదానికి ‘భూ’
మ. స్యాః - స్యాత		ధాతువుయొక్క భవిష్య
ఉ. స్యాం - స్యామ		త్కాలమేగాని వేఱు లేదు.

‘కృ’ = చేయుట

వర్తమానము భూతము ఆశీరాద్యర్థకము

ప్ర. కరోతి - కుర్వంతి	అకరోత్ - అకుర్వన్	కరోతు - కుర్వంతు
మ. కరోషి - కురుత	అకరోః - అకురుత	కురు - కురుత
ఉ. కరోమి - కుర్మ	అకరవం - అకుర్మ	కరవాణి - కరవామ

విధ్యాద్యర్థకము

భవిష్యత్కాలము

ప్ర. కుర్యాత్ - కుర్యుః	ప్ర. కరిష్యతి - కరిష్యంతి
మ. కుర్యాః - కుర్యాత	మ. కరిష్యసి - కరిష్యథ
ఉ. కుర్యాం - కుర్యామ	ఉ. కరిష్యామి - కరిష్యామః

‘భూ’ = అగుట; ఉండుట.

వర్తమానము		భూతము		ఆశీరాద్యర్థకము	
వ.	బ.	వ.	బ.	వ.	బ.
ప్ర. భవతి-భవంతి		అభవత్-అభవన్		భవతు - భవంతు	
మ. భవసి-భవత		అభవా-అభవత		భవ - భవత	
ఉ. భవామి-భవామః		అభవం-అభవామ		భవాని-భవామ	

విధ్యాద్యర్థకము		భవిష్యత్తు	
వ.	బ.	వ.	బ.
ప్ర. భవేత్ - భవేయః		భవిష్యతి - భవిష్యంతి	
మ. భవే-భవేత		భవిష్యసి - భవిష్యత	
ఉ. భవేయం - భవేమ		భవిష్యామి-భవిష్యామః	

ఈక్రింద వ్రాయబడుక్రియలన్నియుఁ బ్రాయశః ‘భూ’ ధాతువువలెనే ఉండును. మాన్యున్నచో గుర్తింపఁబడును.

3౬. షట్త్రింశః పాఠః = ముప్పదియాటవపాఠము.

[ధా] [ప్-ప్-ప్] [అర్థము]	[ధా] [ప్-ప్-ప్] [అర్థము]
పత్-పతతి=చదువుచున్నాడు	త్రాస్-త్రాసయతి = భయ
లిఖ్-లిఖతి=వ్రాయుచున్నాడు	[పెట్టుచున్నాడు
మార్ - మారయతి=చంపు	పోష్-పోషయతి=పోషించు
[చున్నాడు	[చున్నాడు
తోష్-తోషయతి=సంతోష	హాస్-హాసయతి=నవ్వించు
[పెట్టుచున్నాడు	[చున్నాడు
రక్ష్-రక్షతి=కాపాడు	శిక్ష్-శిక్షయతి=నేర్పు
[చున్నాడు	[చున్నాడు

ధావ్-ధావతి=పరగించు	(దావ్-దావయతి=కరగించు
{ న్నాడు, తో ము చు	{ చున్నాడు ;
{ న్నాడు, ఉతుకుచున్నాడు	{ తలుముచున్నాడు
హాళ-హాళయతి=కడుగు	పాయ్-పాయయతి=త్రాగిం
[చున్నాడు	[చుచున్నాడు
తాడ్-తాడయతి=కొట్టు	శాయ్-శాయయతి=పండ
[చున్నాడు	[బెట్టుచున్నాడు
నాద్-నాదయతి=మోగిం	పాచ్-పాచయతి=పండించు
[చుచున్నాడు	[చున్నాడు
తోల్-తోలయతి=తూచు	పాల్ పాలయతి=చదివించు
[చున్నాడు	[చున్నాడు
పంచ్-పంచయతే=మోస	లేఖ్-లేఖయతి=నాగిం
[పుచ్చుచున్నాడు	(చుచున్నాడు
పాల్-పాతయతి=పడవేయు	శోష్-శోషయతి=నిండిం
(చున్నాడు	(చుచున్నాడు
ధార్-ధారయతి=నాకియుం	దూష్-దూషయతి=దూషిం
(చున్నాడు	చుచున్నాడు
చోర్-చోరయతి=దొంగిలించు	పూర్=పూరయతి=ంపుచు
(చుచున్నాడు	(న్నాడు!పోయుచున్నాడు
భూష్-భూషయతి=పొగడు	పీడ్-పీడయతి=నాధిచుచు
{ చున్నాడు ; సాములు	{ న్నాడు, ఒత్తుచున్నాడు,
{ పెట్టుచున్నాడు	{ అదుముచున్నాడు ;
ముండ్-ముండయతి=గొరుగు	దండ్-దండయతి=శిక్షించు
(చున్నాడు	(చున్నాడు

మండ -మండయతి=ఆలంక పాల్ -పాలయతి=పాలించు

శ్రీంచుచున్నాఁడు

చున్నాడు

$$x^m \cdot x^m = x^{m+m} = x^{2m}$$

చార్ - చారయతి = నక్షిపించు

{
 చ్చోద్-చ్ఛోదయతి=శోలుచు
 చ్చోద్-చ్ఛోదయతి=శోలుచు
 చ్చోద్-చ్ఛోదయతి=శోలుచు

తే సర్వేపి రామాయణం పఠంతి. యూయం కిం లిఖః,
 ఏకః వాసర, అస్మాన్ త్రాసయతి. అరే యుష్మద్భ్రహ్మ
 మార్జాలం కే పోషయంతి! అస్మన్నార్జాలః పృథిన-కం ఏకం
 మూషకం మారయతి. పాత్రాణి సమ్యక్ ధావ దేవ ఏవ
 సర్వాన్ రక్షతి. ఆద్య పాత్రః త్వం ముఖం అక్షశయః కిం
 నోచేత్ జనకఃత్వాం తాడయిష్యతి. ఘంటాం మానాదయ.
 వైశ్యః ఘృతం తోలయతి. ఏకః చోరః మాం వంచయిత్వా
 మమ వస్త్రాణి అచోరయత్. అహం రామాయ దశ ధార
 యామి. కిమరం బాలకం అథః ఆపాతయః! రామః జనకం
 సర్వదా తోషయతి.

నన్ను నవ్వించవద్దు. ఆయెదును తేలుము తల్లి తమ్ముని
పాలను త్రాగించుచున్నది. తరువాత పడిండఁబెట్టఁ గలదు.
ఈవేళ ఏమేమి వండించెదవు? నేను పిల్లలకు చదివించు
చున్నాను. మొదట వ్రాయించుము. మేము నిన్ను దూషిం
చుట లేదు; కాని భూషించుచున్నాము. మమ్మును మీరెందుకు
శిక్షించెదరు? ఈచెంబునందు నీటిని పోయుము అ వృద్ధుని

పాలించుము. ఎద్దును ఆడవికి తోలుము. అక్కడ గడ్డిని
మేపుము. వానిని గొరగవద్దు. కాలమును గడపుడు నాపాద
మును ఒత్తుము. ఆ పిల్లవాని దంపించుము

౩౭. సప్తతిశః పాతః = ముప్పదియేడవపాతము

అకారాంత పులింగ అకారాంత నపుంసకలింగ
నామవాచకములు. నామవాచకములు.

రామః = రాముడు	వస్త్రం = బట్ట
ఘరట్టః = తిరుగలి	చీరం = చీర
నాగదంతః = చిలుక్కయ్య	ఉలూఖలం = రోలు
కటః = చాప	శూర్పం = చేట
మంథానః = కవ్వము	అరణ్యం = అడవి
ముసలః = రోకలి	కుశూలం = గాదె
కటాహః = గోలెము	వానః = వరుగు
మండపః = పందిరి	ఋజ్వం = గొణలి
కుశః = చులక	అంగారీషం = మంగలము
ఘటమంచః = గడనంచె	శిక్యం = కట్టి
ఖింకః = పందికొక్కు	చోలం = రవిక
నకులః = ముంగిస	చూర్ణం = పొడుము
వృశ్చికః = తేలు	ఉపధానం = పండు
ర కపుచ్చః = నల్ల కళ్ళపాము	లవిత్రం = కొడవలి
చిక్రోడః = పడుత	ఖనిత్రం = గడ్డపార
ఖరః = గాడిద	వనం = అడవి, తోట
సూకరః = పంది	ఆవరణం = దొడ్డి

మూషకః = ఎలుక

బిడాలః = పిల్లి

శశః = కుందేలు

కునకః = కుక్క

వానరః = కోతి

వృషభః = ఎద్దు

అశ్వః = గుఱ్ఱము

మేషః = మేకపోతు

మఘ్నాః = నల్లి

మశకః = దోమ

ఘంకః = ఆఱబోతు

ఘలకః = బల్ల

కంసః = కంచము

వలః = వల

సర్పః = సాము

ఆకారాంత

అంబా = అమ్మ

విద్యా = చదువు

లతా = తీగె

అంగనా = ఆడబడి

పుత్త్రికా = కూతురు

శాలికా = ఆడపిల్ల

గోధా = బల్లి

మక్షికా = ఈగ

పర్ణం = ఆకు

పాత్రం = గిన్నె

తైలం = నూనె

గృహం = ఇల్లు

పుష్పం = పువ్వు

గోమయం = ఆవుపేడ

వార్తాకం = వంకాయ

ఉర్వాకుకం = దోసకాయ

తక్రం = మజ్జిగ

నవనీలం = వెన్న

కుడ్యం = గోడ

పిష్టం = పిండి

వాహనం = వాహనము

కంబళం = కంబళి

కవాటం = తలుపు

లింగనామవాచకములు.

ఘంటా = గంట

దోలా = ఊయేల

శింజా = గజ్జె

భస్మా = తిత్తి

స్తనపా = చంటిపిల్ల

బహూభా = ఆవు

దార్పికా = బెండ

రసనా = నాలుక

ద్విల్లికా = కీచురాయి	నాసికా = ముక్కు
పైలపాయికా = గబ్బిలము	దూషికా = పుసి
వత్సా = పెయ్యమాడ	అగ్రజా = ఆక్క
పిపిలికా = చీమ	అనుజా = చెల్లెలు
జఘాకా = జలగ	కనిష్ఠికా = చిటికెనవేలు
ఛురికా = చాకు	మధ్యమా = నడిమివేలు

అవ్యయములకు లింగ వచన విభక్తు లుండవు.

ఈ క్రిందివి ఆవ్యయములు.

కించ	} ఇంతేకాకుండా	సాకం = తో, కూడ
అపిచ		పరుత్ = గతసంవత్సరమున
పార్శ్వతః = ప్రక్కగా		వక్రిం = వంకరగా
కృమపి = అతికష్టముగా,		నామ = అనగా, అను, అనెడి
[ఎట్లాగయినా]		ఇతోఽపి = ఇంకను
అహో = ఔరా!		ఉపరి = పైన, మీద
అతః = క్రింద		అద్యాపి = నేటికిని
పరితః = అన్నివైపుల		ఆ = మొదలుకొని, వఱకును
శాథం = సరే, మంచిది		సుతరాం = బాత్తుగా, ఎంత
హే-ధాః = ఓ		ప్రౌతి = కూర్చి మాత్రమును
ఉప = దగ్గర		దూరం = దూరముగా
బహుదా = పలువిధములుగా		సత్యం = నిజముగా
సమీపం = దగ్గరగా		అ బహుణ్యం = అయ్యో-
అతీవ = ఎక్కిలి		హంజే = అసే! [పాపము
తిర్యక్ = అడ్డముగా		ఋజు = సరిగా

మండపస్య ఆహారము వకః కుశమంచః ఆస్తి. తస్మాంచే
బిదాలః ఖనకేన సాకం కలహం కరోతి. మత్కుణాః మశకాశ్చ
రాత్రిందివం యుష్మద్ధృహే సంచరంతి. ఆంబరీషం ఋజీషం
లవిత్రం ఖనిత్రం చ ఏతాని సర్వాణి ఆవరణే కుసూలసమీపే
ఏకత్రైవ సంతి. వనే ఝిల్లికాః అతీవ నాదం కుర్వంతి.
బ్రాహ్మణగృహేషు పిప్లం తక్రం నవనీలం తైలం చ ఏతాని
ద్రవ్యాణి సర్వదాస్యః కించ గోమయ మపి స్యాత్. బ్రాహ్మణ
బాలకాః ఉపనయనా త్పూర్వం కంసేషు భోజనం కున్యన్.
పరుః యుష్మద్ధృహే ఏకాం భస్మాం అపశ్యం ఖలుః సా
ఇదానీం కుత్యాస్త్రీః గోధాః పిపీలికాః భక్షయంతి. జలూకా
మమ కనిష్ఠికాం అదశత్. మక్షికాః దూషికాయాం పతంతి.

[మాయంటిచుట్టును = అస్మద్ధృహం పరితః] ఉడుతలు
ఎక్కువగా ఉన్నవి. నిగుడు గరుడ వాహనమందు గజైశ్చ
ఉండెను. సరే మంచిది కాని అక్కడ ఆడముగా ఆఁబోతు
పరుగెత్తుచున్నది; నీవు సరిగా రమ్ము. నాకు ప్రక్కగా పెయ్య
దూడ ఉన్నది మేకపోతు పందేటితోఁగూడ అడుచున్నది.
నేటికిని వాడు వంకరగా నడచుచున్నాడు. నీవు బొత్తుగా
నాపని చేయవేమిరా! అయ్యో పాపము; కంబళిమీద ఎలు
కను పిల్లి చంపుచున్నదిరా. దోమలు ఆఁబోతును కఱచు
చున్నవి. నీవు నాతోకూడ రావద్దు. నల్లికళ్ళ పాము వెన్న
మీద పడ్డది. అతి తిని ఇటు తెమ్ము.

౩౮. అష్టలింగైః పాఠః = ముప్పదియెనిమిదవపాఠము.

పూర్వార్థము

స్వనామశబ్దములకు ఏడువిధ క్తులలోని ద్వివచనరూపములు.

‘తత్’ శబ్దము - పులింగము.

ప్ర. ద్వి. తే = వారిద్దరు, వారిద్దరిని మొ॥

తృ. చ. పం. తాభ్యాం = వారిద్దరిచేత, తో, కొఱకు, వలన మొ॥

ష. స. తయోః = వారిద్దరియొక్క, యందు మొ॥

‘ఏతత్’ శబ్దము—పులింగము.

ప్ర. ద్వి. ఏతే = వీరిద్దరు, వీరిద్దరిని మొ॥

తృ. చ. పం. ఏతాభ్యాం = వీరిద్దరిచేత, తో, కొఱకు, వలన మొ॥

ష. స. ఏతయోః = వీరిద్దరియొక్క, యందు మొ॥

‘యుష్మద్’ శబ్దము—త్రిలింగము.

ప్ర. ద్వి. యువాం = మీరిద్దరు, మీరిద్దరిని, మొ॥

తృ. చ. పం. యువాభ్యాం = మీరిద్దరిచేత, తో, కొఱకు, వలన మొ॥

ష. స. యువయోః = మీరిద్దరియొక్క, యందు మొ॥

‘అస్మద్’ శబ్దము—త్రిలింగము.

ప్ర. ద్వి. ఆవాం = మేమిద్దరము, మాయిద్దరిని, మొ॥

తృ. చ. పం. ఆవాభ్యాం = మాయిద్దరిచేత, తో, కొఱకు, వలన

ష. స. ఆవయోః = మాయిద్దరియొక్క, యందు మొ॥

తక్కిన పులింగ స్వనామశబ్దములకును, అకారాంత పులింగశబ్దములకును, ‘తత్’ శబ్దమునకువలెనే ద్వివచనములు

నడచును. సర్వనామ స్త్రీలింగ, నపుంసక లింగములకును. అకారాంత నపుంసకములకును, ఆకారాంత స్త్రీలింగములకును; ప్రకృతా ద్వితీయా ద్వివచనములలో మాత్రము ఔకారమునకు బదులు ఏకారమువచ్చును తక్కిన ద్వివచనములు పులింగమ నందువలెనే నడచును.

ఉ:-“తత్” శబ్దమునకు స్త్రీలింగ నపుంసకలింగ ప్రకృతా ద్వితీయా ద్వివచనములు “తే” అని యుండును

అకారాంత నపుంసకలింగ “వన” శబ్దమునకు ప్రకృతా ద్వితీయా ద్వివచనములు “వనే” అని యుండును.

ఆకారాంత స్త్రీలింగ “అంగా” శబ్దమునకు ప్రకృతా ద్వితీయా ద్వివచనములు “అంబే” అని యుండును.

మఱియు ఆకారాంత స్త్రీలింగములయొక్క సంబుధి కూడ, ఏకారముతోనే యుండును.

ఉ:-ఆకారాంత స్త్రీలింగమగు ‘శాలికా’ శబ్దమునకు సంబుధి ‘హే శాలికే’=ఓ పిల్లదానా!

‘అంగా, అక్క’ శబ్దములకు మాత్రము ‘హే అంబా’ ‘హే అక్క’ అని యుండును. నిత్యద్వవచనమగు ‘ద్వి’ శబ్దము కూడ మూడులింగములలో ‘తత్’ శబ్దమువలె నడచును.

ఉ:-[పుం] ద్వా = ఇద్దరు రెండు
[స్త్రీ-స] ద్వే = ఇద్దరు, రెండు.

ధాతువులకు ద్వివచనము లీక్రింద వ్రాయఁడును.

'అన్' = ఉండుట

వర్తమానము ద్వి.

భూతము ద్వి.

ప్రస్తుతం వారిద్దరున్నాడు

శ్రీస్థాం = ఇద రుంక్షితి

మా సమీక్షామీరిద మున్నగు

ఈ సంగతి = మీరికీ రుంటివి

ఉ. స్వః=ఇదర మున్నాము

ఆస్క = ఇద్దర ముంటిమి

ਅੰਤਰਿ ਦਿ.

ವಿಧ್ಯಾದಿ ದ್ವಿ

స్కం = ఇంద్ర రుంజన్

స్వాతాం=చాద్ర రుందుకు మొ॥

$$f_{\infty} = \lim_{n \rightarrow \infty} f_n$$

స్వాతః=మీది నుండి మొ॥

అసావ=ఇదర ముందుము

స్వావ = ఇద్దర ముందుము మొ॥

స్వస్థి { భవిష్యత్ = వారిష్ట దుండగలరు
భవిష్యత్ = మీరిష్ట దుండగలరు
ధవిష్యావః = ఇకర ముండగలము

భ విష్యతః = మీరివ్వు రుండంగలరు

భవిష్యవః = ఇక్కర ముండఁగలము

‘కృ’-చేయుట. ‘అన్, ధాతువునకువలెనే తెలుగుగ్గిహించునది

వ ర్తమానము భూతము ఆశీరాది విధ్యాది భవిష్యత్తు

ప్ర. కుదుతః | అకుదుతాం | కుదుతాం | కుర్వాతాం | కరిష్యతః

మ. కుదురు:	అకుదురు	కుదురు	కుర్మాదు	కర్మదు
------------	---------	--------	----------	--------

ఉ. కుర్వః | ఆకుర్వ | కరవావ | కుర్వావ | కరిష్యావః

'భూ' = ఆగుట

వర్తమానము భూతము ఆశీరాది విధ్వాది జవివ్యక్తు

సం. భవతః | అభవతాం | భవతాం | చవేతాం | భవిష్యతః

మ. భవనః	అభవతం	భవతం	భవేతం	భవిష్యతః
---------	-------	------	-------	----------

ఉ. భవావః | అభవావ | భవావ | భవేవ | భవిష్యావః

తత్తకలి గ్రాహ్యణాః సంతిః తత్ర ద్వౌ గ్రాహ్యణౌస్తే
 యవాం ద్వౌ హ్యకుత్ర ఆస్తంః ॥ ౩ ॥ వాం హ్యః యష్మద్ధౌ హే
 ఆస్యః ఆదః అత్ర స్వః ఏతౌ కుత్ర అగచ్ఛతాం? స్నానార్థం
 అగచ్ఛతాం. తత్ర ద్వే బాలికే భోజనం కుశతః, అత్ర బాలికౌ
 ద్వౌ భారతం పఠతః ఆవయోః పుత్రౌ అద్య ప్రాతః కిం అకు
 రుతాంవా, కుత్ర ఆస్తాంవా? ద్వౌ చానకౌ ద్వే ఫలేభక్షయతః,
 యవయోః పుత్రౌ బౌషధం అభక్షయతాంవా? నహి నహిః
 బౌషధదర్శనానుభవమేవ = [బౌషధమును జూచినవెంటనే,]
 కుత్ర వా అధావతాం. రామలక్ష్మణౌ అరణ్యే అనేకాన్
 రాక్షసాన్ అమారయతాం రామః సీతాలక్ష్మణాభ్యాంసాకం
 వనాయ అగచ్ఛత్, ద్వౌ రాక్షసౌ రామలక్ష్మణౌ అపశ్య
 తాం యవాం అత్ర ఉపవిశతం. తౌ తత్ర వసేతాం.

మిరిద్దరు వంటను జేయఁజాలుదురా? వారిద్దరు ఎప్పుడు
 స్నానముచేయగలరు? మేమిద్దరము మియిద్దరితో రాఁగలము.
 మియిద్దరు మాయిదికొఱకు రెండు పండ్లను ఈయఁగలరా?
 మియిద్దరిలో ఏడు పెద్దవాఁడు. ఈ మిద్దరు అడుపిల్లలకు
 పెండ్లి యెప్పుడు కాఁగలదు? ఏమిద్దరికి పెండ్లియైనది. ఓ అమ్మా!
 నీ విట్లా రమ్మ. ఓపిల్ల దానా! మితమ్ములిద్దరు ఏమి చేదువు
 చున్నాడ? ఓ అక్కా! నీవు మా మిద్దరికొఱకు భోజనమును
 పెట్టము. మామగారికి ఇద్దరు సోదరులు న్నారు; నాకిద్దరు చెల్లెం
 దున్నారు. వారిద్దరికి ఎల్లుండి పెండ్లి కాఁగలదు. మే మిద్దరము
 ఇప్పుడేమి చేయవలెను? మిరిద్దరు మాయింటిలో నుండుఁడు.

—* రామాయణము - ఉత్తరార్ధము *—

పురా దశరథః నామ నృపః కోసలదేశే రాజ్యం కరోతి
స్మృతస్య చిరం పుత్రాః నాసన్. అనంతరం సః ఏకం యజ్ఞం
అకరోత్. తదా అగ్నిపండాత్ ఏకః దివ్యపుష్పః క్షీరాన్న
పాత్రేణ సాకం బహి రాగచ్ఛత్. తందృష్ట్వా దశరథః నమ
స్కారం అకరోత్. తదనంతరం దివ్యపుష్పః పాయసపాత్రం
దశరథాయ అయచ్ఛత్. దశరథః తత్పాయసం స్వభార్యా
భ్యః అయచ్ఛత్. దశరథభార్యాసర్వం పాయసం ఆఖాదన్.
తతః తస్య పుత్రైశ్చతుష్టయం ఉదభవత్. తేషాం మధ్యే
రామః జ్యేష్ఠః. సః బహుగుణసంపన్నః, దయాసముద్రీ, సత్య
భాషణః, సుందరాకారః, పవిత్రచరిత్రశ్చ లభవత్. తతః సర్వే
జనాః రామం దృష్ట్వా సంతోషేణ ఆసన్. ఏకదా విశ్వా
మిత్రః దశరథస్య గృహం ఆగత్య 'స్వస్త్వి రామలక్ష్మణౌ
యచ్ఛ' ఇతి దశరథం అపృచ్ఛత్. తదా దశరథః కిమర్థ
మితి ప్రశ్నం అకరోత్. యజ్ఞసంరక్షణార్థ మితి విశ్వామిత్రః
ప్రత్యుత్తరం అయచ్ఛత్.

తే ను య

అపుడు దశరథుడు విశ్వామిత్రునితో, గూడ రామ
లక్ష్మణులను బంపెను. పిమ్మటరాముడు తాటకను జంపి, విశ్వా
మిత్రునియొక్క యజ్ఞమును బాలించెను. అంత విశ్వామిత్రుడు

రామలక్ష్మణుల నిద్దరిని తనతోఁగూడ జనకపత్రనమునకు దీసి
కొని చ నెను. అక్కడ సీతయొక్క పెండ్లికొఱకు అనేకులు
వచ్చిరి. అపుడు సీత శ్రీరాముని జూచి సంతోషముతో
నుండెను. జనకుఁడు శ్రీరామునికొఱకు సీతను, లక్ష్మణుని
కొఱకు ఊర్మిళను ఇచ్చి పెండ్లిచేసెను. దశరథుఁడు తన
యొక్క జనులతోఁ గూడఁ బెండ్లికోసము జనకపట్టణమును
గూర్చి వెళ్ళెను. పెండ్లి చక్కగా (బాగుగా) జరిగెను. తరువాత
దశరథుఁడు రామలక్ష్మణులతోఁగూడ నింటికి వచ్చి బ్రాహ్మ
ణులతోఁగూడ నుత్సవముఁజేసి రామునకు రాజ్యమునిచ్చెను.
రాముఁడు కొడుకులనువలెనే అందఱు జనులను సుఖముతోఁ
బాలించెను రామునియొక్క యోగ్యతను జూచి జను లంద
ఱును సంతోషముతో నుండిరి. రామునియొక్క చరిత్రను
వార్షికఁడు రామాయణమునందు బాగుగా వ్రాసెను.

ఈపుస్తకపాఠములలోని సంస్కృతపదములు

వానియర్థములు

(అకారానుక్రమప్రదర్శితములు)

అ

అంగణం=ముంగిలి

అగ్రజః=అన్న

అంగనా=ఆడుచి

అగ్రజా=అక్క

అంతర్=లోపల

అతః=ఇందువల్ల, ఇక్కడనుండి

అంబరీషం=మంగలము

అతీవ=మిక్కిలి

అంబా=అమ్మ

అత్ర = ఇచట

౪౪

నా ల భో ధి నీ

అహస్=కింద	అన్యథా=వేఱువిధముగా
అద్య=ఈవేళ	అపి=చు, యును, కూడ
అద్యాపి=నేటికిని	అపిచ=ఇంతే కాకుండ
అనంతరం=పిమ్మట	అలే=ఒరే!
అవలః=నిష్ప	అర్థం=కోసము, కొఱకు
అనుజః=తమ్ముడు	లం=చాలును
అనుజా=చెల్లెలు	అశ్వః=గుఱ్ఱము
అనేకత్ర=పలుచోట్ల	అసి=ఉన్నావు
అనేకథా=పలువిధముల	అస్తి=ఉన్నాడు
అనేకే=అనేకులు	అస్మి=ఉన్నాను
అన్నం=అన్నము	అస్తు=ఉండనిస్తు
అన్యః=ఇతరుడు	అహం=నేను
అన్యత్ర=మఱియొకచోట	అహో=ఔరా!

అ

ఆ=మొదలుకొని. వఱకు	అగచ్ఛతి=వచ్చుచున్నాడు
ఆనయతి=తెచ్చుచున్నాడు	ఆహ్వాయతి=పిలుచుచున్నాడు
ఆలస్యం=జాగు	ఆవరణం=దొడ్డి

ఇ

ఇతోఽపి=ఇంకను	ఇదానీం=ఇప్పుడు
ఇత్థమ్=ఇట్లు	ఇవ=వలె

ఉ

ఉచ్చైః = ఎత్తుగా

ఉప = దగ్గరగా

ఉపధానం = దిండు

ఉపరి = మీద

ఉర్వాకుశం = దోసకాయ

ఉల్లాఖలం = రోలు

ఋ

ఋజీవం = బాణలి

ఋజు = సరిగా

ఏ

ఏకః = ఒకడు

ఏకరే = ఒకచోట

ఏకదా = ఒకప్పుడు

ఏతావత్పర్యంతం = ఇంతవఱకు

ఏవ = ఏ

ఏవం = ఇట్లు

ఏషః = వీడు

క

కంబళం = కంబళి

కంసః = కంచము

కః = ఎవడు :

కటః = చాప

కటాహః = గోలెము

కతి = ఎన్ని, ఎందఱు :

కథమపి = అతికష్టముగా,

[ఎట్లాగయినా

కథం = ఎట్లు :

కదా = ఎప్పుడు :

కనిష్ఠికా = చిటికెనవేలు

కరోతి = చేయుచున్నాడు

కలశః = చెంబు

కవాటం = తలుపు

కా = ఎవతె :

కాలంకరోతి = చేయుచున్నాడు.

కిం = ఏమి ?	కుడ్యం = గోడ
కించ = ఇంతేకాకుండ	కుతః = ఎందువల్ల, ఎక్కడనుండి?
కించిత్ = కొంచెము	కుత్ర = ఎక్కడ :
కింతు = కాని	కుశః = నులక, దర్భ
కింవా = ఏమో	కుసూలం = గాదె
కిమపి = ఏమియు	కూపః = శావి
కిమర్థం = ఎందుకు	క్షాళయతి = కడుగుచున్నాడు
కియత్సర్వంతం = ఎంతవఱకు?	క్షీరం = పాలు

ఖ

ఖం = ఆకాశము	ఖనిత్రం = గడ్డపాత
ఖనతి = త్రవ్వచున్నాడు	ఖలు = కదా
ఖనకః = పండికొక్కు	ఖాదతి = తినుచున్నాడు
[ఉప్పరవాడు	

గ

గంతుం = వెళ్ళుటకు	గృహం = ఇల్లు
గచ్ఛతి = వెళ్ళుచున్నాడు	గోధా = బల్లి
గణయతి = ఎంచుచున్నాడు	గోమయం = పేడ
గత్యా = వెళ్ళి	గ్రామః = ఊరు
గమయతి = పంపుచున్నాడు, కడుపుచున్నాడు.	

ప

ఘంటా = గంట

ఘట్టా = తిరుగలి

ఘటమంచ = డమంచె

ఘటం = నీయ

చ

చరతి = నడచుచున్నాడు,

చీర = చీర

[మేయుచున్నది

చుక్క = చింతపండు

చలతి = కదలుచున్నాడు

చూర్ణం = పొడుము

చారయతి = నడిపించుచున్నాడు.

చేస్ = ఎడల

[మేపుచున్నాడు

చోరయతి = దొంగిలించు

చాలయతి } కదల్చుచు

చోలం = రవిక[చున్నాడు

చలయతి } = [న్నాడు

చోష్యం = పుటసు

చిక్కోడ = ఉడుత

చోదయతి = తోలుచున్నాడు

చిరం = చాలసేపు

[పురికొల్పుచున్నాడు

చ

ఛూకా = కత్తి

ఛోటికా = చిటిక

ఛేదయతి = తరుగుచున్నాడు,

[నటకుచున్నాడు

జ

జనక = తండ్రి

జనూకా = జలగ

జలం = నీరు

ర్

ర్ముటితి = త్వరగా

ర్ముల్లికా = కీచురాయి

ద

హోలా=ఉయ్యల

ద

ధంకః=ఆబోతు

త్ర

తక్రం=మజ్జగ

తటః=బడ్డు

తటాకః=చెరువు

తతః=అందువల్ల, పిమ్మట

అక్కడనుండి

తత్ర=అక్కడ

తథా=అలాగు

తూష్టిం=ఊరక

తైలం=నూనె

తైలసాయికా=గబ్బిలము

తోలయతి=తూచుచున్నాడు త్వం=నీవు

తదా = అప్పుడు

తస్మి=అయితే

తస్కరః=దొంగ

తాడయతి=కొట్టుచున్నాడు

తాతః=తాత, నాయన

తావత్పర్యంతం=అంతవఱకు

తిర్యక్=ఆడ్డముగా [న్నాడు]

తోషయతి=సంతోషపెట్టుచు

త్రసతి=భయపడుచున్నాడు

త్రాసయతి=భయపెట్టుచు

[న్నాడు]

ద

దండయతి=కంపించుచు

దంతః=పల్లు [న్నాడు]

దశతి=కలచుచున్నది,

[కుట్టుచున్నది]

దావ్యికా=బెండచెట్టు

దువ్యతి=చెడు చున్నాడు

దూరం=దూరముగా

దూషికా=పుసి

దూషయతి=చెఱచుచున్నాడు

దేవః=దేవుడు

దౌష్ట్యం=అల్లరి

ద్రవతి=కరగించుచున్నాడు

ద్రావయతి=కరగించుచున్నాడు

[తఱుముచున్నాడు]

ధ

ధమతి = ఊదుచున్నాడు ధావయతి = పరుగెత్తించుచు
 ధారయతి = శాకీ ఉండు [న్నాడు, తోమించుచున్నాడు
 [చున్నాడు

న

న = లేడు, కాదు నాడింధమః = కమ్మరివాడు
 నకులః = ముంగిస నాదయతి = మ్రోగించు
 నక్షం = రాత్రి [చున్నాడు
 నదతి = మోగించుచున్నది నామ = పేరు, అనగా
 నమస్కారః = నమస్కారము నాసికా = ముక్కు
 నయతి = తీసికొనిపోవుచున్నా నీచైః = తగ్గుగా
 నరః = మనుష్యుడు [డు ను = ఏ
 నవనీతం = వెన్న నృపః = రాజు
 నాగదంతః = చిలుకకొయ్య నోచేత్ = లేనియెడల

ప

పచతి = వండుచున్నాడు పర్ణం = ఆకు
 పతతి = చదువుచున్నాడు పర్వతః = కొండ
 పఠతి = పడుచున్నాడు పశ్చాత్ = వెంటిడి
 పరుత్ = ముందటేను పశ్యతి = చూచుచున్నాడు

పాకః = వంట	పురతః = ముందు
పాచయతి = వండించుచు	పురా = మునుపు
[న్నాడు	
పాతయతి = చదివించుచు	పుష్పం = పువ్వు
[న్నాడు	
పాతయతి = పడ వేయుచు	పుస్తకం = పుస్తకము
పాత్రం = బిందె [న్నాడు	పూరయతి = వింపుచున్నాడు
పానీయం = మంచినీరు	[డు, పోయుచున్నాడు
పాయయతి = త్రాగించు	పూర్వః = మునుపటివాడు
[చున్నాడు	పోషయతి = పోషించుచున్నాడు
పార్శ్వతః = ప్రక్కగా	
పాలయతి = పాలించు	పుచ్ఛతి = అడుగుచున్నాడు
పీపీలికా = చీమ [చున్నాడు	ప్రతి = కూర్చి
పిబతి = త్రాగుచున్నాడు	ప్రతిదినం = ప్రతిదినము
పిష్టం = పిండి	ప్రథమం = మొదట
పీడయతి = పీడించుచున్నాడు	ప్రభృతి = మొదలుకొని
పుత్రికా = కూతురు	ప్రయాణం = పయనము
పునర్ = మరల	ప్రాతర్ = ప్రాద్ధన

ఫ

ఫలం = పండు, ఫలకః = బల్ల, ఫలక ఫలతి = పండుచున్నది.

బ

బల = అయ్యో !

బహిర్ = వెలుపల

బహుధా = పలువిధముల

బహుభా = అను

బాధం = సరే

బాలకః = పిల్లవాడు

బాలికా = పిల్ల

బిడాలః = పిల్ల

బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు

భ

భవతి = అగుచున్నాడు

భూవయతి = అలంకరించు

[చున్నాడు]

భస్మా = తిత్తి

భోః ! = అంక్షీ, అయ్యా !

భిక్షాటనం = బిచ్చమెత్తుట

భోజనం = భోజనము

మ

మంచః = మంచము

మధ్యమా = సడిమివేలు

మండపః = పందిరి [న్నాడు]

మా = నలన, వద్ద

మండయతి = అలంకరించుచు

మారయతి = చంపుచున్నాడు

మంథానః = కవ్వము

మార్జాలః = పిల్ల

మక్షికా = ఈగ

ముండయతి = గొరుగు

మర్కటః = కోతి

[చున్నాడు]

మలం = ముఱికి

ముసలః = రోకలి

మశకః = దోమ

మూషకః = ఎలుక

మత్కుణః = నల్లి

మేషః = మేక

య

యః = ఎవఁడు	యథా = ఎట్లు
యచ్ఛతి = ఇచ్చుచున్నాఁడు	యదా = ఎప్పుడు
యతః = ఎందువల్ల	యా = ఎవఁడె
యత్ర = ఎక్కడ	యుద్ధం = యుద్ధము

రక్తపుచ్ఛః = సల్లికశృపాము	రామః = రాముఁడు
రక్షతి = కాపాడుచున్నాఁడు	రామతం = ఇంగువ
రసనా = నాలుక	రే = రే!

లతా = తీగె	లిఖతి = వ్రాయుచున్నాఁడు
లవణం = ఉప్పు	లేఖయతి = వ్రాయించు
లవిత్రం = కొడవలి	[చున్నాఁడు]

వ

పంచయతే = మోసగించుచు	వత్సః = కోడెమాడ
వత్సా = పెయ్య [న్నాఁడు	వా = ఆ, ఓ ?
వదతి = చెప్పుచున్నాఁడు	వానం = వరుగు
వనం = అడవి	వానరః = కోతి
వస్త్రం = బట్ట	వార్తాకం = వంకాయ
వసతి = ఉండుచున్నాఁడు	వాహనం = వాహనము [న్నాఁడు
వక్త్రం = వంకరగా	వాహయతి = మోయించుచు

విద్యా = చదువు	వృశ్చికః = శేలు
వృక్షః = చెట్టు	వృషభః = ఎద్దు
వృథా = వ్యర్థముగా	వ్యాపారః = వ్యాపారము

శ

శనైః = మెల్లగా	శిక్షయతి = నేర్పుచున్నాడు
శశః = కుందేలు	శీఘ్రం = త్వరగా
శాకం = కూర	శునకః = కుక్క
శాయయతి = నిద్రపుచ్చు	శూర్పం = చేట
శింజా = గజై [చున్నాడు	శోషయతి = ఎండించుచున్నాడు
శిక్యం = ఉత్తి	శ్వః = రేపు

స

సః = వాడు	సర్వపా = తేనెటీగ
సమీపం = దగ్గరగా	సర్పః = పాము
సమ్యక్ = బాగుగా	సర్వః = ప్రతివాడు
సత్యం = నిజముగా	సర్వత్ర = అన్నిచోట్ల
సర్వథా = అన్నివిధములుగా	సూపం = పప్పు
సర్వదా = ఎల్లప్పుడు	స్తనపః = చంటివాడు
సాకం = తో, కూడ	స్తనపా = చంటిపిల్ల
సాయం = సంత	స్నానం = స్నానము

గీత

బాలబోధినీ

సుతరాం = బాత్తుగా

స్వః = తాను

సూకరః = పంది

హ

హంజే! = అసే!

హా = ఓ! అయ్యో!

హసతి = నవ్వుచున్నాడు హ్యః = నిన్న

హసయతి = నవ్వించుచున్నాడు హ్యస్తన = నిన్నటి

శ్లో. శ్రీహయాస్యవ్రసాదేన : రచితా బాలబోధినీ

కాశీ కృష్ణేన విదుషా : జీయా దాచన్ద్రారకమ్

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ప్రథమా గః

సమాప్తః.

క్రిస్టియన్ మిషన్స్ కరమ్

బాలబోధిని

(తృతీయ భాగం)

గ్రంథకర్త
అచార్యులు: రవీంద్రాచారి, రవీంద్రాచారి, రవీంద్రాచారి,
కావ్యభార్య.

కాశీ కృష్ణాచారి, పి. లిట్.,
ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ శాస్త్రాధికారి,
గుంటూరు పురవాసి

అచ్చమమద్రెస్ : ౧౦౦౦ ప్రతిపత్తి.

1971

సాధారణనామనవత్సరం

నవవత్సరపుసంకల్పం

[మూల్యం రు 3-00]

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవో విజయతే కరామః.

ప్రీతి క

పాతకమహాశయులా రా !

ప్రాయ వలసిన యుపోద్ఘాతము చాలవఱకుఁ బ్రథమభాగమునందునే ప్రాసీతిని. మిగిలినభాగము నిందు ప్రాయముచున్నాఁడను. ఈపుస్తకముపేరు 'చాలబోధనీ-శృతీయభాగము' అని నాయాశయము. ఇదను మూఁడుపుస్తకములలోని పాతముల సంఖ్య యవిన్నియు ముగానుండుటచే నొకటియే పుస్తకమని భావించి మూఁడుపుస్తకములమీఁదను 'చాలబోధనీ' యనియే పేరును ముద్రింపించితిని. మొత్తము మూఁడుపుస్తకములలోను నూటవరునాఱు పాతములను ప్రాసీతిని. కావ్యనాటక పురాణాదులలో సామాన్యముగా వాడఁబడు సామాన్య-విశేష-అజంత-హలంత శబ్దములను, ధానువులను విశదముగా నిందు నిరూపించితిని.

ప్రతిభాషలోను 'భాషీయములు' అని కొన్ని యుండును. అనఁగా భావవిశేషములను దెలుపునట్టియు భాషాంతరీకరణమునకు వలసవడ నట్టియు విచిత్రప్రయోగములు. వీనినే హూణభాషలో 'ఇడియమ్స్' అందురు. అట్టి భాషీయములను దెలియవలెనన్న, ఆ భాష వ్యవహారంలో నున్నపుడేగాని తెలియఁజాలము. మనసంస్కృతభాష యేకాలమున వ్యవహారదళలో నుండెనో, అప్పటిభాషీయములవ్యర్థులవ మెట్టిదో, ఇపుడు నిష్క్రియించుట కవకాశ మేమాత్రమును లేదు. కాని కొన్ని భాషీయములు శ్రమ పడి వెదకినచో నాటకపురాణాదులందు దొరకును; గాని కొన్నిటికి సరిగా

భావము తెలియుట లేదు. ఇనను యథాశక్తిగ నాయొసర్పిగపరిశీలనము వలన మన మిపుడు తెలుగులో వాడెను భాషియములే ఇంచుమించుగా సంస్కృతమునఁగూడఁ దొల్లి ప్రయోగింపఁబడుచుండెడివని నాకుఁ బొడ కట్టినది. ఉదాహరణమున కొకటి రెండు విషయములఁ జూపుచున్నాఁడను. 'ఆ దినాలు గడచిపోయినవి = తే హి నో దివసా గతాః - భవభూతి. నిద్ర పోయి - నిద్రాంగత్యా - కాశిదాసు. ఎక్కడికి పోతాఁడబ్బా = కుత్ర గతో భవిష్యతి - కూద్రకుఁడు. ఈ నాల్గునెలలు కళ్ళు మూసికొని కడపుము = తేషా న్మాసాన్ గమయ చతురో లోచనే మీలయిత్యా - కాశిదాసు. వాణ్ణి పల్కరించి చూతాము = తం శబ్దానయిత్యా పశ్యామః - దాసుఁడు. కాలం చేసింది = క్లోః పవం త్వం పుత్రశోకేన రాజన్ కాలం కరివల్సి - వాల్మీకి. మనిషి మనిషి మనుష్యః మనుష్యః - కూద్రకుఁడు. అదుగో అదుగో ఆ పుట్టమీద గూడా వైకివస్తున్నది చూడు పల్కికాగ్రా శ్రవభవతి ధనుః ఖండ మాఖండలస్య - కాశిదాసు. ఈరీతిగా అనుప్రయోగములు గగనవృ టంశేసి తెలుగుభాషియములకు సరియగు సంస్కృతభాషాపరిశీలన మొనర్చి యీ పుస్తకములలో వాడితిని. ఉదాహరణముగా నొకటి రెండు చూపుచున్నాఁడను. ఏమయితే నేమి కించేత్కిం; చమరుకాళ్ళది = తైల పాదాః ప్నకొడ్డి = క్రావః, క్రావం, క్రుతేక్రుతే, క్రవణేక్రవణే. ఇటులనే తెలుగులో సామెతలని చెప్పఁబడు పదసందర్భములనుగూడ సంస్కృతము లోనికి మార్చి వ్రాసితిని. ఉదాహరణములు:- పుట్టేవాడికి అన్నా. పెరిగే వాడికి తమ్ముడూ జాయమానస్య అగ్రజః వర్ధమాన్య అమజః; విరిగిన వేలిమీద ఉచ్చగూడా పాయ్యపు భగ్నాంగుళ్యా నాపి మూత్రయసి - ఉరీతిగా వెన్నో వ్రాసితిని.

కొంచె పెచ్చుతగ్గుగాఁ దెలుగున సామెతలను బోలినవే సంస్కృత మున న్యాయములని కలపు. అవి సుమారు సహస్రాధికరణములు గల పూర్వీకులసాక్షాత్ప్రమునందు సహస్రన్యాయము లున్నవని చెప్పవచ్చును. ఆ న్యాయములను గొడవలు బుద్ధిమంతులు వివరించి అచ్చవేయించు చున్నారు. వైని వ్రాసిక ప్రకారము ఆంధ్రగీర్వాణములందుఁ బరస్పర

సన్నికృష్టము లగుభాషీయములు కొన్ని గానవచ్చుటచేతనే మన పూర్వులు సంస్కృతముతోనే వ్యవహరించుచు రానురాను సంస్కృతభాష, అప్పటిప్పటి యసంస్కారుల నోళ్ళుబడి యిప్పుటి మన యాంధ్రభాషగాఁ బరిణమించిన దనియే నా విశ్వాసము. ఈ పావుపుచేతనే మన యాంధ్రభాషాపాఠకములన్ని టని దత్తను, తద్భవములని రెండువిధముల విభజించుటే యుక్తమనియు, ఒకవేళ దత్తను, తద్భవము లనుటకు దారి దొంకని మఱికొన్ని పదము లున్నను వారికి దేశ్యములని పేరిడి సంస్కృతమునూడి పూర్తిగ వేటువఱుచుటకంటె బహుగ్రంథపరిశీలము చేయఁగల విద్యభ్యాసోన్ముఖున సంస్కృతపాఠసాహిత్యార్థసాహిత్యవలవలన వానినిగూడఁ దద్భవము లనుటయే యుక్తమనియు అట్లు పరిశీలన చేయుకొలఁది దేశ్యము లనఁ బడుపదములలోఁ జాలవఱకు వైకృతములు కావచ్చుననియు, నాయూహ. అటులని యిప్పుడు దేశ్యము లనఁబడుపదముల కన్నిటికిని సంస్కృతమునఁ బ్రకృతులు దొరకుననిగట్టిగాఁ జెప్పఁజాలనుగాని బహుపదములకు దొరకఁ గలవని చెప్పఁగలము. అందుచేతనే కాఁబోలు సంస్కృతమునకుఁ 'ప్రకృతి' యనియు, ఆంధ్రమునకు 'వికృతి' యనియు లాఘటికులు కేర్పడినని నా యుద్దేశము. ఏకొలఁది దేశ్యపదములతో సంస్కృతమునఁ బ్రకృతులు దొరకనంతవిభాత్రమునఁ బ్రకృతులను వెదకుటకుఁ బ్రాల్సారి కనఁబడినపద మెల్ల దేశ్యమనుట భావ్యము కాదుగదా! పై నా యూహలకు దృష్టాంత ములఁ జూపెద. ఆంధ్రమున 'తేమ' అను పదమునకు 'తడి' యని యర్థము వాడుకలో నున్నది. 'తిమ్మ' అను పదమునకు విభావప్రదమబ్జలలోఁ జాలలోఁ జేరదయ్యకవివమగు పిండివంట అర్థముగా వాడఁబడుచున్నది. ఈ రెండుపదములకును ఆంధ్రపదపాఠిజాతిములో 'తడి' 'పిండివంట' అను నర్థమే ప్రాచయఁబడినదిగాని ప్రకృతి యగుసంస్కృతపదము ప్రాచయఁబడ లేదు. దీనినిబట్టి చూడఁగా ఆంధ్రకర్త యీ పదములను దేశ్యములగాఁ దలంచెనని నోచకమానదు. కాని 'తేమ, తిమ్మ' పదములకు సాహిత్యము గల పదములు 'తేమ, తేమని' అనువిధసంస్కృతమునఁ గన్పట్టుచున్నవి. అయ్యది 'తిమ' అర్థీభావే' అను భానుపాఠములోని 'తేమతి' లేక 'తిమ్మతి' అనెడి భానువువలనఁ బుట్టిన నానువాచకములు. మేడ అను

నర్థమున 'మాడుగు మాడుపు' అనుపదములను వ్రాసి వానికి ఆంధ్రపద పారిజాతమునఁ బ్రకృతి వ్రాయలేదు. ఇకారాంత స్త్రీలింగముగు 'మాడు' అను సంస్కృతపదము శబ్దాంతకల్పితమగు గన్పట్టుచున్నది. దానిం బ్రకృతి యనఁడుగును- వంకము అను పదమునకుఁ బారిజాతమునఁ బ్రకృతి వ్రాయఁబడలేదు. వైకృతదీపికలో విజ్ఞాన అనునది ప్రకృతిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. వంపు అను నర్థమిచ్చు 'వంక' అను నాంధ్రపదమునకు 'వక్ర' అను పదము పారిజాతమునఁ బ్రకృతిగా వ్రాయఁబడినది; అంతకంటె 'వక్ర కాటిశ్యే' అను సంస్కృతధాతువునుండి పుట్టిన 'వంక' అను పదము ప్రకృతి యన్నచో కాగని తోఁచెడిని. వక్ర అను సంస్కృతపదము వంకర అను నాంధ్రపదమునకుఁ బ్రకృతి యనుట యుక్తము. గుడి యను నాంధ్రపదమునకుఁ పారిజాతమునఁ బ్రకృతి గానరాదు. వైకృతదీపిక యందు 'కుటీ' అను పదము ప్రకృతిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. కాని కుటీ అను ప్రకృతిపదమునకును, గుడి యనువికృతిపదమునకును అత్యైక్యము లేదని గ్రంథకర్తయోచయము. ఆదికాలముల దేవప్రతిష్ఠలు పరిమపనిశ్రము లగు పర్ణశాలలందు అనఁగాఁ గుటులయందుఁ గావించుచుండెడివారని యూహించినచో లైలెందు పదములకు అత్యైక్యము నార్జించి వచ్చును.

అంతవఱకు దేశ్యాంధ్రపదములుగా నెన్నఁబడు కొన్ని నామవాచకములకును విశేషణవాచకములకును దర్శనస్వరూపాదనమున కుదాహరణముల నిచ్చియుంటిని. ఇటులే దేశ్యము లనఁబడు కొన్ని క్రియావాచకములకును దర్శనస్వరూపాదనమునకు మార్గ ముండునేమో యని వాతలంపు. ఉదాహరణము:- 'కుంటు' అనుధాతువును ఆంధ్రనిఘంటుకర్తలందఱును దేశ్యముగనే వాడిరి. కాని సంస్కృతవ్యాకరణమున 'కుటీ వైకళ్యే' అని వైకళ్యార్థమున 'కుంట' ధాతువు గన్పట్టుచున్నది. వైకళ్యశబ్దమునకు లోపము అను నర్థము మనవాడుకయందు దగవకుచున్నది. ఉదా:- వానికి అంగవైకళ్యము అనఁగా అవయవలోపము; వాడు వికలాంగుఁడు అనఁగా వాని కేదో యొకయవయవము చెడినదియో లోగగ్రస్త మైనదియో లోపించినదియో అర్థము. కుంటుచున్నాఁడు అని మనము

వాచి: పురుష వానికి గాలియం దేనియో లోప మున్నదని తెలియకపోదు; గాన 'కుంటు' అను నాంధ్ర ధాతువునకు వర్ణాధిపాదావ్య ముండుటచే 'కుంటి' అను సంస్కృత ధాతువు ప్రకృతి యనఁదగునేమోయని నాయూహ. కుంటి అనునది అకర్మక ధాతువే. కుంటి వెళ్ళుచున్నాఁడు = వేల్లితి. ప్రేలాడుచున్నాఁడు = వేలితి. వేల్లి చలనే. వేల్చి చలనే' అని ధాతుపాఠ మునఁ దైరెండుధాతువులును జలనాశ్వాకములుగాఁ జెప్పఁబడినవి రథ శృలఠిశ్శాది ప్రయోగములందు. తేరు సాగుచున్నదనిగాని వెళ్ళుచున్నదని గాని చెప్పుట యనుభవసిద్ధమే. శంకార్యురుగారును చల్ . 10 గ్రం అని వ్రాసిరి. హిందూస్థానీ భాషలో 'చల్' 'రే' అనుదానికీ 'పడరా, నడవరా' అను నర్థము వాడుకలో మన్నది. మఱియు నీ సంస్కృతమున గమనార్థక ధాతుసంఖ్య యొక్కవగా మన్నది. కాని ఆయా గమనభేదము లెట్టివో మన మిపు డూహింపఁ జాలకున్నాఁగము. నై యాయకులును బాచకర్థముల నొప్పి క్లో. భ్రమణం లేచనం స్పృహః ఊర్ధ్వజ్వలన మేవ చ । తిర్విగ్గమన మవ్యత్ర గమనాదేన లభ్యతే॥ అని భ్రమణాదుల నన్నిటని గమనమునందునే చేర్చిరి. అందుఁగా జలనాశ్వాకక్రియ లన్నియు గమనాశ్వాకములని తాత్పర్యము.

నై యాకరణులుకూడ 'ధాతుగానామనెకార్థత్వం' అనఁగా నొక్కొక ధాతువు బహ్వర్థబోధకమని చెప్పిరి. 'ఉపసర్గవచాన్' అని యుండుటవలన అనఁగా ఒక్కొక యుపసర్గ చేరినపుడె ధాతువు ఒక్కొక విలక్షణార్థమును బోధించునుగాన ఆ బహ్వర్థబోధకత్వ ముపసర్గ చే యనియు ఉపసర్గ సౌఖ్య ధము లేనిధాతువు క్తవై మగుసర్థ మును మాత్రమే బోధించును గాని యనే కార్థములను బోధింప దనియుఁ గొందఁ జందరులేమో; కాని ధాతువునకే బహ్వర్థబోధకత్వమనియు నుపసర్గకు ద్యోగకత్వమేగాని బోధకత్వము లేద నియుననఁగా ధాతువులోనే బహ్వర్థము లిమిడి యున్నవనియు ఏయర్థము కావలసివచ్చినపు డాయుపసర్గను - రైలువాహనపుకెండా యెట్టికెండా రీతిగా - ధాతువున కంటింపవలెననియు నై యాకరణులలో నొకసిద్ధాంత మున్నది అందుచే ధాతువునకు బహ్వర్థబోధకత్వము నిరాశేపము.

ధాతువులకు బహ్వర్థశత్రము అంద్రమునగూడ వాడుకలో గన్పట్టుచున్నది. ఉదా:- 'వేయ' ధాతువును చూడఁడు. అడవేయము. డబ్బు పెట్టెలో వేయము. పెంతు పారవేయము. గుడ్డ ఆరవేయము. కొంచెము అన్నమువేయము. కూరకు పోపువేయము. గొడ్డు నెమరువేయము. క్రమముగా "జటయ, నిఘ్ని, ఘ్ని, చావయ, పరివేషయ, ఉపస్కరు, రోమం ఛాయశే"-వేయ ధాతు వొకటే బహ్వర్థ బోధకమయినది. మఱియు నొకే పదప్రయోగముగాని వాక్యప్రయోగముగాని, ఉచ్చారణలోని ధ్వనిభేదము వలన నర్థభేద మొనఁగును. ఉ. నీ వెక్కడికిఁ బోయెదవు? ఇది ప్రశ్నమును దెలియఁ జేయను. నేనుఁడంగా నీ వెక్కడికిఁబోయెదవు- ఇది (నీవెక్కడికినిబోవు) అని వ్యతిరేక నిశ్చయార్థ బోధకము. ఇంద లో నే నుండఁగా అమరది లేకున్నను ఉచ్చారణధ్వనిభేదమువలన వ్యతిరేకనిశ్చయార్థము స్ఫురించుటను. భేదమువలనను ఉచ్చారణభేద ధ్వనిభేదములను భాషామరల్లి వైకొని వక్త్రభావములను జక్కగ వెల్లెబుచ్చుచునే యున్నది; కావున వీలయినంతవఱకు సాక్షాత్కారములు చెప్పకుండ భాషియొక్కను బ్రప్రతకామండును సంస్కృతంబున నిర్దవజుకొనవచ్చునేమో యని నాయాశయము. ప్రయోగము లేనిది గ్రాహ్యము కాదని కొందఱాశేపింపు లేమో యని భయపడవలదు. "అప్రయుక్త ఇతివచనం కేవలసాహసమాత్ర మేవ" అని మహాభాష్యకర్త వెల్లెచ్చియున్నాడు. మన కగవజనంతమాత్రమునఁ బ్రయోగము లేదనరాదని భావము. అట్లని యెట్లనిప్రయోగమునకును అధారము కల్పింపవచ్చు ననఁగూడదు. కావ్యము, దుష్టముగాక, ప్రయోక్తయొక్క భావమును శ్రోతకుఁ దెలియఁజేయఁగల ప్రతిప్రయోగమును అప్రయుక్తదోషమునకుఁ బాల్పిదధని కావ్యరహితము. ఈ యాధారములచేతనే నేను దెల్లన కనుకూలము లగునట్లు సంస్కృతమున భాషియములను వ్రాసితిని. ఇంకను వ్రాయుమంటిని.

మఱియుఁ బ్రప్రథమమున నీశాలబోధినులలో స్వావ్యమయినంతవఱకు నిర్దుష్టాంద్రమునే వాడితినిగాని కొంతవఱ కేగినవిమ్మట వొక చిహ్నంబు నీంచినది. పనునఁగా నిర్దుష్టాంద్రమును సంస్కృతములోనికి మార్చగల

కాబుడు అదే యర్థము నిచ్చుగ్రామ్యమును మార్పఁజాలకపోయెను. ఉదా॥ వాడు రాంగలడు- అనుచానిని, న, అగమివ్యధి, అని మార్చిన వాడే, వాడు నెప్తామ-అనుచానిని మార్పఁజేకపోయెను. ఇంతగాక, భావ స్ఫూర్తివిషయమున గ్రామ్యభాష కున్న అలము గ్రాంథికభాషకు వ్యవహార వికలాఁ గన్పట్టుట దుర్లభముగఁ గూడఁ దోచెనది. నిర్దష్టవంస్కృత భాషను గణపుటయే నా పుస్తకములయొక్క ముక్యప్రయోజనముగాన చానినె వెలవేర్చుకొనుటయే నా ప్రధానకర్తవ్యము ఈ పాఠపుటలపట్టి కొంతదగదగ మేననవిమ్ముట, జాలవోధినిలో గ్రామ్యాధ్రమును విభుంభించి వాఙ్మితి ముందుపాఠములో నర్థముకానిపదములు వెనుకపాఠములో నర్థ మగునటులును, వెనుకపాఠములో నర్థముకానిపదములు ముందుపాఠ ములో నర్థమగునటులును వ్రాసియుంటిని. ఇయ్యది పునఁ, పునఁ, పూర్వా పరవరిశీలనముచే జాబునికి సహధారణధాని ధాన్య మని యెఱుంగునది.

ఈ జాలబోధిని మూడుభాగములందును మనము మాటాడుకొను లోకాభిరామానందములోని ప్రభేదములను జాలవలకు వ్రాసితిని. ఈ పాఠములందు బూర్వాపరసందర్భ మంతగా మండిదు. వ్యాసహరికసంస్కృత పదలాభ సీ సర్వతిహేదంగాని కలుగజాలదని యటల వ్రాసితిని.

మణియూ, నీవు స్తకములలోని వాతము లన్నియుఁ జాలవఱకు సంభాషణ రూపములుగా నుండి, యేవాక్య మెవరికో చప్పునఁ దెలియుట కష్టముగా నుండును. కాని, కామా నెమికోలను లున్నంతవఱకు నొక్కొని వాక్యములే వ్రాసితిని. నిడుచుక్క అనగా (ఫుల్ స్టాప్) పిమ్మట మణియొకసీవాక్యమును వ్రాసితిని.

మనకు సరియగు సంస్కృతపదము దొరుకువలెను ఆ పదమునకే సంస్కృతవిభక్తులు పెట్టి వామటయే యుక్తమని నే నిశ్చిప్తాయపడితిని. ఉదాహరణకు అనుదానిని 'రశ్మిడు,' అని ఉకారాంతశబ్దముచేసి వాడవచ్చునన్నమాట. ఇందుకు నా కారాదము లీలావతియం దగపడినది. శాస్త్రరాచాచ్యులు నేనునకు సేర; అనియు, మణుగునకు మణి, అనియుఁ జెప్పిడి.

ఈ పేర్లు అలంపితు పాదపాదే దనరాజ్యమునందు నాడబడినట్లు లీక్రింది
 ల్లో॥ మణాభిధానం ఖయగైళ్ళసేరై, ధాన్యాదితాల్యేము తురుష్కు సంజ్ఞా
 మణోఽప్తభిప్రాయమగింకాహకృతాఽత్ర సంజ్ఞా నిజరాజ్యపూర్వం॥ అనేడి
 ల్లోకమున నిరూపించెను.

కావున నోపాశకమహాశయలారా ! సంస్కృతపదములు దొరకని
 తెలుగుపదము తెన్నియొ యుంటచే భాషాభిమానముగల తమ రందఱును
 గట్టి కృషిచేసి దొరకినంతవఱకు మనవ్యవహారమునకుఁ గావలసిన నిర్దుష్ట
 సంస్కృతపదముల నపుడపుడు నాకొనఁగుచు నా చేయుమాతృభాషాభివృద్ధి
 విషయక ప్రయత్నమునకుఁ దోడ్పడుచు నా యొక్క శ్రమప్రమాదాదుల
 వలనఁగాని ముద్రణ ప్రమాదాదులవలనఁగాని గలిగిన లోపములను జూచి
 పరిహాసంపక నాకుఁ గటాక్షించినచో బునర్ముద్రణమున సంస్కరించి
 కొందును.

అగ్రహారము,
 గుంటూరు - 3.
 1971

ఇట్లు విన్నవించు విద్యార్థిచేయుఁడు,
 అవధానిశిరోమణి,
 కాశీ కృష్ణాచార్యులు, డి. లిట్.,
 ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వాస్థానకవి.

శ్రీ లక్ష్మీనాయగ్రీవో విజయతే శరామ్.

బాలబోధిని

కా. ఏకానాశీరితము: పాఠః = చెబ్బదితొమ్మిదవపాఠము.

తా = వారిద్దరు, ఏతా = వీరిద్దరు, కా = ఏయిద్దరు,
వారిద్దరిని వీరిద్దరిని ఏయిద్దరిని?

యువాం = మిరిద్దరు, ఆవాం = మేమిద్దరము, రామా = ఇద్దరు
మిరిద్దరిని మిరిద్దరిని రాములు-లను

తాభ్యాం = వారిద్దరిచేత, వారిద్దరితో - వారిద్దరికొఱకు - వారిద్దరి
వలన, వారిద్దరినుండి. ఇటులనే “ఏతాభ్యాం-కాభ్యాం - యువా
భ్యాం - ఆవాభ్యాం - రామాభ్యాం” అనువానికిని తృతీయా -
చతుర్థీ-పంచమీ ద్వివచనములకు అర్థము చెప్పికొనవలయును.
తయోః = వారిద్దరియొక్క-వారిద్దరియందు. ఇటులనే “ఏతయోః-
కయోః - యవయోః - ఆవయోః - రామయోః” అనువానికిని
షష్ఠీ - సప్తమీ ద్వివచనములకు అర్థము చెప్పికొనవలయును.
యత్ శబ్దమును - సర్వశబ్దమును - కింశబ్దమునలెనే సప్తవిధక్తు
లందును చెప్పికొనవలయును. ఉదాహరణముగా ‘కిం’ శబ్దము
యొక్క యేడు విధక్తులు నిందు క్రింద చూపబడినవి.

మకారాంతః పు.లింగః కిమ్ శబ్దః = ఎవడు ?

ఏ.

ద్వి.

బ.

ప్ర. కః = ఎవడు కా = ఏయిద్దరు కే = ఎవరు
ద్వి. కం = ఎవనిని కా = ఏయిద్దరిని కాన్ = ఎవరిని
తృ. కేన = ఎవనిచేత కాభ్యాం = ఏయిద్దరిచేత. కై = ఎవరిచేత
చ. కస్మై = ఎవనికొఱకు. కాభ్యాం = ఏయిద్దరి... కేభ్యః = ఎవరిన...

పం. కస్తూత్ = ఎవనివలన. కాభ్యాం = ఏయిద్దరి... కేభ్యః = ఎవరి...
 ప. కస్య = ఎవనియొక్క. కయోః = ఏయిద్దరి... కేషాం = ఎవరి...
 స. కస్మిన్ = ఎవనియందు. కయోః = ఏయిద్దరి... కేషు = ఎవరి...

౧ తౌ కా? ౨ ఏతౌ రామలక్ష్మణౌ. ౩ కస్య పుత్రౌ? ౪ దశరథపుత్రౌ. ౫ యువాం కస్యానుజౌ? ౬ ఆవాం రామ
 లక్ష్మణయోః అనుజౌ; ఆవయోః నామధేయే శృణు; భరత
 శత్రుహ్నా ఇతి. ౭ రామః పితృవాక్యపరిపాలనం కర్తుం అరణ్య
 మగచ్ఛత్. ౮ సః ఏకః ఏవ అగచ్ఛద్వా వనం? ౯ సహి సహి
 భార్యానుజాభ్యాం సహ అగచ్ఛత్. ౧౦ దశరథః కిమర్థం
 రామలక్ష్మణౌ అరణ్యం (ప్రాహీణోత్ = పంపెను?) తస్య రామ
 లక్ష్మణయోః అనురాగః నాస్తివా? ౧౧ అస్తి + ఏవ = అస్త్యేవ;
 తథాపి తృతీయభార్యయాః బలాత్కారేణ తథా అకరోత్.
 తర్హి కై కేయీ అతీవ పాపిస్తా ఇతి ఊహామి.

రాముఁ డరణ్యమునందు రాక్షసులను జంపి ఋషులను
 గాపాడెను. మీరిద్దరును (అన్నదమ్ములు = సోదరౌ) గదా!
 అవును. మేమిద్దరము అన్నదమ్ములమే. మీయిద్దరిలో (నెనఁడు
 పెద్దవాఁడు = ఈ జ్యాయాన్?) మాయిద్దరిలో ఏఁడు పెద్దవాఁడు
 (నేను చిన్నవాఁడను = అహం కనీయాన్.) అయితే భరతశత్రు
 ఘ్నులకుఁగూడఁ బెండ్లి అయినదా? (రామలక్ష్మణులకు అయి
 నపుడే యదా రామలక్ష్మణయౌ రాసీత్ తద్వై) భరతశత్రు
 ఘ్నులకును బెండ్లి అయినది. మాయిద్దరితోఁగూడ ఈ
 కుక్క యెందుకు? ఈకుక్క (యెటుచటి దనుకొన్నావు = కీదృశే
 ఇతి మన్యసే!) నిన్ను రెండు తోడేళ్ళను జంపినది. ఆలాగా,
 అయితే సరే. మాయిద్దరితోఁగూడ నిక్కడఁ గూర్చుండుము.

౮౦. అనీతితమః పాఠః = ఎనుబదియవపాఠము.

ఇ-ఉ-ఋ-ఓ-ఔ, కారాంత పుంలింగ స్త్రీలింగ శబ్దములకును, ఆ-ఈ-ఊ, కారాంత స్త్రీలింగశబ్దములకును ఏడు విభక్తులలోని ద్వివచనరూపములు ఈక్రింద వ్రాయఁబడుచున్నవి.

(ఇ)		(ఉ)	
పుం.	స్త్రీ.	పుం.	స్త్రీ.
ప్ర ద్వి = హాః	మతీ	గురూ	ధేనూ
తృ-చ-పం = హరి	మతి	గురుభ్యాం	ధేనుభ్యాం
	భ్యాం		భ్యాం
మ-స = హరోః	మతోః	గురోః	ధేనోః
	(ఋ)		
పుం.	స్త్రీ.	<p>బాలబోధినీ ద్వితీయ భాగము డెబ్బదినాల్గవ (౭౪) పాఠములో వ్రాసిన యేడు ఋకారాంత శబ్దములకును ప్రథమా, ద్వితీయాద్వివచనములు మాత్రము (ధాతా రా) అనుదానివలె నుండువు; క్రింద వ్రాసిన క్లుండును.</p> <p>(పితరా-భ్రాతరా - జామా తరా - మాతరా - దుహితరా - యాతరా - ననందరా)</p>	
ప్ర-ద్వి = ధాతారా	స్వసారా		
తృ-చ-పం = ధాతృ	స్వస్వ		
	భ్యాం		
మ-స = ధాత్రోః	స్వస్రోః		
(ఈ)-స్త్రీ	(ఊ) స్త్రీ		
ప్ర-ద్వి గౌర్యా	సౌర్యా		
తృ-చ-ప = గౌరీభ్యాం సౌరీభ్యాం			
మ-స = గౌరోః సౌరోః			
(ఓ)పు-స్త్రీ(ఔ)పు-స్త్రీ	ఆ-స్త్రీ		
గావా నావా	రషే		
గోభ్యాం నౌభ్యాం	రమాభ్యాం		
గవోః నావోః	రమయోః		

౧ తన బాహ్యోః ఏకః దీర్ఘః, ద్వితీయః హ్రస్వః.
 ౨ రామస్య ద్వా బాహూఅపి దీర్ఘా. ౩ పూర్వేమ్యః సాయం
 యుష్మద్భ్రహ్మ ద్వా ఔద్రహ్మతా అపశ్యం. ౪ తయోః ఔద్రం
 అస్తివానవా? ౫ ద్వయోః పటలయోః అపి ఔద్రస్య బిందుః
 అపి నాస్తి. ౬ కుతి ఇతిచేత్, సహ్యః అమావాస్యాఖిలు.
 ౭ తతిః సరఘాః ఔద్రం సర్వం అపిబన్. ౮ తర్హి ఆనయోః
 ఔద్రం కథం? ౯ పునః పుర్ణిమాయాం పటలద్వయమపి సర
 ఘాః పూరయిష్యంతి. ౧౦ అనంతరం నయం ఔద్రం సమ్యక్
 పిబామః. ౧౧ త్వత్ + శ్యాలకస్య-త్వచ్ఛ్యాలకస్య పాదయోః
 శృంఖలా దృశ్యతే కిం? ౧౨ సః ఏకదా రాత్రౌ కరణస్య
 గృహే చార్య మకరోత్, తతిః తస్య గతిః ఏవ మథవత్.

౧ అరే మీయింటిలో పుట్ట ఉన్నదిగదా; అందులో
 పాములు లేవా? ౨ అది పాములపుట్ట కాదు, చెదలుపుట్ట.
 ౩ అయితే మీ యింటిలోనికి చెదపురుగులు రావా? ౪ ఎందుకు
 రావు? అడ్డుపడ్డవి బట్టలను, పుస్తకములను పాడుచేయుచుండు
 ను. ౫ మాదొడ్లో నొక తేనెపూచైన నేను పడవేసినాను. ౬ అం
 దులో తేనె వృక్షమైన నున్నదా? ౭ అబ్బో చాల తేనె యున్నది
 గాని తేనెటీగలు నన్ను తింటివి; అందుచేత ఆ తేనె అంతయు
 క్రిందపడి న్యర్థమయినది. ౮ మీకు బండెద్దులు ఎన్ని యున్నవి?
 ౯ మా యింట్లో ఆరు బండెద్దులును మూడు బండ్లును ఉన్నవి.
 ౧౦ నీ మొలయందు మొలత్రాడు లేదేమి? ౧౧ మొన్న నేను
 రామునితోఁగూడ నాడుకొనుటకు వెళ్ళితిని. అప్పుడు వాడు
 నా మొలత్రాటిని చేతితో పట్టుకొని బలాత్కారముగా గ్రే

చెను. అందుచేత నేను (మొలత్రాడు లేనివాడను=అమేళులః-
మేఃలాహున్యః - మేఃలాహీనః) అయితిని. ౧౨ అయితే ఈ
నులకను నీ మొలయందు ఇప్పుడు కట్టుకొనుము. పిమ్మట
చూతము.

౮౧ సూరీతివముః పాఠః=ఎనుబదియొకటపాఠము.

ఈకార ఊకారాంత శబ్దములయొక్క ఏడు విభక్తులలో
ద్విపచనగూఢము లీ క్రింద వ్రాయఁబడును. ఋకారాంతములు
లేవు.

(ఈ) గౌరీశబ్దము=పార్వతి

(ఊ) వధూశబ్దము=ఆడఁది

ప్ర- సం-ద్వి=గౌర్యా

ప్ర- సం-ద్వి=వధ్వా

తృ- చ-పం=గౌరీభ్యాం

తృ- చ-పం=వధూభ్యాం

ష- స=గౌర్యోః

ష- స=వధ్యోః

ఉద్భవతి=పుట్టుచున్నది

ఆప్రాతస్సాయం=ప్రాద్ధన

ఉన్నమయతి=ఎత్తుచున్నది

మొదలు సాయంకాలము

ఉద్భూయ=పుట్టి

వఱకు

ఉన్నమయ్య=ఎత్తి

ఆకాశీరామేశ్వరం=కాశి

ఉకేక్షతే=ఉకేక్షించు

మొదలు రామేశ్వరమువఱకు

[చున్నాడు

ఆసేతుశీతాచం=సేతువుమొ

ఉపంచతి=తోడుచున్నాడు

దలు హిమాలయమువఱకు

నిక్షిప్తి=దాచుచున్నాడు

ఆబాలగోపాలం = పిల్లవాడు

శ్రౌమ్యతి=అలయుచున్నాడు.

మొదలు గొల్లవానివఱకు

విసుగుచున్నాడు

అద్య ఆప్రాతస్నాయం క్షీరం మంథంమంథం మమ
ప్రాణాః అశ్రామ్యన్; ఏతావత్సర్వంతం నసనీతం స ఉదభవత్ =
నోదభవత్. రే బాలక! ముఖ మున్నమయ్య బహిర్ద్వారం పశ్య;
శునకః ఆగచ్ఛతీవభాతి. హేలంబ! శునకః న. కిన్తు మమశ్యాలకః.
కే వా కూపసమీపే జల ముదంచంతి పశ్యపశ్య. అస్మత్కూపః
అగాధః; ప్రారబ్ధపశాత్ కూపే పతేయుః కిం వా. త్వం గత్వా
మాడివంచత ఇతి వస. తద్దైవ సదిష్యామి, త్వం గత్వా తన కా
ర్యాని కుసు. హంజే చార్వతి! ఏతాని పాత్రాణి ధావిత్యా అం
తః నిక్షిప. పూర్వకాలే ఆకాశీరామేశ్వరం సమీచీవరభ్యాః
నానన్. ఇదానీం భారతస్వరాజ్యే ఆసేతుశీతాచలం సర్వత్రి
ధూమశకటరభ్యాః సంతి - తస్మాత్ కారణాత్ ఆబాలగోపా
లం సర్వే జనాః ధూమశకట మారుహ్య కాశీరామేశ్వరాది
పుణ్యక్షేత్రాణి అటిత్వా యథేచ్ఛం ఆనంద మనుభవంతి.
సర్వే జనాః సుఖేన సంతు.

నీవు బొత్తుగా రాముని ఉపేక్షించుచున్నావేమి! వాడు
మొదలే యొకకోటి. అటుపైన నీవుపేక్షించినచో పూర్తిగా
చెడిపోవును. నే నేమిచేయుదు, మీఅమ్మ వానిని నాయొద్దకు
బంపను. ఆదూకొంటకు మీరు పరుగెత్తినద్దంకి. తిరిగి తిరిగి
అదే సాయంకాలమందు ఇంటికి వచ్చును. నిన్నప్రాద్దున
మొదలు సందెవరకు నర్హము కురిసినది కాబట్టి చెలువు
బాగుగా నింకినది. అరే రామా! నీవు బావిలో నీరు తోడ
వద్దు. రేపు ప్రాద్దున మా యూరిలో నొక దేవాలయమందు

ఒక సభ జరుగును. ఆ సభయందు అనేకులు మాట్లాడుటకు నత్తురు. అప్పుడు నేనుకూడ నొక యుపన్యాసము నిత్తును. సరే మంచిదిగాని మీరు నిన్న సాయంకాలముచటకును నాకుఁ గనఁబడలేదేమి? నేను నిన్న ప్రౌద్ధుననే మంగళగిరికిఁ బోతినిగా; ఇప్పుడే బంకి దిగి వచ్చుచున్నాను. మీ వ్యాజ్యము బాపట్లలో నేమైనది? ఇంతచటకును ఏమియు కాలేదు. అన్ని గ్రంథములలో రామాయణము శ్రేష్ఠమయిన గ్రంథము. దానిని నీవు పూర్తిగా చదివినచో నీకు సంస్కృతభాషలో మంచి ప్రవేశము కాఁగలదు. నీవు ప్రతిదినమును రామాయణముతోఁ గూడ మాయింటికి రమ్ము. నేను నీకు దానిని చదువునద్దతిని చెప్పెదను. నాదగ్గర రామాయణము లేదే; నే నెట్లు చదువుదును? బాగుగానే యున్నది, నేను నీకు పుస్తకమును గూడ నొక్కడ కొనిపెట్టుదును?

౮౨. ద్వ్యశీతితమః పాఠః = ఎనుబదిరెండవపాఠము.

అ-ఇ-ఉ-ఋ, కారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు ప్రథమా, ద్వితీయా ద్విచచనరూపములు మాత్ర హింకింద వ్రాయఁబడును.

ఫలే = రెండుపండ్లు, వారిణీ = రెండునీళ్ళు, మఘనీ = రెండు తేనెలు, ధాత్యణీ = రెండు ధరించునవి. తక్కినద్విచచనములు పుంలింగమందువలెనే. సంస్కృతమున, అ- ఇ- ఉ-ఋ, కారాంతములు తప్ప ఇతరాజంత నపుంసకలింగములు లేవు. కి- యత్ - తత్ - ఏతత్ - సర్వ - ద్వి-అన్య-ఇతర-శబ్దములకు నపుంసకలింగములో ప్రథమా, ద్వితీయా ద్విచచనములు

క్రమముగా, కే-యే-తే-ఏ-తే-స-ర్వే - ద్వే - అన్యే-ఇతరే - అని
యుండును. తక్కిన ద్విసచనములు పులింగములకు వలెనే
యుండును. యష్మదస్మచ్ఛబ్దములకు లింగభేదము లేదు.
అజంతసామాన్యశబ్దములును, చాలనటకు సర్వనామ శబ్ద
ములును మూడు లింగములలో నిరూపింపబడినవి.

మహిషీ = గేదె

శృంగం = కొమ్ము

ఆపీనం = పొదుగు

ఖురః = గిట్ట

వాలః = తోళ

సాన్నా = గంగడోలు

మహిషః = దున్న

శర్కరా = చక్కెర

కూర్చికా = జున్ను

పీయూషం = జున్నుపాలు

కుటరః = తరికంగము

చిక్కణం = చిక్కనిది

ఆమ! = మంచిది

యుగపత్ = ఒక్కసారి

పరారి = ముందటేడు

పరుత్ = నిరుడు

సుష్టు = బేష్

ప్రాయః = తటమగా

అస్తం = కనబడకుండు

స్వయం = తనంతట తాను

ఆః! = కోపార్థకము

ఆతంచతి = తోడుకొనుచున్నది

ఆతంచ్య = తోడుకొని

ఆతంచితం = తోడుకొనుటకు

ఆతంచయతి = తోడుపెట్టు

[చున్నాడు

ఆతంచ్య = తోడుపెట్టి

ఆతంచయితం = తోడుపెట్టుటకు

అనాతంచ్య = తోడుపెట్టక

స్యంచతి = బోర్లగిలుచున్నాడు

స్యంచ్య = బోర్లగిలి

స్యంచితం = బోర్లగిలుటకు

ఐషమః=ఈయేడు న్యంచయతి=బోర్లించుచున్నాడు
 అభకిం=సరే (ఒప్పుదల) న్యంచ్య=బోర్లించి
 అయే!=జ్ఞప్తి దెచ్చుకొనుట న్యంచయితుం=బోర్లించుటకు

అరే యుష్మాకం మహిషీ కియత్ క్షీరం యచ్ఛతిరే ?
 ప్రత్యహం మానికాద్వయదఘ్నం యచ్ఛతి. తస్మి ఘృతాదికం
 అక్రీత్వాపవ యుష్మాకం నిత్యకృత్యం చలతీతి ఉహామి. చలతి;
 కింతు ప్రతిమాసం ద్వివారం ఘృతం క్రేష్టామః. తస్యాః
 వామశృంగం భగ్నమివ దృశ్యతే కిం? సా ఏకస్మిన్ దినే
 తాతాచార్యమహిష్యా సహ యుద్ధ మకరోత్; తదా ఏకం
 శృంగం భగ్న మాసీత్. బలిద్ధాచార్యః ఏకాం గాం అక్రీణత్;
 తస్యాః ఆసీనే ఏకః వ్రణః ఉదభవత్. తథానా పరారి అపశ్యః
 ఖలు; అస్మద్గోః సాన్నాయాం వ్రణం ఉద్భూయ కథ మబా
 ధత వా? అయి బాలికే! క్షీరం ఆతంచయద్వా పశ్య. అంబ!
 క్షీరం కాఽతంచయత్? బత బత! అహం ఆతంచయితుం
 క్షీరఘటసమీపం అచగ్ధం; ఏతదంతరే స్తసపః ఆగత్య
 అన్నార్థం అక్రిందత్; తతః ఆతంచనం (న్యస్మరం=మఱచితిని)
 సమ్యగేవాస్తి; ఇదానీంవా గత్వా ఆతంచయ. అంబ! అంబ!
 మహ్యం ఈష త్కూర్చికాం దాస్యసి వా? తాత! ఇదానీం
 కూర్చికా క్వాస్తిరే; ఐషమః శ్రావణమాసే అస్మాకం ధేనుః
 ప్రసవిష్యతి. తదా యథేచ్ఛం వీయూషం కూర్చికాం చ
 దాస్యామి; తాత! గత్వా క్రిష్. అంబ! ఇదానీం తథైవ గచ్ఛామి

కింతు త్వం శర్కరయా సహ పీయూషం న దాస్యసిచేత్ అహం
కుటరం (భంజయామి=విటుగఁగొట్టెదను. అథకిం గచ్చు.

ఇప్పుడిప్పుడే మాపిల్లవాడు మెల్ల మెల్లగా బోర్లపడు
చున్నాడు. భేష్. మన మజ్జిగ చిక్కగా నున్నది. ఆ పాల
కుడును బాగుగా కడిగి పాలయింట్లో బోర్లించుము. ఆవు,
గేదె, గుట్టము, దున్న, అన్నియును మా యింటికి ఒక్కసారి
వచ్చినవి. మా యావుతో కంటే మీ యావుతోక చాల
పొడుగైనది. సరే బాగుగనే యున్నది. మా యావు పొడుగు
కంటే మీ యావుపొడుగు పెద్దదిగదా. తోక పెద్దదైనచో
నేమి భాగ్యము!; పొడుగు పెద్దదైనయెడల మిక్కిలి పాల
నిచ్చును. సూర్యుడు కనబడకుండ వెళ్ళినాడు. ఇప్పటికిని
మా యావు ఇంటికి రాలేదు; కారణ మేమో తెలియదు.
నిరుడు మీ యింట్లో పెండ్లి నాడు నే నీ యావును కొన్నాను.
ఇంతవఱకును పాలు ఇచ్చుచునే యున్నది. మీ యావు లేట
చుగా ఇల్లు వదలి యెక్కడకును పోదు. ఇంతలో ఎందుకు
విచారము? ఆరస్తామిద నొక యావు కనబడుచున్నదే, అది
మీది కాదుగదా! అది తాతాచాచ్యులవారిది. అయినయెడల
మీ యావు దాని వెనుకనే యుండును. దానికిని మీ యావు
సకును ఎక్కువ సహవాసము. అదుగో మీ యావుతోగూడ
నేనడో వచ్చుచున్నాడు. ఇంత ఆలస్య మెందు కయిన దని
వాని నడుగుము.

౮౭. త్ర్యోపితమః పాఠః=వినుబదిమూడవపాఠము.

విధ క్తి సత్వయములు.

	వ.	ద్వి.	బ.	
ప్ర.	న్	- జ్ఞ	- అ	అజంతము లనియు, హలంతము
ద్వి.	అమ్	- జ్ఞ	- అ	లనియు, శబ్దములుద్వివిధములు.
తృ.	ఆ	- భ్యామ్	- భి	అచ్చులు చివరఁగలవి అజంత
చ.	వ	- భ్యామ్	- భ్యః	ములు. ఉః-రామ, రమా, హరి,
పం.	అ	- భ్యామ్	- భ్యః	గౌరీ, గురు, నహూ, ధాతృ, రై,
మ.	అ	- ఓ	- ఆమ్	గో, నా, శబ్దములును వీనిం
స.	ఇ	- ఓ	- సు	బోలినవియును అజంతములు.

హల్లులు చివరఁ గలవి హలంతములు.

ఉః- మరుత్, దివిషత్, గీర్, వాచ్, భిషజ్, కుద్, లిహ్. విక్ — ఇత్యాదులు హలంతములు.

ప్రాయశః అజంతసాధారణశబ్దము లన్నియు మూడు లింగములయందు నింతకుముందు నిరూపింపఁబడినవి. హలంత ప్రాతిపదికములకుఁ బైన వ్రాసిన విధ క్తి సత్వయములు చేర్చి నచో ఆయావిధక్తు లేర్పడును. ప్రాతిపదిక మనఁగా విధ క్తి ప్రత్యయము చేర్చుటకు ముం దున్న శబ్దముయొక్క అసలు రూపము. ఉః- 'రామ' అనునది ప్రాతిపదికము. రామ + స్ = రామస్ = 'రామః' ఇది పదము. 'మరుత్' అనునది ప్రాతిపదికము. మరుత్ + అమ్ = 'మరుతం' ఇది ద్వితీయైక వచనాంత మగుపదము.

పయినఁ జెప్పినయిరువదియొకటియు విభక్తిప్రత్యయము లనఁబడును. వీనిలో అచ్చ మొదటఁగల ౧౩ ను అజాదిప్రత్యయములు. హల్లు మొదటఁగల ౮ యు హలాది ప్రత్యయములు.

ఔ-అః-అమ్-ఔ-అః-ఆ-ఏ-అః-అః-ఓ-ఆమ్-ఇ-ఓ--
ఈ పదుమూఁడు అజాదిప్రత్యయములు.

స్- భ్యం- భి- భ్యం- భ్య- భ్యం- భ్య- సు—
ఈ యెనిమిది హలాదిప్రత్యయములు.

స్- ఔ- అః- అమ్- ఔ- ఈ అయిదు ప్రత్యయములకు సుట్పిత్యయములనియు మఱియొక పేరు గలను. అనఁగా బ్రథమైకవచన ప్రత్యయము మొదలు ద్వితీయా ద్వీవచన ప్రత్యయమునఱకు సుట్పిత్యయములు.

రామ, అనునది అకారాంత ప్రాతిపదికము. మరుత్ అనునది తకారాంత ప్రాతిపదికము. హలంత ప్రాతిపదికములకు సుట్ ప్రత్యయములఁ జేర్చినపుడు కొన్ని మార్పులు కల్గును. అట్టిమార్పులు ఆయాస్థానములలో వ్రాయఁబడును.

‘మరుత్’ శబ్దము-తకారాంతము, పుంలింగము; గాలిఅని అర్థము.

ప్ర. ఏక. మరుత్ + స్ = మరుత్ = గాలి.

(ఇచట ‘స్’ లోపించినది. ఇదే మార్పు)

ప్ర. ద్వీవ. - మరుత్ + ఔ = మరుతౌ = రెండుగాలులు;

ప్ర. బ. మరుత్ + అః = మరుతః = గాలులు.

ద్వీ. ఏ. మరుత్ + అమ్ = మరుతమ్ = గాలిని.

(ద్వీవ) మరుతౌ, (బ) మరుతః.

- తృ- మరుతా - మరుద్భావం - మరుద్భిః
(ఇక్కడ మరుత్ లోని తకారము దకార మైనది.)
- చ. మరుతే - మరుద్భావం - మరుద్భిః
పం. మరుతః - మరుద్భావం - మరుద్భిః
ష. మరుతః - మరుతోః - మరుతాం
స. మరుతి - మరుతోః - మరుత్సు.

ఇటులనే దివిషద్ శబ్దము దకారాంతము స్త్రీలింగము చేసఱ అని అర్థము-

దివిషద్ + స్ = దివిషద్ = చేసఱ.

దివిషదా=ఇద్దరు చేసఱలు. దివిషదః = చేసఱలు.

విషూచి, స్త్రీ=కలరా	ఆపద్, స్త్రీ=ఆపత్తు
మహామారీ, స్త్రీ=ప్లేగు	విపద్, స్త్రీ=విపత్తు
సంపత్, స్త్రీ=సంపత్తు	ఆపన్నః ఆపద నొందిన
సంపన్నః=సంపదకలవాడు	విపన్నః వాడు
ఉపనిషద్, స్త్రీ=ఉపనిషత్తు	మంహాకః=కప్ప
హ్రదః=మడుగు	పల్వలః=చిన్నమడుగు

ఏతద్వత్సరే అధికశ్రావణమాసే గోదావరీ పుష్కరః
ఆసీత్. అధికశ్రావణ శుద్ధ తృతీయా దివసే పుష్కరప్రారంభః
ఇతి కేషుచిత్ పంచాంగేషు దృశ్యతే; అధికశ్రావణ శుద్ధ
సవమీ దివసే పుష్కరాంతం ఇతి కేషుచిత్ పంచాంగేషు
దృశ్యతే. తదర్థం రాజమహేంద్రవరగ్రామే ఏకా సభా
అచలత్. తత్సభాదర్శనార్థం పండితాః పామరాశ్చ బహు
జనాః సమావిశన్. తస్యాం సభాయాం దినత్రయపర్యంతం

వాదః అభవత్. అంతః తృతీయాదివస ఏవ పుష్కరారంభ
ఇతి అనేకే పంశితాః రాధాంత మకుర్వన్. తస్మాత్కారణాత్
వయం సర్వేపి తథైవ నిశ్చయం (అకుర్మహి=చేసికొన్నాము.)
కింతు పునః దినపంచకానంతరం తత్పురేవేవ ద్వితీయసభా కా
చన ఉపతిష్ఠత్. తస్మామపి సభాయాం అనేకథా వివాదాః
ఆసన్. అనంతరం నవమీదివస ఏవ పుష్కరప్రవేశ ఇతి
తత్ర సిద్ధాంత మకుర్వన్. ఏతద్వృత్తాంతం నయం ఉత్తరద్వారా
జ్ఞాత్వా ఇథం అచింతయామ. తృతీయాప్రభృతి పుష్కరః
చేత్ శుద్ధ చతుర్దశ్యా పుష్కరసమాప్తిః భవిష్యతి.
నవమీం ఆరభ్య పుష్కర శ్చేత్ బహుళపంచమ్యా పుష్కర
సమాప్తి ర్భవిష్యతి. తతః నవమీ మారభ్య చతుర్దశీపర్యంత
దినేషు గోదానరీన్నానం కరవామ ఇతి (నిశ్చిత్య=నిశ్చయించి.)
తథైవ అకుర్మ. సర్వదా పుష్కరకాలః ద్వాదశదినపరిమితః;
ఏతద్వత్సరే అష్టాదశదినపరిమితః ఆసీత్. కుత ఇతి చేత్
సిద్ధాంతద్వయసద్భావాత్. తేన కారణేన బహుజనాః
సమావిశన్. జనసంమర్దాత్ అంతిమదినేషు విషూచిః ఉద
భవత్. అనేకే జనాః కాల మకుర్వన్. కృష్ణాపుష్కరే కథం
భవిష్యతి వా న జ్ఞాయతే.

'మీ కేమి మీరు సంపన్నులుగదా ; యెక్కడికిని కదల
వనసరము లేదు. అటులఁ బ్రక్కదలేమి ? సంపత్తుచేత నేమి ప్ర
యోజనము ? సంపత్తులు ఆపత్తులు అందఁజును సమానములే.
నిన్న చూచినమనుష్యుఁ డివ్వేళ లేడు. (జగత్తు అంతయు దై
వాధీనము=దైవాధీనం జగత్సర్వం); అని పెద్దలు ఊరకయే

చెప్పినారా ? మునుపు మహర్షు లందఱు వెయ్యి యేండ్లు బ్రతి
కిరి. ఇప్పుడు ఆయుర్దాయము చాలనటకు (తగ్గినది=అక్షయత్.)
ప్రతివాఁడును దైవభక్తి లేనివాఁడే. అందుచేతనే కఱవు ఇల్లు
బాధించుచున్నది. సంసారము ఒక మడుగునంటిది. కొడుకులు
మొదలగువారు కప్పలనంటివారు. కడచిన ఆయుసంవత్సరముల
నుండు దేశమందు (ఏదోయొక = యువశృంగ) కల్లోలమే
గదా! అవునుగాని అందుకు మన మేమి చేయఁగలము? దైనము
యొక్క ఇచ్చానుసారముగా కాలచక్రము తిరుగును.

౮౪. చతురశీతితమః పాతః = ఎనుబది నాల్గవపాతము.

అత్, వత్, మత్ ప్రత్యయంతములగు తకారాంత
శబ్దములు—గచ్ఛత్, ధనవత్, కీమత్ - ప్రాతిపదికములు.

తకారాంత పుంలింగము

‘గచ్ఛత్’ శబ్దము = పోవుచు, పోవుచున్న

ప్ర. గచ్ఛన్	-	గచ్ఛంతే	-	గచ్ఛంతః
సం. హేగచ్ఛన్	-	హేగచ్ఛంతే	-	హేగచ్ఛంతః!
ద్వి. గచ్ఛంతం	-	గచ్ఛంతే	-	గచ్ఛంతః
త్రి. గచ్ఛతా	-	గచ్ఛద్భ్యం	-	గచ్ఛద్భిః
చ. గచ్ఛతే	-	గచ్ఛద్భ్యం	-	గచ్ఛద్భ్యః
ప. గచ్ఛతః	-	గచ్ఛద్భ్యం	-	గచ్ఛద్భ్యః
మ. గచ్ఛతః	-	గచ్ఛతోః	-	గచ్ఛతాం
స. గచ్ఛతి	-	గచ్ఛతోః	-	గచ్ఛతు

గచ్చత్ - అనునది 'గమ్' అను ధాతువునుండి వుట్టిన వర్తమానార్థక విశేషణము. గమ్ అనునది ధాతువుయొక్క మూలము; గచ్చ అనునది ధాతువుయొక్క ఆదేశము. గచ్చ + అత్ = గచ్చత్. అత్ అనునది వర్తమానార్థక విశేషణప్రత్యయము. ఇప్పుడు గమ్ ధాతువు గచ్చత్ శబ్దముగా మాఱి, లింగ, వచన, విభక్తులు గలదియైనది. ఇటులనే ప్రాయశః ప్రతిపరస్మైపది ధాతువునకును వర్తమానార్థకవిశేషణరూపము ఏర్పడును. ఉ:- పచ్ + అత్ = పచత్.

తకారాంత పుంలింగము

ధనవత్ శబ్దము = ధనము కల, ధనము కలవాఁడు.

ప్ర. ధనవాన్ - ధనవంతౌ - ధనవంతః

సం. హేధనవన్ - హేధనవంతౌ - హేధనవంతః !

ద్వి. ధనవంతం - ధనవంతౌ - ధనవత్ + అః =

ధనవతః - మొదలుకొని

చివరవఱకు గచ్చత్ శబ్దమువలెనే.

తకారాంత పుంలింగము

శ్రీమత్ శబ్దము = లక్ష్మి కల, లక్ష్మి కలవాఁడు

ప్ర. శ్రీమాన్ - శ్రీమంతౌ - శ్రీమంతః

సం. హేశ్రీమన్ - హేశ్రీమంతౌ - హేశ్రీమంతః !

ద్వి. శ్రీమంతం - శ్రీమంతౌ - శ్రీమత్ + అః =

శ్రీమతః - మొదలుకొని

గచ్చత్ శబ్దమువలెనే యుండును.

తకారాంత పుంలింగము మహాత్ శబ్దము = గొప్పవాడు.

ప్ర. మహాన్ - మహంతో - మహంతః

సం. హే మహాన్ - హే మహంతో - హే మహంతః!

ద్వి. మహంతం - మహంతో - తక్కినది గచ్ఛత్ శబ్దమునలెనే

వత్, మత్ ప్రత్యయములకు 'కల' అని అర్థము.
మకార-అకార-ఆకారాంత నామవాచకములకు 'వత్' ప్రత్యయమును, దక్కిన అజంతనామవాచకములకు 'మత్' ప్రత్యయమును జేర్చుచుండును.

॥౧॥ ఉ:- కిమ్ శబ్దము. మకారాంతముగనుక (కిమ్ + వత్) = కింవత్ = ఏమి గల అని అర్థము.

ఉ:- 'భాగ్య' శబ్దము అకారాంతము గనుక (భాగ్య + వత్) = భాగ్యవత్ = భాగ్యము కల అని అర్థము.

'భార్య' శబ్దము ఆకారాంతము గనుక (భార్య + వత్) = భార్యవత్ = భార్య కల అని అర్థము.

'బుద్ధి' శబ్దము-ఇకారాంతము గనుక (బుద్ధి + మత్) = బుద్ధిమత్ = బుద్ధి గల అని అర్థము.

'శ్రీ' శబ్దము-ఈకారాంతము గాన (శ్రీ + మత్) = శ్రీమత్ = సిరి గల అని అర్థము.

'ధేను' శబ్దము - ఉకారాంతముగాన (ధేను + మత్) = ధేనుమత్ = ఆవులు గల అని అర్థము.

'నధూ' శబ్దము ఉకారాంతముగాన (నధూ + మత్) = నధూమత్ = స్త్రీలు గల అని అర్థము.

‘పితృ’ శబ్దము - ఋకారాంతముగాన (పితృ + మత్) = పితృమత్ = లిల్లిదండ్రులు గల అని అర్థము.

‘గో’ శబ్దము - ఓకారాంతము గాన (గో + మత్) = గోమత్ = గోవులు గల అని అర్థము.

బుద్ధి శబ్దము మొదలు, గోశబ్దమువఱకుగల ఆఱు శబ్దములును మకార, అకార, ఆకారాంతములలోఁ జేర లేదు గానఁ బై విధిప్రకారము ‘మత్’ ప్రత్యయము చేర్పబడినది. ఇటులనే లోకీన అజంతములకును జూడనగును. ||౧

మకార, అకార, ఆకారోపధకము లగునామవాచకము లకుఁగూడ ‘నత్’ ప్రత్యయమే చేర్పబడవలయును. ||౨

ఉ:- ‘లక్ష్మీ’ శబ్దము - మకారోపధకము. ఉపధ అనఁగా తుదివర్ణమునకు ముందువర్ణము. లక్ష్మీ శబ్దములో తుదివర్ణము ఈకారము; దానికి ముందువర్ణము, మకారము. కావున, మకారము, ‘ఉపధ’ యైనది. అందుచే, లక్ష్మీ శబ్దము మకార ముపధగాఁ గలదై, మకారోపధక మనిపించుకొన్నది. లక్ష్మీ శబ్దము మకారోపధక మగుటవలన, పై రెండవ విధిచేత ‘నత్’ ప్రత్యయమునే దీనికిఁ జేర్పవలయును. లక్ష్మీ + నత్ = లక్ష్మీనత్ = లక్ష్మి గల. ||౧

అకారోపధకమున కుదాహరణము:- ‘యశస్’ శబ్దము అకారోపధకముగాన, యశస్ + నత్ = యశస్వత్ = యశస్సు కల. ||౨

ఆకారోపధకమున కుదాహరణము:- ‘భాస్’ శబ్దము ఆకారోపధకముగాన భాస్ + నత్ = భాస్వత్ = భేదస్సుగల. ||౩

పై రెండువిధులలో, మొదటివిధికి 'యనమత్' అను నది, అసవాదము. రెండవవిధికి 'భూమిమత్' అనునది, అస వాదము. ఏలయునగా, 'యన'శబ్దము, అకారాంత మగుటచే, మొదటివిధిసంకారము, 'నత్' ప్రత్యయమును గ్రహించు టకు బదులు 'మత్' ప్రత్యయమును గ్రహించినది. 'భూమి' శబ్దము మకారోపధక మగుటచే, రెండవవిధిసంకారము 'నత్' ప్రత్యయమును గ్రహించుటకు బదులుగా 'మత్' ప్రత్యయ మును గ్రహించినది.

యనమత్ - భూమిమత్ శబ్దములు పైవిధులకు లొంగ లేదు గాన అసవాదము లనబడెను. ఇట్టి వత్ప్రత్యయమాంత, మత్ప్రత్యయమాంతశబ్దము లన్నియు 'మతుబంతము' అని చెప్పఁ బడుచు, ధననత్ - శ్రీమత్ శబ్దములవలెనే నడుచుచుండును.

'తానత్-యానత్-ఏతానత్-ఇయత్-కియత్' శబ్దము లును ధననత్, శబ్దమునంటివే.

భగవాన్=భగవంతుడు,	చికిత్సతి=చికిత్సుచున్నాడు
(పూజ్యుడు)	తక్షతి=తెక్కుచున్నాడు
భవాన్=నీవు (తమరు)	నభతి=నభించుచున్నాడు
తత్రభవాన్=పూజ్యుడు	భజ్జతే=వేచుచున్నాడు
హనుమాన్=హనుమంతుడు	[మంగలములో నడ్లు
భారీ=పుట్టి	మొదలై నవి వేగించుట.]

ప్రళయకాలే సర్వప్రపంచః నశ్యతి. తదా సర్వత్రి జలమేవ దృశ్యతే. తస్మిన్ జలే శ్రీమాన్ నారాయణః లక్ష్మ్య సాశం ప్రళయసముద్రే నిద్రాతి. ఏవం శతపత్సరపర్యంతం

భగవాన్ నిద్రాం అనుభూయ అనంతరం లక్ష్మ్యాః ప్రార్థనయా ప్రశయసముద్రే నిద్రాతః ఉత్థాయ సర్వత్ర పశ్యతి. తస్మిన్ సమయే జలంవినా అన్యత్ కిమపి న దృశ్యతే. తదా నారాయణః ఇవానీం ఆహం సృష్టిం కథం కరవాణి ఇతి చింతయన్ స్వః స్వవేన ధ్యాయతి. పశ్చాత్ భగవతః నాభిప్రదేశాత్ ఏకం పద్మం ఉచ్ఛిన్నపశ్యతి. తస్మాత్పద్మాత్ ముఖచక్రప్రయః హితః ఏకః మహాపురుషః ఉత్థాపశ్యతి. తస్య నామ ధేయం చతుర్ముఖః ఇతి - స ఏవ అనంతరం క్రమశః సర్వలోకాన్ ప్రక్ష్యతి=సృజింపగలడు] పునః సర్వే లోకాః ఉచ్ఛిన్నపశ్యంతి; సముద్రాః పర్వతాః సూర్యాః చంద్రాః నక్షత్రాణి సృతాః మృగాః సర్వపదార్థాశ్చ దృశ్యం శే. ఏవమేన సర్వదా కాలచక్రం భ్రమతి. భగవత్ స్మృత్యే ఏకదాపి సమాప్తిః నాస్తి. భగవదాజ్ఞానుసారేణ బ్రహ్మది పిపీలికాంత జీవనమూహః ప్రసర్తంతే. భగవతః అనెక్యం కించిదపి నాస్తి. అస్మాకం మాతా భగవాన్, పితా భగవాన్. స్వధా సమం అస్మక్రక్షకః. సర్వప్రపంచం భగవాన్ సృష్టికాలే సృజతి, మధ్యకాలే రక్షతి, అంతికాలే నశతి. సృష్టిః దైవీ, ఆసురీ ఇతి ద్వివిధా. దైవసృష్టౌ సర్వత్ర భగవదభిక్తిః, వేదశాస్త్రయోః విశ్వాసః, వర్ణాశ్రమాచారానుసరణం, కామకోపలోభమోహ మదమాత్సర్యాభాసః, భూతదయా, అహింసా, సత్యం, పరోపకారబుద్ధిః ఏతా దృశాః అనేకే సుగుణాః దృశ్యం శే. ఆసురసృష్టౌ సర్వేపి దుష్టణాః దృశ్యంతే. సర్వదా నారాయణః ధర్మం పరిపాలయన్ వర్తతే. యదాయదా ధృమ్య హాసః సంభవిష్యతి తదాతదా

రామకృష్ణాద్యపఠానాన్ స్వీకృత్య పునః ధర్మస్థాపనం కరి
ష్యతి. ఏషః భగవతః స్వభావః.

మాయెట్లో ధాన్యమును వేగించుచున్నారు. మా
యెట్లో ఎల్లుగి పెండ్లి జరుగును. కాబట్టి కేలాలు కావల
యును. మీకు ప్రజాసంగత్యము [ఎన్నిపుట్టిధాన్యము = కతి
ధాన్యభార్య; కియత్తారీరిమితధాన్యం.] పండును? మాకు
[రెండుపుట్టిధాన్యము = భారీవ్యయమితధాన్యం.] పండును.
మొన్న మీబానమఱదికి జ్వరము వచ్చినదాగా, యెవడు
కుదిర్చినాడు? బభిద్దాచాచ్యుడు కుదిర్చినాడు. అతనికి వైద్య
శాస్త్రమునందు ప్రవేశ మున్నదా? ఉన్న దనియే చెప్పు
చున్నాడు. అతఁ డెనయొద్ద వైద్యశాస్త్రమును జదివినాడు?
[అశ్వినీదేవతలయొద్ద = ద్రుససమీపే] చదివినాని చెప్పును.
అశ్వినీదేవతలెందఱు, వారెక్కడ నున్నారు? వా రిద్దరు. వారు
స్వర్గమునం దున్నారు. అయినచో ఇతఁడు భూలోకమందు
ఉన్నాడగుదా. స్వర్గమునం దున్న అశ్వినీదేవతలయొద్ద ఎల్లు
శాస్త్రమును చదివినాడు? వారు అతనికి ప్రతిదిసమను
స్వస్థమునండు పాఠమును, [చెప్పుచుండెడివారఁట=చదంతో
అస్తాం కిల] బాగుగనే యున్నది. ఇతఁ డెచ్చటనైన రోగమును
కుదిర్చెనా? కుదిర్చినాడో లేదో నాకు తెలియదుగాని, [వీలు
న్నంతవఱకు=యథావకాశం] తనయొద్దకు వచ్చిన ప్రతివానిని
తన గురువుగారి యొద్దకే పంపించును. నీమాటలు చిత్రముగా
నున్నవే! ఇప్పుడు మీ బానమఱదిస్థితి యెట్లున్నది? నలుగు
రితోపాటే = చతుర్విస్సమమే] ఉన్నది. నీమాటల కర్థము
తెలియదుగాని ఇప్పుడు మీబానమఱది యెక్కడ నున్నాడు?

[ఇంకను ఏమి చెప్పదనయ్యా! ఇతోపి కిం వదేయం భోః,]
 [తెలిగించి చెప్పనలెనా యేమిటి? = అంధ్రీకృత్య నక్తన్యం కిం?]
 అయితే చెపుతాను విను. మా బాసమజుడి అశ్వినీదేవతల
 యొద్ద. (మందు పుచ్చుకొనుచున్నాడు = జ్ఞాపథం సేవతే.)
 (అయ్యా! చచ్చినాడా ఏమిటయ్యా? = బల! కాల మకరో
 క్షింభోః) లేదు లేదు = సహిసహి. వాడు కాలముచేయలేదు.
 బలిద్ధాచార్యుడే మా బాసమజుడిని, (కాలముచేయించి
 నాడు = కాల మకారయత్.) ఇప్పుడు స్వర్గములో నున్నాడు.

పంచాశీతితమః పాఠః = వినుబదియైదవపాఠము.

'ధూ' ధాతువు = అగుట లేక ఉండుట-పరస్మైపది

వర్తమానకాలము

వ		ద్వి		బ
ప్ర. భవతి	-	భవతిః	-	భవంతి
మ. భవసి	-	భవథః	-	భవథ
ఉ. భవామి	-	భవానః	-	భవామః

ధూరకాలము

ప్ర. అభవత్	-	అభవతాం	-	అభవన్
మ. అభవః	-	అభవతం	-	అభవత
ఉ. అభవం	-	అభవాన	-	అభవామ

ఆశీరాది

ప్ర. భవతు	-	భవతాం	-	భవంతు
మ. భవ	-	భవతం	-	భవత
ఉ. భవాని	-	భవావ	-	భవామ

విధ్యాది

పృ. భవేత్	-	భవేతాం	-	భవేయుః
మ. భవేః	-	భవేతం	-	భవేత
ఉ. భవేయం	-	భవేన	-	భవేమ

భవిష్యత్

పృ. భవిష్యతి	-	భవిష్యతః	-	భవిష్యతి
మ. భవిష్యసి	-	భవిష్యతః	-	భవిష్యథ
ఉ. భవిష్యామి	-	భవిష్యాతః	-	భవిష్యామః

క్రియానిష్పత్తి

పృ. అభవిష్యత్	-	అభవిష్యతాం	-	అభవిష్యన్
మ. అభవిష్యః	-	అభవిష్యతం	-	అభవిష్యత
ఉ. అభవిష్యం	-	అభవిష్యాన	-	అభవిష్యామ

'వండ్' ధాతువు = నమస్కరించుట - ఆత్మనేపది.

వర్తమానకాలము

పృ. సంవతే	-	సంవతే	-	సంవంతే
మ. సంవసే	-	సంవతే	-	సంవత్సే
ఉ. సంవే	-	సందానహే	-	సందామహే

భూతకాలము

పృ. అసంవత	-	అసంవతే	-	అసంవంత
మ. అసంవతః	-	అసంవతే	-	అసంవత్సం
ఉ. అసంవే	-	అసందానహి	-	అసందామహి

ఆశీరాది

ప్ర. సంవతాం	-	సందేతాం	-	సంవంతాం.
మ. సంవస్వ	-	సందేథాం	-	సంవధ్వం
ఉ. సందై	-	సందాన్వహై	-	సందామహై

విద్యాది

ప్ర. సందేత	-	సందేయూతాం	-	సందేరన్
మ. సందేథాః	-	సందేయూథాం	-	సందేధ్వం
ఉ. సందేయ	-	సందేమహి	-	సందేమహి

ధదిష్యత్

ప్ర. సందిష్యతే	-	సందిష్యేతే	-	సందిష్యంతే
మ. సందిష్యసే	-	సందిష్యేథే	-	సందిష్యధ్వే
ఉ. సందిష్యే	-	సందిష్యానహి	-	సందిష్యామహి

క్రియానిష్పత్తి

ప్ర. అనందిష్యత	-	అనందిష్యేతాం	-	అనందిష్యంత
మ. అనందిష్యథాః	-	అనందిష్యేథాం	-	అనందిష్యధ్వం
ఉ. అనందిష్యే	-	అనందిష్యానహి	-	అనందిష్యామహి

(సథమసంఘధారువులలోఁ బ్రాయశః పరస్మైపదు లన్నియు, 'భవతి', అనుదానివలెను, ఆత్మనేపదు లన్నియు, 'వంతే' అనుదానివలెను జెప్పుకొనఁబడవలయును. అన్, కృ- అనుక్రియలు, ద్వితీయసంఘములోఁ జేరినవి గాన వాని రూపము లీక్రింద వ్రాయఁబడును.

'అస్' ధాతువు : పరస్మైపది = ఉండు, అగు

వర్త	భూత
ప్ర. అస్తి - స్త - సంతి	అసీత్ - ఆస్తాం - ఆసన్
మ. అసి - స్థ - స్థ	అసీః - ఆస్తం - ఆస్త
ఉ. అస్మి - స్వ - స్మ	ఆసం - ఆస్వ - ఆస్మ

ఆశీరాది.

విధ్యాది.

ప్ర. అస్తు - స్తాం - సంతు	స్యాత్ - స్యాతాం - స్యుః
మ. వస్థి - స్తం - స్త	స్యాః - స్యాతం - స్యాత
ఉ. అసాని - అసావ - అసామ	స్యాం - స్యావ - స్యామ

'అస్' ధాతువునకు, భవిష్యత్తు, క్రియానిష్పత్తి ఈ రెండును భూధాతువుయొక్క గూఢములే. ఉ! భవిష్యత్ - భవిష్యతః - భవిష్యంతి; అభవిష్యత్ - అభవిష్యతాం - అభవిష్యన్ - తక్కిన రెండు పునఃములును ఇటులే.

'కృ' ధాతువు : పదయపది = చేయు

పరస్మైపది - వర్తమానము

ప్ర. కరోతి	-	కురుతః	-	కుర్వంతి
మ. కరోషి	-	కురుథః	-	కురుథ
ఉ. కరోమి	-	కుర్వః	-	కుర్మః

భూతము

ప్ర. అకరోత్	-	అకురుతాం	-	అకుర్వన్
మ. అకరోః	-	అకురుతం	-	అకురుత
ఉ. అకరవం	-	అకుర్వ	-	అకుర్మ

ఆశీరాది

ప్ర.	కరోతు	-	కురుతాం	-	కుర్వంతు
మ.	కురు	-	కురుతం	-	కురుత
ఉ.	కరవాణి	-	కరవావ	-	కరవామ

విధ్యాది

ప్ర.	కుర్యాత్	-	కుర్యాతాం	-	కుర్యుః
మ.	కుర్యాః	-	కుర్యాతం	-	కుర్యాత
ఉ.	కుర్యాం	-	కుర్యావ	-	కుర్యామ

భవిష్యత్

కరిష్యతి...ఇత్యాది భవిష్యతి...ఇత్యాదివలెనే.

క్రియాభవిష్యత్తి

అకరిష్యత్...ఇత్యాది అభవిష్యత్...ఇత్యాదివలెనే.

ఆత్మనేపది - వర్తమానము

ప్ర.	కురుతే	-	కుర్వాతే	-	కుర్వతే
మ.	కురుషే	-	కుర్వాథే	-	కురుధ్వే
ఉ.	కుర్వే	-	కుర్వహే	-	కుర్మహే

ధూతము

ప్ర.	అకురుత	-	అకుర్వాతాం	-	అకుర్వత
మ.	అకురుథాః	-	అకుర్వాథాం	-	అకురుధ్వం
ఉ.	అకుర్వి	-	అకుర్వహే	-	అకుర్మహే

ఆశీరాది

ప్ర.	కురుతాం	-	కుర్వాతాం	-	కుర్వతాం
మ.	కురుష్య	-	కుర్వాథాం	-	కురుధ్వం
ఉ.	కర్నవై	-	కరవావహై	-	కరవామహై

విద్యాది

వ). కుర్వీత	-	కుర్వీయాతాం	-	కుర్వీరన్
మ. కుర్వీథాః	-	కుర్వీయాథాం	-	కుర్వీధ్యం
ఉ. కుర్వీయ	-	కుర్వీమహి	-	కుర్వీమహి

భవిష్యత్

కరిష్యతే... ఇత్యాది వందిష్యతే... ఇత్యాదివలనే.

క్రియానిష్పత్తి

అకరిష్యత్... ఇత్యాది అవందిష్యత్... ఇత్యాదివలనే.

యదా రామలక్ష్మణౌ (ద్వాదశహాయినౌ = సంక్రమే
దేండ్ల వారు) ఆస్తాం, తదా దశరథః 'రాజ్యభారం సర్వమపి
శ్రీరామే కదా స్థాపయేయం, కదా వా ఏతయోః వివాహః
భవిష్య' తీతి విచారయన్ ఆసీత్. ఏతదంతరే విశ్వామిత్రో
నామ కశ్చన మహర్షిః అయోధ్యాం ఆగత్య వృద్ధం దశరథం
(ద్రష్టుకామః సన్ = చూడఁదలఁచినవాఁ డగుచు) రాజమందిర
బహిర్ద్వారస్థితాన్ భృత్యాన్ ప్రతి ఏవ మనసత్.

“భో, భో! భృత్యాః! భవద్దర్శనార్థం విశ్వామిత్రః ఆగత్య
బహి స్థిష్ఠతీతి నృసం విజ్ఞాపయతే”తి. తతః ఏకః ద్వారపాలకః
రాజసభాం ప్రవిశ్య భూపాలశ్య (పురతః = ఎదుట) (దండవత్ =
కఱ్ఱవలె), పతిత్వా, ఉత్థాయ, భో! రాజాధిరాజమహారాజ! దశ
రథభూనాయక! కశ్చన మహామూనిః విశ్వామిత్రనామధేయః
ఆగత్య అస్మద్భూర్ద్వారే నిష్ఠతీతి వ్యజ్ఞాపయత్. రాజా తత్ప్ర
ణమేవ సింహాసనాత్ ఉత్థాయ విశ్వామిత్రాభిముఖం గత్వా
తస్య పాదధూళిం స్వమస్తకే ధృత్వా స్వభార్యయా కొసల్యయా
శుద్ధోదక మానాయ్య, మహర్షే! పాదౌ ప్రక్షాళ్య, పాదోదకం

శిరసి ధృత్వా విశ్వామిత్రస్య హస్తం స్వహస్తేన గృహీత్వా తం
మహామునిం శనై స్సభాంత రానీయ సింహాసనే ఉపావేశయత్.
తతః ఆగతం మునిం కుశలంశ్చైత్తేః తోషయిత్వా, ఆగతాయ
మునయే అర్ఘ్యపాద్యాదిభిర్యథావిధిపూజాం సమర్ప్య “మహర్షే!
అద్యఖిలు మమ జన్మ సఫల మాసీత్; నయం సర్వథా ధన్యాః;
అస్మత్ప్రిత్యదేవాః స్వర్గస్థాః ఆసన్; అస్మాకం వంశః అతీవ
పవిత్రః ఆసీత్; (శ్రీమతాం=వలినవారియొక్క) ఆగమనకారణం
కింవా భవేత్ శీఘ్ర మాజ్ఞాపయత్. యుష్మదాశ్రమభూమయః
క్రూరమృగాదిబాధారహితా స్సంతి ఖిలు. యుష్మాకం స్నాన
సంధ్యావ్యనుష్ఠానాని (నిర్విఘ్నం=విఘ్నము లేకుండ,) చలంతి
ఖిలు. శ్రీమద్భిః పోషితాః (హరిణకిశోరాః = లేడిపిల్లలు)
యుష్మాకం ఉత్సంగేషు ఉపవిశ్య యుష్మాకం చిబుకాన్
(లిహంతః=నాకుమ,) యుష్మాన్ సంతోషయంతి ఖిలు. ఏత
ద్రాజ్యం సర్వమపి యుష్మదీయం. నయం సర్వేపి యుష్మదీయాః.
త్వయా సందేహః నకర్తవ్యః; శీఘ్రం యుష్మత్కార్యం వదత;
తత్త్వణమేవ సాధయిష్యామితి బహుధా ప్రార్థయత్. అనం
తరం విశ్వామిత్రః మహాసంతోషేణ “హేరాజన్! త్వం సత్య
వాక్యః భవ. త్వోక్తౌసయా సర్వథా అస్మాకం క్షేమః ఏవ.
న కించిదపి అశుభం నర్తతే. కింతు ఇదాసీం ఏకం యజ్ఞం
కర్తుకామః అస్మి. మారీచసుబాహురామధేయా ద్వౌ
రాక్షసౌ మమ యజ్ఞం నాశయంతౌ విఘ్నం కురుతః. తౌ
రాక్షసౌ మారయిత్వా యజ్ఞ సంరక్షణం కర్తుం తివపుత్రౌ రామ
లక్ష్మణౌ ఏవ సమర్థౌ. తస్మాత్కారణాత్ తౌ ద్వౌ మయా

సాకం క్రేషయ" ఇత్యపృచ్ఛత్. ఏతద్వాక్యాని శ్రుత్వా దశరథః అమూర్ఛత్. కుతెఇతిచేత్, రామే దశరథస్య అతీన ప్రీతిః. ఈవత్కాలానంతరం దశరథః ఏవ మనదత్.

‘ఓ మహానుభావా ! రామలక్ష్మణులు పసివాండ్రు. వారికి యుద్ధమునందు శక్తి లేదు. కావున రాక్షసులతో యుద్ధము చేయఁజాలరు. నేను మీవెంట వచ్చి రాక్షసులను జంపి మీ యజ్ఞమును గాపాడెదను. రామలక్ష్మణులను బంపఁజాలను’ అని యనెను. ‘ఓరాజా! నీవు మొదటనే (నేకోరిన కార్యమును= మదపేక్షితకార్యం) చేయుదుననియు, సందేహము లే దనియు ప్రతిజ్ఞ చేసి, యిప్పుడు మరల నశత్య మాడుచుంటివా? ఇది నీకు దగదు. నీకీ కార్యముచేయుట కలవికాదు. రామలక్ష్మణులే చేయగలరు. రామలక్ష్మణులయొక్క శక్తిని నీవేమి యెఱుఁగుదువు? నే నెఱుంగుదును. నశిస్తాది మహామును లెఱుంగుదురు. రాముఁడు మనుష్యమాత్ముఁడని (యెంచకుము=మాచింతయ.) రాముఁడు భగవంతునియొక్క అనతారము. లక్ష్మణుఁడు శేషునియొక్క అనతారము. వారిద్దరును భూభారమును (దొలఁగించి=అపనీయ) సజ్జనులను బాలించుటకు (అనతరించిరి=అవతరతాం.) కావున వారి కెంతమాత్రమును భయపడలేదు. వారిని నావెంటఁ బంపుము. నీకు సందేహ మున్నయెడల మీగురువగు నశిష్ఠు నడుగుము. ఆయన నీసందేహమును (బోఁగొట్టును=నివారయేత్) అని విశ్వామిత్రుఁడు కొంచెము కోపముతో దశరథునిగూర్చి పలికెను. పిమ్మట దశరథుఁడు (భయపడుచు=త్రసన్) (ఏమియుఁ జెప్పఁజాలక=కిమపి నక్తుం అతి క్తభూత్వా,) తుదకు

వశిష్ఠునియొద్దకుఁ జని, ఆయనకు నమస్కారముచేసి, ఆయన యొక్క ఆజ్ఞ చేత అక్కడఁ గూర్చుండెను. విమృత సశిష్ఠుఁడు వచ్చినరాజును జూచి, 'ఏమి రాజా ! చింతాక్రాంతునివలె గనఁబడుచున్నా'వని యడిగెను. తరువాత రాజిల్లనియె. ఓ సశిష్ఠా ! రామలక్ష్మణులను దనవెంటఁ బంపునని విశ్వామిత్రుఁడు నన్ను అడుగుచున్నాఁడు; నేను బంపఁజాలనని యంటిని. ఆ మాటను విని విశ్వామిత్రుఁడు ఇంచుక కోపగించెను. అటుతరువాత, నే (నేమిచేయుటకుఁ దోచనివాఁడ నగుచు = కింక ర్తవ్యతా మూఢస్సన్) నీ యొద్దకు సచ్చిత్తి'అని చెప్పెను. అప్పుడు వశిష్ఠుఁడు కొంచెము సవ్య, "యోరాజా! నీవు (సందేహపడనద్దు = మా సంశయం కురు.) నీ యిద్దరు కొడుకులను అతనితోఁ బంపుము. మీ అందఱికిని శ్రేయము కాఁగల" దనెను.

షడశీతితమః పాఠః=ఎనుబదిమూఱవపాఠము.

కృకచారః=కొఱసము	జానన్=ఎఱుఁగుచున్న
కృకం=ముచ్చిలిగుంటమీది	లిసన్=అంటుకొనుచున్న
బుజిపె	లునన్=కోయుచున్న
కృకాటికా=ముచ్చిలిగుంట	పునన్=సవిత్రముచేయుచున్న
కంబాకః=తవుడు	వృణన్=సరించుచున్న
కంటకారికా=వాకుడు	గ్రధన్=కూర్చుచున్న
కలకః=చిల్లిచెట్టు	కుష్టాతి=పిండుచున్నాఁడు
కందుకః=బంతి	కుష్టన్=పిండుచున్న
కనీకా=నల్లగుడ్డు	కుషీత్వా=పింశి చున్నాఁడు
కపిరృకం=బురుజు	మృద్నాతి=పొడి చేయు

కంబుకా=పెన్నెరు	మృద్ధన్=పొడిచేయుచున్న
క్రయికా=కొనెడువాడు	మృదిత్వా=పొడిచేసి
కరంకా=తాంబూలపుబీడి	మర్దితం=పొడిచేయుటకు
కుల్మాషా=గుగ్గిళ్ళు	సునోతి=రసముపిందుచున్నాడు

(సకారముపొల్లు చివరంగల పై శబ్దము లన్నియు, మొదల వ్రాసిన 'గచ్చు' శబ్దమువలె, తకారంతము లగుచున్నమా నార్థకవిశేషములు.)

బలిద్ధాచార్యః ద్వా సశ్వో అక్రీణాత్. ప్రతిదినం ప్రాతఃకాలే ఉత్థాయ దంతధావనాదికృత్యాని నిర్వర్త్య కృకచారకం గృహీత్వా అశ్వయోః సమీపం గత్వా యామసర్వంతం అశ్వో కృకచారకేణ విమలీకుర్వన్ కాలక్షేపం కరోతి. అనంతరం తయోః తృణాదికం దత్వా తదాన్నానార్థం గచ్చతి. ఏనం స్థితేఽపి (తే + అశ్వో=తాసశ్వో) కన్యాంచి ద్రాతౌ కుత్రవా (అపలాయేతాం=పాటిపోయినవి.) (పరేద్యుః=మఱునాడు) ప్రాత రుత్థాయ బలిద్ధః అశ్వో (మార్గయితం = వెదకుటకు,) అగచ్చత్. సర్వపదేశేషు (భ్రామం భ్రామం=తిరిగితిరిగి) శ్రాంత్యా అంతరిః ఏకస్మిన్ కారానరణే తే అవశ్యత్. ఏకైకాశ్వస్య ఆణకాష్టకపరిమితం పణం దత్వా అశ్వో మోచయిత్వా గృహ మనయత్. దినచతుష్టయానంతరం బలిద్ధస్య ద్వితీయపుత్రః భైరవాచార్యః ఏకమశ్వం బంధనాత్ మోచయిత్వా త మాకుర్యా కుత్రవా ప్రయాణ మకరోత్. ద్వితీయాశ్వస్య కృకాటికాయాం ఏకః నరః ఉద్భూయ కృకం సర్వమ పృథాదత్. ఏకః వైద్యః

ఆగత్య సమూలాం కంటకారికాం, కంబుకాకందం చ సమ్యక్
(అవహత్య=దంచి,) వ్రణే బధానేతి బలిధాచార్యాయ అవదత్.
సాపి తథైవాకరోత్. కింతు చికిత్సా నిరర్థకాసీత్. అశ్వః కాల
మకరోత్. అబ్రహ్మణ్యం. సః వైద్యః కః ఇతి మన్యసే?
అస్మత్ శ్యాలకాయ యః జ్ఞాపథ మయచ్ఛత్ స ఏవ. తస్మా
దేవ తథాభవత్. బలిధాచార్యః తస్య వైద్యస్య హస్త
లాఘవం జానన్ అపి తథా కిమర్థ మకరోద్వా? మాసానంతరం
ద్వితీయాశ్వం (చర్మావశిష్టం=తోలు మిగిలినదానిని) కృత్వా
భైరవః గృహ మానయత్. బలిధః ప్రత్యహం మానికాద్వయ
మితాన్ చణకకుల్మాషాన్ తస్మై అశ్వాయ యచ్ఛత్
(మాసద్వయేన=రెండునెలలో) అశ్వం పునరపి అబలయత్.
చేత్కిం అశ్వస్య వామనేత్రకనీనికాయాం కంటకః అలగత్.
తదర్థం చికిత్సా కృతా. తయా చికిత్సయా వామనేత్రబాధా
స శాంతా [బాధంఖలు=సరేగదా,] దక్షిణనేత్రమపి నష్ట
మాసీత్. [ఏచంచ=ఇంతకు] ఇదానీం బలిధాచార్యస్య అశ్వః
సర్వథా అంధః ఆసీత్. తథాపి మానికాద్వయమిత చణక
కుల్మాషభక్షణే తానత్ ఈషదపి లోపః నాస్తి. ఆశ్చర్య
మాశ్చర్యం! మనుష్యః కింకర్తుం శక్తః? దైవానుకూల్యాభావే
సర్వమ ప్యేవమేవ భవిష్యతి.

పిమ్మట బలిధాచార్యు లాగుట్టమును అమ్ముటకు ప్రయ
త్నము చేసెనుగాని ఒక్కఁడును కొనెనువాఁడు కనబడలేదు. ¹
బలిధాచార్యుని కొడుకు యోగ్యుడేనా? యోగ్యుడేకాని, ఆ
యోగ్యశబ్దమునకు ముందు అకార మున్నది. వానిప్రవర్తన

యెటువంటిదయ్యా ? చెప్పెదను వినుము. వానికి ప్రతిరోజును తమలపాకుల బీడీలనిమిత్తం [ఓనీసము=అధముం,] రెండణాలయి నను [కానలయను=అపేక్షితం.] పొదుము, [సరేసరి=బాధమేవ బాధం.][చుట్టలువగై రాలక్రింద=ధూమపానాదినిమిత్తం] రెండ ణాలకు తక్కువ కాదు. ఇతరును చదు వేమయిన ఉన్నదా? చదువుటకు వానికి ఏలే లేదు. ఏలయినగా వాడు ఈ మధ్య, [కోటబురజమీద నెక్కి=కోట్టకపిశీర్షకం ఆరుహ్య,] [బంతి ఆడుచు=కందుకేన ఫేలన్,] అక్కడనుండి క్రిందపడెను. అప్పుడు చేయి కొంచెము [నొప్పి పెట్టినడటం=అశూల త్కిల.] అప్పటి నుండియు, వాని తండ్రి స్కూలునకు పోవద్దన్నాడు. చేతి సేమి చేసిరి? తప్పుడు [వేగించి=భృష్టా] [అయిదాటురోజులవఱకు= పంచషదినపర్యంతం.] కట్టిరారు. దానితో చేయి [కుదిరినది= అగద్యత.] అయితే తండ్రి వాని నొడుకు బడికి పంపడు? ఇంగ్లీషుబళ్ళలో చదువు తక్కువ, ఆట లెక్కువయట. అందు చేత, [మాస్పించిరాడు=న్యరమయత్.] వానికి పెండ్లి చేసి నాడా? ఎట్లో ఒకల్లు మొన్న వై శాఖమాసములో ఒకపిల్లను తెచ్చి, [ముడి పెట్టినాడు=అబధ్నాత్.] [అల్లువకు=జామా తు:] ఏమయినను [కట్నము=శుల్కం] ఇచ్చినారా? [కట్నము లాగేయున్నది=శుల్క-ఇవై వాస్తవి] [ఆపిల్ల తగాదాలలో నున్న డటం=వివాదస్థాకిల.] అదేమిటి ? ఆపిల్ల నిదివఱకు మేనమామ యెత్తికొనిపోయి పెండ్లి చేసికొన్నాడట, పిమ్మట పిల్లతండ్రి దానితాడు తెంపి యింట్లో నుంచుకొన్నాడట, వాడు వ్యాజ్యము వేసినాడట, [ఆవ్యాజ్యము తాలూకు పిల్లయట=

తదభియోగసంబంధినీ కన్యాకిల.] ఈసమాచార మంతయు భైరవునికి పెండ్లి అయినతరువాతఁ దెలిసినది. ఇప్పుడు బభ్రుచాన్యలు [లబ్బున = లబలబేతి] మొత్తుకొనుచున్నాఁడట = విలపతి కిల.]

సప్తాశీతము: పాఠః=వినుబడియేడవపాఠము.

‘అన్’ అంతములనియు, ‘ఇన్’ అంతములనియు, నకారంత ప్రాతిపదికములు రెండువిధములు. ఉ: - మహిమన్ శబ్దము అన్నంత ప్రాతిపదికము; గుణిన్ శబ్దము ఇన్నంతప్రాతిపదికము. ‘అన్’ అంతప్రాతిపదికములు మరల రెండువిధములు. ఏకహల్పార్థక అన్నంతములనియు, సంయోగపూర్వక అన్నంతములనియు. ఉ:- ‘మహిమన్’ ఇది ఏకహల్పార్థక అన్నంతము. ఏకయనగా, మహిమన్ అనుదానిలో ‘అన్’ అనుదానిని విడదీసినపుడు, మహిమ్ + అన్ అని ఉండును. దీనిలో అన్ అనుదానికి పూర్వమందు-అనగా ముందు-మకారమనెడి యొక్కహల్లే యున్నదిగాన ‘మహిమన్’ అనునది ఏకహల్పార్థక అన్నంత మయినది. ఇక ‘ఆత్మన్’ అనునది సంయోగపూర్వక అన్నంతము. ఏకయన - ‘ఆత్మన్’ అనుదానిలోని ‘అన్’ అనుదానిని విడదీసినచో, ఆత్మ్ + అన్ అనియుండును. దీనిలో ‘అన్’ అనుదానికి ముందు తకార మకారము లనెడు రెండు హల్లు లున్నవి. కావున ‘ఆత్మన్’ అనునది సంయోగపూర్వక అన్నంత మయినది. సంయోగ మనగా అచ్చుచేరని హల్లులగుంపు.

నకారాంతములకు హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో.

నకారము లోపించును.

‘మహీమన్’ శబ్దము నకారాంతము పుంలింగము=కోష్ఠతనము.

ప్ర. మహీమా - మహీమానౌ - మహీమానః
 ద్వి. మహీమానం - మహీమానౌ - మహీమ్నః
 తృ. మహీమ్నా - మహీమభ్యాం - మహీమభిః
 చ. మహీమ్నే - మహీమభ్యాం - మహీమభ్యః
 ప. మహీమ్నః - మహీమభ్యాం - మహీమభ్యః
 ష. మహీమ్నః - మహీమ్నోః - మహీమ్నాం
 స. మహీమ్ని } - మహీమ్నోః - మహీమచ
 మహీమని
 సం. హేమహీమన్-హేమహీమానౌ-హేమహీమానః

‘ఆత్మన్’ శబ్దము నకారాంతము-పుంలింగము=జీవుడు లేక తాను.

ప్ర. ఆత్మా - ఆత్మానౌ - ఆత్మానః
 ద్వి. ఆత్మానం - ఆత్మానౌ - ఆత్మనః
 తృ. ఆత్మనౌ - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభిః
 చ. ఆత్మనే - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభ్యః
 ప. ఆత్మనః - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభ్యః
 ష. ఆత్మనః - ఆత్మనోః - ఆత్మాం
 స. ఆత్మని - ఆత్మనోః - ఆత్మసు.
 సం. హేఆత్మాన్ - హేఆత్మానౌ - హేఆత్మానః!

[ఏకహచ్చిత్వక అన్నంతశబ్దములను మహీమన్ శబ్దము

వలెను, నకార మకారాంత సంయోగపూర్వక అన్నంతశబ్దము లను ఆత్మన్ శబ్దమువలెను జెప్పకొనవలయును.]

అనంతరం దశరథః విశ్వామిత్రసమీప మాగర్వ 'హే భగవన్ విశ్వామిత్ర! ప్రాప్తిమితే తవ మనోరథా పూరయిష్యామితి సత్కిం కృత్వా రామలక్ష్మణయోః శక్తిం అచ్చత్వా అంతః తవ పుత్రః స్వస్థసంభాషణ మకరనం; మదసరాధం క్షమస్వ; ఇవాసిం రామ స్సాక్షాత్పరమాత్మేతి శిష్యః సుహృ ముపాదిశత్. అతః రామలక్ష్మణనిషయే మమ భయం నాస్తి. త్వయాసహ ఉభా మమ పుత్రౌ క్షేపయేయం; మాం అనుగృహీణ' ఇతి బహుధా సంప్రార్థ్య రామలక్ష్మణౌ మునిహస్తే సమార్పయత్. విశ్వామిత్రః పరమానందభరితస్సన్ దశరథ మహారాజం (ఆశాస్య = ఆశీర్వదించి) బాలకాభ్యాం సహ ప్రాయాత్. తస్మిన్ దినసే క్రోశపట్కపరిమితం మార్గం గత్వా బహువిధఫలపుష్పకృక్షమంశితే గంగాతీర్థస్థితే ఏకస్మిన్ వన ప్రదేశే (సథమానసథం = మొదటి మజిలీని) అకుర్వన్. తత్ర యథావిధి అనుష్ఠానాదికం నిర్వర్త్య కంఠమూలఫలాది వివిధాహారైః తృప్తాస్సృతః తద్దినసశేషం లెత్తే. (న్యనసన్ = నిశ్చలమిరి.) పునరపి నాయంకాలే సర్వేషి సంధ్యాకృత్యాని నిర్వర్త్య సుఖేన ఉపావిశన్. తస్మిన్ సమయే తత్ర తత్ర సన్నిహితాశ్రమేషు స్థితాః మహర్షయః రామలక్ష్మణౌ వ్రష్టుకామాః సంతః ఆగర్వ అర్ధరాత్రంబంతం రామలక్ష్మణాభ్యాం విశ్వామిత్రేణ చ సహ విచిత్రాభిః కథాభిః కాల (మయాపయన్ = కడపిరి.) తతః రామలక్ష్మణౌ అతిమృదుషు నిర్మలేషు శీతలేషు మత్కు

గాది బాధారహితేషు దైవకల్పితేషు బాలగృణశయనేషు
యథేచ్ఛం నిద్రాసుఖ మన్వభవతాం. (శ్రీరామప్రభావజ్ఞః=
శ్రీరామప్రభావము నెఱిగిన) విశ్వామిత్రశ్చ తయోః అనతి
దూరే ఏకస్మిన్ దర్శశయనే, (అశేత=శయించెను.) పునర్వి
శ్వామిత్రః చతుర్థయామే (ప్రబుధ్య=మేల్కొంచి.) శ్రీరామ
ప్రబోధపర్యంతం హృదయే పుమాత్మానం ధ్యామానీతి
(నిశ్చిత్త్య=నిశ్చయించుకొని.) (శ్రీరామస్య నిద్రాభంగః యథా
న భవతి తథా నేత్రే నిమిల్బ్య పుమాత్మానం హృదయే
ధ్యాయన్ దర్శశయనే ఉపావిశత్. రామలక్ష్మణౌ తు గాఢ
నిద్రాం అనుభవంతౌ (అరుణోదయావధి = అరుణోదయము
వఱకు,) న ప్రాబుధ్యతాం. ఏతదంతరే పరమాత్మానం ధ్యా
యతః విశ్వామిత్రస్య హృదయే శ్రీరామచంద్రస్య రూప మేవ
గోచర మాసీత్. తదా విశ్వామిత్రః నేత్రే ఉన్మిల్బ్య పురత
శ్శయానం, (నిద్రాణం=నిద్రించుచున్న,) రామచంద్రం (ఆలోక్య
=నృప్త్యా) రామస్య నిద్రాసమయశోభాం బహుధా వర్ణయన్
తౌ (ప్రబోధయత్=మేల్కొలిపెను.)

పిమ్మట వారిద్దరును మేల్కొంచి దంతధావనాదికృత్య
ములను దీర్చికొని, గంగయందు స్నాన మొనర్చి, సంధ్యావందనాది
విధులను నెరవేర్చికొని, విశ్వామిత్రునితోఁగూడ, (ప్రయాణ
మయి=ప్రయాతాం.) మార్గమధ్యమున నున్న అనేక విచిత్ర
ములను జూచుచు, రామలక్ష్మణులు, (అచటి = తత్రత్య)
చరిత్రాంశములనుగూర్చి విశ్వామిత్రుని అడుగుచు, (ఆయన
చెప్పెడు వృత్తాంతములను=తేన కథ్యమానాన్ వృత్తాంతాన్.)

విని, (సంతోషించుచు=సంతృప్త్యంతో.) (కొంతదూరము=కలిప
యదూరం) వెళ్ళి, అక్కడ మకాముచేసిరి. మన ఆశ్రమములను
పవిత్రము చేయుచున్న వీరిద్దరును (ఎన్నరై యందురు? =కొను
భవేతాం.) అని తెలిసికొనుటకు రామలక్ష్మణుల యొద్దకు
చాలమంది ఋషులు నచ్చిరి. నచ్చిన ఋషులను (నమస్క
రించి=సత్వా) రాముడు కుశలము సడి గెను. ఋషులు రాము
నకు జవాబుచెప్పి విశ్వామిత్రునినల్ల రామనియొక్క మహి
మను తెలిసికొనుచు. మంచి మామిడిపండ్లను తెచ్చి, పిండ్లి,
ఆ రసమును రామలక్ష్మణులకు (సమర్పించిరి=సమార్పయన్.)

(ధాతుమాలమునకు 'యమాన' చేర్చినచో, 'బడు
చున్న' అని యర్థము.)

అంతట రామలక్ష్మణులు ఆరసమును [భుజించి=భుక్త్వా]
మిగుల సంతరించిరి. కొందఱు ఋషులు పూలతో మాలలను
[కూర్చుచు=గ్రంథంతో,] రామనియొక్కయు, లక్ష్మణునియొక్క
యు కంఠములందు వేసిరి. ఇట్లు రామలక్ష్మణులు మార్గమునం
దనేకులగు తపోధనులచేత [పూజింపబడుచు = పూజ్ +
యమానా = పూజ్యమానా] విశ్వామిత్రునితోగూడ నడ
చుచు, చివరకు విశ్వామిత్రునియొక్క సిద్ధాశ్రమమును [ప్రవే
శించిరి=ప్రావేశితాం.] అప్పుడు సిద్ధాశ్రమమున నున్నవారంద
ఱును రామలక్ష్మణుల కెదురుగా నచ్చి అర్ఘ్యపాద్యాలచేత
వారిని పూజించి మంచి పూలతీగలచేత, [అలంకరింపబడిన=
అలంకృతే,] ఒక ఆశ్రమమునందు, [ప్రవేశపెట్టిరి = ప్రవేశ
యన్.] అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను బిలిచి
ఓ రామలక్ష్మణులారా! ఇదియే నాయాశ్రమము. దీనిపేరు

సిద్ధాశ్రమము. పూర్వము వామనుడు ఇక్కడనే, [తపస్సు చేసి=తపః కృత్వా] సిద్ధిని బొందెనని చెప్పెను.

అష్టాశీతితమః పాఠః=ఎనుబదియెనిమిదవపాఠము.

‘గుణి’ శబ్దము నకారాంతము, పుంలింగము=గుణకముకలవాడు

గుణి	-	గుణినా	-	గుణినః		గుణినః	-	గుణిభ్యాం	-	గుణిభ్యః
గుణినం	-	గుణినా	-	గుణినః		గుణినః	-	గుణినోః	-	గుణినాం
గుణినా	-	గుణిభ్యాం	-	గుణిభిః		గుణిని	-	గుణినోః	-	గుణిషు
గుణినే	-	గుణిభ్యాం	-	గుణిభ్యః		హేగుణిన్	-	హేగుణినా	-	

[హేగుణినః

ఇన్నంతప్రాతిపదికము లన్నియు గుణి’ శబ్దమునలెనే యుండును.

‘రాజన్’ శబ్దము నకారాంతము, పుంలింగము=రాజు.

రాజా	-	రాజానా	-	రాజానః		రాజ్ఞః	-	రాజ్ఞోః	-	రాజ్ఞాం	
రాజానం	-	రాజానా	-	రాజ్ఞః		రాజ్ఞి	}	-	రాజ్ఞోః	-	రాజసు
రాజ్ఞా	-	రాజభ్యాం	-	రాజభిః		రాజని					
రాజ్ఞే	-	రాజభ్యాం	-	రాజభ్యః		హేరాజన్	-	హేరాజానా	-		
రాజ్ఞః	-	రాజభ్యాం	-	రాజభ్యః						హేరాజానః	

ఉ! * ధనవత్ + ఈ = ధనవతీ. ఈకారాంత స్త్రీలింగము = ధనవతియగును.

* తకారాంత ప్రాతిపదికములకును ఇన్నంత ప్రాతిపదికములకును, చివర ‘ఈ’ కారము చేర్చినచో, స్త్రీలింగములై గౌరీశబ్దమువలెనుండును.

ఎద్రిమీనాథిక్ విశేషణమగు ‘అత్’ నకు ‘ఈ’ కారము చేర్చినచో ‘అంతీ’ అగును. ఉ! గచ్చత్ + ఈ = గచ్చంతి.

గుణిన్ + ఈ = గుణినీ, ఈకారాంత స్త్రీలింగము = గుణసంతురాలు. శ్రీమత్ + ఈ = శ్రీమతీ, ఈకారాంత స్త్రీలింగము = శ్రీమంతురాలు.

నపుంసకలింగమున పృథమా-సంబోధన-ద్వితీయావిధ క్తులు.

ధనవత్ - ధనవతీ - ధనవంతి

శ్రీమత్ - శ్రీమతీ - శ్రీమంతి

గుణి - గుణినీ - గుణిని

గచ్ఛత్ - గచ్ఛతీ - గచ్ఛంతి

[తక్కినవిధ క్తులు పుంలింగమునకువలెనే యుండును.]

తక్షకః=వక్షంగి గతవత్=వెళ్ళిన కుముదా=ఓకు
శిరీషః=దిరిసెన పరితవత్=చదివిన ఘేనిలః=కుంకుమ
కుసుమం=పూవు దృష్టవత్=చూచిన బహువరః=తుమ్మ
పేశలః=సుతిమెత్తని కృతవత్=చేసిన అరం=బంజిఆకు

అరే! యుష్మచ్ఛకటః క్వా స్తి కుత్రాపినదృశ్యతే? గృహే
అస్తి. ఇదానీం ఉపయుజ్యతే వా నవా? నహి. నహి. కిమర్థం?
ఏకస్య చక్రస్య అరాణి భగ్నా న్యాసన్; ద్వితీయస్య (నాభిః=
కుండ.) ఉపదేహికాభిః నృనాశృత. తదర్థం అస్మచ్ఛకటః (నిరు
పయోగః = పసికమాలినది) ఆసీత్. యుష్మద్ధామే తక్షకః
అస్తివా నవా? అస్తి; పూర్వేద్యు రేవ ఏకం కుముదాఖండం
ఆనీయ తక్షకాయ అయచ్ఛం. సః తత్తండు శనైశ్శనైః తక్షతి
(బృహద్వాస్యయా = పెద్దబాడినచేత.) శ్వోవా పరశ్వోవా
(క్రకచేన=అంపముతో) విదార్య, చిత్రకయా స్నిగ్ధం కృత్వా,
అనంతరం అరాణి కరిష్యతి. బహువరఖండం వినా నాభిం కర్తుం

అశక్యమితి నవతి. బ రుబ్బ ర ఖ ం డ : కుత్రాపి నాలభ్యత.
 (శాకటా = బండెడ్డులు) కుభుద్ధకుల్మాషాన్ ప్రతిదినం భక్ష
 యంతో సమ్య గ్బలిత్వా తూష్ణీం స్తః. సృథా చారయామః.
 అస్మస్మిమిపి ఏకః బరూభుఖండుః అస్తి [అతీన బలిష్ఠః=మిగుల
 చేన కలది;] తం క్రేష్యసి కిం? తథైవ క్రేష్యామి; తస్య మూల్యం
 కియత్? (సార్థరూపకం = రూపాయినర్తర.) అహో! మూల్య
 మధికం; నూనకస్య దాస్యసి వా? త్వం అస్మాకం (సుహృత్ =
 స్నేహితుడవు,) తన వాక్యస్య ప్రతిపదనం నక్తుం నశక్యతే; తస్మా
 రూపకం దత్వా బరూభుఖండుం గృహాణ. తథైవ మధ్యాహ్న
 ఆగత్య మూల్యం దాస్యామి. బరూభుఖండు మిదానీమేన గృహం
 నేష్యామి. నయ. యుష్మద్గృహే ఇతిఃపూర్వం అహం ఏకం
 ఫేనిలవృక్షం దృష్టవాన్ ఖిలు; సః ఇదానీం న దృశ్యతే కిం?
 ఫేనిలవృక్షః ఆనాణేషు న రోపయితవ్యః కిల. తతిః మమ
 అనుజః తం సమూల మపారేయత్. కుసుమేషు శిరీషకుసుమం
 అతీనపేశలా. అరేరే మక్కుటశిరోరః మాతః ఉదరం లినన్
 కథం లుబతేవా సశ్య! ఏతద్వత్ప్రేరే అస్మదానరణే ఏకం కూప
 మఖానయం. లనణోదకం ఉదభవత్. తేనోదకేన సృక్షాః
 న జీవంతీతి భాతి, కిం కర్తవ్యం? దైవేచ్ఛా తథానర్తతే. తటాకః
 యుష్మాకం ఆరాడేవ అస్తిఖిలు, తటాకజల మానీయ సృక్షాన్
 సింహ. యుష్మదానరణే కే కే సృక్షాః సంతి? కదలీసృక్షాః
 త్రియః సంతి, పంచ (అమ్రసృక్షాః=మామిడిచెట్లు;) దశ దా
 డిమాః, ఏకఃనారంగవృక్షః, ద్వా పనసాంకుశా, జంబూవృక్షః
 ఏకః, కపిథవృక్షః, ఆమలకవృక్షః, ఖర్జూరవృక్షశ్చ సంతి. తవా

నుజాగర్భిణీఖలు. [ప్రాసూతకిం=కన్నదా?][ఆమ్=ఆ][ప్రాసూత,
పురుషశిశుః అజాయత. కతి దినా న్యాయ? [జాతాశౌచం =
పురుషు,] అగచ్ఛత్. నామకరణ మాసిద్వా? నహి. కిమర్థం
నాసీత్? ఏతదంతరే అస్మద్జ్ఞాతిమధ్యే కశ్చన [శరిహాయనః=
నూతనోష్ణ,] నృన్దః కాల ఎకరోత్. తతిః మృతాశౌచం ఆప
రిత్. ఆమిహామవాసరే నియం సర్వేపి [శుద్ధ్యేయ = శుద్ధి
అగుమము.] రిదా నామకరణం [క్రియతే=చేయబడును.]

మీ యావు సుతియేటను [ఈనునా=ప్రసూతే వా?]
ఇంతనకును [ఈనుచుచేయున్నది = ప్రసూతే ఏవ.] ఇప్పటిక
[ఎన్ని ఈతిలు అయినవి=కతి ప్రసవాః ఆసన్?] అయివీతలము
నవి. [ఎన్ని పాలిచ్చును=కియద్దుగం యచ్చతి?] మామెను పాలి
చ్చును. ఈయూతయందు మాయూపు [కోడెమాడను=వమ్యం]
ఈనది. అయితే ఈ యేటియందు నీవు నూరు రూపాయలను
సంపాదించగలవు. సరేగాని నీవు జ్యోతిశ్శాస్త్రము తెలియునా?
తెలియునట్లైన నాజాతకచక్రమును కొంచెము చూచి ఫల
ములను చెప్పుము. అట్లే చెప్పుననుగాని నీ [జన్మపత్రికను=జన్మ
పత్రికాం.] చూపించుము. నాయెద్ద జన్మపత్రిక లేదు. నాజన్మ
కాలమును మాత్రము నే నెఱుంగును. శార్వరినామ సం
వత్సర శ్రావణశుద్ధ దశమీ శుక్రవారమున, రాత్రి పన్నెండు
న్నర గంటలకు [నాపుట్టక=నుమ జననం.] నీయెద్ద ఆయేటి
పంచాంగ మున్నదా? [ఇహగో పంచాంగము=వృత్తస్థాన పం
చాంగం.] జన్మచక్రమును మధ్యాహ్నము వ్రాయుచును, గాని
నీవిప్రుడువెళ్ళి పిమ్మట రమ్మ. అలాగే భోజనమయినతరువాత

[కొంచెము పరుంకి = ఈపత్ శయిత్యా.] [నాలుగుగంటలకు = ఘంటాచక్రప్రయనముయే] నిస్తాను. మంచికి పొమ్ము. ఏమండోయి! మీజన్మశత్రువును వ్రాసితిని. మీలగ్నము నృపభము. మీశత్రుభావము నృశ్చికమయినది. రాజ్యస్థానము కుంభము, లాభము మీనము, న్యాయస్థానము మేషమయినది ఇవంతయు నాకేమి తెలియునండీ; ఫలములకు చెప్పండి. వినం? [మీది నృపభ జన్మము గనుక = యుష్మాకం నృపభజన్మత్వాత్.] మీదికొంచెము ముంబుద్ధి అని తోచుచున్నది. ఏమి యిది మీ అనుభవములో నున్నదా లేదా; చెప్పండి. నిజమేనండోయి. నాకెట్లయినను బుద్ధియగు మాంస్యమే. ఊ. తరువాత, మీశత్రువు నృశ్చికము గనుక, ఆమె మొదల [చురుకు దనము = తైత్తిర్యం,] [ఎక్కువ = అధికం.] [అనునందోయి = ఆమభో,] ఆమె ఒక్కొక్కమాటంటే [తేలుపట్టిపట్టే = నృశ్చిక దష్టమన,] ఉండును. ఆ. చూచితిరా, శాస్త్ర మబద్ధ మగునా! నిజమే. ఇట్లో మేకల ల్ల చాల న్యాయ మున్నది. ఏలయనగా మేషము న్యాయస్థాన మయినది. ఆహాహా! దేమి ఆశ్చర్యమండీ! నాజాతకము గొగుగా [దానిలా యిచ్చుచున్నది = సమానీభవతి.] చూడండి. [మీరన్నిట్లు = ముష్కద్వాత్మాను సారేణ,] [మావి ముంజీగోషలు గనుక = అస్మాకం పూర్ణ కుష్కత్వాత్,] ప్రతిరోజు మా దొడ్లో మేకలు పడి చెల్లిన్నిటిని పాడుచేయుచున్నవి; [ఇంతకంటే నేమి న్యాయము కావలె = ఏదవకేక్షు రా కిం న్యయేన భవిష్యతి?] ఊ. తరువాత, తరువాత; బ్రతుకు తెరువుమాట చెప్పండి. చెప్తున్నాను వినండి.

[బ్రహ్మకు తెలుపుమాట=జీవనమాన్దప్రశ్నం.] [నన్నడుగ నక్కర
లేదు,=మాం ప్రప్టుం అనసరిః నాస్తి.] రాజ్యము కుంభము,
లాభము మీనము; కాబట్టి కుంహనల్లను, చేపలనల్లను నీవు
మిక్కిలి డబ్బు సంపాదించగలవు. సరే సరే.

ఏకోన సవతితమః పాతః = ఎరుబదితొమ్మిదవ పాతము.

రాజధానీ=ప్రెసిడెన్సీ-	నిర్యాతయతి=తీర్చుకొనుచున్నాడు
[ముఖ్యసట్టణము	ఉల్లిఖితి=పొడుచుచున్నాడు
మండలం=జిల్లా	అభ్యస్యతి=అభ్యసించుచున్నాడు
లేఖాలయః=పోస్టు-	మిశ్రయతి=కలఁపుచున్నాడు
[ఆఫీసు	లవణయతి=ఉప్పుకలుపుచున్నాడు;
ముద్రాసత్రం=స్టాంపు	ఉపవేయుచున్నాడు;
మళిః=సిరా	విచాశయతి=ఉచ్చ తొలగించు
మళిమణిః=సిరాబుడ్డి	[చున్నాడు
కలమః=కలము	శబ్దాసయతి=సల్పరించుచున్నాడు
మసిః=మసి	శిష్యతే=మిగులుచున్నది
న్యాయనాదిన్=స్ట్రీడరు	శేషయతి=మిగులుచున్నాడు
వాదిన్=వాది	ఫేనాయతే=చురుగులు గ్రక్క
ప్రితివాదిన్=ప్రితివాది	చున్నాడు [చేయుచున్నాడు
	శబ్దాయతే=మోగుచున్నది; ధ్వని
	కలహాయతే=పోట్లాడుచున్నాడు

ఆత్మనేపది ధాతువులకు 'మాన' అను ప్రీత్యయము
చేర్చినచో సర్తమాన్యాకవిశేషణ మగును.

ఉ! కలహాయమానః=పోట్లాడుచు, లేక పోట్లాడుచున్న.

అరే పూర్వేమ్యః లేఖాం లేఖాలయే అపాతయః కిం ?
 నహినహి (మద్గమనాంతరేన = నేను వెళ్ళునప్పటికే) లేఖా
 లయం అబద్ధమ్. తస్మి అన్య సకాలంగత్వా లేఖాపేటికాయాం
 లేఖాంపాతయ. త్వం లేఖాం అలిఖః కిం? మశిమణౌ మశిర్నా స్తి,
 లేఖాం కథం లిఖేయం? అస్మద్ న్యాయవాదీ అస్మాకం అభి
 యోగం ధ్వంసయిష్యతీతి భాతి. కులెత్తిచేత్ సః పూర్వేమ్య
 స్సాయం అస్మత్ప్రేరితాదినా సాకం కింవా ఆలోచయన్ ఆసీత్.
 మదాగమనసమయే సంభాషణం విరమ్య తూష్ణీ మాసీత్. ఏత
 త్సర్వం విచార్యతేచేత్ ప్రేరితవాదిపక్షం ఆశ్రయిదితి భాతి ఏత
 స్మధ్యే ఏకః నృపథః (మాం ఉపలిఖత్=పొడిచెను.) తత్ప్రేరిత
 మమ దేహస్వాస్థ్యం నా స్తి. అరేరామ! ఈషత్సాహాయ్యం కరి
 ష్యసి కిం? తథైవ కరిష్యామి; నద కిం తత్సాహాయ్యం? త్వం
 మధ్యాహ్నకాలే అస్మన్నాయవాదిగృహం ప్రతి గత్వా తం
 శబ్దాపయిత్వాపశ్య; తస్య వాగ్ధోరణీ కథం భవిష్యతివా సశ్యామ.
 అస్మాకం అభియోగః (నాశితశ్చేత్=పాడుచేయఁబడినట్లయిన,) అస్మాకం
 ఏకం ఆణకమపి నశిష్యతే. పూర్వేమ్యః సర్వదినంఖలు
 తస్మాత్కారణాత్ సముద్రః ఫేనాయమానః అతీవ శబ్దాయతే.
 యువాంకిమర్థం కలహాయేధే? అరేగోపః ఆగచ్ఛత్; గాం విపాశ
 యరే. ఆమృశలాటూని ఆనయం. తవమాతా తాని శలాటూని
 అలవణయద్యా? దశశలాటూన్ కేషయిత్వా శిష్టశలాటూన్=
 మిగిలినకాయలను] లవణయేతి నద. కా యష్మద్భృహే వీణాం
 అభ్యస్యతి? మను అనుజా. అంగనానాం సంగీతం కిమర్థం రే!
 కింవా మయా నజ్ఞాయశే; అపృచ్ఛితరం పృచ్ఛ. యథాకథంవా

అస్పృశ్యశాస్త్రీ తాతాచార్యోపరి కోధం నిరమూరియత్.
స్వదా తయోః మార్జానమూషకమైత్రీ. తవ సాక్షిబలమస్తి
చేత్ అభియోగః క్షేప్యతీతి తవ న్యాయవాదీ అవదత్. రేరామ!
తస్యస్యం అసశ్యవాక్యం రే. న్యాయవాదినః వచనేషు విశ్వాసః
సకర్తవ్యః. తిథై త సర్వానపి సంచయతే. ఏకంచ దైవాను
కూల్య మస్తిచేత్ సర్వం అనుకూలం భవతి.

నీకెందు కీ౪ధైర్యము? న్యాయాధిపతి హృదయములో
భగవంతు డెట్లు ప్రేరేపించునో అట్లు కాగలను. [మా
స్థిడనుగారికి లా తెలియదు = అస్మన్నాయవాదినా ధర్మ
శాస్త్రం నభ్యాయతే] మఱి యెట్లు వ్యాఖ్యములు గలుచు
చున్నవి? ఆయన మిగుల [తాంత్రికుడు = తాంత్రికం.] ఎటు
లైన జడ్జిగారిని [లోబుచుకొనగలడు = వశీకరింపవచ్చు.] సరే
ఇక నీకు భయ మెందుకు? అన్నివేళలు మనవేళ లగునా?
మూడు కోట్ల లున్నవి గదా? ఇక్కడికి [కాళ్ళుచేతులు
చల్లపడ్డవి = కరిపాదిశైలి మానీత్.] ఇతఁడైన నే నెక్కడ
డబ్బు తేగలను? సరే బాగుగ నున్నది. నీకు డబ్బు లేనయె
డల స్థిడ రేమిచేయును? మొత్తముమీద నావ్యాఖ్యయు న్యా
య్య మైనదిగాని, అన్యాయము గాదు. స్థిడనుగారి తెలివి
తక్కువచేత చెడిపోవు నేమో అని భయపడుచున్నాను.
అట్లయినచో మంచిస్థిడనునకే [నకాల్తునామా = అధికార
పత్రం] ఈయకపోతివేమి? అందఱు నందఱె. ఇక నోరు
మూసికొని, ఊరకుండుము. నిన్న నాకలము పోయినదిరా.
నా కోక కలము నిత్తువా? నాయొద్దకలము లెక్కడ నున్నవి?

పోనిమ్మ నీయొద్ద కలములు లేకయే పోనిమ్మ. ఈపాలలో కొంచెము చక్కెర కలుపుము, త్రాగుదము. నాకు పాలు సయింపదు. నీన్న మీ యింటికి తెలిగ్రాము నచ్చినది. ఎక్కడనుండి? చెన్నపట్టణమునుండి నచ్చినది. అక్కడ విశేషము లెవ్వి? ఇక్కడివే అక్కడి విశేషములును. నర్సము లేదట. రూపాయికి రెండుమాణికలు బియ్య మిచ్చుచున్నారట. నెయ్యి బొత్తిగా లేదట, దొరికినను కంపు నెయ్యిట, కూరలు మొదలైనవి ఒకవిధముగా నున్నవట. మీ తమ్ముడు పరీక్ష ప్యాసయినాడా? మా వానికి పాఠశాలయందు బహుదయ. ఒకక్లాసుచదువుకు ఒక స్కూలులో ప్రవేశించినచో, ఆ స్కూలుగాని, ఆక్లాసుగాని, అయిదాటు సంవత్సరముల వజ్రము నడలడు. ఆశ్రయపక్షపాత మనగా అట్టిచేగదా. అయినను వాని ననవలసినపని లేదు. ఇప్పుడి చదువుయొక్క పద్ధతియే అట్లున్నది.

సవ రిరిమః పాఠః = తొలదియవ పాఠము

‘వాచ్’, శబ్దము, చకారాంతస్త్రీలింగము=వాక్కు అని అర్థము. ‘భిషక్’ శబ్దము, జకారాంతము, పుంలింగము = వైద్యుడని అర్థము.

ఈ రెంటికిని, ప్రశ్నమైకనచనములు. ‘వాక్-భిషక్’ అని యుండును. సప్తమీ బహువచనప్రత్యయము పర మగుచో, వాక్-భిషక్ అని యుండును. తక్కినహలాదిప్రత్యయములు పర మగుచో, పై రెండుశబ్దములయొక్క చకారజకారములు గకార ముగ మాటును. ఈ క్రింద ఆరెండుశబ్దములు వ్రాయబడును.

ప్ర.	వాక్	-	వాచా	-	వాచః
ద్వి.	వాచం	-	వాచా	-	వాచః
తృ.	వాచా	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భిః
చ.	వాచే	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భ్యః
పం.	వాచః	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భ్యః
ష.	వాచః	-	వాచోః	-	వాచాం
స.	వాచి	-	వాచోః	-	వాచు
ప్ర.	భిషక్	-	భిషజ్	-	భిషజః
ద్వి.	భిషం	-	భిషజ్	-	భిషజః
తృ.	భిషా	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భిః
చ.	భిషే	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భ్యః
పం.	భిషః	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భ్యః
ష.	భిషః	-	భిషజోః	-	భిషజాం
స.	భిషి	-	భిషజోః	-	భిషజు

చకార, జకారాంతశబ్దములకు పుంగలింగ స్త్రీలింగము లలో రూపభేదము లేదు. నపుంసకలింగములో పృథమా ద్వితీయలలో మాత్రము భేదము.

చకరాంత నపుంసకలింగము

'సువాచ్' శబ్దము = మంచివాక్కు కలది.

ప్ర) - ద్వి . సువాక్ - సువాచీ - సువాంచి

జకారాంత నపుంసకలింగము

'అస్మజ్' శబ్దము = రక్తము

ప్ర) - ద్వి . అస్మక్ - అస్మజీ - అస్మజి

తక్కిన విధక్తు లన్నియు పుంలింగములోవలెనే యుండును.

సకారాంత పుంలింగము— 'వేధస్' శబ్దము = బ్రహ్మ. దీని ప్రధమైకవచనము = వేధాః - సప్తమీబహువచనము = వేధస్సు అని యుండును. తక్కిన హలాది ప్రత్యయములు పరమగుచో శబ్దముయొక్క చివరనున్న 'అస్' అనునది ఓకారముగ మాటును. ఉ॥ వేధస్ + భ్యాం = వేధోభ్యాం ఇటులనే 'అస్' అనునది చివరగల సకారాంత పుంలింగ స్త్రీ లింగశబ్దము లన్ని యుఁ జెప్పికొనవలయును. 'అస్' అనునది చివరగల సకారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకుఁగూడ ప్రధమా, ద్వితీయలు తప్ప, తక్కినవిధక్తు లన్నియుఁ బుంలింగములందువలెనే చెప్పికొనవలయును.

ఉ॥ సకారాంత నపుంసకలింగము 'మనస్' శబ్దము = మనస్సు. ప్ర; ద్వి = మనః - మనసీ - మనాంసి. తక్కిన విధక్తులు పుంలింగముతోపాటే యుండును. ఈ క్రింద ఆ రెండు శబ్దములు వ్రాయఁబడును.

ప్ర.	వేధాః	-	వేధసా	-	వేధసః
ద్వి.	వేధసం	-	వేధసా	-	వేధసః
తృ.	వేధసా	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభిః
చ.	వేధసే	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభ్యః
పం.	వేధసః	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభ్యః
మ.	వేధసః	-	వేధసాః	-	వేధసాం
స.	వేధసి	-	వేధసాః	-	వేధస్సు
సం.	హే వేధః	-	హే వేధసా	-	హే వేధసః !

ప్ర.	మనః	-	మనసీ	-	మనాంసి
ద్వి.	మనః	-	మనసీ	-	మనాంసి
తృ.	మనసా	-	మనోభ్యాం	-	మనోభిః
చ.	మనసే	-	మనోభ్యాం	-	మనోభ్యః
పం.	మనసః	-	మనోభ్యాం	-	మనోభ్యః
ష.	మనసః	-	మనసోః	-	మనసాం
స.	మనసి	-	మనసోః	-	మనస్సు
సం.	హేమనః	-	హేమనసీ	-	హేమనాంసి !

అనంతరం రామలక్ష్మణౌ విశ్వమిత్రేణ సహ సిద్ధాశ్రమం ప్రవిశ్య తత్రత్యాన్ సర్వవిశేషాన్ పశ్యంతౌ నగరనివాసాపేక్షయా ఆశ్రమనివాసః ఏవ అత్యంతసుప్రదః ఇతి మన్యమానౌ స్నానసంధ్యానందన పురాణశ్రవణాదినా కాలం గమయంతౌ విశ్వమిత్రాశ్రమే సుఖేన న్యచసతాంతతః రాత్రౌ విచిత్రకథాభిః విశ్వమిత్రః రామలక్ష్మణా నతోషయత్. పునరపి ప్రాతరుత్థాయ విశ్వమిత్రేణసాకం నద్యాం స్నాత్వా సూర్యాం తగ్గతాయ భగవతే నారాయణాయ అర్ఘ్యం దత్వా ప్రాకృతమనుష్యేషు రామలక్ష్మణౌ గాయత్రీమంత్రం సహస్రకృత్వః అజపతాం. గాధిపుత్రోపి, (కృతిసంధ్యాదికార్యః సన్ = చేయఁబడిన సంధ్యాదికార్యములు గలవాఁడగుచు-అనగా సంధ్యావందనాదికార్యములను జేసినవాఁడగుచు.) వేదాంతగ్రంథాన్ పురతః స్థాపయిత్వా కతిపయకాలం శిష్యాన్ పాఠయన్, పరమాత్మనః మహాసామర్థ్యం ప్రకటయన్, మహాంతం ఆనందం అన్వభవత్. ఏతత్సమయే తత్తత్తథాం శ్రోతుం ఆగతానాం ఋషీణాం మనస్సు

బ్రహ్మనందః ఉదభవత్. కుశభిచేత్ సాక్షా న్నారాయణ ఏవ
రామచంద్రరూపేణ తత్రాసీత్. సర్వాణి శాస్త్రాణ్యపి యస్య
నారాయణస్య గుణానేన వర్ణయంతి సవన నారాయణః అత్ర
రామరూపేణ అవతరత్. యత్ర నారాయణః తత్రైవ వైకుంఠ
లోకః, తత్రైవ పరమానందశ్చ (సంపద్యేత=కలిగియుండును).
యానతా కాలేన సూర్యః ఆకాశమధ్యం ఆరోహత్ తానత్పు
ర్యంతం విశ్వామిత్రః పారసనచనాదికం కృత్వా సర్వాన్మునీన్
దృష్ట్వా 'భోభోమునీశ్వరాః! తే దశరథపుత్రౌ రామోఽక్షుణౌ
నామ్నా. అస్మద్యజ్ఞసంక్షణ్ణం (మయా సగ్రహాధితౌ సంతే=
నాచేద్రాధింపఃబసినవా రగుచు,) అత్రాగచ్ఛతాం. ఏతౌ
ప్రాకృతమనుజౌ న. కింతు రామ స్సాక్షాన్నారాయణఏవ, లక్ష్మ
ణస్తు శేషానతారః. ఇతఃపరం అస్మద్యజ్ఞః సుప్తు సచలతి. అహం
అద్యైవ దీక్షాం ప్రవేక్ష్యామి ఇత్యుక్త్వా రామలక్ష్మణౌ విలోక్య
ఇత్థ మనదత్. 'అయివత్స! రామ! అద్యసౌధృతి యువాభ్యాం
జాగ్రత్తయా భవితవ్యం; సా తాటకా అత్రైవాగచ్ఛతి; ప్రథ
మతః తాం మారయ' ఇతి మునినా ఉక్తః రాఘవ తిత్తణ
మేవ తాటకాం పరలోకం ప్రైషయత్ తితి గాధిత్రై రామం
(శీరసి ఉపాఘ్రాయ=నలపై నముద్దు గొని,) అశ్లాఘతి. అనంతరం
మునిఃపూనచిత్రం (అవాలంబితే=అవలంబించెను.) తతః (సర్వేద్యవి
=మఱునాడు.) తాటకాయాః పుత్రౌ మారీచసుభాషునామా
నౌ విశ్వామిత్రస్యహోమకుండే అస్పృక్ మాంసం చ అనర్హతాం.

అపుడు రామలక్ష్మణులు (విల్లండి=చాపం గృహీత్వా)
సుబాహుని చంపి, మారీచుని దూరముగా తేలిమిరి. పిమ్మట

విశ్వామిత్రునియొక్క యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా జరిగెను. మును లందఱును సంతసించిరి. ఇటుల నేడుదినములు జరిగిన పిమ్మట విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను మిథిలాపురము నకుఁ దీసికొనిపోయెను. ఎందుకనగా, అక్కడ జనకమహారాజుగారికూతు రగు సీతాదేవియొక్క వివాహము కాబోవు నట. ఆ పెండ్లియొక్కరీతి యెటు లనగా, తొల్లి జనకచక్రవర్తి శివునియొద్ద నొక ధనుస్సును సంపాదించెనట. అది యెవని కిని (ఎత్త నలవికాదట=దురుద్ధరంకిల.) ఆ ధనుస్సును ఎన రెత్తు దుహో వారికి తన కూతు నిచ్చి పెండ్లి చేయునునని జనకుడు (ప్రతిపఱచెను = ప్రత్యజానాత్.) సీత జనకమహారాజునకు (కడువునఁ గన్న బిడ్డ కాదు=కౌరసపుత్రీ న.) ఒకప్పుడు ఆయన (జన్న మొనర్చుటకు = యష్టం = యజ్ఞంకర్తం,) (ప్రేయత్నించెను=ప్రాయశ్చరె.) అప్పుడు మొదట (భూశుద్ధిచేయవలెగనుక= భూశుద్ధిః కర్తవ్యతయా,) భూమిని (నాగటితో = హలేన.) (దున్న నారంభించిరి = కృష్ణ మారభంత.) ఆసమయమందు (నాగటిచాలులో = సీతాయాం,) ఒక బంగారపుతామరపూవు వందు ఈచిన్నది దొరకెను. కావుననే ఈచిన్నదానికి “సీతా” అని పేరుపెట్టిరి. ‘సీతా’ అనగా నాగటిచాలని అర్థము. ఆచిన్నదాని యొక్క అందమును వర్ణించుటకు శేషుడైనను చాలడు. లక్ష్మీదేవియే సీతారూపముతో ఇచ్చట అవతరించెను. ఇట్టి గూఢలూపణ్యమును కలిగిన ఈచిన్నదానిని [పెండ్లాడుటకు=పరిణేతుం,] ఈపదునాల్గులోకములలోను దగినవరుడు లేడు. నారాయణుడు గాని, నారాయణునియొక్క అవతారమయిన శ్రీరాముడుగాని లేగినవాడు. ఇట్లుండగా ఆ చిన్నదానిని జనకుడు కన్నకూతు

కంట (నెక్కువప్రేమతో = అధికతరప్రేమ) పెంచుకొనుచుం
డెను. ఇపు (దామె పెండ్లికి దగియుంటచే = రిస్కాః వివాహ
యోగ్యతయూ,) జనకుఁ డిట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞను
చేయుని యెడల, [ఈచిన్నదానిని ఎవనికో యొకని కీయవలసి
వచ్చును=యస్మైకస్మైవా ఏషా కన్యా దేయాభవేత్.] అట్టి
వంహీనవివాహము చేయఁగూడదని ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఈ
ధనుస్సు నెవఁడెత్తునో, (వాఁడు భగవంతుడై యుండవలయును=
తేన భగవతా భవితవ్యం,) అని రాజునకుఁ దెలియునుగాన జన
కుఁ డీవిధముగాఁ జేసెను. ఆవింటి నెత్తుటకు అనేకులు రాజులు
వచ్చిరి. ఆసమయముననే విశ్వమిత్రుఁడుగూడ రామలక్ష్మణు
లను అక్కడికిఁ దీసికొనిపోయెను. పిమ్మట జనకుఁడు విశ్వమి
త్రునియొక్క రాక నెఱింగి, తన పురోహితుఁ డైన శతానందుని
తోఁగూడ విశ్వమిత్రుని కెదురుగా వచ్చెను.

ఏకనవతితమః పాఠః=లొంగిదియొకటవ పాఠము.

‘తత్సమాంధభాషలో ‘అస్సు’ అనునది చివరగల
మాట లన్నియుఁ గ్రామ్యశః సకారాంత నపుంసకలింగములైన
సంస్కృతశబ్దము లని తెలియవలయును.

సకారాంత నపుంసకములు.

శిరస్	= తల	రేతస్	= వీర్యము
వయస్	= ఈడు	తేజస్	= వెలుతురు, పరాక్రమము
పయస్	= పాలు, నీరు	ఓజస్	= బలము
రజస్	= ధూళి	నచస్	= మాట

సరస్	= కొలను	శ్రేయస్	= మేలు
ఉరస్	= రొమ్ము	అంభస్	= నీరు
మనస్	= మనస్సు	సర్చస్	= సర్చస్సు
సదస్	= సభ	తపస్	= తపస్సు
సభస్	= ఆకాశము	తమస్	= చీకటి
చేతస్	= చిత్తము	భూయస్	= ఎక్కువ

సకారాంత పుంలింగములు

చక్షుఃశ్రవస్	= పాము	చంద్రమస్	= చందమామ
పురూరవస్	= ఒకచక్రవర్తి	సవయస్	= స్నేహితుడు
వేధస్	= బ్రహ్మదేవుడు		

సకారాంత స్త్రీలింగము.

అప్సరస్ = అప్సరస

సకారాంత శబ్దములు ప్రియశః పుంలింగ స్త్రీలింగము లలో నొకవిధముగానే నడచును. ఉ॥ వేధాః- వేధసా- వేధసః; అప్సరాః - అప్సరసా - అప్సరసః.

అప్సరాయతే	= అప్సరసవలెనున్నది
నలతే	= నలచుచున్నాడు
అడ్డతి	= అడ్డగించుచున్నాడు
కూడతి	= కూడుకొనుచున్నాడు; ఘనీభవించు చున్నాడు; తినుచున్నాడు

వేల్లతి	= వెళ్ళుచున్నాడు, కదలుచున్నాడు
వల్కయతి	= పల్కుచున్నాడు
రోమంథాయతే	= నెమరువేయుచున్నది
స్మయతే	= చిలునవ్వు నవ్వుచున్నాడు
విస్మయతే	= ఆశ్చర్యపడుచున్నాడు
విస్మాసయతే	= ఆశ్చర్యపఱచుచున్నాడు
సంవత్త్రయతి	= బట్ట కప్పచున్నాడు
బాష్పయతే	= ఉబ్బివేయుచున్నది
స్మిత్వా	= చిలునవ్వు నవ్వి
విస్మిత్య	= ఆశ్చర్యపడి
విస్మాప్య	= ఆశ్చర్యపఱచి
సంవత్త్ర్య	= బట్ట కప్పి

అరే తమసి కుత్ర ప్రయాసి? కుత్రాపి న. తాతాచార్య
 స్య గృహే కేమాంచి త్పంశితానాం సదః చలతి. తస్మిన్ సదసి
 కేకే సంతివా ద్రష్టుం గచ్ఛామి. మమ సహః శ్రుణు; తవ ఏకస్మి
 న్నపి శాస్త్రే పాంశిత్యం నాస్తి; ఏతాదృశే తమసి గచ్ఛే శ్చేత్
 యత్రకుత్రవా మార్గమధ్యే సృశ్చికాదయః దశేయుః. హస్తే
 కరదీపికాంగృహీత్వాగచ్ఛామి. తత్తేజసా మమసృశ్చికాదిభ్యో
 భయం నాస్తి. భవతునామ, ఇదానీం నభసి కుత్రాపి ఏక మపి
 నక్షత్రం నదృశ్యతే. నభ స్సర్వమపి మేఘైః ఆచ్ఛాదితం ఆసీత్;
 వర్షం పతేత్సివా! పతేచ్ఛేత్పతతు, అస్మద్గృహే ఛత్రం నాస్తి
 కథం? అథవా, మానచతుష్టయా త్రైభృతి అస్మద్దేశే వర్షస్య
 విందురపినాస్తి. దైవానుగ్రహేణ ఇదానీం వర్ష మేవ పతతు. అస్మ

ద్వేషస్థితాన సరాంసి సర్వాణ్యపి అంభసా పూర్ణాని భవేయుః.
 సమ్యగస్తి తవాలోచనా, శతచ్ఛిద్రయుశం ఛత్రం ధరేశ్చేత్
 సర్వమపి వర్షం తవ శిరస్యేవ తిష్ఠతి. మదీయచచాంసి శ్రోష్యసిచే
 త్రన భూమాంసి శ్రేయాంసి భవిష్యంతి. మమకిమర్థం తవ మనసి
 యథావర్తతే తథాకురు. ప్రపూర్వేమ్యః రాత్రౌ ఏకః చక్రుశ్చ
 వాః రామస్య వామసాద మదశత్. తత్త్వణాదేవ తస్యముఖంసర్వం
 వర్చసా హీనం అసీత్. వేధసః రేఖాకథసు స్తివా తస్య లలాటే.
 సవయసః సర్వేపి ఆగత్య అన్తేకైః బౌష్ణధైః చికిత్సంతి. అంత
 రః కింభవేద్వా! తస్య చేతసి ఏతావత్పర్యంతమపి స్మృతిః నాగ
 చ్ఛత్. అబ్రహ్మణ్యం! మాసత్రయమపి నాసీత్, తస్య వివాహ
 సంతరం. తస్య భార్యా అప్పరసా తుల్యా అస్తి. కథ మ స్తివా
 తస్యాగతిః. విరమవిరమ ప్రయాణం. మాస్తు నామ; తత్తై న విర
 మేయం; కింతు అహ మేకం ప్రశ్నం పృత్యూమి; ఉత్తరందాస్యసి
 కిం! మ.య. జ్ఞాయతేచేత్ కథయిష్యామి; నోచేన్న; సృశ్శు.
 పురూరవసః వృత్తాంతం (వేత్తిఖిలు = ఎఱుగుచువుగదా,)
 పురూరవాః సూర్యస్య సంశే ఉదభవద్వా, చంద్రమసః సంశే
 ఉదభవద్వా? కింవా అహం న వేద్మి; త్వం వేత్తి చేద్వవ. పూర్వే
 ద్యుఃబభిధస్యవృషభః రోమంథాయమానః తూష్ణీంశూష్ణీ మేవ
 అభః అపరత్. అనంతరం విషవైద్యమాహూయ చికిత్సా మకా
 రయన్. సః పరీక్షా మకరోత్. ఏషఃవృషభః సర్పేణ దప్తః, ఇతి
 నిశ్చిత్య తం వృషభం కంచితకాలం సంమంత్రి, అనంతరం
 ఏకాంవనమూలికానిష్ఠీష్య తద్రసం తస్యవాసికాయాం అపూ
 రయత్. తత్త్వణమేవ సః వృషభః ఉదతిష్ఠత్. ఏవంచ, బభిధః

అదృష్టవాన్. అరే ఏష దినః అతీన బాష్పాయతే. బహుశః రాత్రౌ వర్షం పతేజ్జిహవా. సః వైద్యః అస్మాన్ సర్వాన్ విస్మా వ్య బభిధసకాశాత్ ఔషధమూల్యం గృహీత్వా నృపభం జీవయిత్వా గృహ మగచ్ఛత్.

అప్పరసలు స్వర్గమందు ఉండును. నీశలయందు కురుపు లేచినదా యేమి? అవును. మొదట రొమ్మునందు పుట్టి పిమ్మట తలయందు లేచినది ఎఱుడు (కుదుచ్చుచున్నాడు? = అగద్యతి.) అప్పళాచార్యుడు చికిత్స చేయుచున్నాడు. ఇప్పుడు (నీ ఈ డెంత? = తన వయః కియత్?) ఏబది సంవత్సరము లున్నవి. నీ మొగమునందు మునుపటి (తెలివి = చర్చి.) లేదు. అడుగో చందమామ (ఉదయించుచున్నాడు = ఉదయిస్తే) ఇంక వెలు టురు రాగలరు. ఎఱు డక్కడ పిల్లలనంపటిని ఆశ్చర్యపఱచుచు న్నాడు? ఎవడో (గారడీవాడు = వింద్రజాలిక.) నీవు వానిని ఎందుకు అడ్డగించుచున్నావు? నీ సంశయం గూడుకొని (మంచు గడ్డ అగును = హిమశిలా భవతి.) ఆగేదె ధూళిలో పొర్లుచున్నది = లుట్టతి,) చూడు. (నాకు బొత్తుగా చూపు లోపించినది = మమ సర్వధా దృష్టిః అలుప్యత్.) ఎఱులయినను ఆకురుపును (మా న్మకొనుము = అగదయస్య) అరే చంద్రపిల్లవాడు సన్నుజూచి చిఱునవ్వునవ్వుచున్నాడు = స్మయతే) వాడు సన్ను (గుర్తించి నాడు = అభ్యజానాత్ లేక, అలక్షయత్.) ఆకురుపులోనుండి నెత్తురు (కారుచున్నది = స్రవతి.) ఏమి చేయవలె? (పూర్వజన్మ మందు = పూర్వజన్మని,) (గీత = రేఖా.) ఇటుల పంకినది. మీ యింట్లో చేబాకిన ఉన్నచో నొకమా టిమ్ము; పని యున్నది. ఆచేబాకిత మాదికాదు, వ్రడంగిది. అయితేనేమి, మళ్లీ సాయం

కాలమిస్తాను. మీకు చే బాడితతో నేమి పనియున్నది? నా మంచముయొక్క కాలు విరిగినది. [దానిని గొంచెము బాగుచేయవలెను = సః ఈషత్ సమీకర్తవ్యః.] పాలను ప్రొద్దుననే తోడువేసితిని గాని ఇంతవఱకు కూడుకొనలేదు. రుక్మిణీదేవి కృష్ణుని వలచెను. కాబట్టియే శిశుపాలుని పెండ్లాడలేదు. ఆ పిల్లవానిని చూడుము. ఎల్లు చిటునవ్వు నవ్వుచున్నాఁడో! బలిద్ధాచార్యులు శుక్రాచార్యులకు అన్న గారు [అనఁగా = నామ,] గ్రుడ్డివాఁడు. అయినను వానిభార్య యగు నాంచారమ్మ అప్పరసవలె నున్నది. అతని అదృష్టము, ఆమె దురదృష్టము. బ్రహ్మదేవుఁ డెప్పుడును, [తగినభార్యాభర్తృత్వమును కూర్చుండు = అనుకూలదాంపత్యం న ఘటయతి.] మీ రిద్దరును ఎందుకు పోట్లాడుకొనుచున్నారు? ఓహో నీవిప్పుడు ఆమాటను [జ్ఞాపకమునకు తెచ్చినావు గనుక = అజ్ఞాపయః = అస్మారయః ఇతికృత్యా] [జ్ఞప్తినచ్చినది = జ్ఞప్తిః = స్మృతిః ఆగచ్ఛత్.] మీ బానమఱుది నాకార్యము [చెడఁగొట్టుటకు = విఘటయితుం,] చూచుచున్నాఁడు; నీ వెటులైనను నాపక్షమున నాయ మొనర్చుము. నాలుగురోజులు ఆగుము; ఆపైన నేను నీకు నాయ మొనర్తును; లేకపోతే వాఁ డిప్పుడే నన్ను [తిట్టును = శపేత్.]

ద్వివతితమః పాతః = తొందరిందవ పాతము

కల్కః = కలికము కులాలః = కుమ్మరివాడు
మరిచం = మిరియము ఇష్టాన్యాసః = పునాదివేయుట
వృద్ధిః = నడ్డి కచ్ఛారః = కచ్ఛారము
కర్మారః = కమ్మరివాడు. చిత్రకారః = బొమ్మలువేయువాడు

యవనికా = తెర	కందుకం = బంతి
కర్తరీ = కత్తెర	ఉపపథం = రోడ్డుపక్క
ఘట్టః = కట్ట, గట్టు	అంతర్ధిః = అడ్డము
గోఘణా = ఒకీసెల	నింబః = వేపచెట్టు
సంక్తిః = బంతి, వరుస	అష్టనః = నుద్దిచెట్టు
	దారు = కొయ్య
కడ్డతి = కడ్డిపాచుచున్నాడు,	క్షిపతి = రువ్వుచున్నాడు
గట్టిపడుచున్నది.	నిర్మాతి = కట్టుచున్నాడు
ఘురతి = గుఱ్ఱుకొట్టుచున్నాడు	నిర్మాయ = కట్టి
కళపెళాయతే = కళపెళ్లాడు	నిర్మాతం = కట్టుటకు
చున్నది.	నితరాం = మిక్కిలి [న్నాడు
చిటచిటాయతే = చిటచిటలాడు	అంతర్ధీభవతి = అడ్డమగుచు
[చున్నది.	అంతర్ధీభూయ = అడ్డమయి
పెళపెళాయతే = పెళపెళ్ళాడు	తిరోభవతి = కనబడకుండ
[చున్నాడు	[పోవుచున్నాడు

కొన్ని శకార, షకార, జకారాంతశబ్దములకు ప్రథమైకవచనము టకారాంతముగ నుండును.

ఉ. విట్ = చనుష్యుడు, కోమటి.	విట్ - విశౌ - విశః
ద్విట్ = శత్రువు,	ద్విట్ - ద్విషౌ - ద్విషః
రాట్ = రాజు	రాట్ - రాజౌ - రాజః

హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో ట-కారము డ-కారముగును. సు, పర మగునపుడు ట-కారము మాటదు.

ఉ॥ విష్ఠిః - విట్సు — ఇవన్నియు పుంలింగములే.

అతే సీతారాజపుత్రీలు; రావణేన సహ కథం సంభాషణ
మకరోత్ ? ఏకాం యుచి కాం మధ్యేకృత్వా సమభాషత. రాజ
మహిష్యః అన్యైః స దృశ్యంతే. ససుత్ మాతనగృహనిర్మా
ణార్థం మత్సమీపే ముహూర్తనిర్ణయం అకారయఃఖలు ;
గృహనిర్మాణ మాసీత్సిం? సహిసహి! యథాకథంవా ఏతావ
ద్ధిద్ధిన్యైః ఇన్ని రోజులకు] ఇష్టాన్యాసః అభవత్. ఏతానర్ప
ర్యంతం ఆలస్యం కిమన్య మాసీత్? కిం వదేయం సర్వేఅపి మమ
ద్విషువం [యేన కేనాప్యపాయేన = ఏయపాయముచేత నయి
నను,] పరకార్యం విఘటయిం ప్రయతంతే అద్యతనాః జనాః.
పదామి శ్రుణు; సౌఖమతః గృహస్మత్తంతం. కర్మరవీధ్యాం
ఏకః వస్త్రధావనతటాకః అస్తి. తస్య దక్షిణఘట్టే ద్వా నింబ
వృక్షౌ స్తః. తద్వృక్షద్వయం సంపాదయితుం గ్రామాధికారి
సమీపే [విజ్ఞప్తిస్థానం=అర్జి కాగితమును,] ఆర్పయం. సతు
[లంచగ్రాహీ=లంచాలు పట్టెనువాడు.] తథాపి మమ ఉప
కారః భవేచ్ఛేత్ యథాశక్తి దక్షిణం దాన్యామీతి [ప్రత్యజా
నాం=నాగ్దానముచేసితిని.] ఏతద్వృత్తాంతం మమ శత్రుః ఏకః
శుత్ర్యా ఏకం డరిడం కులాలం ఆహూయ. తేన ఏకాం
విజ్ఞప్తిం గ్రామాధికారిణే దాపయన్, తత్క్షణమేన త్రీణి రూప
కాణి చ అదాపయత్. తదా గ్రామాధికారి మమ పత్రం [అథః
నిఖాయ=అడుగున ప్రాతి,] కులాలపత్రం విచార్య తద్వృక్షద్వ
యం తస్మై అదాపయత్. అధికారిణః లంచగ్రాహిణశ్చేత్
న్యాయః కథం లభ్యతే? కుముదాదాహూణి త్రీణి సంతి. తాని
[దూలార్థం=దూలముకొరకు,] ఉపయుజ్యంతే = ఉపయోగిం

చును.) కింతు కవాట, ద్వార, స్తంభ, జాలాదిఃస్తూని అపేక్షి
తాని; తదర్థం మత్సమీపే కిమపి దారుఖండం నాస్తి. తదర్థం
ఏతానత్పర్యంతం మహాన్విఘ్నః ఆసీత్. తాతాచార్య! ప్రాతః
ప్రభృతి మను శిరః అతీన శూలతి; కిం కర్తవ్యం నా చికిత్సాం
నద. వదామి శ్రుణు. కచ్చాదాన్ ఆనీయ (శాణే=సానమీద,)
సమ్యక్ (పిష్ట్యే=అరగదీసి.) చందనే మిశ్రయిత్వా (లలాటే=
నొసటియందు,) (కపోలయోః=కణతలయందు,) లిప్త్వా=పూసి,
అగ్నౌ (తిప=కాచుము.) ఈషత్కాలం తిథాకరోషిచేత్ శూలా
(శామ్యతి=శాంతించును.) బలిద్ధాచార్య! ఏకాం చిత్రకథాం
నదిష్యామి శ్రుణు. పూర్వేద్య స్నాయం వయం చత్వారిః సు
హృదః మిళిత్యా (వ్యాయామార్థం = పికాచకొఱుకు, అగ
చ్ఛామ. మార్గమధ్యే ఏకం చణకక్షీత్రం అస్తి. తస్మిన్ క్షేత్రే
మంచోపరి ఏకా బాలికా ఉపవిశ్య హస్తే గోఫణాం ధృత్వా
(భ్రామయంతీ=త్రిస్రుచు) పక్షిణః ప్రతి శిలాఖండాన్ విక్షిపతి.
తదా పక్షిణాం సంక్తిః (యుగసదేన=ఒకమాలుగనే,) ఉత్థాయ
అవయత. సా బాలికా అతిచతురా. అరే కోనురే (బహిర్వేది
కాయాం= బయటి అరుగుమీద,) తథా ఘురన్ నిద్రాతి? తం
శీఘ్ర ముత్థాపయ. ఉపపథే కన్కవా శకటః చలతి పశ్య. తత్ర
ఏకః ధంకః అంతర్ధిః అస్తి. సః శకటః మయా నవృశ్యతే. వచన
మధ్యే వృస్కరిం, యష్మద్దామే యఃకశ్చన గృహం నిర్మాతం
సమర్థః అస్తికిం? బహుః సంశి. అస్మద్గృహం నిర్మాయ వింశతి
వర్షాణ్యసన్; కథమస్తి వా పశ్య. యష్మద్గృహం కేన నిర్మి
తం? విశ్వయాపాచార్యేణ నిర్మితమ్.

బలిధాచార్యునియొక్క కొడుకు నిన్నటివఱకును రోగముచేత (బాధపడుచున్నాడు=బాధ్యతే.) అది నిజమైన రోగము కాదు; పదిరోజుల క్రింద తండ్రి కోపముచేసినాడట. అందుకొఱకు అప్పటినుండియు రోగము వచ్చినదని మంచ మెక్కినాడు. నేటిని కాచుచున్నారా యేమి, కళపెళ్ళాడుచున్నది? ఎక్కువగా కాచనద్దను, చెడుతుంది. అరేపిల్లవాడా! రాళ్ళను రివ్వ నద్దు. బంతి ఉన్నదిగా దానితో ఆడుకొనుము. [నెల క్రింద=మూసాత్పాక్,] మా దేవాలయములో నొకపాము ప్రవేశించి గర్భగుఃలో దేవునియొక్క వెనుకనున్న చెద పుట్టలో చేరినది. నేటికిని ఎరికిని గనబడుట లేదు. కాని ప్రతి వానికిని గుల్లోకి వెళ్ళుటకు భయము కలుగుచున్నది. రేపయినను నొక [పాములవానిని=అహితుంకికం] పిలుస్తాను. మొన్న రాత్రి ఒక [సన్నాస్యసి=మతిః] మూయింటికి వచ్చినాడు. మూయింట్లో నీలు లేదని చెప్పితిని. ఈరోజుమాత్ర ముంకి పోతానని చెప్పి మెల్లగా గదిలో చేరినాడు. ఇప్పుడు పొమ్మంటే పోడు. కడ్డివారినాడు. అదేమంటే పోట్లాడుతాడు. ఆయన యొక్క సన్నాస్యసియో తెలియదు. భిక్షుకొఱకు ఎక్కడికైనను వెళ్ళుతాడా? వెళ్ళుతాడు కాని ప్రతిరోజును సందేహే ఆయనను చూచుటకు చాలమంది ఆడువాండు ఎచ్చుట కారంభించిరి. మంత్రోపదేశము చేస్తాడట. బాగుగనే యున్నది. త్వరలోనే వెళ్ళగొట్టు, లేకపోతే నీకు [అప్రతిష్ఠ=అప్రతిష్ఠా.] రాగలదు. ఎట్లా వెళ్ళగొట్టెవి? వాడు కదలకపోతే నే నేమి చేస్తాను? ఓరి మూఁడు! ఆయనయొక్క దండమును కమండలువును

బయట(పారవేయుము=పాఠయ.) వానిని తెచ్చుకొనుటకు బయటికి వస్తాడు, ఆ సమయములో ఆగది తలుపును (మూయుము=విధేహి.) తరువాత ఏమిచేస్తాడో చూతాము. సరే అంతపని నాచేతకాదయ్యా. అయితే (నీకర్మము=తనకర్మ.) (అంతే=తావదేవ.) (పాపముగదా అని = పాపంఖల్వీ.) నేను ఉపాయము చెప్పితే, అంతపని నాచేత కాదంటావేమి? నీచేతగాకపోతే ఎవరి చేతనగును? పోపో, నీమాటలు నీకే బాగుగ నుంటవిగాని ఎవరికిని బాగుగనుండవు. (పోనిత్తూ; ఎఱక్కపోయి ఆసంగతిని తెచ్చి నాను=గచ్చుటనామ; అజ్ఞాత్వా తత్సంగతిం ఆనయం.) మీ యింట్లో నోక మద్దిదూల ముండెనుగా; అది యేమయినది ? ఉన్నది. (మునుపు నీవు కొన్నఖరీమ నిస్తాను = పూర్వకాలే త్వయా మీనతా మూల్యేన క్రితం తానన్మూల్యం దాప్యమి.) ఓహో మునుపటిఖరీమనకు ఇప్పటిఖరీమనకు, [చాలభేదము = మహాన్ భేదః] ఉన్నది. [మునుపు రూపాయివస్తువు, ఇప్పుడు పదిరూపాయలు అయినది=పూర్వకాలే రూపకక్రేయం వస్తు ఇదాసీం రూపకదిశకక్రేయ మాసీత్.] నీ వేమి కొనగలవు ? నీ కెందు కింతకొపము, పోతాలే. మద్దిదూలము ఖరీదుమాట చెప్పవుగా? ఓరి చెదస్తుడా? మా మద్దిదూలమును దొంగ లెత్తుకొనిపోయినారు, పోవయ్యా!

క్రితవతితమః పాఠః = తొలిపాఠము(దప పాఠము.

కశా	=	కొరడా	కులం	=	కుమ్మ
ఉపనగరం	=	పట్టణముదగ్గరగా	కరీషః	=	వరుషిడక
కలింజః	=	తెరచాప	హరః	=	హారము

కల్పనం = కంట్రోలకలికము	ఛాగణః = చాలి
[వేయుట	
ఖర్చుజం = కర్పూజపండు	వంకః = మిష, నంక
ఖలం = కళము	పరిమార్జతి = తుడుచుచున్నాడు
పరిక్షీనం = పట్టికొట్టుట	పరిమృజ్య = తుడిచి
పరిమార్చుం = తుడుచుటకు	పిండికరోతి = మొత్తము
ప్రే	[చేయుచున్నాడు
కృధతి = మటుగుచున్నది	పిండికృత్య = మొత్తముచేసి,
చంక్రమతే = చుముకు	[ముద్దచేసి
[చున్నాడు	విశదీకరోతి = విప్పిచెప్పుచు
ధుక్షతే = రాజవేయుచు	[న్నాడు
చంక్రమ్య = ముమికి	[న్నాడు దీర్ఘకరోతి = పొడిగించు
మార్జయతి = డోప్పచున్నాడు	[చున్నాడు
వంగతి = వంగుచున్నాడు	పరిషయతే = పలిటీగొట్టుచున్నాడు
వంకతే = బొంకుచున్నాడు	పరిషేయ = పలిటీగొట్టి
కృధయతి = సలసల గాచు	పరిషయిం = పలిటీగొట్టుటకు
[చున్నాడు	వాపయతి = ఆటుచుచున్నాడు

హేళిష్య! మమ అంగవస్త్రం అద్భి మాసీత్; ఆతః పాతయిత్వా వాపయ. తస్య జ్వరః కథ మస్తిరే? ఇతోపి నాశామ్యత్. తస్మి వీకస్మిన్ (శరావే = మూరుట్లో) (నికుంచనమార్చిం = సోలెడు,) జలం పూరయిత్వా తస్మిన్ నవమరీచాని, దశ ధాన్యాకబీజాని, పంచ లవంగాన్, ఈషత్ శుంఠీఫండుం, వింశతి [డాక్టోఫలాని చ పాతయిత్వా [అంతికాయాం = పొయిమీద,]

స్థాపయిత్వా సమ్యక్ కృథయ. తత్కనాయం మత్సమీస
 మానయ; తస్మిన్ సూర్త్యమాల్పసంతం పిప్త్వా తుభ్యం
 దాస్యామి; లేన తవ జ్వరః తత్తణమేన నామ్యేత్. దినచతుష్ట
 యాత్ ప్రథతి [కశ్చన జేలకః=ఒకానొకపూజారి] శీతాంశు
 రసం యచ్చతి. తథాపి యథావ)కారమేన అస్తి. దినదశ
 కాత్ పాక్ గోదాకుల్యాయాం నానం ఆరుహ్య అమలా
 పురం ప్రతి ప్రమాణ మకరనం. నానం ఉపరిభాగేపావితం. అనం
 తరం నావికాః కలింజం ఉద్ధరిష్యామః, ఉత్తిష్ఠ ఉత్తిష్ఠ ఇసిమాం
 అత్వరయన్. అహమపి ఉత్తిష్ఠన్ ఏన ఆనం; ఏతదంతరే కలింజం
 ఉదధిన్. కలింజవజ్జః మమ కంఠే లగ్నా ఆనీత్. లేన వేగేన
 అహం కుల్యాయాం అసతిం. తద్విధృతి ఏనః జ్వరః మాం
 బాధతే అపిచ ప్రపూర్వ్యమ్యః ఏకం ఖచ్చజఫం [లబ్ధం =
 దొరకినది.] తత్ అధక్షయం; తతి ఏన జ్వరః మాం అద్యాపి
 నముంచతి. నాయంచమయే పూర్వోక్తకషాయేణసహ ఆగచ్ఛ;
 ఔషధం దాస్యామి. నేత్రయోశ్చ శీతాంశుసేన ఈమత్
 (కల్మషిష్యామి=కలికముపేస్తాను.) తథైవ (అధురా=ఇదానీం)
 గమిష్యామి; పునః నాయంకాలే తవ ద్విరూధం ఆగమిష్యామి.
 హంజే! కరీషాః సంలిచేత్ శీఘ్రమానీయ, ఏకంఛాగణం రచయ.
 తత్ర అగ్నిం ప్రవేశ్య ధుక్షస్వ. అనం రం ఏక్లకషాయశరావం
 తస్మిన్ స్థాపయిత్వా సమ్యక్ కృథయ. ఆర్య! కషాయః కృథతి
 కింకర్తవ్యం వా కురుత. అంబ! గృహేనర్వత్ర ధూళివృశ్య తేఽలు
 కిమర్థం న మార్జయసి? [సమ్మార్జనీం = చీపురును.] ఆనీయ
 శీఘ్రం గృహం మార్జయ. అనంతరం గోమయోదకం [చిక్కణం

పోక్ష = చిక్కగా చల్లు) తాత! స్తనసం అధ్యంజయూమి;
 (అన్య=వితన్య)న్నపనాసంతరం శిశుం పరిహృజ్యదోలాయాం శా
 యయిత్వా గృహం సమూర్తయిష్యామి. [కంచిత్రాలం సహస్య=
 కొంచెము సేపు సహించుము.] బభిధాచార్య! తన శిష్యః తటాక
 ఘట్టే కథం పరిశయతే వా పశ్య. అరేగోపాల! బహిర్దేశార్థం
 గమిష్యామితి ఏకం సంకం కల్పయిత్వా నిత్ర పరిశయసే కిం?
 ఛీ రాండేయ=చీ రంశకొడుకా] తం బుద్ధిర్నాస్తి గచ్ఛగచ్ఛ
 (మమ అగ్రతః=నాయెరుటనుం.) తన పాతం న విచిష్యామి.

దాలిమీద అన్నము పెట్టిగావు కాబోలు కళపెట్టాను
 చున్నది; త్వరిగా పోయి చూచి దొరుము. నీ వక్కడ లేకుంటే
 అన్నము చేసిపోవును. నేను రేపో యెల్లుగోవో కాశీకి ప్రయా
 ణము పెట్టుకొన్నాను. ఇంకను వెంటనే నను [నచ్చేవాడు=ఆగం
 తారః] ఉన్నట్లయిన నాతోఁ గూడ రంశి. ఈ సంసారము
 నందు హరిద్వారములో నున్న ఋషిమఃబ్రహ్మచర్యశ్రమ
 మున నొకయశ్శ్రమ జరిగనున్నది. ఆపిల్ల లంపడును చెరువు
 కట్టమీద అట్లా దుముకుచున్నారేమి? ఆ ధాన్యము సంతయు
 నొకచోటికి [పోగుచేయుము = రాశీకరణం.] నా కొకసోలెడు
 మినుము లిమ్ము = నికుంచమితాన్ మామాన్ దేహి.] చిరకు
 ఆ [పావురము=కపోతః] పటికొట్టి క్రిందపడ్డది. వెంటనే =
 అనుపదమేన,] యెక్కడనున్నదోగాని పిల్లి దానిని పట్టుకొన్నది.
 వాడు [మొన్నటివాడుగదా = ప్రహ్యస్తసఖలు] ఇప్పుడే
 వంగుచున్నాడేమి? వానిలంఁగియు [మొదటినుంశి = ప్రథ
 మతః ప్రధృతి,] అట్లే. ఆరాగమును (ఇంకను కొంతవఱకు =

ఈవత్పర్యంతం) పొగించుము. నిన్న రాత్రి శివాలయము లో వడ్డెల వాయించుము. నిన్న శుక్రవారము గనుక భజన చేసినాము. లేవకనుండుయు ఉత్సవములు, (ప్రార్థనముగను = ప్రార్థనములే.) ఇప్పుడు దేశమునందు జరుగుకల్గొలమును ఎఱుగుచువా? (ఎక్కడ చూచినను = యత్రోక్ష్యమాణేపి.) సహాయ నిరాకరణపు (ముచ్చటలే = సంభాషా వచ ;) (ఎక్కడ విన్నను = యత్ర) ప్రాయమాణేపి) స్వ రాజ్య నృత్తాంతములే; (ఎక్కడ చదివినను = యత్ర పఠ్యమాణేపి) గాంధారి ఉపన్యాసములే. లోక మంతయు మహాకల్లోలముగా నున్నది. ఈశ్వరేచ్ఛ యెల్లున్నదోగాని, మనకు రాజోవు లాభముగాని, నష్టముగాని యెన్న నికిని దెలియదుగదా. ప్రపంచ మంతయు (ఒకని జూచి నని చేయునది = గతానుగతికః.) మొదటివాడు చేసినపనియొక్క సత్యాసత్యములనుగాని, లాభాలాభములనుగాని, (విచారించువారు = విచారయితారా) లేదు. అంగారాజు నీనృత్తాంతము నంతయును జూచుచు నూర కున్నాడు ఈపక్షలో రాజద్రోహ మేమియును లేదు; కనుకనే ఉపేక్షాభావముతో నున్నాడు. ఇంకాక మనము ఇంతవఱకును రాజభక్తిని విషయము లేదు. యథార్థముగు రాజభక్తికి మనము (సముద్రమునంటివారము = సముద్రసదృశాః.) మనకు రాజభక్తి పుట్టుక మొనలుకొని ప్రికాశించుచున్నది. (నావిష్టుః పృథివీపతిః) అనిగా 'నిష్క్వంశసంభవుః' కానివాడు రాజు గాని' డని పండితులు చెప్పదురు. కావున నేవఁడు రాజు

నందు భక్తిని జేయఁడో నాడు విష్ణువునందుఁగూడ భక్తిని జేయడు. ఈసిద్ధాంతము ఆహ్వానము అయియున్నది.

చతుర్నవతిరమః పాఠః = దొండదినాల్లవ పాఠము.

ఈపాఠములోఁ బెప్పఁబడిన సకారాంతము లన్నియు 'అస్' అంతసకారాంతములు. ఉదా॥ 'శిస్' అనుప్రాతిపదిక ములో (శిర్ + అస్) అని యుండుటచే, ఈశబ్దము 'అస్' అంతసకారాంత మయినది. ఇటులనే 'తేజస్-చేతస్' యెరులగు శబ్దములుగూడ, అస్ అంతసకారాంతము లగును. ఈశబ్దములను తత్సమములు చేసి తెలు గులో వాడునప్పుడు 'శిస్సు-తేజస్సు-చేతస్సు' అని పలుకుదుము. చివర 'అస్సు' గల ఇట్టి శబ్దము లన్నియు, సంస్కృతిములో సకారాంతము లయి, నపుంసకములు మనశ్శబ్దములైనను, పుంలింగ, స్త్రీలింగములు వేదశబ్దము నలెను, చూసములు గల్గియుండును. ఇవిగాక తిస్సము లయినపుడు, చివర 'ఇస్సు-ఉస్సు' మొదలయినవి గలశబ్దము లన్నియు, సంస్కృతిములో షకారాంతము లగును. ఉ॥ 'అర్చిస్సు - రోచిస్సు - ధనుస్సు - చపుస్సు - దోషస్సు' ఇత్యాది శబ్దముల చివర 'స్సు' గలను గనుక సకారాంతములైనను షకారాంతములని భావింపవలెను. ఈ క్రింద అర్చిస్సు మొదలగుశబ్దరూపములు వ్రాయఁబడును.

షకారాంతము, నపుంసకము. స్త్రీలింగము, 'అర్చిష్' శబ్దము=హస్తా; కాంతి. రోచిష్=కాంతి-నపుంసకము.

(ప్ర. ద్వి. = అర్చిః - అర్చిషీ - అర్చింషి

(ప్ర. ద్వి. = రోచిః - రోచిషీ - రోచింషి

ధనుష్ = ధనుస్సు - నపుంసకము

నపుష్ = శరీరము - నపుంసకము

చక్షుష్ = కన్ను - నపుంసకము

ప్ర) - ద్వి. { ధనుః - ధనుషీ - ధనుంషి
నపుః - నపుషీ - నపుంషి
చక్షుః - చక్షుషీ - చక్షుంషి

ఈన విధత్తులు పుంలింగము రీతియే.

షకారాంతము-పుంలింగము-‘దోష’ శబ్దము=బాహువు.

ప్ర) దోః - దోషా - దోషః

ద్వి. దోషం - దోషా - దోషః

త్రి. దోషా - దోర్భ్యం - దోర్భ్యః

చ. దోషే - దోర్భ్యం - దోర్భ్యః

సం. దోషః - దోర్భ్యం - దోర్భ్యః

ష. దోషః - దోషోః - దోషాం

స. దోషి - దోషోః - దోష్షు

సం. హేదోః - హేదోషా - హేదోషః!

అర్చిష్ - రోచిష్ - ధనుష్ - నపుష్ - చక్షుష్ -

మొదలగు శబ్దములు పుంలింగ స్త్రీలింగములలోనికి మాత్ర నపుడు, ‘దోష’ శబ్దమువలె నుండును.

ఉ! అర్చిః - అర్చిషా - అర్చిషః; అర్చిపం - అర్చిషా - అర్చిషః;

అర్చిషా అర్చిర్భ్యం అర్చిర్భ్యః; అర్చిషే - అర్చిర్భ్యం -

అర్చిర్భ్యః; అర్చిమః - అర్చిగార్భ్యం - అర్చిర్భ్యః; అర్చిమః -
అర్చిషోః - అర్చిషాం; అర్చిషి - అర్చిషోః - అర్చిష్టు.

అగ్నేః అర్చిషి ఉత్తిష్ఠంతి. తం చక్షుషీ సరిమార్జయః;
దూషికా దృశ్యతే. రామః ధనుషి బాణాన్ ఆరోప్య రావ
ణం అమరయత్. తన నపుషి పుష్పిన్త్రీ వ్రజాః సంతి శే.
గ్రీష్మకాలే సూర్యః స్వస్య రోచిషా అఖిలరోకం తపతి.
కుష్ఠరోగిణాం నపుష్టు (మచ్చాః=మచ్చలు) నర్తంతే. నేత్ర
రోగిణః చక్షుర్భిః సూర్యస్య రోచిః ప్రక్ష్యంతి. రామస్య
దోషా గతంతి సమానా దృశ్యేషే. దైత్యాః సురాణాం
ద్విమః. రామః రాజ్యం పరిత్యజ్య అరణ్యవాసం కృత్వా తస్మి
స్థితాన్ సర్వాన్ సుగద్విమః మారయత్వా సర్వాన్ ఋషీన్
అపాలయత్. తదా సర్వే ఋషయః రామాయ ఆశీర్వాదాన్
అయచ్ఛన్.

నీవు ఈ రోజున కాంతిచేత ప్రకాశించుచున్నావు. నేను
నా బాహువులందు నాచక్షులను ధరించితిని. తాతాచామ్యుల
యొక్క చక్షుస్సునందు ఒక మచ్చ యున్నది. సూర్యుని
యొక్క రోచిస్సులన నాచక్షుస్సులకు బాధ కలుచున్నది.
ఆధనుస్సులయందు ఒక పాము (ప్రాచుచున్నది = సర్పతి.)
చంద్రునియొక్క తేజస్సువేత లోకము సంతోషమును అనుభ
వించుచున్నది. దానిని విప్పజిలినా? జ్వాలలు బాసూ
లేచుచున్నవా? నానియొక్క బాహువులందు దోక ప్రాణము పుట్టి
నది. బలిద్దాచామ్యులు చికిత్సచేయుచున్నాడు. వానిని కురుచ్చ
నద్దని చెప్పుము.

పంచసపతనము: పాతః=తొంబదియైదవ పాతము.

శ్లో! నిట్ విట్ శాంతౌ, లిట్ తు హంతి,
త్విట్ హట్ పుట్ ద్విట్ ముటస్తు హా,
భృట్ రాట్ సమాట్ భాట్ చ జాంతాః;
నిట్ త్విట్ హట్ స్త్రీ, పరే నరః ॥

పై సుదాహరించిన శ్లోకమున కర్థము:- నిట్ విట్ శబ్దములు కర్తారంతములు, లిట్ శబ్దము హకారాంతము, త్విట్ హట్ పుట్ ద్విట్ ముట్ శబ్దములు షకారాంతములు, రాట్ సమాట్ భాట్ శబ్దములు జకారాంతములు, భృట్ శబ్దము జకారవ్యయంతము. నిట్ త్విట్ హట్ శబ్దములు స్త్రీలింగములు, లిక్కిన నన్నియును పుంలింగములు. పై పండితులు శబ్దములును పుంలింగ స్త్రీలింగములలో మాటవు. సపుంసకమున వైసను ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులలో మాత్రము మార్పునొందును. పై శబ్దములలో నిట్ - త్విట్ - హట్ శబ్దములు స్త్రీలింగము లనియు, లిక్కినవి పుంలింగము లనియు విశదీకరించి, మరల పుం స్త్రీలింగములలో గూడభేదము లేదనియు, సపుంసకములో మార్పు నొనరుననియు వ్రాయుటచే, పై శబ్దములకు మూడలింగము లున్నట్లు గనబడుచున్నదే, అని సంశయము కలుగనచ్చును. దానికి సమాధానము వ్రాసెదను; విచక్షు. ఈభాషలో సామాన్యముగా నామవాచకము లన్నియు నియమముగా నేదో యొకలింగమే కలిగి యుండును, బహువ్రీహిసమీపమున ఉండిపదముగా నుండి మఱియొక నామవాచకమునకు విశేషణములు కానచ్చును. అట్టి సందర్భములో నామవాచకములకుగూడ మూడు లింగ

ములలో ప్రచార ముండును. ఉదాహరణము:— త్విత్ స్త్రీ లింగము; కాంతి అని అర్థము. ఇది నామవాచకముగాన నియమముగా స్త్రీలింగము గల్గియున్నది. “సూర్యుడు ఎక్కువ కాంతి గలవాడు” అనుదాని సంస్కృతములోనికి మార్చిన మొదల “సూర్యః అధికత్విత్” అని చెప్పవలయును. ఇచట ‘సూర్యః’ అనునది నామవాచకము, పుంలింగము. ‘అధికత్విత్’ అనునది సూర్యః అను పుంలింగనామవాచకమునకు విశేషణము. ఈ ‘అధికత్విత్’ అను బహువ్రీహిసమాసమున, త్విత్ అనుపదము లుండిన నెలిచి, పుంలింగనామవాచకమునకు విశేషణ మయినదిగాన, అధికత్విత్ శబ్దముగూడ పుంలింగము అయినది. ఇట్లునే “విద్యుత్ అధికత్విత్ = మెలుపు ఎక్కువ కాంతి గలది” అనుచోట స్త్రీలింగనామవాచకమయిన ‘విద్యుత్’ శబ్దమునకు ‘అధికత్విత్’ శబ్దము విశేషణమయినది గాన, అధికత్విత్ శబ్దము స్త్రీలింగ మైనది. “సూర్యమండలం అధికత్విత్ = సూర్యమండలము ఎక్కువకాంతిగలది” - నపుంసకలింగనామవాచకమైన ‘మండల’ శబ్దమునకు అధికత్విత్ శబ్దము విశేషణమైనది గాన, ఇప్పుడు అధికత్విత్ శబ్దము నపుంసక మయినది. ఈ మూడు స్థలములందును ‘అధికత్విత్’ అనునది బహువ్రీహి సమాసమే. ఎందునో రెండుగాని రెంటి కెక్కువగాని పదములు గలిసి లుడిపదమునకు మార్త్రము విభక్తి పృత్యయము కనబడుచున్నచో ఆపదసమూహమునకే ‘సమాసము, లేక సమాసపదము, లేక సమస్తపదము లేక సమాసవాక్యము’ అనిపేరు. ఉదా॥ రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నాః. ఇది నాల్గుపదములు గలిసిన సమాసము. ఇందులో మొదటి

మూడు పదములకు, విధక్తులు గర్భితములుగ నున్నవిగాని, విధక్తిప్రత్యయములు కనబడుచు నుండలేదు. తుదిపదమగు శత్రుఘ్న పదమునకే ప్రథమావిధక్తి బహువచన ప్రత్యయము గనబడుచున్నదిగాన, దీనికి సమాస మనిపేరు. ఇట్టిసమాసములు ఈ భాషలో చాల గలవు. ఈ సమాసములలోఁ గొన్ని అలుక్సమాసములు గలవు. వానిలో మొదటి పదమునకు విధక్తి ప్రత్యయము లోపించక, కనబడుచునే యుండును. అట్టి సమాసములలో రెండే పదము లుండును. ఉ! కంఠేశాలః = కంఠమందు నలుపు గలవాఁడు. అనగా శివు డు. ఇక్కడ కంఠ శబ్దమునకు సప్తమీ విధక్తియు, కాలశబ్దమునకు ప్రథమా విధక్తియు ఉన్నవి. కల, కలిగిన, లేని, కూడిన అను అర్థము గల రెండుపదముల గుంపునకు బహువ్రీహిసమాస మనిపేరు. ఉ! అధికత్వీ = ఎక్కువ కాంతిగల. అకంటకః = ముఘ్న లేని సపుత్రః = పుత్రులతోఁగూడిన. ఇట్టివి బహువ్రీహిసమాసములు. త్వీ - కంటక - పుత్ర శబ్దములు నామవాచకములయినను, బహువ్రీహిసమాసమునఁ జేరి మతీయైక నామవాచకమునకు విశేషణము లయినవి గాన ఆవిశేష్యములనుబట్టి వీనికిఁగూడ లింగవచనములు మాటుమండును. ప్రస్తుతమున అధికత్వీత్ శబ్దము పుంలింగములో 'అధికత్వీత్-అధికత్వీసౌ అధికత్వీషః'-అని ఉండును. స్త్రీలింగమునను ఇట్లే. నపుంసకమున అధికత్వీత్-అధికత్వీషీ-అధికత్వీషి-అని యుండును. ఇటులనే షకారాంతము లన్నియు. అధికలిక్-అధికలిహి-అధికలింహిః; అధికవిక్-అధికవిశీ-అధికవింశి; అధికభృత్-అధికభృజ్జీ - అధిక

భృజ్జి - అధికరాజ్ - అధికరాజీ - అధికరాంజి; అధికభాజ్ -
అధికభాజీ - అధికభాంజి - ఈరీశబ్దము లన్నియు నిటులనే.
నడచును ఇట్టిశబ్దము లింకను భాషలో నుండవచ్చును. చాల
వజరు వాడుకలో నచ్చుశబ్దములను మాత్రము వ్రాసితిని.

నిజ్ = రాత్రి	సది = శుక్లపక్షము
త్విజ్ = కాంతి	సది = కృష్ణపక్షము
రుజ్ = కాంతి	మనాక్ = కొలదిగా
భుజ్ = కాల్పువాడు	సాచి = అడ్డముగా
ద్విజ్ = శత్రువు	అస్తం = కనబడకుండగా
ముజ్ = దొంగ	స్థానే = బాగు
లిజ్ = రుచిచూచు	సాంప్రతం = బాగు, ఇప్పుడు
[వాడు	యుగపత్ = ఒక్కమాటుగా
విజ్ = మనుష్యుడు,	హుం = ఊఁ
[వై శ్యుడు	యుత్ = చీ
భృజ్ = వేగించువాడు	అత్యస్యతి = చాటవేయుచున్నాడు
రాజ్ = రాజు	ఆస్తే = కూర్చున్నాడు, ఆగుచున్నాడు
భ్రాజ్ = ప్రకాశించు	ఉపాస్తే = వాచ్చుచున్నాడు
[వాడు	అధ్యాస్తే = అధిష్ఠించుచున్నాడు
సమ్రాట్ = సార్వభౌ	పంశితాయతే = పంశితునివలె
[ముడు	[నటించుచున్నాడు
ద్వ్యహం = రెండ్రోజులు	ప్రసాదీయతి = మేషయం దున్నటు
అత్యాసం = దాటించి	[లున్నాడు

జోషం=ఉరక

కుటియతి=గుడిసెయం దున్నటు

[లున్నాడు

రే సీతారామ! ఎవరికిం!; త్వం అతీన అవృష్టవాన్. పుష్కలం ధన మస్తి తేన కారణేన ప్రాసాదాన్ నిర్మాపయసి, మాన్యాని కీడిసి. అగ్రహారాన్ సంపాదయసి. గ్రామాన్ ఆర్జయసి మత్సరీషే కి మస్తి? సచ్చిద్రం తామ్ర పాత్ర మేక మస్తి. బభిద్రాచార్య! తన వాక్యాని అతీవాశ్చర్య కరాణి. మదకేక్షమా త్వం దరిద్రః కిం? యుష్మద్ ద్వంశ్యాః సర్వేపి సాక్షాద్ స్వహస్తేన సీతారామస్వామినం పూజయంతి. సీతారామస్వామినః మాన్యక్షేత్రాణి సర్వాణ్యపి యుష్మద్ దీయాన్యేన. స్వామిద్రవ్యం సర్వమపి యుష్మదీయమేన. ఏతస్యాం నిశి మమ శ్వశురః (నిద్రాయమాణః = నిద్రపోవుచు) హఠాత్ అధః అపతత్. తతః పూర్వమేన భూమా ఏకం [అయఃకీలకం = ఇరుగుమేగు] అస్తి కింనుభులు = ఉన్నదికాబోలు.] చత్కీకం మమ శ్వశుస్య పాదే అలగత్. తేన హేతునా సః దశదినేభ్యః స్రద్ధౌ మంచాత్ పాదం అధః న నిక్షిపతి. తథాపి స్రవ్యహం ఉష్ణోరేన స్నాత్వా సంధ్యాం ఉపాస్తే ఏన. జోష మేషి. కే వావిశః ఆగచ్ఛంతి. అరే సీతారామ! అస్మాకం సమ్రాట్ కుత్ర ఎర్తతే ఇదానీం? సః లంజన్ నగరే అస్తి. మహాత్ అభి శిష్టః; అహ మిదానీ మే వాగమిష్యామి. రే బభిద్రాచార్య! త్వం కదావా అశ్రున్మహిషీక్షీరం అపిబుః కిం? అపిబుం కింబు, శంభులింగస్య పుత్రః త్రిచతురాన్ శ్లోకాన్ అపఠద్వా నవా, కిమర్థం తథా ప్రిశ్ని

తాయజే? సర్వదా సాధోపరి ఉపవిశ్య పాణౌ ఏకం పుస్తకం
గృహీత్వా కిం వా పశ్యన్ కేనాపి సహ న సంభాషతే. ఏతా
వన్మాత్రేణైవ తస్య (ఇమాన్ = ఇంట్లో) గర్వః కుతః? తస్య
స్వభావః తాదృశః, తస్య విచారః కుతః? భోబలిద్ధ! త్వమ
ప్యేకం ప్రాసాదం నిర్మాపయతే, త్వాన్యశస్య విలాసపురుషస్య
ఏతాదృశ్యాం కుత్యాం నివాసః మహ్యం న రోచతే నీతా
రామ! మాం అపహాససి కిం? అహం ఏతస్యాం కుత్యామేవ
ప్రాసాదీయామి. ఇదానీం ప్రాసాదం, యథావిధిం వా త్వత్స
మీపే ఋణం కృత్వా నిర్మాపయామిత్యేవ మన్యస్య;
అనంతరం చోరగాధా కేన అనుభవితవ్యా? ధావిత్యా క్షీర
పానాపేక్షయా ఉపవిశ్య నీరపానమేవ నరం. తవ చ మమ చ
హస్తమిశకాంతరం వర్తతే. అతః త్వం (సప్తభూమికాసాధాన్ =
ఏడంతస్తులమేడలను) నిర్మాపయితు మపి సమర్థః. కథ మస్తి
తవ శ్వశురస్య పాదప్రణామః? వైద్యః (ద్వ్యహ మత్యాసం = రెండు
దినమల కొకమాటు) ఆగత్య చికిత్సితః. ప్రత్యహం తంశుల
పిప్లం ఏక్వా వ్రణే బద్ధీమః. (దిన్వై ర్యాసన్య = రోజులు గడవ
వలయును) సతు నియోగృధః పప్లిహాయనః; ఫుత్రాన్
పౌత్రాన్ ప్రపౌత్రాన్శ్చ అపశ్యత్. తేషాం సర్వేషా మగ్రత
ఏన మ్రియతేచేత్, అదృష్టవానేన. యత్! దుర్మార్గ! తవ
శ్వశురస్య మరణం ద్రష్టుం ఇచ్ఛా అస్తి కిం తవ? నహి నహి తే.

మొన్న బజారులో నా కొకయెద్దు అడ్డముగా వచ్చెను.
నేను దానిని కట్టితోగొట్టితిని. అది నన్ను కొమ్ముతో (పాడిచి =
ఉల్లికి) పాటిపోయెను. ఈ యూరిలో నాకు చాలమంది

శత్రువులున్నారు. నచ్చనపుడు ఆపత్తులన్నియు ఒక్కమాత్రే
వచ్చును; సంపత్తులు ఆ విధముగా రావు. ఈ సంపత్తిరమున
కృష్ణాపుష్కరము చక్కగనే గడచినది. ఎవరును కొంచెమై
నను శ్రమను ఆనుభవించలేదు. నీవు పుష్కరమున ఏయారికి
వెళ్ళితివి ? నేను బెజవాడకు వెళ్ళితిని. (బాగు = స్థానే.) నేను
మాత్రము బెజవాడలో గడవిడి యెక్కువగా ఉండునేమో
అని అమరానతికి వెళ్ళితిని. అక్కడ చాల సుఖముగా
నున్నది. అమరానతి పూర్వము వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడు
గారిచేత ఏలబడినది. అక్కడ మునుపు ఇరుచిరెండు కళా
శాలలుండెడినట. అమరేశ్వరస్వామిదేవాలయ మొకటి
కృష్ణయొడ్డుననే యున్నది. నదియం దంతటను పెద్ద పెద్ద
బండలు ఉండును. అందుచే బురద లేదు. నీరు బహు
నిర్మలముగా నుండును. బట్టల నుదుకుకొనుటకును
స్నానము చేయుటకును చాల సౌకర్యము కలదు.
బాగుబాగు మియిట్లో (ధాన్యము పేగించువా రెవరు =
ధాన్యభృజ్ఞః కే ?) శంభులింగముగారిభార్య. శంభులింగము
గాని లింగధారులుగదా, వానిని మియిట్లకు మీరు రాని
త్తురా ? పూర్వకాలమందు మతద్వేషము లెక్కువగా
నుండునవి. ఇపుడంతయు జగన్నాథమే ! పెరుగుదూరు అను
నొక శ్రీవైష్ణవగ్రామము దక్షిణదేశమున దుండెనట ఆయా
రిలో నున్న వారందఱును శ్రీవైష్ణవులే యట. ఇట్లుండగా,
ఒక లింగధారి బాటనారి ఎంపవేషిమిచేత (దప్పిగొన్న
వాడై = పిసాసితో భూత్వా.) దైవవశముచేత

ఆ యూరికి వెళ్ళెను. ఆ యూరిలో (ప్రతియింటియందును = గృహేగృహే) తలవాకిటి తలుపునందు (పంగనామములు = శ్రీచూర్ణపుండ్రా) కనబడినవి. అప్పుడు ఈ లింగధారి తన మనస్సున ఈ విధముగా చింతించెను. “ఇప్పుడు దప్పిచేత నా ప్రాణములు పోవుచున్నవిగదా, నే నేమి చేయవలయును? ప్రకృతమందు ప్రాణములు నిలిచిపోగదా మతాచారములు! కాబట్టి ఎరింటన యనను నీకు త్రాగుచును. పిమ్మట ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొందును,” అని ఆలోచించి, యొక యింటికి వెళ్ళెను. శివస్మరణ చేసికొనుచు ఆ యింటి తలుపును చేతితో కొట్టి ఆ యింటి యజమానుని బిలిచెను. ఆ యింట నెండును మగవాడు లేడు. ఒకపూర్వసువాసిని వెలుపలికి పిచ్చి తలుపు తెరిచిచూచి నీ వెనడవని ఆ లింగధారిని అడిగెను. ఆయన శివ స్మరణ చేసికొనుచు, నేను బాటసారిని. నాకు నాలుక యెండు చున్నది, కొంచెము మంచినీరిమ్మని అడిగెను ఆమె ఆమాటలు విని చెవులు మూసికొని రామానుజస్మరణ (చేయుచు = కుర్వతీ) ఇక్కడ వీలులేదు పొమ్మనెను. నీవు నాకిప్పుడు మంచి నీ రీయనియెడల మీ అరుగుమీదనే పడి ప్రాణములు నడతెదను - అని లింగధారి చెప్పెను. నీవు ప్రాణములు నడలు నెడల మతిమొక చోటికి వెళ్ళి నడలుము, గాని యిక్కడ నడలకుము. ఈ నాడు నక్షత్రము త్రికావి నక్షత్రము - అని ఆ వైష్ణవస్త్రీ చెప్పెను చూచితివా, పూర్వమున మతములను గుఱించిన (పట్టుదలకాగ్రహ) ఎటులనుండెనో!

షడ్ధవతిరిమః పాఠః = లొంబదిమూఱవ పాఠము

నా మ ము లు

పుత్రశీ = గచ్చుబామ్మ చతుష్ఠీ = కోనేరు
అట్టాలకః = కోటమీదియిల్లు చిరికా = పెంటిక
కాంస్యం = కంచు సాచికః = డర్జీవాడు
అగ్నిముఖః = జీశిచెట్టు

అ వ్య య ము లు

అగ్రేభోజం = ముందు తిని అనుగంగం = గంగపొడుగున
అధిగృహం = ఇంటిమీద
ఉపదీపం = దీపముదగ్గర సూత్రాన్ = విస్తారముగా
పరోక్షం = కానరాకుండ సూద్రవత్ = సూద్రునివలె

ధా తు పు లు

కురతి = గీయుచున్నాడు ముమూర్షతి = చావసిద్ధముగ
వేత్తి = ఎఱుగుచున్నాడు [నున్నాడు
చూషతి = పీల్చుచున్నాడు, జిజ్ఞాసతే = తెలియఁ దలచు
[జుట్టుచున్నాడు [చున్నాడు

రే బభిధాచార్య! యుష్మత్ శ్యాకశ్య కస్మిన్ శాస్త్రే పరిచయః నర్తతే? అస్మత్ శ్యాకశ్య సర్వశాస్త్రేషు పరిచయో నర్తతే. అరే! తస్య నయస్తు ద్వ్యతింశద్వర్షా పేక్షయా అధికం నాస్తీతి భాతి ఖలు, (ఇయంతి శాస్త్రాణి = ఇన్ని శాస్త్రములను) కదా అపరదే. సః బాల ఇతి మన్యసే కిం? సః సర్వదాపి బృహన్నలాకార ఏవ. ఉత్పిత్తితః ప్రభృతి ఏవ మేవ దృశ్యతే. (శ్మశ్రూణి = మీసములు) కదాపి తస్య

ముఖే న రోహంతి. తస్మాత్కారణాత్ (సః జాయమానస్య అగ్రజః, వర్ధమానస్య అనుజః.) లస్య భార్యా కుతాస్తీ? సా జనకగృహ ఏవాస్తి. తస్మి దంపత్యోః ఆనుకూల్యం నాస్తి కిం? మహా దానుకూల్యం వర్తతే. చేత్ జనకగృహే కిమర్థ మస్తి? ఏకదా కస్మింశ్చి ద్విషయే దంపత్యోః కలహ స్సంజాతః. తదా కుశుద్ధాచార్యః తన్యాః (కపోలే = చెంపయందు) ఏకం, (చపేటప్రహారం = అరచేతి డెబ్బను) అయచ్ఛత్. తతః సా (సమ్మార్జన్యా = చీపురుతో) దశ ప్రహారాన్ భర్తే, (ఉపహరీ కృత్య = కానుకగా సమర్పించి) కుండాచార్యనామకం పుత్రం (కక్షేధృత్వా = చంకను వేసికొని) ఏకాకినీ పాదచారేణైవ జన్మ మందిర మగచ్ఛత్. కతివర్నా ణ్యాసన్? పంచవర్నా ణ్యాసన్. తత్ప్రభృతి కుశుద్ధాచార్యః భార్యాముఖం నాపశ్యత్కిం? కిమర్థం నాపశ్యత్, బహు వారాన్ అపశ్యత్. కుశుద్ధః శ్వశురగృహం గత్వా భార్యాం సాంత్యయిత్వా స్వగృహం ప్రత్యానయ ద్వా నవా? భార్యాగమనపరదిన ఏవ కుశుద్ధః శ్వశురగృహం గత్వా భార్యాం సాంత్యయిత్వా “అశ్మద్గృహం స్రత్యామూషీ” తి అపృచ్ఛత్. అనంతరం భార్యా గోమయ వారిణా కుశుద్ధం స్నపయిత్వా నిరుత్త రాసీత్. తతః కుశుద్ధః శ్వశురగృహం నిగత్య (అట్టహూలే = వంటపూటింట) నివాసం కుర్వన్, స్రత్యహం ప్రాతః కాలే శ్వశురగృహబహిర్వేదికాయాం ఉపవిశ్య శ్వశూశ్వశురా భ్యాం సహ కలహాయమానః బహుజనసమక్షం గ్రామాధికారి సమక్షం చ (వ్యవహారకారణం = వ్యాజ్యేపు కారణమును) కల్ప

యిత్వా. మధ్యే మధ్యే పరోక్షం శ్యాలకపాదతాడనాని
 అనుభవన్, త్రిచతురదినానంతరం నిరాశస్సన్ స్వగ్రామం
 ప్రావిశత్. (కించత్కిం = ఏమయితేనేమి) సః అతీవ విద్వాన్
 ఖలు; తేన కారణేన, పరోక్షవ్యాపారం పరోక్షమేవ అస్థాప
 యత్; ప్రత్యక్షవ్యాపారం ప్రత్యక్షమే వాస్థాపయత్. ఏతాన
 త్వర్యంతం పునఃపి సః శ్వశురగృహం కస్మి న్కోణే అస్తివా
 న జానాతి. తస్మి తస్య భార్యాదర్శనం కథం భవతి? రే
 అప్సంభట్ట! కుశుద్ధాచార్యః పౌరుషహీనః కిం? సహి
 సహి. తత్ప్రభృతి శ్వశురగృహం (న పదా స్పృశతి =
 త్రొక్కడు) కింఁ, తస్య భార్యా ఈషతోఽపిప్రేతి
 వచనమేకంఁ, సైవ తదాతిదా స్వజన్మస్థానాత్ పంచమహా
 పాతకపురాత్ ఆగత్య కుశుద్ధాచార్యగృహే ద్విత్రాణి దినా
 న్యుషిత్వా. దినవ్యయమధ్యవచ, స్వాగమనం, గ్రామస్థానాం
 అష్టాదశచర్ణానాం యథా విదితం భవతి, తథా భర్తా సాకం
 సరససల్లాపాదికం కృత్వా, పరదిన ఏవ పునర్జనకగృహం (గచ్ఛంతీ
 ఆసీత్ = వెళ్ళుచుండెను.) ఏతాదృశేన భర్తా సాకం, తాం త్రి
 పథగాం వినా, అన్యా చా స్త్రీ సంసరతి? ఏతస్మిన్మూలికాలే సా
 అతీవ పతివ్రతేత్యేవ వక్తవ్యా. తస్మాదేవ దైవానుగ్రహేణ
 తస్యాః (ఉదరం అశలత్ = కడుపు పండెను.) ఏనంచ కుశుద్ధస్య
 ఇదాసీం ద్వా పుత్రౌ, త్రిసః పుత్రికాః సంతి. సమ్యగస్తిరే,
 కుశుద్ధప్రతాంతః. బాధమేనకింఁ, ఆదా దంపత్యోః కస్మిన్వి
 షదో వివాద స్సంజాతః? హే అప్సంభట్ట! సావధానం వదామి
 శ్రుమి. కుశుద్ధాచార్యః అతీవ ఆచారసంపన్నః. జలేన అగ్నిం

క్షాళయతి, అగ్నినా వస్త్రాదికం (శోధయతి = శుద్ధిచేయును.)
 స్వయమేన పంచపాత్రేణ శుద్ధోదకం అనీయ, ఏత
 త్స్పృతజలేన తత్స్పృతజలం, తత్స్పృత్రజలేన ఏతత్స్పృత్ర
 జలం చ ప్రోక్షతి. లఘుశంకానివృత్త్యనంతరం కంఠోల
 మాత్రేణ గోమయేన చ వినా, తస్య కరపాదాదిశుద్ధిః స సిద్ధ్యతి.
 అతీన ఛాందసః, ప్రథమభార్యకాలే యథాకథంవా, తస్య
 కాలః సుఖేనైవ గతః. ఏషా తస్య ద్వితీయభార్య. తస్యా నామ
 ధేయం త్రివధగా ఇతి. ఏషాపి బుద్ధిమతీ ఏవ. చేత్సిం! తాదృశ
 చాఛందసస్య సన్నిధౌ, జీననం అతీవ కష్టసాధ్యం. తత్రాపి ఏతస్మి
 న్నాపయగే సుహారం కష్టసాధ్యమితి వక్తవ్యం. ఏచంస్థితే, ఏక
 స్మిన్ దినే కన్యాశిచ్చిత్ సువాసిన్యాః శ్రాద్ధ మావతితం. కుకుద్ధా
 చార్యః పూర్వభోక్తా, త్రివధగా పూర్వభోక్తీ. శ్రాద్ధమంత్ర
 మపి కుకుద్ధాచార్య ఏవ అవదత్. శ్రాద్ధకర్తుః సంస్కృతభా
 షాయాం సుతిరాం ప్రవేశః నాస్తి. తేన కారణేన, యజమానః
 మూకీభావేన కర్మమాత్రమేన కుర్వన్ అసీత్. మంత్రకథన
 సమయే కుకుద్ధాచార్యః, 'అస్మద్భార్యం, అస్మద్భార్యయై
 అస్మద్భార్యాయాః' ఇతి బహుకృత్వః ఉచ్చైఃస్వరేణ అవదత్.
 కుకుద్ధభార్యాయాః త్రివధగాయాస్తు సంస్కృతభాషాయాం
 ఈషత్ప్రవేశః అస్తి; తేన హేతునా, భర్తాఉక్తం 'అస్మద్భార్య'
 ఇతినదం శ్రుత్వా, శ్రాద్ధసమయ ఏవ, భర్తాసహ కలహాయిత
 మారేభే. తతః భార్యభర్తారౌ (యజమానస్యపశ్యతిఏవ=యజ
 మానుష చూచుచుండగనే) అఘోరకలహం కృత్వా శ్రాద్ధం
 సర్వమపి విధ్వంస్య, తిలవర్షపాత్రాదికం సర్వమపి పాదైః

మద్దయిత్వా, యజమానోపరి పతిత్వా, కరాకరా మేళయిత్వా, మహాయుద్ధం కృత్వా, అంతః అభోజనేనైవ గృహం గతో. గృహేపి కతిసయకాలపర్యంతం కలహః నాశామ్యత్. తదైన చపేటప్రహారాః, సమ్మార్జనప్రహారాశ్చ ఉద్గతాః. ఇదమేవ కలహస్య కారణం. అహో, ఆః! సమ్యగస్తి కలహకారణం. రే బభిధాచార్య! “కుకుద్ధః అతీవ పంశితః” ఇత్యుచదః ఖలు? ఆద్దికమంత్రే తథా కిమర్థం (ప్రామాద్యత్ = పొరపడ్డాడు?) రే అప్పంభట్ట! సర్వమపి జ్ఞాత్వైవ సృచ్చసి కిం? శ్లో. ‘ప్రమాదో ధీమతా మపి’ ఇతి త్వం న వేత్సి కిం? కుకుద్ధోఽపి అతీవ ధీమాన్; తేనైవ కారణేన తస్య ప్రమాదః.

కుకుద్ధాచార్యుడు రెండవవెంక్లెని చేసికొనుటయే తప్ప. ఎందుకనగా, అతడు పట్టిపూర్తి అయినవాడుగా చెప్పు సచ్చును. నోటిలో పండ్లున్న సన్నమాటయేగాని, అవి కృత్రిమ దంతములేకాని స్వతస్సిద్ధములు గావు. (బట్టలలవాడు=ఖల్వాటః) కాబట్టి తల వెలిసిందో లేదో తెలియదుగాని తల వెండ్లు కలే యున్నచో అన్నియు కల్లునురుగునలె (కనబడేవే = దృశ్యేరన్నేన) అనినిశ్చరము జీశిగింజతో సమాన మయినది గదా. ఇటీవల చూపుకూడ నించుక మధ్యస్థ మయినది. మొన్న నీ వెక్కడికి వెళ్లు చున్నా న య్యా అని నేనడుగగా మాయూళ్ళో వాన కురియ లేదని జవాబు చెప్పినాడు. అయిదు రోజులక్రిందట మాముసలియెద్దను చూచి, యేమనుకొన్నాడో యేమో, ‘నమో నమః - నమో నమః’ అని మూడుసార్లు నమస్కారముచేసినాడు. ఆసంగతి నేనుమాత్ర మెఱుగు

దునుగాని మఱొకరికిఁ దెలియదు. ఇట్టి స్థితిలో వానిఁ బెండ్లి
యెందుకు? నాకు బానమఱచియే; అయిన నేమి? అన్యాయ
ముగా ఆత్రిపథగాడేవి వీని నిమిత్తము దుఃఖించుచున్నది.
అరే బలిద్ధాచార్యులు! తరువాత కుళుద్ధాచార్యకథ నంతయు
చెప్పుదువుగాని, నే నొకమాట అడుగుతాను చెప్పు. మీసోమ
యాజులుగారి కెందుకురా ఈ పెండ్లిప్రయత్నాలు? ఆయన
చావ సిద్ధముగా నున్నాఁడుగదా? మొన్న నేను రాజగారింటికి
వెళ్ళితిని. అక్కడ కోటమీది యింట్లో కూర్చుండి యేమో
పురాణము చెప్పుచున్నాడు. రామ రామా, ఒక్కమాటయి
నను తెలిసినదా నాకు! ఏమియు తెలియలేదు. ఎందుకు
తెలియును, నోటిలో నొక్కసలైన నుండినగదా? ఎలుక
కన్నమువలె నున్నది నోరు. ఓరి అప్పుంభొట్టూ! వానికి పండ్లు
లేవుగాన ఎక్కువయేం డ్లున్నవని అనుకొన్నావా? ఛీ ఛీ వానికి
రెండేళ్ళక్రింద పుష్కరములలో పెద్ద జబ్బు పిచ్చినది. అప్పుడు
భాంజునకర్పూరము వేసినారు. దాని (పొగరుచేత=తైక్షణ్యం)
పండ్లన్నీయు ఝల్లున రాలిపోయినవిగాని, ఆయనకు వయ
స్సెక్కడ నున్నదిరా? పిచ్చివాఁడా! ఆ జబ్బులోనే సంధికూడ
కనబడ్డది. దానిచేత అక్కడ తేనెచెం బుంజుగా, ఆ తేనె నం
తయు నెత్తిమీదను మొగముమీదను పోసికొని మర్దనచేసి
కొన్నాడు. అందుచేతనే తలయు మొగము నెఱసిన ట్లున్నది.
జబ్బులో అన్ని వెండ్రుకలు ఊపిపోయినను బాగుగనే యుం
డేది; అట్లా కాక, అన్నియు నూపిపోయి నాలుగైదు మాత్ర
ము తెల్లగా నిలచియున్నవి. అందుచేతనే చూచువారు పొరఁ

బడుచున్నారు. ఓరి దొంగవాడా! సోమయాజులుగారు నీకు
దగ్గరవాడనియూ అతనిలోనను లన్నిటిని కప్పిపెట్టుచున్నావు.
పాపము మొన్నటికుఁకుద్ధాచార్యులకు పట్టిపూర్తి అయిన
దనుచున్నావా? ఇటువంటి పక్షపాతపు మాటలు నాకు పనికి
రావురా. వాడను ఎటువంటివాడయినను కానీ - గుణము గుణ
మనియే చెప్పవలె, దోషము దోషమనియే చెప్పవలె; కాని
దోషమును గప్పిపుచ్చి గుణముగను, గుణమును గప్పిపుచ్చి
దోషముగను చెప్పరాదు. మొన్నరాత్రి కోనేటిలో నెవరో
పశినారట. నజమేనా? అరే అప్పంభొట్లూ! నీ వేమియు
నెఱుగనివానివలె ఉంటావు. ఎక్కడికిని కదలవు. అన్నిసంగతు
లును నీకే తెలియుచున్నవి. అవును పశినమాట సత్యమే.
అందుకొకటిగా, మహానుభావులు, భూతదయాపరులు,
నిష్పక్షపాతులు, అయిన పెద్దలు చాలమంది స్త్రీలకుఁగూడ
పురుషులతోపాటు, వివాహములు జరుగవలయు ననియు,
(పదింటికి మించకుండు=నశానధికం) చేయవలయుననియు, అట్లు
'పతి మేకాదశం కృధి' అని వేదములోనే యున్న దనియు,
రాధాంగిములుచేయుచున్నారు. ఎన్నివిధములఁ జెప్పినను మన
పూర్వాచారసరాయణులకు ఆవిషయము, (నచ్చుట లేదు =
న రోచితే) బద్ధిధాచార్య! మొన్నటివిషయ మెవరిది? ఏమి నీ
చమత్కారము! (తెలియన ట్లడుగుచున్నావు = అజ్ఞాత ఇన
పృచ్ఛసి) ఆనాటి సంచాయతీలో దేవరవారుకూడ, నాట్లు
లేట గా? ఓరి దొంగ! ముందుకాళ్ళకు బందము వేయుచు
న్నావా? ఆ సంగతియే నాకు తెలియదు. మొన్న నేను భోజన

విషయములో మతాధిపతి ఫలానివారిని పిలువఁ గూడదని నాకు రహస్యముగా కబురంపినాఁడు. అట్లుపైన, నేను కొంచె మాలోచించితిని. ఇంతలోనే ఎవరో యీ మాట నా చెవుల వేసినారు. అది నిజమో అబద్ధమో అని కనుఁగొనుటకు నిన్నడిగి నాను, గాని, నా కాసంగతి యెంతమాత్రమును తెలియదురా బావా' పోసీలెమ్ము. ఈసంగతి యెందుకుగాని యేదైన మంచి సంగతి మాట్లాడుకొందాము. మా దేవతార్చనపెట్టెలోని గంట నెవఁడో యెత్తుకొని పోయినాఁడురా. అప్పటినుండియు దేవతార్చనలో గంట లేదు. ఘంటానాదము లేకపోతే దేవ తార్చనయొక్క శోభయే లేదు. అవునురా అప్పంభోట్లా! మాకుభుద్ధాచార్యులకుఁగూడ దేవునిపెట్టె విప్పినది మొదలు మరల కట్టేవరకు ఘంటానాదము జరుగుచునే యుండును. పెండ్లి వడుగు మొదలయిన శుభకార్యములపట్టునఁగూడ మా కుళుద్ధుఁడు (మేళగాండ్రుకు = మేళకానాం) క్షణమాత్రమయి నను విశ్రాంతినినీయఁడు. సాధారణముగా, మాకుభుద్ధాచార్యుల పారోహిత్యముచోట భజంత్రీలు మేళమునకు ఒప్పుకొనరు. పండ్లిలయొక్క లక్షణ మదియే. రాజమహేంద్రవరములో, ఒకపెద్ద కంచుగంటను, మాకుభుద్ధాచార్యులకొఱకు, ఎవరో పుణ్యాత్ములు, మొన్నటి పుష్కరములో దానమిచ్చిరి. సరే గాని నాయొద్ద కంచున్నదిగాని, మీకుభుద్ధాచార్యులగంట నొక మారు తెప్పించుము; దానిప్రకారము నేనుగూడ నొక గంటను చేయింతును. మాకుభుద్ధుఁడు నాకీయఁడు, నీవే వెళ్ళి అడుగుము. వానికి గంట లేకపోతే దేవతార్చనము, మేళము

లేకపోతే పారోహిత్యము సాగవు. కావున వాడు నాకీయడు. ఒరే, బోద్ధుడా! నీవు బొత్తుగా (నిర్మొగమాటివి = దాక్షిణ్య శూన్యః) పరోపకారము లేనివాడవు, బహుకృతముడవు. నీవు నాకు స్నేహితుడవేగాని, అయిన నేమి, చింతాకంఠ యుపకారము నీవలన నాకు లేదు. పోనీలే, నాకుమాత్రము సమయము రాదా! నీవు మేకపెంటికంటివాడవు. పోనిమ్ము నీ వాపుపేడకంటివాడవు. నీవే కీర్తిని సంపాదింపుము. నాకు వద్దులే.

సప్తనవతితమః పాతః = తొంబదియేడవ పాతము.

ఈ భాషయందు 'తారతమ్య' మని యొకటి కలదు. తారతమ్య మనగా, హెచ్చుతగ్గులు. రెండు వస్తువులలో నొకటి హెచ్చు అని చెప్పవలసినపుడు 'తరి' అను ప్రత్యయమును, అనేకవస్తువులలో నొకటి హెచ్చు అని చెప్పవలసి వచ్చినపుడు 'తమ' అను ప్రత్యయమును విశేషణమునకు జేర్చవలయును. ఉదా:- వృక్షః స్థిరః = (చెట్టు స్థిరమయినది) పర్వతః పృథ్విః స్థిరతరః = (పొండ చెట్టుకంటెను మిగుల స్థిరమయినది.) ఈశ్వరః సర్వేభ్యః స్థిరతమః = (ఈశ్వరుడు అన్నిటి కంటెను ఎక్కువ స్థిరమయినవాడు.) ఈ మూడుదాహరణములకుఁ గ్రమముగా సర్థము - మొదటి యుదాహరణములో 'స్థిరః' అనునది నిజస్థితిని దెలుపును. రెండవ యుదాహరణములో 'స్థిరతరః' అనునది 'తరి' స్థితిని దెల్పును. మూడవ యుదాహరణములో 'స్థిరతమః' అనునది 'తమ' స్థితిని దెల్పును. మూడుదాహరణములలోను, స్థిరశబ్దము విశేషణ వాచక

మయినది. దీనికి నిజస్థితిలో మార్పేమియు నుండదు. రెండింటిలో నేది యెక్కువ స్థిరమో దెలుపఁబరిచినపుడు, స్థిరపదము నకు 'తర' అను ప్రత్యయమును జేర్చి 'స్థితరః' అని వాడితిమి. అప్పుడు 'స్థితరః' - అనుపదము నిజస్థితికంటె మించిన తరస్థితిని దెల్పెను చెట్టు, కొండ అను రెండువస్తువులలో చెట్టునందుకంటె, కొండయందు స్థిరత్వ మెక్కువ యున్నదిగాన, 'తర' స్థితి చెప్పవలసి వచ్చెను. మూడవ యుదాహరణములో ననేకవస్తువులకంటె, ఈశ్వరునియందు స్థిరత్వ మధికముగ నుంటచే, 'తమ' స్థితి చెప్పవలసివచ్చెను. అనగా, ఈశ్వరునియందు హస్తస్థిరత్వమంత స్థిరత్వము మఱియెక్కడును లేదని భావము. ఇందులనే అజంతము లయినట్టియు, హలంతము లయినట్టియు, విశేషశబ్దముల కన్నిటికిని, తర, తమ, ప్రత్యయములను జేర్చి చెప్పవచ్చును. తర, తమ ప్రత్యయములఁ జేర్చిన శబ్దములన్నియు, పుంలింగములో రామశబ్దమువలెను, నపుంసకలింగములో ఫలశబ్దమువలెను, స్త్రీలింగములో రమాశబ్దమువలెను నడుచును. ఈ ప్రత్యయము లెప్పుడును ప్రాతిపదికములకే చేర్చబడును ఉ॥ బలవత్ + తరః = బలవత్తరః, బలవత్ + తమః = బలవత్తమః. నిజస్థితి— ౧॥ బలవాన్ = బలవంతుడు. ౨॥ బలవత్తరః = అంతకంటె బలవంతుడు. ౩॥ బలవత్తమః = అందఱికంటె బలవంతుడు. నపుంసకమున బలవత్తరం, స్త్రీలింగమున బలవత్తరా; నపుంసకమున బలవత్తమం; స్త్రీలింగమున బలవత్తమా.

రే బభిద్ధాచార్య! కుభుద్ధాచార్యః పృథ్వహం స్వగృ
 హా ఏవ భుంక్తే కిం? నహినహి కస్యచిత్ గృహస్థస్య గృహే
 అనుదినం దేవతార్చనం కృత్వా లలైవ భుంక్తే. గృహస్థస్య
 బ్రాహ్మణభక్తి రధికా; తేన హేతునా సః గృహస్థః కుభు
 ద్ధస్య మాస్తే ఆపాశనం నిక్షిప్య స్వస్య పంక్తౌ కుకుద్ధం భోజ
 యతి. అపిచ కుకుద్ధః తస్య గృహస్థస్య పురోహితః. మానద్వ
 యాత్వాక్ కశ్చిచ్ఛోరః గృహస్థస్య గృహే ప్రవిష్టః. కోఽసౌ
 గృహస్థః? అరే! త్వం న జానాసి కిం? హుళక్కిరాయః.
 హుళక్కిరాయస్య ఆస్తిః నష్టా కిం? హుళక్కిగృహే ఆస్తిః
 కిమస్తి? దేవతార్చనపేటికాం ఘంటాంచ చోరయిత్వా గత
 శ్శోరః. దేవతార్చనపేటికాయాం ద్విత్రాః పాపాణాః సంతి.
 దేవతార్చనపేటికా కృష్ణాజననిర్మితా. పాపాణైః కృష్ణాజన
 పేటికయా చ చోరాణాం కిం ప్రయోజనం భవేత్? తేన
 హేతునా సాలగ్రామసహితాం దేవపేటికాం తటాకసమీపే
 పరిహృత్య, ఘంటా మేకామేవ గృహేత్వా చోరః పలాయితః.
 తత్ప్రభృతి హుళక్కిరాయస్య గృహే దేవతార్చనా నాస్తి.
 దేవపేటికా లభా వా, న వా? దేవపేటికా లభా. తర్హి
 దేవతార్చనా కిమర్థం నాస్తి? తాతాచార్య! శ్రుణు వదామి.
 అస్మత్కుకుద్ధస్య దేవపేటికాభావేఽపి ఘంటా అస్తిచేత్,
 దేవతార్చనా చలతి; నోచేన్న. తర్హి కుకుద్ధాయ హుళ
 క్కిరాయః ప్రతిమాసం కిమపి వేతనం దాస్యతి వా? వేతనం
 న, గీతనం న; భోజనమేవ వేతనం. తర్హి కుకుద్ధస్య సంసార
 యాత్రా కథం చలతి? కుకుద్ధస్య సంసారనిర్బంధః విశేషేణ

నా స్తీతి ఇతిః పూర్వమేన మయా ఉక్తం ఖలు. అపిచ కుకుద్ధ
 స్యాపి, దేవతార్చనాయాం గౌరవం నా స్తీతి తాత్పర్యం.
 తేన కారణేన కుకుద్ధః ఇదానీం పురాణం కథయన్ కాల
 శ్చేపం కరోతి. కం గ్రంథం కథయతి? భాగవతం. విస్వ
 గృహే కథయతి? శివాలయే. తత్ర శ్రోతారః కేవా ఆగచ్ఛంతి
 కిం? బహ్వ్యః ఆగచ్ఛంతి [విశ్వస్తాః = విధవాః.] తాసాం
 మధ్యే లారకాణాం మధ్యే చంద్రాన కుకుద్ధః ప్రకాశమాన
 స్సన్ పురాణం కథయతి ప్రత్యహం. తస్య కంఠద్వనిః ఉచ్చై
 స్తరః. తేన కారణేన ప్రాయశః శ్రోతృజనానాం నిద్రా నో
 దేతి. తే బలిద్ధ! తస్య శ్లోకాన్వయశక్తి రస్తిరే? శ్లోకా
 న్వయశక్తి ర్వా పాకాన్వయశక్తి ర్వా మయా న జ్ఞాయతే.
 ఏకస్మిద్దినసే పురాణశ్రవణకుతూహలేన అహమపి తత్రాగచ్ఛం.
 తదా కుకుద్ధః రాగాలాపాదికం కుర్వన్, హస్తా భ్రామయన్,
 ఉచ్చైః స్వరేణ పురాణం కథయన్ నాసీత్. తదా దీపనర్తీః
 కుర్వత్యః పూర్వసువాసిన్యః తచ్ఛ్రుణ్వత్యః కాశ్చన (అశ్రూ
 ణి=కన్నీటిని) అమంచన్. కాశ్చన అతిష్ఠ్యన్. కాశ్చన
 “ఛీ రాండేయ, ఛీ గర్దభపుత్ర” ఇతి అనించన్. తత్ర కారణం
 మయా కథమపి న జ్ఞాతం. తదా కథాసందర్భః కః? కోవా
 వివిచ్య నత్తం న పారయామి; తథాపి (యానత్స్మృతి=జ్ఞప్తి
 యున్నంతెఱకు) వదామి శుణు. ప్రథమతః మంగళశ్లోకం
 పఠిత్యా కుకుద్ధః అర్థం వత్త మారభత. పురాణపద్ధతిం నదామి
 శుణు. “భోస్సభ్యాః! తత్ర హస్తినావతీపురే, సుగ్రీవస్య
 జ్యేష్ఠః పరశురామః, బకస్య భార్యా మండోదరీం బలా

త్కారేణ కేశేషు గృహీత్వా, గుభేత్ గుభేత్ ఇతి, తస్యాః, (వృష్టే=వీపుమీన) ముష్టిభిః ప్రహరన్" ఇత్యుక్త్వా, కంచన కాలం సప్తమస్వరేణ రాగాలాపం కృత్వా, పునశ్చ, "తాం మంజోదరీం, హరిశ్చంద్రస్య గృహసమీపాత్ నీత్వా ఉత్తర సముద్రే పాతయిత్వా, ఉపరి పాషాణాన్ పాక్షిపత్" - ఇతి కేశేషం కోపేన పూరయీమామహ. మమ హృదయే, అతీవ ఆశ్చర్య ముదభవత్. తదా ఆహం దుదతీం పూర్వసువాసీనీం సమేత్య అపృచ్ఛం. అంబ! కిమర్థం రోదిషీతి. తతః సా అవద త్ఫలు, తస్యాః మంజోదరీతి కాచన పుత్రీ ఆసీత్ఫలః; తస్యాః జామాతా, తాం మంజోదరీం ఏవమేవ బలాత్కారేణ అమారయత్ఫలః. తద్విషయం స్మృత్వా రోదిమీతి ప్రత్యుత్తర మయచ్ఛత్. ఏవమేవ అన్యః విశ్వస్తాశ్చ తత్తదనుసారేణ ప్రత్యోత్తరయన్. రేబభిద్ధాచార్య! సమప్త్యం కుభుద్ధాచార్యః ద్రీవ్యాదజనే అతీవ చతుర ఇతి భాతి. కుతస్తవ సంశయః? అస్మదీయ, (సవయస్కేషు = ఈడువాండ్రలో) సర్వేష్వపి కుభుద్ధః చతురతమః. ఆగామిసోమవాసరే కక్కయశ్రేష్ఠి గృహే వివాహః చలిష్యతి. కస్య వివాహః? తస్యైవ వివాహః. అరే, కిమేతత్! కక్కయశ్రేష్ఠీ సప్తతిహాయనః ఖలు; కిమర్థం రే తస్య పున శ్చతుర్థవివాహాప్రయత్నః? కుత ఇతిచేత్; తత్ప్రతినిధిసూతాయాః కన్యాశ్చి ద్విశ్వస్తాయాః ప్రపంచే ఆవతారార్థం. వివాహస్తు మహావైభవేన ప్రచలిష్యతి కిల. తతాపి కుభుద్ధస్యై వాధ్వర్యం.

అరే బలిష్ఠుడా? 'మీకు పొలము లెక్క డెక్కడ నున్నవిరా? మాకు పొలములు చాలచోట్ల నున్నవి. మీకు సాలు కేమాత్రము మక్తా వచ్చును? మక్తామాట నడుగకుము. మా మాన్యములన్నియు ఆర్జ్యములను గోరుచుండును. అనఁగా నా కర్థము కాలేదు. నీమాట లన్నియు నిటువంటివేరా! ఓరి పిచ్చివాడా! మా మాన్యము లో విశేషముగ దర్భ మొలచు చుండును. ఇప్పుడు తెలిసినదా నామాటల కర్థము. (మాట కాదులయొక్క = వాగ్విదాం) మాట లన్నియు నిటులనే యుండును. కాని సర్కారునకు పన్ను ఎంత? (మావంతు = ఆస్మద్భాగః) ఇరువది రూపాయలు. మీ చిన్నాయనగారి వంతు ఏబదిరూపాయలు. మీచిన్నాయనగారికి భూము లెక్కువగా నున్నవా యేమి? మాకన్న తక్కువేగాని, వానిలో ఎంట యెక్కువ పండును. మీభూములలో (లేనిపంట=అవిద్య మానం ఫలం) వారిభూములలో నెట్లుండును? మాభూములలో దర్భమాత్రమే పండును; వారిభూములలో నువ్వులు గూడ పండును. పితృకార్యములవిషయములో మఱియొకరిని వా రాశ్రయింపరు. ఆకారణముచేత సర్కారువారు వారికి పన్నెక్కువ (విధించినారు = వ్యవధాన్.) మొన్న గ్రామకంఠము నందు నాలుగుయకరాలభూమికి నీవు (దరఖాస్తు = యాచ్ఛా పత్రం) పెట్టినానట; ఏమయినది? పెట్టినానుగాని, అందులో నొకమిత్రభేదము జరిగినది. అదివఱకే కరణముగారికిని మాకును కొంచెము మనస్పర్థ. ఓరి తెలివిగక్కువవాడా! కరణము గారితోకూడ నేల విరోధము పెట్టుకొన్నావురా? అదియును

మా గ్రహచారముచేతనే నచ్చినది. ఎండుకనగా, కరణము గారు శ్రీ వైష్ణవసంప్రదాయము వారు. నేనును మొదట నెవననైన నేమి, ప్రస్తుతమునందు ద్వాదశశోధ్యపుష్కము లను బెట్టించు, రామానుజస్మరణ జేయుచు, చక్రాంకనము లను పొంది శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయములోనే యుంటిని. అయితే మొదట మీరు శ్రీవైష్ణవులు కారా యేమిటి? ఈ సంగతి ఇన్నాళ్ళనుండియు నెఱుగవా యేమి? అబ్బే నా కేమి తెలియునురా? నీవు ఇప్పుడు చెప్పుచుంటివి గాన విను చున్నాను. సరే కానిమ్ము. మునుపు మావంశములో నెవఁ డో యొక అపాత్రుఁడు శ్రీ వైష్ణవకన్యను చూచి దానిని పెండ్లాడఁదలచి శ్రీవైష్ణవచులమును పుచ్చుకొన్నాడట. పిమ్మట తాను మగమునుండి (చెడినాఁడేకాని = భృష్ట వచకింతు) ఆ శ్రీవైష్ణవులమాత్రము ఆపిల్లను ఆయన కీయలేదు. అంతట (అసలు = ప్రథమతః) నియోగిబిడ్డ గాదూ, ఎక్కడికో దేశాం తరము వెళ్ళి అక్కడ నొక చక్కని సాతానిపిల్లను కట్టికొని, జయ్యరువారియొద్ద చక్రాంకితుఁడయి, తన భార్యకుఁగూడ చక్రాంకితము చేయించి, కొన్నాళ్ళయినతరువాత ఘరల స్వగ్రామమునకు మారుపేరుతో నచ్చి, ఆయాచనున్న శ్రీ వైష్ణవులయొక్క అన్ని యిండ్లలో విందుల నారగించి, సర్వ సాంకర్యముఁజేసి (తనపగ దీర్చికొన్నాడు = స్వస్య వైరం నిర కూతయిత్.) (కొన్నాళ్ళయిన పిమ్మట ఈసంగతి యెట్లో (పోక్కినది = ఉపశ్చయిత్.) పిమ్మట వారందఱును వ్రాడుశ్చిత్త ములు చేసికొని, ఆయనపైన వ్యాజ్యము వేసినారు. ఆసంధర్భ

ములో (కే సంతయు = వ్యవహారః సర్వోఽపి) రుజువయినది = యథార్థీకృతః.) అప్పుడు తనకు చక్రాంకితము చేసి తీర్థప్రసాదము లిచ్చి సహపంక్తిని భోజనముచేసిన జియ్యంగారికిఁగూడ ప్రాయశ్చిత్తము కావలసివచ్చినది. (ఛేదార్భాగ్యుడా! = ధిక్ దుర్భగ) జియ్యంగారికి ప్రాయశ్చిత్త మేమిటిరా? మా తాతగారు అంతవఱకు ఓసికొనవచ్చినాఁడురా - అప్పుడు జియ్యంగారిని సాక్షిగా విచారించినారు. అటుపయివ జియ్యంగారు ఆపిల్ల సాతానిపిల్ల యైనమాట నిజమే, అని సాక్ష్యమిచ్చినాడు. పిమ్మట (జడ్డిగారు = ప్రాప్తివాకః) జియ్యంగారిని ఇట్లు ప్రశ్నించిరి. 'ఏమండీ జియ్యంగారూ! ఇప్పు డీసంబెరుమాళ్ళకు కులమేది, శ్రీవైష్ణవకులమా, సాతానికులమా, నియోగికులమా? ఈమూడును కాదా? చెప్పండి' అని అడిగెను. అప్పుడు జియ్యంగారు మహాపంక్షితులుగనుక, మహాసమర్థులుగనుక, అష్టాదశ వర్ణములవారినిగూడ మహాశ్రీవైష్ణవులను చేయుటకు లేగిన అవకాశము మామతములో నున్నదని, బోలెడు కారికలను, ధర్మశాస్త్రములను, ద్రావిడవేదములను, కోట్లలో గంగాప్రవాహమునలె జనువుచు నుపన్యసించిరి. ఆవాక్పవాహమును విని జడ్డిగారు ఊగైపోయినారు. పిమ్మట వాడులతరపు స్త్రీడుగారు లేచి జియ్యంగారిని (క్రాస్ = చ్యుతిరేకప్రశ్నాన్) (చేసిరి = అప్రొచ్చన్.) ఓరి బలిద్దా! మా శ్రీవైష్ణవమునకు ఎన్ని త్రిప్పలు తెచ్చినావురా, బాగుగ నున్నది! ఏమని క్రాస్ చేసి

నారు ? చెప్పుతా విను. అయితే సరేగాని, జియ్యంగామా !
మిరిపుడు ఈనంబెరుమాభ్యుగారు భిక్షచేసినచో స్వీకరింతురా?
నిరభ్యంతరముగా స్వీకరిస్తాము. అంతేకాదు; మా అనంతరము
ఈయాశ్రమము వారి కిచ్చినను అభ్యంతరము లేదు అని చెప్పిరి.
వ్యాజ్యమును కొట్టివేసిరి. చూచితివా మాలాతమండా
కొడు కెంతవ్రోహోజరుడో !

అష్టనవతిలమః పాఠః = తొంబదియెనిమిదవ పాఠము

‘ప్రేయస్’ శబ్దము - సకారాంతము

పుంలింగము. ప్రియుడు అని అర్థము ;

ప్ర. ప్రేయాన్ - ప్రేయాంసా - ప్రేయాంసః

ద్వి. ప్రేయాంసం - ప్రేయాంసా - ప్రేయసః

తృతీయావిభక్తి మొదలు వేధశ్శబ్దమువలెనే.

(౪౯ వ పుట చూడుము.)

స్త్రీలింగము — ప్రేయసీ = ప్రియురాలు.

ప్ర. ప్రేయసీ - ప్రేయస్యా - ప్రేయస్యః

నపుంసకము - ప్రేయః = ప్రియమైనది.

ప్ర. ద్వి. ప్రేయః - ప్రేయసీ - ప్రేయాంసి.

స్త్రీలింగమున ‘గౌరీ’ శబ్దమువలెనే.

నపుంసకమున ‘మనస్’ శబ్దమువలెనే.

(౫౦ వ పుట చూడుము.)

ఈ క్రిందిశబ్దము లన్నియు ప్రేయస్ శబ్దమువలె నడచును.

శ్రేయాన్ = మేలైనది	సేయాన్ = సీర మయినది
జ్యాయాన్ = పెద్దది	స్నేయాన్ = ఒత్తైనది
భూయాన్ = అధికమైనది	బంహీయాన్ = గొప్పది
మహీయాన్ = గొప్పది	స్వరీయాన్ = విండ్లు గడచినది
లఘీయాన్ = చులకనది	సాధీయాన్ = మంచిది
గరీయాన్ = గొప్పది	సరియాన్ = మేలయినది
అల్పీయాన్ = చిన్నది	యవీయాన్ = చిన్నది
స్థవీయాన్ = గొప్పది	కసీయాన్ = చిన్నది
డవీయాన్ = దూరపుది	ద్రాఘీయాన్ = పొడవైనది
నేదీయాన్ = చేరునది	పావీయాన్ = పాపపుది
ప్రళీయాన్ = గొప్పది,	క్షోదీయాన్ = క్షుద్రమయినది
[విశాల మైనది]	
మదీయాన్ = మెత్తనిది	క్షేపీయాన్ = త్వరిత మయినది
దగ్ధీయాన్ = గట్టిది	బలీయాన్ = బలమయినది

ఈ పదము లన్నియును, 'తర' స్థితిని దెలుపు పదములే. వీనిమీది నున్న 'ఈయాన్' అను ప్రత్యయమును దీసి, 'ఇష్ట' అను ప్రత్యయమును జేర్చినచో 'తమ' స్థితిని దెలుపునట్టి పదము లగును. ౬౩ శ్రేయాన్ = మేలైనది. శ్రేష్ఠః అన్నిటిలోను మేలైనది. పావీయాన్ = పాపాత్ముడు. పాపిష్ఠః = అందఱికంటెను ఎక్కువపాపాత్ముడు. 'ఇష్ట' ప్రత్యయము చేరిన పిమ్మట శబ్దము పున్న పుంసకములందు అకారాంత మగును. స్త్రీలింగమున అకారాంత మగును.

ఉత్తరదేశే భూమాంసః పండితాః సంతి. పర్వతానాం హిమవాన్ ప్రదిష్టః. తస్మిన్నేన పర్వతే బలిస్తాః వ్యాఘ్రాది క్రూరజంతవః సంచరంతి. తత్రైవ బహునారాయణ, బ్రహ్మ, కపాల, కేదార, గంగోత్తరీ ప్రభృతీని బహూమాంసి పుణ్య క్షేత్రాణి సంతి. భూమాంసః పాపీయాంసః తాని క్షేత్రాణి గత్వా పాపం శమయిషుకామాః తత్ర నదీషు స్నాత్వా కింవా కర్మజాలం కుర్వంతి; కింఽనునఃపూర్వకం కృతస్య పాపస్య శాంతిః కథం భవిష్యతి? యే బలిన్ధ! తవ నంబెరుమాళ్లుః అతీవ సమర్థః. పరనంచనాయాం (సటీయూన్=సమర్థుడు) ఇతి భాతి. అనంతరం కి మాసీత్? అనంతరకథాం కథయేయం శుక్తిం. తతః ప్రాప్తివాతః అభియోగం నంబెరుమాళ్లుపక్షే పరిష్కృతివాన్. పశ్చాత్ వాదిన స్సర్వేపి శృంగభంగం ప్రాప్య కింకర్తవ్యతామూఢా స్సంతః కలిషయకాలపర్యంతం ధూష్టా మాసన్. కింఽను తేషాం హృదయదాహః న శాంతః. ఏవంస్థితే నంబెరుమాళ్ళః పితా స్వర్గ మగచ్ఛత్. తస్మిన్ సమయే గ్రామస్థాః సర్వీయాంసః శ్రీవైష్ణవాః సర్వేపి ఏకీభూయ, నంబెరుమాళ్ళః గర్వభంగస్య అయమేవ సమయ ఇతి నిశ్చిత్య శవసంస్కారార్థం కేఽపి నాగచ్ఛన్. తథాపి అస్మన్నంబెరుమాళ్లుః ధైర్యాత్ నాచలత్కిల. అనంతరం సాతానిశ్రీవైష్ణవైరేవ శవం వాహయిత్వా, ప్రేతకృత్యం సర్వమపి యథావిధి నిర్వర్తితవాన్కీల. ఏవం ప్రకారేణ నృధాః కేచన కథయంతి. ఏతద్విషయే య త్సత్యం వా, మయా న జ్ఞాయతే. అరే బలిన్ధ! తస్మి త్వం సంకరజాతీయ

ఇతి భాతి. తాతాచార్య! త్వవపేక్షయా సంకరజాతీయః
 కోనురే? ఛీ రాండేయ! మాం సంకరజాతీయం వదసి కిం?
 మాస్తు ఏష పృతాంతః. కుశుద్ధస్య కవితాశక్తి రస్తి వా?
 అహో! కుశుద్ధః మహాకపిశ్వరః. ఛీ దుర్భగ! మహాకపి
 శ్వర ఇతి నవ. కుత్రాభ్యస్తవానే కవిత్వ మయం? మంఘాక
 శాస్త్రిసమీపే కుశుద్ధః కవిత్వ మభ్యస్తవాన్. మంఘాక
 శాస్త్రి కః? చింతలవజ్జుగ్రామే మంఘాకశాస్త్రి కశ్చన
 మహాకవిశేఖరః నర్తతే. తస్య సమీపే కవిత్వారంభం కృత్వా
 క్రమేణ కవితాశక్తిం అపర్ణయత్. తస్య కవితాశైలి
 కీవృశీ? కవితాశైల్యాః కిం, తస్య కవిత్వే గణదోషో వా యతి
 దోషో వా న దృశ్యతే. గణనియమో వా, యతినియమో వా
 అస్తిచేత్థలు, గణదోషో వా యతిదోషోవా అస్మాభి రుపల
 భ్యతే; సోపి నాస్తి. అయమపి నాస్తి. తస్య కవితాపాకః పిశాచ
 నారికేళపాకః. తస్మా త్కారణాత్ కస్యాపి భేత్తు మశక్యః.
 కంచి త్ప్రబంధ మరచయ త్కిం సః? ఆహ. 'తిలకాష్టమహిష
 బంధనం' నామ ఏకం ప్రబంధ మరచయత్. సమ్యగస్తి తవ
 నచనశైలి. కుశుద్ధస్య భార్య మాతృగృహాత్ కదా
 ఆగమిష్యతి కుశుద్ధస్య గృహం? రే తాతాచార్య! తస్యాః
 ఇదాసీం కిం ప్రయోజన మస్తి? పునరపి దైవానుగ్రహేణ
 సంశాతురచిహ్నం దృశ్యతేచేత్, తదా ఆగమిష్యతి. తస్యాః
 చరిత్రం కీవృశం రే? అయి తాతాచార్య! సర్వం జ్ఞాత్వైవ మాం
 పృచ్ఛసికిం, నమ సక్రేణ * భాషయితుం వా? సహింసా రే

* ప్రాయశః, ప్రతిభామమునుకును 'అయి' రిరిచి, అయా

అహం సర్వదా గృహేవన ఉపవిశ్య ద్రావిషప్రబంధ ఆశ్వందాదు
స్తోత్రాదిపారాయణం కుర్వన్ కుత్రాపి న బహిర్గచ్ఛామిః ఖలు;
తేన కారణేన కస్య గృహే కిం చలతి నా మయా కిం జాయతే;
త్వంతు భూలోకనారదః; సర్వగృహేషు త్వమేవ; సర్వసృత్యం
తాః త్వదీయా ఏవ; తన అజ్ఞాతం నకించిన ప్యస్తీతి మమాభి
ప్రాయః; అతే స్త్వాం సర్వవిషయాన్ సృచ్ఛామి; మయి కోపం
మా కార్షీః. హే తాతాచార్య! ద్రావిషప్రబంధాది పారా
యణపర్తుః తన కుకుద్ధవృత్తాంతేన కిం ప్రయోజనం? రే బలిద్ద!
త్వంతు మమ అతీన ప్రేయాన్ ఖలు; తతః తన ఆగమనసమయే
త్వయాసహ సంభాషణం నకుర్యాంచేత్ త్వన్మనః ఖద్యేత కింవా
ఇతి తాత్పర్యేణ యంకంచివృత్తాంతం (అధికృత్య=గుఱించి)
ప్రస్తావం కర్తమిచ్ఛామి; త్వయా కుకుద్ధవృత్తాంతః జ్ఞాయతే చే
ద్వద, నోచేత్ న. తన కోపః కుశః? నదామి శ్రుణు. కుకుద్ధస్య
ద్వితీయవివాహః ఖలు; (ద్విపంచాశేద్ధాయనః = ఏబదిరెండేళ్ళ
వాఁడై) కుకుద్ధః త్రిపథగాం (సర్వత్రైపీత్ = పెండ్లాడెను.) కుకుద్ధః
హిరణ్యవృద్ధః. తేన కారణేనైవ రూపకాణాం సహస్రద్వయం
గృహేత్వా లుబ్ధాచార్యః కుకుద్ధాయ త్రిపథగానామ్నీం
కన్యాం అయచ్ఛత్. వివాహసమయే సా పంచహోయస్యేవ.
యథాకథంచిత్ ఈశ్వరానుగ్రహేణ షోడశాబ్దే భాద్రపద
బహుళ అమావాస్యా మంగళవాసరే పూర్వఫల్గునీనక్షత్రే

కాలపురుషవాచక ప్రసంగములు చేర్చుచో ఆయాధాతువులకు ప్రేర
ణార్థ మేర్పడును. ఉ॥ భాషణే = బలకుదున్నాడు; కాషయతే లేక
భాషయతి = పలికించుచున్నాడు.

సూర్యస్తమయవేళాయాం త్యాజ్యసమయే సా రజస్వలా
 ఆసీత్. తతః ప్రభృతి మాతృగృహవచ నస్తు తస్యాశ్శిశులాపః.
 తర్హి నిషేకముహూర్తః ఆసీద్వా నవా? ఆసీ దిత్యుక్తే ఆసీ దితి
 అవాచయన్. తస్మిన్ సమయే కుశుద్ధః చతుష్పత్తిహాయనః.
 చేత్సిం పూర్వజన్మని కుశుద్ధః బహూన్ సంశాన్ పుత్రదాసేన
 అవర్ధయత్. తేన కారణేన వజ్రస్మిన్ ఏకోనస స్తతిహాయనస్యా
 స్యస్య స్తచంధయదర్శనభాగ్యరేఖా ముఖే స్పష్టం ప్రకాశశే.
 రే బలిధ! కుశుద్ధః అతేన అపృష్టవాన్ ; నోచేత్ పశ్వవయన
 స్తస్య సంశాభివృద్ధిః కథం భవేత్ ? అస్తునామ సా కథా.
 కతి ఘంటాః ఆసత్ ? ఇదాసీం ఘంటాచతుష్టయ మాసీ దితి
 భాతి. పశ్య సూర్యస్య తేజః శనైశ్శనై ర్మందాయతే. తర్హి
 మయా ఆపణః గంతస్యః. త్వమ ప్యాగమిష్యసి వా ? ఆగమి
 ష్యామి ; మమాప్యాసణే ఈషత్కార్య మస్తి. హింగు సుతరాం
 గృహే నా స్తికిల. తర్హి ఉత్తిష్ఠ గచ్ఛాన. అహం సంసిద్ధోఽ
 స్మి; తాతాచార్య! తవైవ ఆలస్యం భవతిచేత్ భవేత్కింతు.
 కుత ఇతిచేత్ ప్రతి బహిర్గమనసమయేఽపి ఉర్ధ్వపుండ్రాణాం
 (నవీకరణం=క్రొత్తచేయుట) ప్రాయశః శ్రీవైష్ణవానాం సంప్ర
 దాయఃఖలు. త్వమపి వైష్ణవవచ ఖలు ? ఆ ! మమ వైష్ణవత్వం
 కీదృశం! (తిష్ఠేత్యుక్తే=ఉండుమంటు) అద్యస్థాస్యతి, గచ్ఛేత్యుక్తే
 శ్వః గమిష్యతి. బాధమే వోత్తిష్ఠ ; తవ నచనానాం కిం దారి
 ద్ర్యం! ఆగచ్ఛాగచ్ఛ. తాతాచార్య! హస్తే కిమ స్యస్తివా
 ధనం ? అస్త్యస్తి. కియదస్తి ? (కళాచతుష్టయం=నాలుగణాలు)
 అస్తి, ఆవయో రుభయోరపి పర్యాప్తం.

అయ్యా ! తమకు మాన్యము లేయేయూళ్ళలో నున్నవి ? ప్రతిసంచక్తరమున్నూ మ్మీకు ఆదాయము ఎంత వచ్చును ? బళిద్దాచార్లుడా ! మాకు స్థిరమాన్యము లెక్కనను లేవుగాని చరమాన్యము లనేకస్థలములగు చున్నవి. ఓహోహో ! చరమాన్యములనగా మీభూములను మీరు త్రవ్వుకొని కావల సినచోటికి తెచ్చుకొంటారా యేమిటి ? ఓరి చేదస్తుడా ! పండితులమాటలున్నపండితులకేగాని తెలియవు. నీ కేమి తెలి యును ? తాలాచార్లుగారూ ! నేను పండితుడను గానూ ? నీవు పండితుడవైతే ఇట్లా అడుగనే అడుగవు. అయ్యలైనచో నేను పండితుడనో, పామరుడనో రేపు కక్కయినెట్టిగారి పెండ్లిలో మిత్రత్రయతాంబూల సమయమందు (తెలియక పోదు=న స్థాన్యత ఇతి న.) నీ కెందుకు కోపము ? నీవును బండి తుండవేలే. అబ్బో ! తాలాచార్లు ! నీ శ్లేష్మపు మాటలు నాకు తెలియ ననుకొన్నావా ? నాకున్నా రెండర్థాలమాటలు వచ్చును. ఇదికో ఇపుడే తెలిసినది నీపాండిత్య ప్రకర్షము. శ్లేష్మపుమాట లేమిటిరా మూర్ఖుడా ! శ్లేషమాట లనరా. అవే అవే. నీకు పుట్టెడు దగ్గు ; గనుక నీవు మాట్లాడు ప్రతి మాటయున్నూ శ్లేష్మపదమే అని నా యభిప్రాయము. ఓరి మర్మాప్తుడా ! నాకు దగ్గు అని (ఆక్షేపిస్తూన్నావా = ఆక్షి పసి కిం ?) నీవు మాటాడునపుడెల్లా నోటివెంట చొల్లు పడు తుండే. దాని కేమి చెప్పతావు ? నాది శిశులక్షణము నీది వృద్ధ లక్షణము. నాపాండిత్యానికి దినదినాభివృద్ధి, నీపాండిత్యానికి దినదిన క్షయము ; సరిపోయిందా సమాధానము ? ఇక నోరు

మూసికొనుము. బాగుగా నున్నది నీసమాధానము. నీవంటి
 వానితో సహవాస మొనర్చుట నాదియే పొరపాటు. నాక
 ట్లాంటిపొరపా ట్లాన్నడును రావు. కాబట్టియే నీ పాండిత్య మెప్పు
 డున్నా పొరపాటు పాండిత్యము. నామాటలతోనే నన్ను
 (ఎడాపెడా కొట్టుచున్నావురా = సవ్యాపసవ్యం తాడయసి రే)
 ఓముసలాయనా! నన్ను పండితునిగా నీవు ఒప్పుకొంటేనే
 నీకుకూడా పండితసంభావన దొరకి నాలుగు డబ్బులు కంటి
 కగపడతవి; లేకపోతే నీనోట మన్నా నానోట జున్నా. లేక
 నన్ను మూర్ఖుడంటావా? మూర్ఖునిసహవాసగాఁడు వాని
 కన్నా మూర్ఖుడు. గాడిదకు గాడిదతో సహవాసము, గోవు
 నకు గోవుతో సహవాసము. కనుకనే “మూఢో మూర్ఖో
 గార్దభ శ్చైకరాశిః” అని వేదములో చెప్పియున్నది. అబ్బో!
 అంతకంతకు నీ పాండిత్య మెక్కు వగుచున్నదే? ఓహోహో!
 ఇంతే అనుకొన్నావా ఏమిటి? ఇంకా పెరిగిపోతుంది; అందుకనే
 నాది శిశులక్షణ మన్నది. నాకు నచ్చేకాలము, నీకు పొయ్యే
 కాలము; చూచినావా రెండుగ్ధాలమాటలను ఎట్లా (ప్రయో
 గిస్తున్నానో? = ప్రయునజ్ఞి నా) కాబట్టి (ఎప్పటికయినా
 కాని=కదాపివా భవతు) నాతో దడ్డావాదమును పెట్టుకొన
 వద్దు. పెట్టుకొంటే (నిభాయించలేవు = న నిర్వహేః) సరేలే
 నేనైనా (తమాషాకు = విలాసార్థం) అన్నాను గాని నీ
 యోగ్యత నాకు తెలియదూ! మీతాతగారి యోగ్యతయే
 నీయోగ్యతకూడా. అందు కావంతేని సంశయము లేదు.
 కక్కయ్య పెండ్లిముహూర్త మెప్పుడు? ఎవరు (పెట్టినారు =

నిరచిన్వన్ ?] మానవమతిగాడు. ఆకుభుద్ధుడు ఇంకొకరి
దాకా రానిస్తాడటయ్యా! వాడమ్మకడుపు మాడ-ఏది వచ్చినా
వాడే గళగ్రాహి. వానికి జ్యోతిశ్శాస్త్రమునగూడఁ బ్రవేశ
మున్నదా? ప్రవేశ మున్నదో లేదో భగవంతుని కెఱుక.
అరువదినాల్గు కళలోను వాడే పండితుడట! ఇంతకూ ఈ కలి
కాలములో మంచి కార్యము లేదు నోరు గలవానిదే రాజ్య
ము. (పోనీగాని = భవతునామ కింతు) కక్కయ్య సెట్టిది
వైష్ణవి సంప్రదాయమా, శైవ సంప్రదాయమా? నేటికి
పదేండ్ల క్రిందటివఱకును కక్కయ్య సెట్టి యింట్లో (పోడశ
కర్మలున్నా = పోడశకర్మాణ్యపి) వైష్ణవసంప్రదాయము
తోనే నడచినవి. ఆనందనామసంసత్సమునుండియు లింగ
ధారి పద్ధతితో నడచుచున్నట్లు నేను వినుచున్నాను. అప్పటికి
కుళుద్ధాచార్యులు కక్కయ్య సెట్టిగాలింట్లో అడుగు పెట్టలేదా
యేమి? లేదు లేదు. కుళుద్ధుడు ప్రవేశించినది నిరుడేగా! ఇక
మీది సంపటిలోను గడ్డే. మన రా వివాహమున కాహ్వా
నము వచ్చునో రాదో. వస్తే నేమి, రాకుంటేనేమి, మతత్రయ
తాంబూల విషయములో ఆహ్వానము పని లేదు. ఇల్లాంటి
సమయములోనే యెవనిమతిమును వాడు నిలువబెట్టుకొన
వలె. వాడు పిల్చినను పిల్వకపోయినను, విఘ్నేశ్వరపూజలగా
యితు అయిదురోజులున్నా మన మక్కడనే యుండితీరవలె.
మనకు రానిద్దంటే యేమి చేతామురా! ఓరి పిచ్చితాతా
చార్యులూ! మనను రమ్మనేవా డుంటే కాదటయ్యా, రావ
ద్దనేవా డుండటం! వామా లేడు, వీమా లేడు. కాబట్టి మన

కాభయ మేమీ లేదు. అరే బభిధా! మనను పిలువకుండానే వెళ్ళినట్లయితే జుట్టుపట్టి లాగిస్తాడేమో కుళుద్ధుడు? వాడు మన జుట్టు పట్టుకొని లాగిస్తే, మనము చూసు నట్టుకొని వ్రేలాడు దాము. నీకు నచ్చినభయము నాకు లేదు; నావెంట నుండుము; నే నెట్లా పోతూంటే నీవును అట్లాగే పొమ్ము. తాతాచార్లూ! మఱి పంశిరుణ్ణి పంశిరుణ్ణి అని అఘోరి స్త్రీవే ఇదేనా నీ పాంశి త్యము! పెళ్ళికి పిలుస్తారో పిలువరో అని దిగులు పెట్టుకోటమేనా పాంశిత్యానికి లక్షణం? బేష్ బాగావుంది. నాకట్లాటి నదురూ బెదురూ లేదు సుమా. మొన్న హుళక్కి భార్య రజస్వల అయినది. శాంతి తగిలినది. వాడు నన్ను పిలువనే లేదు. అదం తయూ మాకుకుద్ధాయ తంత్రంలే. అయితే నేమి, మూడు గ్రహములకు నేనే సిద్ధపడ్డాను. కాని కుళుద్ధుడు కొంచెము పేచీపెట్టినాడు; గాని, యెంతయినా నాదెబ్బకు జడుస్తాడు. కాస్త కుక్కురశాస్త్రులదగ్గర నేను కొన్నాళ్ళు శిష్యత్వ మేకిశా నుగా! ఆబలమే యెక్కడికి పోయినా నాకింత సభాపూజ్యత తెస్తున్నది. ఊ! ఆనా డేమి జరిగినది? ఏమి జరిగిందా, చెపుతాను విను. దంపతులు పీటలమీద కూర్చున్నారు. కుళుద్ధాచార్లు బ్రహ్మసనము వేసికొన్నాడు. ఇంతలో నేనున్నా ప్రవేశించి నాను. కుళుద్ధుడు కొంచెము మొగము (చిట్టించుకొన్నాడు = సమకోచయత్.) నే నిదంతా కనిపెట్టియే యున్నాను. నే నెటు వంటివాడ ననుకొన్నా వేమి, (ఆనలిస్తే ప్రేమలు లెక్క పెట్టు తాను = జృంభ్యతేచేత్ ఆంత్రాణి గణయిష్యామి) ఆ! తరు వాత తరువాత? మాకుకుద్ధునకు మంత్రము తక్కువ, తంత్ర

ము ఎక్కువ. కాబట్టి శ్రీగురుభ్యో నమః అన్నాడు ; వెంటనే (మేళగాళ్ళను = మేళకాన్,) వాయించు డన్నాడు. అంతట నేను కొంచెముసే పూరకుంఁగి, నూనెలో మొగము చూపించావట్రా, అని అడిగినాను. అబద్ధాలవారింట్లో తైలావేక్షణ సంప్రదాయము లే దన్నాడు. అబద్ధాలవా రెవరు? హుళ్యక్కిగారియింటిపేరు అబద్ధాలవారు. సరే ఆపైన నేమి జరిగినది? తరువాత నేను హుళ్యక్కిని అడిగినాను. ఏమని? మీకుల దేవత యేదయ్యు హుళ్యక్కిగారూ, అని అడిగినాను. హుళ్యక్కి చిన్నవాడుకాబట్టి, కులదేవత అంటే యేమిటో తెలియక కుళుద్దాయ మొగము చూచినాడు. 'మా కుళుద్ధుడి తెలివి చూడు' పిల్లపుట్టింటివారి తాలూకు కులదేవత 'మానిక' అని, పిల్లవానియింటితాలూకు కులదేవత 'రోకలి' అని సమాధానము చెప్పి, నాకు కనుసంజ్ఞ చేసినాడు. అప్పుడు నే నది కనిపెట్టి రోకలి, మానికా అక్కడ తెచ్చిపెట్టించినాను. తరువాత వాడు కర్మకాండ యేమిచేయించినాడో, యెట్లా ఆహుతులు వేయించినాడో, ఏమి తికమకలు చేసినాడో వానికి తెలియును, భగవంతునికే తెలియును. నేను మళ్ళీ నోరెత్తలేదు.

ఏకోనశతతమః పాఠః = తొంబదితొమ్మిదవ పాఠము

'ద్వాత్' శబ్దము = ద్వారము - రేఖాంతము - స్త్రీలింగము.

ప్ర. ద్వాః	ద్వారా	ద్వారః
సం. హే ద్వాః	హే ద్వారా	హే ద్వారః!
ద్వి. ద్వారం	ద్వారా	ద్వారః

తృ.	ద్వారా	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభిః
చ.	ద్వారే	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభ్యః
పం.	ద్వారః	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభ్యః
ష.	ద్వారః	ద్వారోః	ద్వారాం
స	ద్వారి	ద్వారో	ద్వారు

గీర్ శబ్దము = వాక్కు, ధూర్ శబ్దము = బరువు పూర్ శబ్దము = పట్టణము; ఈ మూడున్న రేఫా గములే, స్త్రీలి గములే. ధ్వార్ శబ్దము వలెనే నడచునుగాని జాతి ప్రత్యయములు పరి మగునపుడుమాత్రము, -వరుసగా 'గీర్ - ధూర్ - పూర్' అని మారును. ధ్వార్ శబ్దము = రీతి, రేఫా తి నపునకము ప్ర. ద్వి. వా. - వారే - వారి. తక్కినవి ధ్వార్ శబ్దము వలెనే నడచును.

ద్వారః = నాకిలి	స్త్రీ	తిరీటః = చుట్ట, తిరి
గీః = వాక్కు	,,	అయస్ = ఉక్కు
ధూః = బరువు	,,	ప్రగీనః = బాలీను
పూః = పురము	,,	పదకః = పరికము
వాః = నీరు	స	పర్శుకా = వెన్నెముక
పూతికా = పునుగుపిల్లి		పిల్లాకః = పక్షిపిల్లి
ప్రాప్తీలః = సమ్మెట్ట		పార్శ్వకః = గారడీవాడు
పాణికా = తెడ్డు		బర్హరః = తుమ్మచెట్టు
కోలః = తెప్ప		ప్రదూతా = లంగా, పరికిణీ
బ్రహ్మచారీ(న్) = బ్రహ్మచారి		విధుః = భార్య లేనివాడు
గృహస్థః = గేస్తు		వంశః = నపుంసకుడు
వానప్రస్థః = వానప్రస్థుడు		వంధ్యా = గొడ్డాలు,
యతిః = సన్న్యాసి		(మాచకమ్మ)
విధవా = విధవ		పూలః = మోపు

సశ్చిమసముద్రజీవే ద్వారకానామ్నా కాచన పూ రాసీత్. తత్రైవ శ్రీకృష్ణః అష్టోత్తరశతాధికః శ్రీ సహస్రైః చిర కాలం (యాసయామాసకాలం=గడపెనట.) పురా వినిర్భాధిపః భీష్మనామకః కశ్చన రాజా రాజ్యం పాలయన్ ఆసీత్. తస్య గర్భే లక్ష్మీరేవ దుక్కిణీనామ్నా పుత్రికా జాతా. తస్య జ్యేష్ఠ పుత్రః దుక్కినామధేయః. సః అతీవాద్యోగ్యః. దుక్కిణీ తు జగ దేకసుందరీ. జగన్మాతా, సాక్షాల్లక్ష్మీరేవ. పంచస్థితే, దుక్కి ణ్యాః వివాహానుకూలం నయః ప్రాప్తం. భీష్మరాజస్తు సాక్షా ద్భగవదవతారభూతాయ శ్రీకృష్ణాయైవ దుక్కిణీం దాతు కామః అభూత్. జ్యేష్ఠపుత్రస్య దుక్కిణాః హృదయే దుక్కిణీం శిశుపాలాయ దాతు మభిలాషః అభూత్. రాజా జ్యేష్ఠపుత్రీ స్య (గిరం=మాటను) అతిక్రాంతం (గాశకత్=చాలకపోయెను.) దుక్కిణీ లక్ష్మీస్వరూపా ఖలు, తేన కారణేన శ్రీకృష్ణవన బద్ధాను రాగా (బభూవ=ఉండెను.) దుక్కిపాపాత్మా, కృష్ణం సర్వదా (ద్విష న్నేన=ద్వేషించుచునే) అచ రత్. ఏకస్మిన్ దినే దుక్కిణీస్వయం వరః చలిష్యతీతి ప్రధా లోకే (ప్రాసర్పత్ = ప్రాకినది.) తదా జరాసంధాదిభి స్సౌకం శిశుపాలః వివాహానుకూలం వేనం ధృత్వా భీష్మరాజధానీంస్ర త్యాగచ్ఛత్. ఇతిపూర్వమేవ దుక్కి శిశుపాలాయ దుక్కిణీం దాపయిష్యామితి అభయవాన్తం అయచ్ఛత్ఖలు; తేన హేతునా, శిశుపాలః వివాహనేపథ్యం ధృత్వా ఆగచ్ఛత్. నోచేత్ స్వయం వరే కన్యా కం వరిష్యతివా, కేన జ్ఞాయతే? ఏతద్రహస్యం జరాసంధాదీనామపి జ్ఞాతమేవ. జరాసంధాదయశ్చ శిశుపాలస్య దుక్కిణశ్చ అతీవ ప్రియ

సుహృదః. రుగ్మిణః అభిప్రాయః క ఇతిచేత్, కథమపి కృష్ణాయ
 రుక్మిణీం న దాపయేయం, అస్మదనుజాయాః భర్తా శిశుపాలవన
 భవతు ఇతి. ఏష సృతాంశ స్సర్వోపి రుక్మిణ్యాః కర్ణమార్గం
 ప్రావిశత్. తదా పితృసమీపం గత్వా, 'హే తాత! మాం
 కస్మై దాస్యసి?' ఇతి, రుక్మిణీ పితర మపృచ్ఛత్. తదా భీష్మ
 రాజః 'అంబ! తవాగ్రజః త్వం శిశుపాలాయ, దాతుం
 విచ్ఛత్' ఇతి ప్రత్యేత్యర్తరయత్. 'మాం దాతుం అగ్రజస్య
 కోఽధికారః? త్వం మమ జనకః; మద్విషయే సర్వాధికారా
 స్త్వదీయా ఏవంబు' ఇతి పునరపి రుక్మిణీ జనకం అవదత్. తత్
 శ్రుత్వా భీష్మరాజః, మనసి ఇథం అచింతయత్ - 'అహో, మమ
 పుత్రః అతీవ పాపిష్ఠః. సర్వదా కృష్ణం ద్వేష్టి. కృష్ణాయైవ ఏషా
 బాలికా (దీయతేచేత్ = ఈయఁబడినట్లయితే,) అస్మద్వంశః
 సర్వోపి తరిష్యతి; సః సాక్షాన్నారాయణః; రుక్మిణ్యాః హృద
 యే చ కృష్ణమేవ పరిణేతుం ఇచ్ఛా అస్తీతి బహుభి ర్హేతుభి
 జ్ఞాతాయతే. కిం కర్తవ్యం మయా? అహం చ వృద్ధః; పుత్రస్యగిరః
 న శృణోమి చేత్ కుటుంబకలహో జాయేతే. శిశుపాలాయ
 కన్యా (న దేయా = ఈయఁగనిది.) కృష్ణాయైవ దేయా, ఇతి బహు
 వారాన్ అకథయం. పశుపాలాపేక్షయా శిశుపాల ఏవ వరమితి
 ఉక్త్వా మాం బహుధా అనింశత్ మమ పుత్రః. తథాపి శక్తి
 వంచనాం వినా ప్రయతిష్యే' - 'అంబ! స్వయంచరార్థం సర్వే
 షాం భూపాలకానాం శుభలేఖాన్ తవాగ్రజః అప్రేషయ దితి
 భాతి. శ్రీకృష్ణోపి శుభలేఖం దృష్ట్వా ఆగమిష్యత్యేవ. అన్యేపి

రాజానః బహునః ఆగమిష్యంతి. తదా త్వదపేక్షితం సరం
 నృణీష్వ - ఇతి భీష్మః పుత్రీ మహాచత్. తదా రుక్మిణీ
 హృదయే ఏవ మచింతయత్. మమ పితా (అశ్రుమార్జనార్థం=
 కశ్యపీఘ్న యునుచుటకు) ఏవ మహాచత్, కింతు నః మదగ్ర
 జస్య గిరిం నాతిక్రాంతం శక్తః. అతః అహమేవ శ్రీకృష్ణం
 పృతి ఏకం బ్రాహ్మణం ప్రేషయిత్వా లేఖముఖేన మమ హృ
 ద్గతం సర్వమపి శ్రీకృష్ణపరమాత్మనే నివేదయిష్యామి. అపి చ
 అత్ర సమీపే సన్నిహితాం అంబికాం ఆరాధయిష్యామి.
 అంబికాప్రసాదేన శ్రీకృష్ణ ఏవ మమ పాణిం గృహీయాత్' ఇతి
 చింతయిత్వా లేఖ మేకం లిఖిత్వా బ్రాహ్మణహస్తే దత్వా
 శ్రీకృష్ణసమీపే మదీయప్రార్థనా ఇత్థం విజ్ఞాపయే త్యుక్త్వా
 బ్రాహ్మణం పాహిణోత్. అనంతరం నృద్ధబ్రాహ్మణః
 శనై శ్చనైః గ్రామాన్ (అతీత్య=దాటి) పురః అతిక్రమ్య వనాని
 తీర్త్వా క్రమేణ ద్వారకాపురీం ప్రావిశత్. ద్వారకాదర్శనాను
 పదమేవ బ్రాహ్మణస్య మార్గాయాస స్వర్వోపి అశామ్యత్.
 పురసౌభాగ్యదర్శనేన బ్రాహ్మణః విస్మృతేచరవృత్తాంతః,
 నిశ్చేష్టపృతిమేన బహిర్ద్వారి కలిపయకాలపర్యంతం స్థిత్యా,
 సమీపే దృశ్యమానం సముద్రం, తమసరి నావికైః పాణికా
 సాహాయ్యేన నీయమానాన్ కోలాన్, కోలేభ్యః అవరుహ్య
 మహానౌకాసు ఆరోహతః పౌరాన్, పౌరైః సంరక్ష్యమా
 ణాన్ కలభాపిణః శుకశారికాదిపిల్లాకాంశ్చ పశ్యన్, ఆత్మానం
 కృతార్థం మన్యమానః రుక్మిణీం స్తుతన్ క్రమేణ పురాంతః ప్రావి
 శత్. ఏకైకప్రాకారస్థితాన్ విశేషా స్వర్ణయమానః ఆనంద

సముద్రమగ్నస్థన్ సప్తప్రాకారాన్ క్రమేణ అతిక్రమ్య శ్రీ
 కృష్ణమందిరస్య ద్వారి అతిష్ఠత్. ద్వారబహిర్భాగే స్థితాన్
 శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం ఆగతాన్ అసంఖ్యాకాన్ భూపాలపర్యాన్
 దృష్ట్వా, అహో! శ్రీకృష్ణపరమాత్మనః మహావైభవం
 కిం స్థియూమి? మను పూర్వజన్మసహస్రేషు సంపాదితం
 పుణ్యం సర్వమపి అస్మిన్ దినే అభవత్. నోచేత్ సుక్ష్మణీసుహ
 దేవీ మా మేన శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం కుతః ప్రాహ్నితో? అహో!
 కతిరాజానః శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం అచకాశం అబద్ధా బహిర్ద్వార
 ఏవ ఇతి స్తతః సంచరంతి? అహం గర్భవరివ్యః. సృద్ధబ్రా
 హ్మణః. మయా శ్రీకృష్ణదర్శనం కథం లభ్యేత? ఇతి విచార
 యన్, ఏకం చావారిక మాహూయ, కుండినపురాత్ ఏకః
 సృద్ధబ్రాహ్మణః ఆగత్య ద్వారి తిష్ఠతీతి, శ్రీకృష్ణం విజ్ఞాప
 యేతి ప్రాహ్నితో. సోపి శ్రీకృష్ణమీషం గత్వా బ్రాహ్మణ
 వాక్యాని కృష్ణాయ న్యవేదయత్. తత్క్షణాదేవ శ్రీకృష్ణః
 సింహాసనాత్ ఉత్థాయ అర్ఘ్యపాద్యాది పూజాద్రవ్యాణి
 గృహీత్వా బ్రాహ్మణాంతిక మాగత్య తస్య పాదౌ ప్రక్షాళ్య
 పాదోదకం శిరసి ధృత్వా బ్రాహ్మణం నమస్కృత్య, సభాం
 గణ మనయత్. తదా బ్రాహ్మణః శ్రీకృష్ణకరస్పర్శేన
 వినష్టసర్వసంతానః ఆగమనప్రయోజనం విస్మృత్య, కంచి
 త్కాలం శ్రీకృష్ణస్య దివ్యమందరవిగ్రహం చక్షుర్భ్యాం
 పిబన్మి న ఆసీత్. తతః శ్రీకృష్ణః బ్రాహ్మణం కుశలప్రశ్నేన
 సంభావ్య ఆగమనప్రయోజనం అపృచ్ఛత్. తదా బ్రాహ్మణః
 ఆనందబాష్పైః సరిపూర్ణే చక్షుషీ ఈష త్పరిమృజ్య స్వకక్ష

స్థితం లేఖం కృష్ణాయ దత్వా, ఏష లేఖః ఏవ సర్వవృత్తాంతం
భగవతే విజ్ఞాపయతీ త్యక్త్వా, శ్రీకృష్ణాజ్ఞయా కస్మింశ్చి త్రీతే
ఉపావిశత్. కృష్ణః లేఖం పఠిత్వా, తద్గతం వృత్తాంతం సర్వ
మపి జ్ఞాత్వా, 'రుక్మిణీస్వయంవరార్థం ఆగమిష్యామి త్యక్త్వా
బ్రాహ్మణం ప్రహసాపేతిభోజనేన, ధనసంకనస్తువాహనాదినా చ
బహుధా సంత్వప్య, కుంజినపురం ప్రాహిణోత్. అత్రాంతరే
రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణపాదారవింశబద్ధమనస్కా అంబికాలయే ఉప
విశ్య ఏకాగ్రచిత్తేన అంబికాం ఆహ్వాయస్తీ బ్రాహ్మణాగమ
నం నిరీక్షతే స్మ. సరేష్య రేవ వివాహముహూర్తః రుక్మిణా
నిశ్చితః. బ్రాహ్మణోపి శనైః ద్వారకాం పరిత్యజ్య కుంజిన
మార్గ మనుసృత్య రుక్మిణీసన్నిధానం ప్రావిశత్. ఆగతాయ
బ్రాహ్మణాయ రుక్మిణీ నందనం సమర్ప్య 'కి మాహ భగవాన్
శ్రీకృష్ణ' ఇతి బ్రాహ్మణం (అప్రాక్షీత్=అస్పృశ్యత్.) తదా
బ్రాహ్మణః వృత్తాంతం సర్వమపి (ఋచావిలుప్తం = ఋచ
తస్పృకుండా) అవోచత్. చేత్కిం రుక్మిణీవీనహృదయే-
'ముహూర్తకాల స్సన్నిహితః ఖలు, ఇతోఽపి కృష్ణః నాగతః ;
మమాదృష్టరేఖా కథ మస్తివా ; శిశువాలః వివాహవేషం
ధృత్వా స్వయంవరమంటపే ఉపవిష్టః ఖలు; మయా అధునా
కిం కర్తవ్యం?' ఇత్యేవం ప్రకారేణ బహుధా చింతా జ్వలితా
బభూవ. తత్ప్రీ ద్వారకాపురే చ శ్రీకృష్ణః బ్రాహ్మణాగమనా
నంతం, భృత్యులగ్న మాహూయ, శైబ్య సుగ్రీవ మేసుపుష్ప
ఎలాహకాఘ్యాన్ చతురః అశ్వన్ ఆనాయ్య, రథం ప్రయాణ
సంసిద్ధం కారయిత్వా, యుక్తపరివారేణ సహితస్సక్ కుంజిన

పురీం (ప్ర)తస్థే = ప్రయాణమాయెను.) క్షణాంతరేవ కుంజిన
 పురోపవనే అవహువ్యా భీష్మాయ దూతం ప్రాహిణోత్. భీష్మ
 కోపి దూతముఖాత్ కృష్ణాగమనసృత్తాంతం జ్ఞాత్వా ఉచిత
 పరివారేణ యుక్తః, కృష్ణ మభిగమ్య, కస్మింశ్చి త్ప్రసాదే
 (నివేశయామాస = దింపెను.) అనంతరం 'శ్రీకృష్ణః కుంజిన
 పురం ఆగతః' ఇతి సృత్తాంతః రుక్మిణ్యాః కన్ఠే పఠితః. అత్ర
 స్వయంసరమంటపే వర్తమానాః శిశుపాల జరాసంధాదయ
 స్సర్వేపి, రుక్మిణ మాహూయ 'కి మరే వివాహముఃహూర్త
 కాలః ఘటికాచతుష్టయాచధిరేవ వర్తతే; ఇతోపి రుక్మిణీ
 సభామంటపం న ప్రవిష్టా. త్వం గత్వా శీఘ్రం రుక్మిణీం
 ఆనయ, పురోహితాన్ ఆహ్వయ, భీష్మమహారాజం విజ్ఞాపయ,
 తేన శిశుపాలాయ కన్యాదానం కారయ, ఆలస్యం మాకురు'-
 ఇతి అతీవ త్వరయంతి స్మ. రుక్మిణీ ఇతోపి అంబికాలయ
 ఏ వాస్తే. సభామంటపే ప్రయత్నః సభామంటపే చలంత్యేవ.
 శిశుపాలః క్షణే క్షణే ఆత్మాన మలంకుర్వన్నే వాస్తే. పురో
 హితాః (అహమహమికయా = నేను చుండంటే నేను ముందని)
 సమిత్కుశలమంత్రాక్షతాదిపాణయః ఇతస్తతః ధావంత్యేవ;
 నాగస్వరాదిమంగళవాద్యాని ప్రారభ్యంతేవ; పౌరా సర్వేపి
 కోలాహలేన వివాహదర్శనార్థం సభామంటపం ఏకైకతః
 ప్రవిశంత్యేవ. ఏవంస్థితే శ్రీకృష్ణః రథాయాభస్సక్. అంబికా
 దేవాలయం గత్వా తత్రిత్యాం రుక్మిణీం తత్త్రేవ రథే ఆరోప్య
 ద్వారకాం గతుం స్రతః. తదా రుక్మీ ఆగత్య రుక్మిణీం ఆనే
 తుం అంబికాలయం ప్రవిశ్య (యావత్పశ్యతి = చూచినంతలో.)

రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణేనసహ రథ మారుహ్య ద్వారకాభిముఖం అదృశ్యత. తదా శిశుపాలాదయః సర్వేఽపి భగ్నుమనోరథాః కిమపి కర్తుమశక్తాః కృష్ణేనసహ యోధ్యం ప్రారభంత. శ్రీకృష్ణః సర్వేషామపి శృంగభంగం కృత్వా, రుక్మిణ్యాగ్రజస్య రుగ్మిణః శృఙ్గచ్ఛేదం కృత్వా, రుక్మిణీప్రార్థనయా రుగ్మిణం ప్రాణాన శిష్టం (తత్యాజ = విడిచెను.) అనంతరం రుక్మిణీశ్రీకృష్ణే ద్వారకాం ప్రవివిశతుః.

శ్రీకృష్ణుడు యుక్తమైన సుముహూర్తమున ద్వారకలో యథావిధిగా రుక్మిణీదేవిని వివాహమాడెను. సముద్రమునం దెప్పుడును నావికులు తెడ్లతో తెప్పలను నడుపుచుండురు. ఎందుకనగా, సముద్రములో చాలచేప లుంటవి గనుక వారు వానిని వలలలోఁ బట్టుకొని తెప్పలలో వేసికొని యొడ్డునకు దెచ్చి అమ్మి జీవనముచేయుదురు. బలిదాచార్యులూ! మొన్న నెఱవో మనయూరికి ఒకగారజివాడు వచ్చినాడట, నిజమేనా? ఆ, వచ్చినాడు. వాడు చాల (తమాషాలు = చమత్కారాన్,) చేస్తాడు. ఒక చచ్చినపామును బుట్టలో పెట్టి దానిమీద బట్టలు కప్పి కొంతసేపు ఏమేమో మంత్రించి, ఆపామును బ్రతికించి నాడు. నీకళ్ళతో నీవు చూచినావా, ఎవరయినా చెప్పంగా నీవు విన్నావా? అబ్బే (నీలోడు = త్వయా శపే) నేను (కళ్యా రా = నేత్రేపూరం.) చూచినానయ్యో. అయితే, నేనొకమాటంటాను; అదివరకే ఆబుట్టలో నింకొక బ్రతికినపామున్న దే మోరా! నాకూ అదే అనుమానమయ్యూ! ఉంటే ఉండనే వచ్చును. అట్లాఅయితే ఇక వాఃతమాషా యేమి యున్నది?

వానిశ్రాద్ధపు తమాషా; ఆపని యెవరు చేయలేరురా? సరేగాని తాతాచామ్యలూ! నీవు నన్ను యేమిరా యేమిరా అని చాల పర్యాయములు అంటున్నావు. నీయెక్కు వేమి; నాతెక్కు వేమి? ఇకమీద అట్లా పిలిస్తే నేను ఒప్పుకోను. నిన్ను తాతగా అని పిలుస్తాను. (ఏమిటాపమని=కిం వా బతేతి) ఊరకొంటూవుంటే మఱీ హెచ్చిపోతూవున్నదే నీనోరు! ఓరి పిచ్చివాడా! అడుగో మళ్ళీ ఓరి అంటావు? (నిన్ను నలుగురిలో చెప్పుదెబ్బలు కొట్టించ నలెనా యేమి? = త్యాం జనమధ్యే పాదరక్షాభిః ప్రహరయే యం కిం) కోపపడవద్దు, ఇంతినుండియు ఏమండీ అని పిస్తాను; సరేనా? సరేకాని నేనుమాత్రము నిన్ను యేమండీ అని పిలు వను. (నాకర్మ మేమి కాలింది? = మత్కర్మ కిం దగ్ధం) అట్లా గయితే నీవు మాయంటికే రావద్దు. ఇక నీతో సహవాసము చాలును; నాకు బుద్ధివచ్చినది. ఇక లేచిపోమ్ము. ఏమీ, నీవు రమ్మంటే వచ్చానా. పోమ్మంటే పోతానా? నాయిష్టానుసారం వచ్చినాను; నాయిష్టానుసారమే వెళ్లుతాను. నీ వెవడవు నన్ను పోమ్మనడానికి? మా యూరిపిల్లను చేసికొన్నావు కనుకను, ఆలమ్మాయిని నేను చిన్నప్పటినుండియు నెఱుగుదును గనుకను, పడేపడే యిక్కడికి వస్తున్నానుగాని లేకపోతే నే నిక్కడి కెందుకు వస్తాను? ఆపిల్లను చిన్నపుడే ఇండ్రి చచ్చిపోవుటచేతను, తల్లికి ఒక్కడే కూర్చుండు గనుకను, మీ అత్తకు బోలెడు శిష్య సంచారం ఉంది గనుకను, నిన్ను ఇంట్లో తెచ్చి ఉంచుకొన్నది గాని; అసలు నీ వెవడవు మా వూళ్ళో అడుగుపెట్టటానికి? నేను కన్ను తెరిస్తే, నీ వాకక్షణ ముండగలవా మాయూళ్లో? పోనీ

నీకడుపున నయినా యొకకూన కలిగిన దేమో అనుకుంటే తిరు
వెంగళామకూడా గొడ్రాలే అయినది. అత్తగారి భాగ్యము,
(కులుకుచూ = నటన్) అనుభవితా మనుకున్నావా యేమిటి!
అసలు మీ మామగారు పోయేటప్పుడు నాకు సర్వ
ముక్త్యా రిచ్చిపోయినాడు. అ డెఱుంగవు కాబోలు. ఇంకెకు
ఆల్లెబిడ్డలను జూచి ఊరకున్నా ననుకో. అవురా! తాతా
చావ్యడా! నన్ను లేచిపొమ్మంటావా? మీమామగారి ఆస్తికి
వచ్చినప్పుడు మీమామగారి అప్పునుమ్మటుకు అచ్చుకొన
నక్కరలేదా యేమి? ఈయింటినే నాకు కుమనఁబెట్టి యెనిమిది
నందలరూపాయలు ఋణముచేసి దమ్మిడి తీర్చుకుండానే చచ్చి
నాడు మీమామగారు. (అసల్పొయిదాలమొత్తము = మూల
వృద్ధ్యోగ్యోగః) రెండువేలపయిచిలు కయినది యిప్పటికి. తీరు
స్తావా తీరుచు; లేదా, మీరు ముగ్గురున్నా కొంపను నాపేర
వ్రాసివేయండి. ఈకొంపలోనుంచి నీవే లేస్తావో, నేనే
లేస్తానో, (తమాషా = చిత్రం) చూస్తాను. ఓరి బిడ్డాయ
మండకొడకా! యెంతవాడవురా నీవు? భైరవభొట్లకు తగ్గ
మనుమడవే పుట్టినావురా! బాగావుంది నీయోగ్యత! ఇంత
వాడవా? (నీటి ఆసత్రము చూపించు=కవ్వ, తత్పత్తిం దర్శయ)
(నీపిల్లి బెడరింపులకు జడస్తా ననుకొన్నావా = త్వన్మాజ్జాలిభీ
షికాణాం బిభేషాత్వచిత్రయః కిం?), నే నట్లా జడియువాడను
కాను. ఇప్పుడు నీయోగ్యత బాగుగా తెలిసినది. నీవు భోర్జరీ
భోరువులా గున్నావు. నీవైనా ఖయిదుకు పోవలె, నేనైనా
ఖయిదుకు పోవలె. కానీ చూతము. నిన్నిక వదలఁగూడదు.

ఇప్పుడు వదిలితే నీ వెందరికొంపలు తీస్తావో. ఇదివర కెందరి కొంపలు తీసినావో! ఓరీదుర్మాన్లుడా! లేవ వేమి? పత్రము తీసికొనిరా. ఎవ రావెళ్ళేది అప్పంభొట్లుగారా? అయ్యా! తమ రొకమా రిూ రం. ఆ వస్తున్నాను. తాతాచార్యుల గారూ! సెలవువుచ్చుకొని మళ్ళీవస్తాను. వెళ్ళవద్దు, వెళ్ళవద్దు. (అరే ఘోర్జరిఘోరూ = రే కూటేఖక) బభిద్ధాయగా! రారా. పారిపోతున్నా వేమి (అప్పంభొట్లుగారు రాగానే = అప్పంభట్టే ఆగతమాత్రే?) కాలికి బుద్ధిచెప్పచున్నావురా దొంగగాడిదా! అప్పంభొట్లుగారు. మీరు చాలా పెద్దమనుష్యులు; వేదా ధ్యయనసంపన్నులు; తాక్యతంత్రములయందుకూడా నిపు ణులు; శాస్త్రజన్యజ్ఞానము కలవారు; ఈ గ్రామకాపురస్తులు గదా; నే నీయూరికి వచ్చి సుమారు మూడేళ్ళయినదో లేదో నే నేచోటికి పిలువనిదే అడుగుపెట్ట ననేమాట మీకు తెలి యునుగదా. ఈబభిద్ధాచార్యులు అప్పుడప్పుడు మాయింటికి వస్తూవుంటే, యేమో యోగ్యుడని అనుకూలముగా మాట్లా డుచూ ఎచ్చినాను; ఇతనియోగ్యత నేటిచర్యలవల్ల బాగుగా తెలిసినది. రామశబ్దమురాని పెథవ. పంజీతుడట! ప్రతివానిని తృణీకరించుతాడు. వీనియోగ్యత, మీ రూరివారుగాన మీకు బాగా తెలిసేయుంటుందిగాని; వీనిస్వరూపస్వభావము తెలు వంటివో, చెప్పండి? అయ్యో, తాతాచార్యులగారూ! వీని విషయమై నే నేమని చెప్పేది? వీడు శుద్ధదొంగ. పోర్జరిఘోరు. ప్రతికేసులోనూ వీనితప్పుడు సాక్ష్యమే; కాని అన్నివిషయము లలోను తానే (మొనగాడనని = నాయకఇతి) నోరు లేనివాం

దగ్గిను బెడరించుకొని యెటులో ఈయూరిలో కాలక్షేపము చేయుచున్నాడు. మొన్న ఈ మధ్య నొక కేసులో కారాగృహ ప్రవేశమునకు ముహూర్తము పెట్టించినాను కాని యేదో కారణముచేత ప్రభువునకు పట్టాభిషేకముముహూర్తము తప్పి నట్లు వీనికిగూడ తప్పిపోయినది. నే నొకవిషయములో దిగి పని చేస్తుంటే, నా కెదురుపార్టీలో చేరి, కొన్ని దస్తావేజులను సృష్టించి కొంత గడవిడచేసి, వాళ్ళదగ్గర ఏచూత్రమో సంజాను ఆసంగతి నాకు తెలిసి నేను గట్టిగా పట్టుపట్టినాను. దస్తావేజులు వీనిచేతనే సృష్టిచేయబడ్డవని రుజువుచేయించినాను. ఇంతలోనే మళ్ళీ వచ్చి నా కాళ్ళమీద పడితే, కేసు (విత్తరద్రా చేసుకున్నాను = అపార్క్షమ్.) సరేగాని మీ చెవులో చీము కారుచున్నదే, కొంచెము గుడ్డముక్కతో తరిప్పెట్టుకొండి. ఊఁ అయితే అంతదుర్మార్గుడా! దుర్మార్గుడని మెల్లగా అంటారేమి? కాని మనబోంట్లను చూస్తే జడుస్తాడు. ఈచూత్రము మిత్రులు మీరొకరు నాకు దొరికినారు. నా కిక భయము లేదు. మీరుకూడా అప్పుడప్పుడు కోర్టుకు వెళ్ళుచుంటారా యేమిటి! తఱచుగా వెళ్ళునుగాని, కొందఱుస్తీడ్గవు నాయొద్ద రెండుసంధ్యా నందినపుడుక్కలు చదువుకొన్నారలెండి; వాళ్ళకు ఇంటి అద్దెకూడా మళ్ళీట లేదు. వాళ్లయం నుండే శిష్యవాత్సల్యము చేత, ఏరయినా నాతరపున కేసులు వస్తే వాళ్ళ కిప్పిస్తూ ఉంటాను. ఈకాలము పాపిష్ఠకాలము; కాబట్టి సంధ్యావందనపు నోళ్ళకు హీరింగుముక్కలు పట్టవుకాబోలు. వాళ్ళకు మీరు సంధ్యావందనము చెప్పకుంటేనే బ్రదికిపోయేవాళ్ళేమో!

మీ రన్నమాటా నిజమేనండీ, తాతాచాయ్యలుగారూ! ఈ యుగమందు వైదికాచారములు బొత్తిగా పనికిరావు; వేదశాస్త్రములయందు అందరికిన్నీ ద్వేషమే. నాసంగతి వినండి. నేను అశీతిద్యయమున్నూ వేదము చదువుకొంటిని; శాస్త్రము చదువు కొంటిని; ఏమి లాభము? ఏపనీ దొరకదు. అందుకనే మధ్యమధ్య కోర్టుచాయలకుగూడ పోచూ వుంటాను. మీ కేదయిననూ బభిద్ధాయతో వ్యవహారము పొసగినట్లయితే, నేనున్నానులేండి, మీకేమియు భయము లేదు. కొందరు మంచిష్టిడస్లున్నూ నాకు పరిచితులున్నారు: మీ విషయము వారిద్వారానే పనిచేయిస్తాను. ఆ మాత్రము ధైర్యము చెప్పి నారుగదా, ఇక నాకు భయము లేదులేండి. అసలిప్పుడు మీకూ వాడికీ జరిగినవిషయమేమిటి? రేపు చెవుతానులేండి.

శతతమః పాఠః = సూజవపాఠము

‘దిక్’ = దిక్కు, శనద్ధాంతము. స్త్రీలింగము. ఈశబ్దము యొక్క ప్రభుమైకవచనము ‘దిక్’ అనియు, హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో ‘దిక్’ అనియు, సప్తమిబహువచనమున ‘దిక్షు’ అనియు నుండును. ప్ర. దిక్ - దిశౌ - దిశః; సం. హేదిక్ - హేదిశౌ - హేదిశః!; ద్వి. దిశ - దిశౌ - దిశః; తృ. దిశా - దిగ్భ్యాం - దిగ్భిః, చ. దిశే - దిగ్భ్యాం - దిగ్భ్యః; పం. దిశః - దిగ్భ్యాం - దిగ్భ్యః; ష. దిశః - దిశోః - దిశాం; స. దిశి - దిశోః - దిక్షు||

ఈక్రింద వ్రాయబోవుశబ్దము లన్నియును పుంలింగ స్త్రీలింగములూ దొకేవిధముగా నుండి దిక్పబ్దమువలెనే నడచును. నపుంసకమున మాత్రము సుబ్రహ్మత్యయములు పర

మగుచో మార్పు నొందును. ఉ॥ నపుంసకలింగము 'సుదిశ్' శబ్దము ప్రథమా, ద్వితీయావిభక్తులు = సుదిక్-సుదిశీ-సుదింశి-అని యుండును. తక్కినవిభక్తులు పుంలింగ స్త్రీలింగములతో పాటే యుండును. ఈక్రింద వ్రాయబోవు శిష్యులారా శబ్దము లకు ప్రథమైకవచనము మాత్రము వ్రాయబడును.

తాదృక్	=	అటునంటి	యష్మాదృక్	=	మీనంటి
కీదృక్	=	ఎటునంటి ?	భవాదృక్	=	మీనంటి,
ఏతాదృక్	=	ఇటునంటి			తమనంటి
ఈదృక్	=	ఇటునంటి	మాదృక్	=	నానంటి
యాదృక్	=	ఎటునంటి	అస్మాదృక్	=	మానంటి
త్వాదృక్	=	నీనంటి	కండతే	=	పొట్టుతీయుచున్నాడు

త్యాదృశః పురుషాః లోకే కుత్యాపి న సంతి. అహం కి మకరవం రే రామచంద్ర! తథా వదసి? త్వం కిమపి నాకరోః; కింతు చణకాన్ కంఠస్వే త్యవదంభులు, త్వం అకంఠధాః కిం ? తాతాచార్యసమీపే పాతం పతిత్వా అనంతరం కంఠిష్యే ఇత్యవదంభులు. తదైవ పాతార్థ మగచ్ఛం. తాతాచార్యస్య గృహే అస్మిన్దినే పితౄ రాద్ధికంకిల. తతః మాం స్వేనసాకం ఆపణం అనయత్. శాకాదీని క్రీత్వా ఇదానీమేవ తస్య గృహే నిక్షిప్య ఆగతోఽస్మి. ఏతావదంతరే ఏవ తథా (ముఖం చండయసే = మొగము చెందుకుంటావు) కిమర్థం? యష్మాదృశాం గృహేషు వాసురభోజనం అతీవ కష్టతరమితి భాతి. గురుసేవా శిష్యస్య అత్యవసరా. గురుగృహే ఆవశ్యకాని కార్యాణి నిర్వర్త్య, భవాదృశాం గృహస్థానాం గృహేషు చ కండనావహననా

దికం నిర్వర్త్య, అహం కదా పురాతనపాఠాన్ ఆవర్తయేయం, కదావా నూతనపాఠం అనిలోకయేయం? త్వచుపి మమ సత్త్వవ్యవస్థలు ; విద్యావ్యాసంగస్య గృహకృత్యస్య చ కుత్రాపి సంబంధో నాస్తి. తస్మాదేవ ఖలు స్వగ్రామం పరిత్యజ్య ఏతస్మిన్ సంచమహాపాతకపురే విద్యాశయూ ప్రావిశం. మమ పితా కావ్యపంచకమాత్రం అధ్యాపయితుం న శక్త ఇతి న : కింతు స్వగ్రామే విద్యాభ్యాసస్య గృహకృత్యాని విఘ్నేభవంతీతి, ఏతావద్దూరం అగచ్ఛం. కిమరే గోపాలకృష్ణ! స్నేహేన అహం చణకాన్ కంఠస్వే త్యహాచం ; కింతు తన ఏతావత్పర్యంతం మనఃక్లేశః భవిష్యతీతి న జానామి. మాస్తు; త్వం నకండే థాశ్చేత్ న కంఠస్వకింతు, వృథా కిమర్థం అస్మద్గృహే వాసరభోజనం పరిత్యేక్ష్యసి? గచ్ఛగచ్ఛ, పూర్వపాఠా నావర్తయస్వ. రే రామచంద్ర! ఏతావంతం కాలం క్వాయాపయః? రాఘవ రాయగృహే ఈష దాలస్య మభవత్. కో విశేష స్తత్ర? తత్ర వివాహః. ఆసీద్వా భవిష్యతి వా? ఆసీత్. అస్మిన్ దినే గృహప్రవేశసమారాధనా ; తేన కారణేన తత్ర భోజనార్థం అగచ్ఛం. అరే త్వం విద్యార్థీ వా, అశనార్థీ వా? ఏచం ప్రత్యహం పాఠార్థం [అలసాయసే యది = ఆలస్యము చేసినయెడల] త్వయా విద్యా కథం సాధ్యతే? భోభోః గురువర్య! అస్మిన్ దినే యుష్మద్గృహేఽపి పితృకార్య మస్తీతి మయా శుశ్రీతం; ప్రాయశః అస్మిన్ దినే పాఠః న చలిష్యతీతి మత్వా అహం తత్ర భోజనార్థ మగచ్ఛం. రాఘవరాయస్య కతి పుత్రాః సంతి? చత్వారః పుత్రాః సంతి. పుత్రికా స్సంతి న వా? సంతి.

తస్మి ఇదానీం కతిథపుత్రస్య వివాహః, కస్మిన్ గ్రామే ఆసీత్ ? తృతీయపుత్రస్య వివాహః. వరదలవజ్ఞుగ్రామే ఆసీత్. గ్రామాధికారీఖలు సః రాఘవరాయః. అస్మిన్ గ్రామే ప్రధాన కరణః సవచ. కక్కయశ్రేష్ఠిగృహే వివాహః - కిం, త్వం వేత్సి వా ? గ్రామస్థాః సర్వేపి విదంతి. అతికోలాహలేన చలిష్యతి కిల! ఏతద్ధ్రామస్థధనినాం మధ్యే కక్కయశ్రేష్ఠ్యం మహాధనకః, ఉదారస్వభావశ్చ. తాన్వక్ పురుషః అస్మిన్ గ్రామే నో వ్యస్తి. పంచమదినేధ్యః పృథ్వీ కక్కయశ్రేష్ఠినః సౌధ తలం సర్వమపి అనేకే చిత్రీకారాః బహుధా చిత్రీయంతి. వివాహమంశపః మహావైభవేన అలంకృతః. సర్వత్ర అనేక వర్ణాః యవనికాః అబద్ధంతి. పరిశ్వః పూర్వాష్ట్రే నవవాదన సమయే సుముహూర్తః కిల. అస్మాభిః సర్వైరపి శుభలేఖాః ప్రాప్తాః. తత్త్రి పౌరోహిత్యం కుకుద్ధస్య.. కుకుద్ధః అతీవ దుర్మార్గః, అనూయగ్రస్థః. కక్కయశ్రేష్ఠినః అయం కతిథో వివాహః ? చతుర్థవివాహ ఇతి వదంతి జనాః. పూర్వభార్యాణాం సంతతి రస్తి వా ? నాస్తి నాస్తి; సర్వాపి పంధ్యావచ. సంతానాభావాదేవ ఇదానీం పునరపి చతుర్థీం పరిణయతే. భాగ్యం పుష్కలం అస్తి. తస్మాదేవ పృథ్వాయాపి కన్యాం దాతుం బహుః అహమహమికయా ఆగచ్ఛన్. ఏషా కన్యా అఘోరపురవాసినః కన్యచి ద్వైశ్యస్య పుత్రీ. త్రయోదశ హేయనీతి వదంతి; తతో వ్యధికవయస్కే శ్యేవ భాతి. ఏష ఏచ తస్య అంతిమవివాహ ఇతి మన్యే. కి మరే రామచంద్ర ! తథా వదసి ? దైవానుగ్రహేణ అన్యః గర్భః ఫలిష్యతిచేత్ పంచమ

వివాహస్య అవసరః నాస్తిభటు. న ఫలేద్యది, పునర్వివాహ
 పర్యంతం జీవిష్యతి వా? ఛీ! దుర్భగ! తథా మానద. ఈశ్వ
 రానుగ్రహేణ ఏతస్యాః గర్భః ఫలిష్యతి కింవా. సంతతి ర్వర్త
 తే కింవా. శ్రేష్ఠీన శతతస్సరపర్యంతం జీవేతచేత్ జీవేత కింవా.
 కో వేత్తి? నారాయణః వేత్తి. అస్తునామ; తన పితుః కక్కయ
 శ్రేష్ఠిగృహే స్రవేశః అస్తి వా? అరే రామచంద్ర! మేళ
 తాలైస్సహ కే నా ఆగచ్ఛంతీన పశ్య పశ్య. కక్కయశ్రేష్ఠిసం
 బంధినవన. వివాహమహోత్సవే త్వం ఆహ్వాతం అత్తై
 వాగచ్ఛంతి. తర్హి కటం ప్రసారయ. ఏష కుకుద్ధాచార్యః.
 కో విశేషః కుకుద్ధాచార్య! సరశ్యః పూర్వాష్టే ననవాదన
 సమయే కక్కయశ్రేష్ఠిః చతుర్థవివాహః; అతః స్రక్చంద
 నాదీన్ స్వీకర్తుం, ఏధూనరా వాళాసితం చ తత్రితథమద్వి ద్య
 ష్మాభి రాగంతవ్యమితి శ్రేష్ఠిస్థానే అహమేన భవతః అభ్య
 ర్థయే. అనశ్య మాగత్య దినసంచకపర్యంతం భవద్వి స్త్రైవ
 వస్తవ్యం. మత్రైయస్యాపి పృథక్పృథక్ భోజనాదేః అవ
 కాశః విరచితః స్వయంపాకపద్ధతి రస్తి. యననికాపద్ధతి
 శ్చాస్తి. అపిచ బహుస్థలేభ్యః అనేకే మత్రైయపండితా శ్చా
 హూతాః. నీకమేన నచః, యస్యయస్య యాదృశసౌకర్య మపి
 ష్ఠితం. తస్యతస్య తాదృశసౌకర్యం రచితం. కుకుద్ధ! త్వాదృ
 శాం ఆధ్వర్యే స్థితే కః లోపః భవిష్యతి? సర్వమపి సమ్యగేన
 చలతి. అహమ ప్యుశ్యమేన ఆగమిష్యామి బలిద్ధాచార్యో
 వ్యాగమిష్యతి వా? బలిద్ధాచార్య ఇతికిం, గిలిద్ధాచార్య ఇతికిం,
 ఆబాలగోపాలం అస్మిన్నామే వర్తమానాః సర్వేజనాః ప్రాయశః

నాకబలిపర్యంతం తేజైః స్థాస్యంతి. కుతః ఇతిచేత్, కక్కయ
శ్రేష్ఠీ అతీవ నృధః, అయమేవ అంతిమవివాహః; కన్యాదా
తాచ స్వగృహే వివాహం కర్తుం శక్తిహీనః; ఉధయస్యయాన్
భృత్యా కక్కయశ్రేష్ఠీ స్వగృహవన వివాహం కర్తుం
విచ్ఛత్; అతఃకారణాత్, అయం వివాహోఽతివైభవేన చలి
ష్యతి.(కాలోఽతీతః=ప్రాద్దుపోయినది.)అస్మాభి రితోఽపి బహుత్ర
గంతవ్యమస్తి. తాతాచార్య! ఆజ్ఞా దీయతాం, నమోనమః,
నమోనమః. అహో కుకుద్ధ! పంశితసత్కారాదికం సమ్య
గభవిష్యతివా? పంశితసభాః ప్రతిదినం చలిష్యంతి; వీతికాపుర
సంస్థానాత్, చతుశ్శాస్త్రపంశితాః పరీక్షాధికారియూ ఆకా
రితాః. యథాపంశిత్యం సర్వేఽపి సన్మానం ప్రాప్నుయః.
అఖండభూమంశలాధిపతయోఽపి అనేన శ్రేష్ఠీనా సమతాం నా
ర్హంతి. ఇతః పూర్వం కేఽపి ఏతాదృశైర్విభవేన వివాహం న
చక్రూః. ఇతఃపరం చ న కరిష్యంతీతి మన్వే. మహాన్ సంతోషః;
అహం స్థాస్యామి. రామచంద్ర! అస్మాకమపి ఆహ్వాన మా
గచ్ఛత్. విద్యార్థిన స్సర్వాన్ ఆహూయ వన; అస్మాభిస్సర్వై
రపి వివాహవైభవం ద్రష్టుం గంతవ్యమితి, తత్ర పరీక్షాదికం
భవిష్యతీతి, యోగ్యతానుసారేణ సంభానినా దాస్యతే ఇతి చ
నద. యూయం సర్వేపి పూర్వపాతాన్ పాపాణినిభం ఆపర్జ్య
దృఢీకరుత. పరీక్షాయాం జిత్యా, మమ ప్రతిష్ఠాం సంపాద
యత; శిష్యా ఏనఖిలు గురోః ప్రతిష్ఠాకారణం! ఇతః
ప్రభృతి దినసప్తక పర్యంతం యుష్మాకం నూతనపాతాః న స్యుః.
అరే గోపాల! అమరశ్లోకేషు తవ విస్మృతి రధికా, అతః

అమరనిఘంటుం సమ్య గానర్తయ. రేరే చివంబర! జాగ
దీశ్యాం చతుర్దశలక్షణ్యాం కూటఘటితలక్షణం వాచోవిధే
యం కురు. అరే అప్పశాచార్య! సామాన్యనిరుక్త్యాం 'నచ
చతుష్టయం.' 'అత్ర వదంత కల్పం' చ ముఖస్థం కురు. అయి శంభు
లింగ! 'అర్థవ'త్సూత్రవిచారం దశవారా నాలోకయ. యూయం
సర్వేపి ఇదాసీం స్వస్వస్థానాని గచ్ఛత. దినసప్తకపర్యంతం
క్షణమపి నృధా మా యాపయత. యథాజ్ఞానం త్యాచా
ర్యాః. హం శే! కిం కరోషి; ఆసీద్వా పాః? అహం శుచీభవామి.
అస్యా రాత్రౌ భోజనానంతర మపి మయా గ్రింథానలోకనం
కర్తవ్యం, అతః శీఘ్రం భానయ. బత మమాలస్యం కిమస్తి?
యూయం శీఘ్రం శుచీభూయ తిరువారాధనాదికం సమాప
యత. యదా పరివేషయేత్యుక్తే, తదా పరివేషయితుం అహం
సన్నద్ధాస్మి. హం శే! (వైవాహికాః=పెండ్లివారు) హరిద్రా
కుంకుమార్థం త్వమ ప్యాహ్వాయన్నిల? ఆహ్వాయన్.
యుష్మదాజ్ఞా అస్తిచేత్ అహమపి హరిద్రాకుంకుమార్థం
యాస్యామి. అనశ్యం యాహి. అయం వివాహః (తరుణీజరతీ
యోఽపి = పడుచుముసళ్ళనయినప్పటికి;) మహావైభవేన చలి
ష్యతికిల. నేత్రపూరం అనలోకయావ పునః ఉద్యగ్నివాహం,
కః కరిష్యతి, కుత ద్రక్ష్యామః? లెడైన యాస్యామి.

ఏమండోయి, తాతాచార్కులగారూ? నే నాకక్కయ్య
సెట్టిగారింటికి వెళ్ళివచ్చినాను అక్కడ మూడు ప్రత్యేక
ప్రత్యేక భోజనశాల లున్నవి. ఒక్కొక్కటి, (రెండుఫర్లాంగుల
పొడవు=పాదక్రోశమిలదైర్ఘ్యస్తి) మాధ్వానామేకా, శ్రీవైష్ణ

వానా మపరా, అద్వైతినా మన్యా. ఏతాః బ్రాహ్మణభోజన శాలాః. వైశ్యానాం భోజనశాలా అతివీర్హా, అతివిశాలా చ. వినాహమండపసౌభాగ్యం నర్ణయితం శేషోఽపి నాల మితి భాతి.

ఇందులో మధ్య సగస్కృత మెందుకు, తెలుగుతోనే చెప్పరాదూ. నేను పండితుడను కానంటికిగా మీరు మొన్న; అందుచేత కొంచెము నాస్వరూపప్రకటనము చేయుచున్నాను. అబ్బో! (నీకు, పాండిత్యము లేకపోవటమేమి = తవ పాండిత్యా భావః కుతః) ? నీ పాండిత్యము అందఱూ ఎఱిగినదే! ఏమండోయి! మళ్ళీ శ్లేష్మ వాక్యమును (తగిలించినావే! = అలగయ వన!) తాతాచార్యులూ! మొన్న, అప్పంభొట్లు (రాబట్టి = ఆగత ఇతి) నిన్ను వదలిపెట్టినానుగాని. లేకుంటే, (ఒక ఆట ఆడించి నదిలేవాడనే = ఫేలన మేకం ఫేలయిత్వా అన్యక్ష మేవ!) నాసంగతి నెఱుంగవుకాబోలు. నీసంగతి నెఱుంగుమనుచేగాని నీ విపు డెందుకు వచ్చినావురా బలిద్దుడా? నావాకిటిలోనుంచి అవతలకు పొమ్ము. సరే రేపు చెవుతా నీపని. బలిద్దుడా గిలిద్దుడా అని చాలా (ప్రేలుచున్నావు = జల్పసి.) రే పేమి చెవు తావురా నాపని? సభలో నిన్ను నోరెత్తనిస్తానా! రామశబ్దము రాని వెధవవు. నేను రామశబ్దమురానివాడనా, నీవు పట్నాస్త్ర పండితుడవా? కనుక నేనా నీకు మా సభాపతి (బహిష్కారము వేసినాడు, = త్వం బహిష్కృతావాన్) (నీవు బహిష్కారమును తీర్చికొని సభలో అడుగు పెట్టిననాటికి చూతాము = త్వం బహిష్కారం నివృత్త్య సభాం ప్రవేశేర్యది, తదా దృత్యముః), నానో రెత్తనిస్తానో చేయెత్తనిస్తానో. అవునవును- శ్లో॥ 'ఘటం

భింద్యూత్ సటం భింద్యూత్ కుర్యాద్వా గర్వభధ్వనిమ్'-అన్నట్లు
 నీనంటి అపంశితులకు చేయెత్తుటా, కాలెత్తుటా - ఈరెండే
 త్రోవలు, లేదా గాడిదకూతలు కూయుట మూడవత్రోవ.
 నీ కొకమారు నాచేతులోకూడా పోయిశ్చిత్తము కావలెకా-
 జోలు! అయ్యో ఆయనతో మీ కెందుకండీ వాగ్వాదము?
 ఓనీ చేదస్తురాలా! నీ పూరుకోవే. మగవాళ్ళనంగతిలో నీ వెం-
 దుకే రావటం? అయ్యా! బలిధాచార్యులుగారూ! మీరు వెళ్ళండి
 మావారితో మీరు పోట్లాడుదుకుగాని; మీ రీయూరినారు;
 మాయింటిఆయన గ్రామాంతరస్థులు; కాబట్టి ఎందులకు వృధా
 కలహము? కాదే తిరువెంగళమ్మా! అదుగో మాయూడుదానిని
 కూడా యేకవచనముతోనే తిరువెంగళమ్మా అని పిలుస్తా-
 వట్రా! అరే తాతాచార్లూ! నేను చిన్నప్పటినుండియూ
 దాన్ని తిరువెంగళామ అనే పిలుస్తున్నాను. పరాయిపిల్లనువలె
 దాన్ని చూస్తున్నాననుకొన్నావా యేమి? సొంత చిన్నదానివలె
 చూచుకుంటాను. నీ విప్రుడు వద్దంటే మానుతానా? అసే, నీ
 విక్కడనుండి లేచిపో, లేవవేమి? ఇదుగో పోచున్నా; నా కెం-
 దుకు-మియిష్టం ఆయనయిష్టం, (మిరిద్దరూ, యెంతసేపు పో-
 ట్లాడుతారో పోట్లాడండి=కియత్కాలం కలహాయేధే వా కల-
 హాయేథాం) నా కింట్లో చాలాసవి యున్నది. తాతాచార్లూ!
 తలుపు వేయఁబోవుచున్నావు! ఇంట్లో పెట్టి నన్ను చావగొట్టు-
 తావా యేమిటి? అయ్యా! తలుపుతీయ్యండి. ఎవరు వారు? నేను
 రాఘవరావును. ఓ - హో - హో. కరణముగారా! దయ
 చెయ్యండి. అరే యెవడురా అక్కడ, చాప ఇట్లా తీసికొనిరా,

కరణముగారు దయచేసినారు. ఇంట్లో విద్యార్థులెవరూ లేరంజి. నీవే తీసికొనిరావే ఆ తెస్తున్నా. చా పెండుపలెంజి. మీ యిల్లు గచ్చిల్లేకా! ఇదుగో చాప నచ్చినది. ఇట్లావయచేయంజి. దాసోహం, దీర్ఘాయుష్య మస్తు; ఏమి ఈవేళ ఇలా దయచేసినారు? ఆకూర్చున్న దెవరు? భైరవభట్లమనుమడు. బలిద్ధాచార్యులారా? అవునంజి నే బలిద్ధుడను. అట్లా అనకండయ్యా, మీరు మహాపండితులు. చిత్తం సెలవు పుచ్చుకుంటానండీ నే రానటము నీ కథ్యంతర మయినదా యేమి? అబ్బే లేదు లేదు. సరే మంచిది, వెళ్ళింజి. తాతాచార్యులగారూ! తమతో నొకరిహస్యము మాట్లాడ నచ్చినాను. చిత్తము సెలవిచ్చుంజి. ఈబలిద్ధాచార్యులు మీయింటి కెన్నాళ్ళనుంజి వచ్చుచున్నాడు? నేను వచ్చి మూడేళ్ళయినదిగదా, అప్పటినుంజియూ వచ్చుచునే యున్నాడు. అలాగా, వీ డతిమర్మార్గుడు, పోట్లాటమారివాడు, ఘోర్బరీఘోరు. ఇంకా అనేకదుర్మార్గము లున్నవి వీనియొద్ద: కాబట్టి మీ రిక వీనిని మీయింటికి రానీయవద్దంజి. కరణముగారూ! మీరు నాకు ముఖ్యావులు గనుక తమతో మనవి చేయుచున్నాను. వీనియొగ్గతే ఇదివరకు నాకు తెలియలేదుగానీ, మొన్నటితో బాగుగా తెలిసినది; నేటితో పూర్తిగా తెలిసినది. ఇప్పుడాసంగతి అంతా యెందుకుగాని, సెట్టిగారింటికి మీ కాహ్వానము వచ్చినదా? ఆ, నిన్న వచ్చి పిలిచిపోయినారు. మంచిదే, సెట్టి చాలాసంపన్నుడు అతినిష్ఠాపరుడు, దైవబ్రాహ్మణభక్తిగలవాడు, పండితపక్షపాతి, సదాచారసంపన్నుడు, పూర్వచారపరాయణుడు, అతిదాత. సరేగదా, నిన్న మిమ్మును

పిలిచినతరువాత ఆయనకెట్లా తెలిసినదో, తెలిసినది-మీకుబహిష్కారమనియు, [మిగుల=అతీత్య] మిమ్మును (పిలిపించిననియు=ఆజాహునమితి) (నన్ను పిలిపించి = మా మాహ్వయ్య) నాతో చెప్పినాడు. నేనున్నూ ఆశ్చర్యపడి, తాతాచార్యుల గారికి బహిష్కారమని మీ కెల్లు తెలిసినదని సెట్టిగారిని అడిగినాను. అంతట సెట్టిగారు, తన కేదో ఆకాశరామన్న యుత్తరము వచ్చినదనిన్నీ, పిమ్మట బభ్రధాచార్యుని పిలిపించి, సెట్టిగారు గాంభీర్యముతో, నుత్తరము సంగతి చెప్పకుండా మీ సంగతిని, (ప్రస్తావించితిని,=ప్రాస్తావిషం) అనిన్నీ, అనంతరము, బభ్రధాచార్యులు, మీకు బహిష్కారముమాట ఊళ్లోచాలామంది అనుకుంటున్నారనియు, తాతాచార్యులగారు వివాహమునకు వచ్చినట్లైతే బ్రాహ్మణబృంద మంతయు లేచి వెళ్లుతుందనియు చెప్పినాడనిన్నీ, నాతో సెట్టిగారు చెప్పినారు. (అంతేకాకుండా=తానన్నా[తేజాభూత్వా] మిమ్మును పెండ్లికి రావద్దని కబురు చేయుటకుకూడా, (నిశ్చయించుకొన్నానని=నిరంతైషమితి) నాతో చెప్పినాడు. అంతట నేను, తొందరపడవద్దండనియు, నేను మరల మీతో కలియుటకు, ఆగం డనియు, సెట్టిగారితో చెప్పి, యిప్పుడు తమదర్శనమునకు వచ్చితిని. (ఆరి వీడమ్మకడుపు మాడా = అరే ఏతెన్మాత్యోదరం దహతు) ఇదంతయూ ఈ బభ్రధాయిగాడే చేసివుంటాడుగానండి. నే నేపుణ్యపాపములనూ ఎటుగను సుమండీ కరణంగానూ ! ఇప్పు డీ వివాహమునకు సెట్టిగారు నన్ను రావద్దని చెప్పట యెందుకూ, నేనే రాను. సత్యాసత్యములు తరువాత తేల్తవి. అన్యాయముగా సెట్టిగారి కెందుకు

నావలన చిక్కులు. కాబట్టి మీరు వెళ్ళి సెట్టిగారిలో ధృఢముగా చెప్పండి - “తాతాచార్యులుగారు మీయింటికి రారు; మీరు భయపడ నక్కరలేదు; మహోత్సాహముతో వివాహము జరుపుకోండి; మీ దంపతులు దీర్ఘాయుష్ముతులై, సంశాభివృద్ధిని పొంది చిరకాలము బ్రతుకండి; తాతాచార్యుల వారివల్ల మీ కేబాధలున్నూ లే”నని చెప్పండి.

ఏవో తరళతరమః చాతః = నూటయొరటవ వారము

ధకారాంతః పుంలింగో వా, స్త్రీలింగో వా, ‘అగ్నిమత్’ శబ్దః = నిప్పు చిలునవట్టి. ప్ర. అగ్నిమత్ - అగ్నిమథా - అగ్నిమథః॥ ఈశబ్దము ప్రకృతమైకచనమునను సప్తమీబహువచన సృత్యయము పరముగా నున్నపుడును ‘అగ్నిమత్’ అని యుండును. తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పర మగునపుడు ‘అగ్నిమద్’ గా మాటును. నపుంసకలింగమున ప్రకృతమై ద్వితీయలు = అగ్నిమత్ - అగ్నిమథీ - అగ్నిమంథి॥ తక్కిన విధక్తులు పుంలింగముతోపాటే నడుచును. పకారాంతస్త్రీలింగము ‘అప్’శబ్దము, సత్యబహువచనము; నీరు అని అర్థము - అనగా ఈ శబ్దము సమాసపదములోఁ దుదిపదముగా నుండుక స్యతంత్రముగా వాడబడునపుడు, ప్రతివిధక్తిలోను, బహువచనములోనే నిల్చునుగాని. దీనికి ఏక, ద్వివచనములు లేవు. ఉ॥ ప్ర. ఆపః. ద్వి. ఆపః. తృ. అద్భిః. చ. అద్భ్యః. పం. అద్భ్యః. ష. అపాం. స. అప్పు. ఈశబ్దముయొక్క దుదిపకారము, ‘ను’ తప్ప, తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో ‘ద్’ గా మాటును. ధకారాంతః స్త్రీలింగః

‘ఝుథ్’ శబ్దః = ఆచలి. ఈ శబ్దము ప్రథమైకవచనమునను, సప్తమ్యైకవచనము పరముగా నున్నపుడును, ‘ఝుత్’ అని యుండును. లెక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరముగా నున్నపుడు ‘ఝుథ్’గా మాటును. ప్రి. ఝుత్ - ఝుథౌ - ఝుథః; ద్వి. ఝుథం - ఝుథౌ - ఝుథః; త్రి. ఝుథా - ఝుద్భ్యాం - ఝుద్భిః; చ. ఝుథే - ఝుద్భ్యాం - ఝుద్భ్యః; పం. ఝుథః - ఝుద్భ్యాం - ఝుద్భ్యః; ష. ఝుథః - ఝుథోః - ఝుథాం; స. ఝుథి - ఝుథోః - ఝుథుః॥ ఇట్లే వీరుథ్ = పొద; కృథ్ = కోపము. ఈ ధకారాంతశబ్దములు మూడున్నా. పుంలింగ స్త్రీలింగములందు ‘ఝుథ్’ శబ్దమువలెనే నడచును. నపుంసకలింగమందు ఊ॥ ప్రి. ద్వి. అఝుత్ - అఝుథీ - అఝుంధి; అవీరుత్ - అవీరుథీ - అవీరుంధి; అకృత్ - అకృథీ - అకృంధి॥ లెక్కినవిధత్తులు పుంలింగముతోపాటే నడచును. భకారాంతస్త్రీలింగః ‘కకుథ్’ శబ్దః = దిక్కు. ఈశబ్దము, ప్రథమైకవచనమునను, సప్తమీబహువచనప్రత్యయము పరముగా నున్నపుడును, ‘కకుప్’ అని యుండును. లెక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరముగా నున్నపుడు ‘కకుప్’ గా మాటును. ఊ॥ ప్రి. కకుప్ - కకుథౌ - కకుథః; ద్వి. కకుథం - కకుథౌ - కకుథః; త్రి. కకుథా - కకుద్భ్యాం - కకుద్భిః; చ. కకుథే - కకుద్భ్యాం - కకుద్భ్యః; పం. కకుథః - కకుద్భ్యాం - కకుద్భ్యః. ష. కకుథః - కకుథోః - కకుథాం; స. కకుథి - కకుథోః - కకుథుః॥ పుంలింగమునగూడ నిట్లే నడచును. నపుంసకమున కుదాహరణము. ప్రి. ద్వి. = సుకకుప్ - సుకకుథీ సుకకుంధి... లెక్కినవి పుంలింగముతోపాటే.

యజ్ఞేషు శమీఖండే అశ్వత్థఖండం స్థాపయిత్వా, దే
అగ్నిం మక్షంతి, తే అగ్నిమథః ఇత్యుచ్యంతే. శరదృతౌ
సర్వాః కషభః అజినర్మలాః దృశ్యంతః కుత ఇతిచేత్, శ్లో॥
'విశాఖాంతాని మేఘాని ప్రసూత్యంతం చ యావనం' ఇతి
శాస్త్రేణ సూర్యస్య మృగశిరోనక్షత్రప్రవేశ మారభ్య,
నర్హారంభః భవతి. తస్మాదేవ ఆకాశే మేఘాః సంఘటంతః కృ
మేణ శ్రావణభాద్రపదమాసయోః సమ్యగ్వర్ధంతే. తేన కారణేన
దిశ స్సర్వాః మఠీనీభవంతి. అనంతరం ఆశ్వయుజ కార్తికమాస
యోః వృష్టిః క్రమశః శామ్యతి. ప్రాయశః సూర్యస్య విశాఖా
నక్షత్రప్రవేశస్థిమా శరదృతౌవేవ భవతి. శరదృతృశ్చ
ఆశ్వయుజకార్తికమాసాత్మకః కాలః. సూర్యః యదా విశా
ఖానక్షత్రం పరిత్యజతి, తదా మేఘా అపి స్వరూపం పరిత్య
జంతి-తేన కారణేన దిశ స్సర్వాః విమలీభవంతి. శ్రావణభాద్ర
పదయో ర్వర్షర్తుత్వాత్, తస్మిన్ ఋతౌ అధికవృష్టిః పఠతి.
తదా ఆపః నదీనాం ఘట్టాన్ అతిక్రమ్య సమీపస్థాన్ గ్రామాన్
స్లావయంతి. అస్మిన్వర్షే దక్షిణదేశే కావేర్యాదినద్యః
ఉత్తరదేశే యమునాదినద్యశ్చ అమితవర్షవశాత్ ఉచ్చృం
ఖలం ఘట్టా నతీర్ణ బహూన్ పాత్రగ్రామాన్ నామావశేషా
నకుర్వన్. అపాం జీవనమితి నామధేయం వర్తతే. ఆపః మితం
స్వీకృతాశ్చేత్ జీవనం వర్ధయంతి, అమితాశ్చేత్ జీవనం అప
హరంతి. తేన కారణేన సర్వైరపి ఆపః మితం స్వీకర్తవ్యాః.
నకేల మాషవ, కింఋ సర్వమపి ఎస్తు, మితం స్వీకర్తవ్యం.
తథాచేత్ శరీరానుకూల్యం సంపద్యతే. అమితంచేత్ శరీర

పాతికూల్యమేర సంధవతి. పూర్వస్మిన్నాతే కశ్యప మహా
పురుషః అతీవ తపస్సంపన్నః కృష్ణాతీరే (ఉవాస=నివసించెను.)
సః ప్రత్యహం నిశావసానే చతుర్థయామే ఏవ శయనా
దుత్థాయ కృష్ణానదీం గత్వా తత్ర స్నాత్వా గృహ మాగత్య
అనుష్ఠానాదికం కుర్వ స్నానకిల. సః ఏకదా భాద్రపదమాసే
యథాపూర్వం కృష్ణానద్యాం స్నాతు మగచ్ఛత్ కిల. తేన
సాకం కతిపయే బ్రాహ్మణాశ్చ స్నానార్థ మగచ్ఛన్కిల. తస్య
నామధేయం వ్యాసకృష్ణ ఇతి. సః వ్యాసకృష్ణాచార్యః పాత్రా
దికం సర్వమపి తింత్రిణీమృత్తికాదిభిః సమ్యక్ స్పృశయిత్వా
తీరే న్యంచ్య. స్నానార్థం నద్యా మవతరన్కిల. తదా
కృష్ణానదీ ఉధయతీరపూరం ఉచ్చృంఖలనృత్యా ప్రసహతిస్మ.
తేన కారణేన (చక్రనావికాలపి = చక్రాలబోటువాళ్ళకూడా
చక్రినావ)చారణం (విరేముకిల = మానినారట) కుత ఇతి
చేత్ - నద్యాం సర్వత్ర, (అపాగ్రధమాః = సుశిగుండములు)
సవ్యాససవ్యం భ్రమంతి స్మ. తేన హేతునా, నావికాః అతీవ
భీతాః దినచతుష్టయపర్యంతం జనాన్ నదీం న తారయా
మాసుఃకిల. ఏనస్థితే, సః వ్యాసకృష్ణాచార్యః 'గంగాగంగేతి'
శ్లోకం పఠన్ నద్యాం నిమజ్జ్య పునరపి (నోత్త్రఫాకిల = లేవ
లేదట.) అనంతరం అనుగతాస్సర్వేపి ఆసూర్యోదయం నిరీక్ష్య,
వ్యాసకృష్ణాచార్యః ప్రవాహేణ యత్రకుత్ర వా నీతః, మృతః,
ఇతి నిశ్చిత్య స్వస్వగృహం ప్రావిశన్కిల. ఏష వృత్తాంతః వ్యాస
కృష్ణస్య బంధుభిః జ్ఞాతః బాంధవా స్సర్వేపి రుపంతః స్నానం
కృత్వా తద్దినప్రభృతి మృతాశౌచ మారధంత. దినచతుష్ట

యానంతరం కృష్ణాప్రవాహః ఈశత్ శాంత ఇవాసీత్. తదా చక్రనావికాః పునరపి చక్రనాకాం చారయితు మారే భిరే. ఏకస్మి ద్దినే చక్రనావికేషు చక్రనావం (చారయిత్స = నడుపుచుండుగా) చక్రనాః ప్రవాహమధ్యభాగం యదా ప్రావి శత్, తదా తత్రి ఏకః మహాన్ ఆవర్తః అదృశ్యతే. తస్మిన్ ఆవర్తే వ్యాసకృష్ణాచార్యః నాసికాం అంగుళిపంచకేన నిరుధ్య, సద్మాసనే ఉపవిశ్య సేత్రే నిమిల్య కరాంతరేణ జప మాలాం ధృత్వా కంవా మహామంత్రం ఆవర్తయన్ తపసి స్థిః. తస్మిన్నే వావర్తే ప్రవక్షిణం భీమన్ నావిక్తైః దృప్తః కిల. నావికానాం ప్రాణాః స్థానేషు న సంకిల. కుత ఇతిచేత్, 'చక్రనా! ఆవర్తసమీపం ఆగచ్ఛత్థలు! సేన హేతునా చక్ర నాః ఆవర్తే పతివ్యతి; అనంతరం నయం సర్వే మరిష్యామః' ఇతి తేషాం హృదయే అతీవ భయం ఉదభవత్. తతః చక్ర నావం ఆవర్తాత్, (అపసారయితుం = తొలగించుటకు,) నావికాః అధికప్రయత్నేన చక్రభ్రామణ మకుర్వన్ ; పాణికా శ్చోపాయంజలః; తథాపి సా నాః ఆవర్తసమీపమేవ గత్వా ఆవర్తానునారం భ్రమంతీ, నావి స్థితానాం జనానాం నావికా నాంచ హృదయేషు అతీవ భయం జనయామాస. తదా వ్యాస కృష్ణాచార్యః ఆవర్తే అభిశ్చోర్ధ్వం చ యాతాయాతే కుర్వన్ సుఖేన సద్మాసనాసీనః, తపస్యన్నే వాసీత్. సః ఆవర్తః నిజలసూప ఇవ దృశ్యతేకిల. ఆహాహ! తస్య తపఃపరిభాసః కీర్తిగ్యాకింశు, వర్ణయితుమ ప్యశక్య ఇతి భాతి. యథాకథంచిత్ దైవానుగ్రహేణ వా, వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య తపఃప్రభావేణ వా

చక్రనాః ఆచర్యాత్ ఈషత్, (అపససార=తొలగినది.) తదా నావికా స్సర్వేపి, (జీవ జీవేత్క్వా=బ్రమకు జీవుడా అని,) (నిశ్చలశ్వాసం = ఉపరిఃలుపకుండా,) చక్రే భృమయంతః. పాణికాః ఉపయుంజానాః యథా కథంనా నద్యాః పారం అవాపుః. అనంతరం ఏష సృతాంతః సర్వాసు కకుప్సు వ్యాప్తః. తదా వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య బాంధవా స్సర్వేపి ఏత ద్వృతాంతం అవిశ్వస్య, తథాపి ప్రయతామహే ఇతి నిశ్చిర్య ఏకాం ధూమనాకాం ఆనుహ్య పరదినే కృష్ణాయాం ప్రయాణ మకుర్వన్. కృష్ణా చ ఈషత్ శాంతా బభూవకిల. చక్రనా విక్తైః కథితాని చిహ్నాని సర్వాణ్యపి (ప్రత్యభిజ్ఞాయ=గుర్తించి) ప్రవాహే తం ప్రదేశంప్రతి ధూమనాసాహాయ్యేన అగచ్ఛన్. తత్ర చక్రనావికోక్తప్రకారేణ ఏకః ఆచర్యః అదృశ్యత. తస్మి న్నానర్తే వ్యాసకృష్ణాచార్యశ్చ యథాన్దిష్టః అదృశ్యతేకిల. తదా బాంధవా స్సర్వేపి వ్యాసకృష్ణాచార్యం మృత్యుముఖా దాగతమివ మన్యమానాః, గృహం ప్రత్యాగంతం బహుధా ప్రార్థయామాసుః-వ్యాసకృష్ణాచార్యః తత్ప్రార్థనాం అంగీకృత్య ధూమనా వ్యాసుహ్య, పున ర్బాంధవైస్సాకం స్వగృహం ప్రవి వేశకిల. ఏతానత్పర్యంతం దినసప్తక మతీతంకిల - వ్యాసకృష్ణా చార్యస్య దినసప్తకేపి ఉపవాసఏవ. వయం ఏకస్మిన్ దినే భోజనాభావే శుధా పీష్యమానాః (సంతః = అగుచూ.) కృధా పరాన్ పీషయంతస్సంతః పదాత్పదం చలియచుపి న పారయా మఃఖలు ; వ్యాసకృష్ణాచార్యః ఏతానత్కాలపర్యంతం కథ ముపోషితవా న్వా, కథం మహానద్యాం ప్రవాహమధ్యే అతి

భయంకరే ఆచార్యే నిరూపద్రవం ఉపవిష్టవాన్వా. కథంవా ఏతా
వంతి దినాని శరీరే ప్రాణాన్ ధృతవాన్వా కో వేత్తి? భగవా
నేన వేత్తి. వ్యాసకృష్ణాచార్యచరిత్రం అతిమానుషం. భో
భోః పాతకమహాశయాః! స్మి న్నాపయ్యుగేఽపి పూర్వం అగ్ర
జన్మానః ఏతాదృశమహాతపస్సామర్థ్యవంతః ఆసన్. అధునా
తనేషు దివసేషు అగ్రజన్మనాం దురవస్థా కథం పరిణతా వా
పశ్యత. పరమేశ్వరస్య అవయవస్థానీయాః బ్రాహ్మణాదిచతు
ర్వర్ణాశ్చ. పరమాత్మనః శిరస్థానీయో బ్రాహ్మణః, బాహు
స్థానీయః క్షత్రియః, ఊరుస్థానీయో వైశ్యః, పాదస్థానీయ
శూద్రః. ఇదానీం కలిదోషవశేన ఆదా శిరో భ్రష్టం. అనం
తరం బాహూ భ్రిష్టే, తతః ఊరూ భ్రిష్టే, పశ్చాత్
పాదా భ్రిష్టే. ఏవంప్రకారేణ సర్వేషామపి వర్ణానాం క్షీణ
దశా ప్రాప్తా. 'సర్వస్య గాత్రస్య శిరః ప్రధాన' మితిన్యాయేన,
శిరసః భ్రిష్టత్వే సర్వావయవానా మపి భ్రిష్టత్వం.

తాతాచార్యులగారిలో కరణంగారు మాట్లాడి వెళ్ళిపోయి
నారు. తాతాచార్యులగారు గొప్ప విద్వాంసులు గనుక నదురు
బెదురు లేకుండానే యున్నారుగాని ధైర్యమును విడువ లేదు.
'ఏమయిననూ సరే ఈదెబ్బతో బళిద్ధాచార్యులను అధః
పాతాళానికి త్రొక్కుకపోతే నేను శ్రీవైష్ణవుడను కాను' అని
మఃస్ఫులో నిశ్చయించుకొన్నారు. కరణంగారు పోయిన తరు
వాత తిరువెంగళమ్మగారు. భర్తను అడిగినది. కరణంగారికిన్నీ
మీరున్నూ జరిగిన సంభాషణ మేమిటి చెప్పండి. అప్పుడు
తాతాచార్యులగారు పూసగుచ్చిన ట్లున్న దున్నట్లు చెప్పినారు.

అయ్యో ప్రారబ్ధమా! ఆ బలిధాయలో మీ కెందుకంకి వైరము? వాడు (తుట్టెపురుగు=దుద్రుసర్పః) (దుష్టుని దూరముగా విడువవలె = దుష్టం దూరే వివర్జయేత్) అన్నారు గనుక మీరిక ఆ వెధవజోలికి పోవద్దండి. ఇప్పుడిదేమిటి? లేనిపోని బహిష్కార మని యొకటి పుట్టినది? ఇదెట్లా పోతుంది? నాకేమి తోచటం లేదు - అని భార్య బహువిధములుగా వ్యసనపడ్డది. ఓసిదార్థా గ్యురాలా! నీనుంచే యింత మునిగింది. మొన్నటివిషయములో నేను వాణ్ణి మాడ్చిపారేసేవాణ్ణి. అప్పుడూ నీవే అడ్డుపడ్డావు. ఇప్పుడూ నీవే అడ్డుపడుచున్నావు. ఈమాట నీమాట వినను. వానిదుంప త్రేంపి వదలుతానుగాని ఊరికే వదలను. బ్రాహ్మ ణుడా వాడు? చండాలునికన్నను నీచుడు. (ఆనక వానిదుంప దెంపుతారో గంప కెత్తుతారో = అనంతరం తస్య సంశం నిర్మా లయిష్యథ వా, కంఠోలం పూరయిష్యథ వా) చూతాము, మొదట యీ అపనిందను పోగొట్టుకోవలగా; ఆ ప్రయత్నము చెయ్యండి. రేపు సెట్టిగారింటికి పెళ్లికి వెళ్లితే, మీ కొక సేలు జోడూ, నా కొకపట్టంచుచీరె వచ్చేవిగదా! పైగా సంభావన వచ్చేదిగదా! ఈ అయిదురోజులు ఇంట్లో పొయ్యి రాజవేయ కుండా తిరియ గడచేదిగదా; ఇంతా పాడయిపోయె. ఆకరణం గారివైనా కట్టుకొని, రేపు పెళ్లికి వెళ్ళే సాధన చూస్తే యెంత బాగుండేది? అట్లా చేయక ఆయనతో బింకాలు కొట్టితిరి; అయినా మీరు కానటానికి పండితులేకాని మీయొద్ద చేద స్తము చాలాయున్నది. పైగా లాక్యమనే మాటయే లేదు. అదేమంటే గ్రామసింహములాగు నన్ను కఱవరావటం; ఇంతే

తప్పు మతేమియునూ లేదు. ఓసి నీ అమ్మకడుపుమాచ, ఇప్పుడు నా దేమి తప్పున్నదే? ఇప్పుడెందుకూ మీతప్పు; మీతప్పు ఆదిలోనే ఉన్నది. అసలు బలిధాచార్యులగారు పరమయోగ్యులే. మొదటినుండియూ ఆతని స్వభావము నేను బాగా యెఱుఁగుదును. మా నాన్నగారు చనిపోయినప్పటినుండియు మే మిద్దరమున్నూ ఒక కంచాన దిని యొకమంచాన పండుకొన్నట్లుగా మొన్న మొన్నటి దాకా పెరిగినాము. ఎటొచ్చి, మీరు మాయింట్లో అడుగుపెట్టిన యీమూడేళ్ళనుంచియేగా, బలిధాచార్యులు సగలుమాత్రమే యిక్కడ ఉండుట. బేస్ బాగాయున్నది. అయ్యో! యిదకు నీవు బలిధాచార్య కంచంలో అన్నముకూడా తిన్నావా? కనుకనే నాగతి బహిష్కారము వచ్చినది. బాగానే ఉంది. బలిధాచార్యులు మాలవా డనుకున్నారా, మాదిగవా డనుకున్నారా? మును పెరయితే నేమి; మానాన్న చచ్చినప్పటినుండియు ఆయన చక్కని శ్రీవైష్ణవము పుచ్చుకున్నారు; అదివరకూ ఆయనది శ్రీవైష్ణవాచారమే. ఇప్పుడు పూర్తిగా శ్రీవైష్ణవు డయినాడు. ఏమాత్రమయినా మీయొద్ద కళంక మున్నదేమోగాని. ఆయనదగ్గర ఏమాత్రమున్నూ లేదని నేను సప్రమాణముగా చెప్పగలను. శ్రీచూర్ణము తోడే. ఇంకా నాకన్నా మాఅమ్మగారికి ఆయనతండ్రిగారి దగ్గరనుండియూ నారినృత్తాంతము పూర్తిగా తెలియును. కావలయునంటే మీఅత్తగారినిపిల్చి అడగండి. అసేఅమ్మాయీ తిరువెంగళమ్మా! ఊరుకో యిక; ఆయనమాటే ఆయనకుగాని మనమాటలు ఆయనకు సరిపడవు. మనకు గతి లేక ఆయనను

ఇల్లటము తెచ్చి పెట్టుకున్నాము. ఇప్పుడు బలిధాచార్యులను పొమ్మంటానికి నోరెట్లాచస్తుంది, యెట్లా పొమ్మంటాము? ఏమాట కామాటే, బలిధాచార్య లుండబట్టే మనపుచ్చె కాస్తున్నాడు. ఇంట్లో అడ్డమయినచాకిరీ చేస్తాడుగద; ఈయనగారు కాలుమీద కాలు వేసికొని, శిష్యులకు పాఠాలు చెప్పుకుంటూ కూర్చుంటే ఈచాకిరంతా చేసేవాడెవడు? మగడు చచ్చి నే నేడుస్తుంటే అన్నివిధాల కనిపెట్టినాడే! ఏ అల్లుడట్లా చేస్తాడో చెప్పు? అమ్మాయి! అప్పటి కింకా నీవు పుట్టలేదు. ఈబలిధాచార్యుల మేనమామకూ మీనాన్నకు బహుస్నేహము. ఇద్దరి పేరుకూడా ఒకటే; ఈమా ఒకటే; కాని మీనాన్నకంటే, ఒకచాయ ఉండేవాడు. ఆయన మనయిల్లే తనయిల్లుగా చూచుకున్నాడు గాని, యేమైనా భేదబుద్ధితో నున్నాడా? ఇప్పుడెందుకు? (తీగ కదిలిస్తే పొదంతా కదుల్తుంది అన్నట్లు వుతుంది=లతాగుల్మన్యాయ సౌమ్యం భవతి.) నీవూరుకో, ఆయనిష్టము. ఏమండోయి అత్త గారూ! మీకుగూడా నాదే తప్పు తోచినదీ? నాయనా! కుమారుడవైనా నీవే, అల్లుడనయినా నీవే, అని గదా నిన్ను మాయింట్లో తెచ్చి పెట్టుకున్నాము! ప్రతిమనుష్యునకు ఒక్కొక్క అలవాటుంటుంది. మంచి అలవాటయితే ఒకరు చూచినా తప్పుండదు. చెడ్డ అలవాటైతే మన మెంత చాటుగా నడిచినా, యెవడో ఒకతప్పుడుముండాకొడుకుకంట పడకపోదు. అది భూమిమీద పొక్కకపోదు. అందుచేతనేగా నీకూ బహిష్కారము, నీనుంచి మాకూ బహిష్కారమని నే నేడుస్తున్నాను.

ద్యుతి తరళతరమః పాతః = సూకురెండవపాతము.

సకారాంతః పుంలింగో విద్యచ్ఛబ్దః = విద్వాంసుడు - పండితుడు. పృ. విద్వాన్ - విద్వాంసా - విద్వాంసః; సం. హేవిద్యన్ - హేవిద్వాంసా - హేవిద్వాంసః!; ద్వి. విద్వాంసం - విద్వాంసా - విదుషః. తృ. విదుషా - విద్వద్భ్యాం - విద్వద్భిః; చ. విదుషే - విద్వద్భ్యాం - విద్వద్భ్యః; పం. విదుషః - విద్వద్భ్యాం - విద్వద్భ్యః; ష. విదుషః - విదుషోః - విదుషాం; స విదుషి - విదుషోః - విద్వత్స॥ దీనికి స్త్రీలింగము (విదుషీ - విదుష్యో - విదుష్యః) అని గారీ శబ్దమునలె నడచును.

సకారాంతః పుంలింగః 'పుంన్' శబ్దః = పురుషుడు - మగవాడు. ప్ర. పుమాన్ - పుమాంసా - పుమాంసః; సం. హేపుమన్ - హేపుమాంసా - హేపుమాంసః!; ద్వి. పుమాంసం - పుమాంసా - పుంసః; తృ. పుంసా - పుంభ్యాం - పుంభిః; చ. పుంసే - పుంభ్యాం - పుంభ్యః; పం. పుంసః - పుంభ్యాం - పుంభ్యః; ష. పుంసః - పుంసోః - పుంసాం; సం. పుంసి - పుంసోః - పుంస్సు॥ ఈ రెండును సకారాంత విశేషశబ్దములు.

రాహిషః = కొండగొట్టె	కంధరా = మెడ
రామకం = చాటి ఉప్పు	గీవా = మెడ
పశిరః = మెల్లకంటివాడు	శిరోధిః = మెడ
వై నీతకం = రథపు మోకు	వై ణవికః = వేణుగానము
పాశికా = చెవిదుడ్డు	[చేయువాడు

సమశీతోష్ణః = చల్లన వెచ్చన కాకుండ
నాతిదీర్ఘం = ఎక్కువ పొడుగు కాకుండ

నాతిహ్రస్వం = ఎక్కువ పొట్టి కాకుండ
 నాతిస్థూలం = ఎక్కువ లావు కాకుండ
 నాతికృశం = ఎక్కువ సన్నము కాకుండ

రజకాన సృష్టా శ్చేత్. అస్మాకం గతిః కీవృశీ భవేద్వా?
 రజకాన సంతిచే త్కిమ్ ; వయమేవ అస్మద్వస్త్రాణి ధావేమ.
 రజకాభావే నస్త్రధావనం అతీన కష్టతః తాన! నహి సహి.
 రజకాభావేఽపి కేషుచి ద్దేశేషు బ్రాహ్మణాదయ ససర్వేఽపి
 స్వనస్త్రకోధనం స్వయమేవ కుర్వంతి. తస్మిన్విషయే ప్రయాసః
 నాస్తి; అహ మసత్యంఖలు; ప్రభమతః మలినచస్త్రాణి సర్వా
 ణ్యపి ఏకస్మిన్భాండే నిక్షిప్య, తస్మిన్ జల మాపూర్య, అనం
 తరం కఠినయరామకమపి తస్మిన్ పాతయిత్వా, తద్భాండం
 ఛల్ల్యాం ఆరోప్య, అథః అగ్నిం సంధుక్షంతే. కృమేణ రామక
 సహితం తజ్జలం సర్వమపి క్వధిత్వా, నస్త్రగతం మాలిన్యం
 సర్వమపి క్షణేన అపాకరోతి. అనంతరం తాని వస్త్రాణి సమ్యక్
 పామాణే ధావిత్వా, అనంతరం పునః కాంజికేన కోధయంతి.
 తదా వస్త్రాణి అతీవ నిర్మలాని భవంతి. రజకానాం అస్మాకంచ
 విశేషః క ఇత్యాకాంక్షాయాం, రజకానాం నస్త్రధావనమేవ
 జీవికా; తేన కారణేన తే సర్వదా నస్త్రకోధనమేవ కుర్వంతీతి
 కృత్వా, అస్మగపేక్షయా తేషాం (తస్మిన్ గతిః * = ఆపనియంను)
 అతీవచాకచక్యం దృశ్యతే. తేన కారణేన యావతా కాలేన వయ

* కర్కశ్ శబ్దము. సకారాంతము; సపుంసకము; పని అని అర్థము.
 పృ. ద్వి. కర్క-కింకరి-కింకరిణి॥ తక్కిన విధ క్తులు పులింగముతో పాటే.
 ఈశబ్దము పు. స్త్రీలి. గములలో ఆకర్కశ్ శబ్దముతో పాటు నడచును.

మేకం వస్త్రం ధావేమ. తాపతైవ కాలేన తే దశవస్త్రాణి ధావే
యుః. అపిచి అస్మద్ధావనస్త్రాపేక్ష మా తద్ధాతవస్త్రం ధవళ
లరం ప్రకాశతే. అధికాభ్యాసేవ తితి కారణం. యాదృశం
కీదృశం నా కర్మ భవతు. చింతాలాభ్యాసవశాత్ సర్వస్మిన్నపి
కర్మణి కాశల్యం లభ్యతే; నోచేత్, యదాకదా నా ఏకస్మిన్
దినే ఏకం కర్మ కృత్వా పునరపి మాసానంతరం వా నత్సరా
సంతరం నా, తిత్కర్మ కరిష్యామశ్చేత్, యథాపూర్వం మాతన
మేచ తిత్కర్మ భవిష్యతి. తేన హేతునా తస్మిన్ కాశల్యం
న లప్యతే. కతిపయదేశేషు రజకాః పౌరాణాం వస్త్రాణి
గర్దభై ర్వాహయిత్వా ధావంతం నయంతి. కేషుచి ద్వేశేషు,
రాహిషై ర్వాహయంతి. బభ్రుదాచార్య! అస్మాకం భైరవ
శాస్త్రి రాహిష ఏచ; అమాయః; తతః నయం ప్రత్యహం
అస్మద్వస్త్రాణి భైరవశాస్త్రిణా వాహయిత్వా నదీం గచ్ఛామ.
ఛీ మర్కగ! తథా మా నద. సః శ్తబ్ధః. న చతురః; కింతు
పాతవిషయే న పశ్యాత్పతిష్యతి. గురో! బభ్రుదాచార్య! పృ
పూర్వేనయః అస్మద్భూర్వేదికాయా ముపవిశ్యే అహం 'అస్తు
త్తరస్యా'మితి శ్లోకం, (ఆచర్త్య=వల్లించుకొని) శబ్దాన్ ఆచర్తయ
న్నాసం. తదా తాతాచార్యశిష్యః రామచంద్రః తేన మార్గేణ
గచ్ఛన్ గేరే. కి మానర్తయసి గే, ఇతి మా మపృచ్ఛత్.
అహం ఉత్తరసీశబ్దం ఆచర్తయూమి త్యవోచం. పున రావర్త
యేతి మా మననన్. తదా అహం 'ఉత్తరసీ - ఉత్తరస్యా -
ఉత్తరస్యః' ఇతి అచదం. తదా సః హీహీకుర్వన్, అరే బభ్రు
ద్ధాచార్యశిష్య! ఏష శబ్దః కింశబ్దపమానః? ఇతి అపృచ్ఛత్ -

గౌరీశబ్దసమాన ఇతి, ప్రత్యుచదం. తదా సః ఉదరభేదం హసన్, త్వం తవ గురుశ్చ, మమ సమీపే శబ్దాన్ పఠం, ఇతి మా మనోచత్. సః విషయః తథా అస్తు; త్వం బహిర్వేది కాయా ముసవిశ్య, కిమర్థం శ్లోకం చింతనాం అకరోర్వా ప్రిథమం నద. తవ గృహే కుత్రాపి చింతనాం కర్తుం రహస్య స్థలమేవ నాస్తి కిం? అహం కతివారా నవోచం? కదాపి బహి రుపవిశ్య చింతనాం మా కార్మీః; యది కుర్యాః ఉచ్చై స్స్వరేణ మాకురు. బహిష్ఠాః, చండాలాదయశ్చ బహుజనాః తేన మార్గేణ గచ్ఛేయః. అంతఃః చతుర్థానామపి గీర్వాణ వాణీశ్రవణే అధికారః నాస్తితి, చండాలాద్విశ్రవణే అస్మాకమపి మహానర్థః సంభవిష్యతీతిచ, కతివారా నవోచం రే? ఉ-అనంతరం కిమాసీత్? అనంతరం అహం రేరేతాతాచార్యశిష్య! యువాం గురుశిష్యా ఉభావపి అస్మద్గురోః బోధాచార్యస్య పాదసంవాహ నాయాపి నార్హాః. గచ్ఛ, రాండేయ! తవగురుః మహావిద్వానితి మన్యసే కిం? 'ఉత్తరస్యాం' ఇతి సప్తమ్యేకవచనశ్రవణేనైవ అయంశబ్దః ఈకారాంతః, స్త్రీలింగః. గౌరీశబ్దము, ఉత్తరసీ శబ్దః ఇతిచ స్తనపేనాపి జ్ఞాయతే - ఇత్యాదిబహుప్రకారైః రూపయిత్వా ననమాప్తకపారాయణ మారభే. అనంతరం సః మమ ముఖే అష్ఠీచత్. అనంతరం అహ ముత్థాయ అంగ వస్త్రేణ ముఖం సరిమృజ్య, అంతర్గత్వా యావత్ లింగుష మా నయం తావదేవ సః పలాయితు మార్భవాన్. అహమపి త మన్వధానం. సోపి జంఘాబలం దర్శయన్ రథవీధ్యా మథా నత్. తతః అహమపి దశహస్తమాత్రదూరేణ తస్య పృష్ఠ

మనుస్మృత్యైవ అధావం. కింతుమార్గమధ్యే వై నీతకతిరీటః; మమ
అంతరాయభూతః ఆసీత్. శేన కారణేన ఆవయో రంతరం
అధిక మాసీత్. తతః అహం తదుపరి లగుడం ప్రక్షిప్య వై నీ
తకే అపరం. తదా సః లగుడం గృహీత్వా ఇత ఆయాహిరే
కౌలః! ఇత ఆయాహీతి మాం వదన్, మమ సమీపం
ఆగతః. తత్తణాదేన అహ ముత్థాయ తస్య హస్తాత్ ప్రథమం
లగుడ మాకర్షం. స తు మమ గ్రీవాం గృహీత్వా పురతః
అపారయత్. తస్య వామజానుని లగుడప్రహార మేక మయి
చ్చం. అనుపదమేన అస్మద్గృహం ప్రావిశం. సః గోళకః కథ
మాసీద్వా? భో గురో! బలిద్ధాచార్య! ఉత్తరసీతబ్జః ఈశా
రాంతః ఇతి గతభానువాసరే భవద్భి గుక్తఃఖలు; స జారజ
స్తథా జల్పతి కుతః? వ్యస్మరం-వీతదంతరే మమ వామకర్ణాత్
పాశికా కుత్రైవా భ్రష్టా. చేత్కిం మమ కృధం నిరయూతయం.

ఈమధ్య తాతిగాడికి నాకూ కొంచెము ఘర్షణ జరిగిందిలే,
అందుచేత వా డెట్లాగయినా పగడిచ్చుకొందామని యేమేమో
ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. సరేగాని ఉత్తరసీతబ్జము ఈశా
రాంతము అనేమాట తప్ప, బిప్ప! నా కామాట చెప్పలేమి ?
నే చెప్పినతరువాత తప్పెట్లా అవుతుందిరా ? అయినా అదంతా
వ్యాకరణసంబంధములే, యెట్లాబడితే అట్లా సాధించవచ్చును.
దానిమాట యిప్పు డెందుకుగాని, నీవుమాత్రము ఎప్పుడున్నా
వీధులలో దేవాలయాలల్లో కూర్చుండి నల్లించుకోనద్దు. కానలె
నంటే మాయొట్లలో గదిలో కూర్చుండి మెల్లగా నల్లించుకో.

మనవిద్యార్థు లందఱికిన్నీ ఒక్కటే ఆర్థరు; మననోట యేమి వచ్చేదిన్నీ ఇతరుడు వినరాదు. అయ్యా! తాతాచార్యు లేమయినా విద్వాంసుఁడేనా? వాడిమొఖం. వాడి కేమి పచ్చునురా, తద్దినమ్మంఁత్రముకూడా రాదురా, వుత్త్రవాత్యు డురా. అల్లాండుం పల్లాండుం అనేమో నాలుక్కూతలు సచ్చు. తద్దినంమంఁత్రం మాట కాదు, ఆయన కేమయినా శాస్త్రజ్ఞాన మున్నదా, లేదా? ఓరిపిచ్చివాడా! ఈకాలంలో శాస్త్రా లెవడు చూస్తాడురా? ఇప్పుడు నే నిన్ని శాస్త్రాలు చదివితినిగదా, యెవరితోనయినా శాస్త్రప్రసంగము చేస్తున్నానా? ఎందుకూ, దానితో నెవరికిన్నీ లాభము లేదు. ఇంతకాటిమంఁత్రము కూటి మంఁత్రమూ, ఉంటే చాలును. ఈరెండింట్లో వాడికి సుతరామూ ప్రవేశము లేదు. అయితే మఱి ఆయనదగ్గర చాలమంది చదువు చున్నారే; కొందఱు 'తానచ్చేదకానచ్చిన్న' అని, కొందఱు టిడ్గాణజ్, రక్, రథ్' అని - యేమేమో వీధుల్లో వల్లిస్తూ పూర్వపక్షసిద్ధాంతాలు చేసుకొనుచూ ఉంటారే? అదంతా వైష్ణవజంబమురా. వాడిసంగనామాలనూ వాడిపట్టంచుబట్టి లనూ చూచి మనయూరి పిచ్చిముండాకొండుకు లండటూ తమ పిల్లలను పంపితే వాడిదగ్గర పదిమంది విద్యార్థులు కనబడు చున్నారుగాని-లేకపోతే వాడిమొగ మెవరు చూస్తారురా? అస లిప్పుడు వాడికి బహిష్కారం వేయించినాను; అది చూచినావ్? అంతపండితునికి బహిష్కార మేమిటండోయి! అంతపండితుడా! 'పిల్ల కాకి కేమి తెలియునురా ఉండేటదెబ్బ' అన్నట్లు నీ కేమి తెలియును? రేపు కక్కయ్యసెట్టిపెళ్ళికి వస్తాడా తాతాచా

ద్యులు? తాతాచార్లు ఆ పెళ్ళికి వస్తే, సభలో (నలిపి పారవేయ
 నురా=మర్దయిత్వా న పాతయేయం రే!) అసలు బహిష్కారము
 నకు తగినంతిప్పు తాతాచార్యులు చెప్పులేదుగాని, యేమైనా
 సరే వాడు చాలా పొగరుపట్టియున్నాడు. ఈమధ్య అప్పు
 భాట్లలో స్నేహము సంపాదించి నన్నేమో చేతామని ప్రయ
 త్నిస్తున్నాడు. (వాడు చచ్చిగోపెట్టినా=తేన మృత్యా గీంకృతేపి)
 నేను వానికి లొంగను. ఏమండీ గురువుగారూ! మొన్న మొన్నటి
 దాకా రాశ్రీంబవళ్ళు తాతాచార్యులుగారింట్లోనే కాలక్షేపము
 చేయుచుంటిరే, ఇంతలోనే మీయిద్దరికి యేమి బెసిసిందండీ!
 ఆకబుర్లన్నీ నీ కెందుకులేగాని, కరణంగాను నస్తున్నట్లున్నారే?
 ఆహా కరణంగారే. అరే వెట్టివాడా! ఆ బళిద్ధాచార్యులను
 ఇట్లా పిలవరా. చిత్తిమంశి. బళిద్ధాయగారూ! కరణముగారు
 రమ్మంటున్నారండీ. అరే పోతాయ! ఎందుకూ కరణముగారు
 నన్ను పిల్చినది? ఏమో నాకేం తెలియునండీ. దబ్బున రంశి. మీ
 మీద నేదో కేసనుకొంటున్నారు; రంశి రంశి. ఇంట్లో లేడని
 చెప్పరా. అయ్యో బాబూ మిమ్మును కరణంగాను చూచినా
 రేమోనండీ. లేదు లేదు; నీవు పోయి బళిద్ధాచార్యులగారు
 యింట్లో లేరని చెప్పరా వెధవా! సరే నా కెందుకు నేను
 పోతాను. ఏమన్నాడురా బళిద్ధాచార్యులు? ఇంట్లో లేడని
 చెప్పమన్నారంశి. ఆయనే చెప్పమన్నాడా; ఇంకొక రెవరయినా
 చెప్పమన్నారా? ఆయనే చెప్పమన్నారంశి. అదుగోనంశి
 నాతో యీమాట చెప్పి యిప్పుడే దొడ్డిదోసన యెక్కడికో
 పోయినాడండీ; ఏలినవారు వచ్చేటప్పుడు ఏలినవారికికూడా

నడిమివాకిట్లో కనపడ్డాడు గాదండీ. నామాట నీకెందుకు ? నాకు కనపడ్డాడో లేదో; నీతో ఆయనేగదా చెప్పినది? మున్నబుగారూ! వెట్టివానియొద్ద వాఙ్మూలమును పుచ్చుకోండి. చిత్తము. అరే పోతాయ! ఇట్లారా-ఆబండమీద నిలుచో, ప్రమాణము చెయ్యి. చిత్తము. నేను చెప్పేది నిజం; అంతా నిజం; నిజం తప్ప అబద్ధ మేమీ చెప్పనని దేవునిఎదుట ప్రమాణంచేసి చెప్పుచున్నాను. నేను బలిద్దాయగారింటికి వెళ్ళినానండి: ఆయనగారు నడిమివా కిట్లో నిలుచుని ఉన్నారండి; మిమ్మును కరణంగాను (రచ్చచావిశి లోకి = సభాశాలాం) రమ్మన్నారని చెప్పినానండి; బలిద్దా చార్లగారు ఇంట్లో లేరని చెప్పరా అని నాతో బలిద్దాచార్ల గారే చెప్పినారండి. నేను నిజం చెబుతానుగాని అబద్ధం చెప్ప నని చెప్పినానండి; ఇంతలోకే బలిద్దాయగారు దొడ్డిగోడ దుమికి యెక్కుడికో పోయినారండి. నీవు దస్కుతున్నావా ? నాకు చదువు రాదండీ. అయితే కలం ముట్టుకో. చిత్తమండి.

త్రుత్తరశతతమః పాఠః = నూటమూడవ పాఠము

అకారాంతః పుంలింగః 'ఉభ' శబ్దః; నిత్యద్వివచనః = ఇద్దరు అని అర్థము. పుంలింగములో రామశబ్దమువలెను; స్త్రీ నపుంసకములలో రమాశబ్దమువలెను నడచును. కాని ఒక్క ద్వివచనమందేతప్ప ఈశబ్దమున కేకవచనబహువచనములు లేవు. 'ద్వి' శబ్దము ఇకారాంతమయినను అన్నివిషయములలో 'ఉభ' శబ్దముతో బాటే నడచును. ఉ॥ ఉభౌ - ఉభౌ - ఉభాభ్యాం - ఉభాభ్యాం - ఉభాభ్యాం - ఉభయోః - ఉభయోః॥ ఇది పుం లింగపునడక. ఇక స్త్రీనపుంసకములలో పృథమాద్వితీయ

లలో మాత్రము ఉభే-ఉభే అనియుండును. తక్కినవి పుంలింగముతోబాటే. ఇటులే 'త్రి' శబ్దముకూడా. ఇకారాంతః పుంలింగ నిత్యబహువచనః, 'త్రి' శబ్దః = ముగ్గురు. పుంలింగములో హరిశబ్దమునలెనే నడచునుగాని షష్ఠీబహువచనములో 'త్రయాణాం' అగును. ఉ॥ త్రయః - తీన్ - త్రిభిః - త్రిభ్యః - త్రిభ్యః - త్రయాణాం-త్రిషు. స్త్రీలింగములో త్రిసః - త్రిసః - తిస్సభిః - తిస్సభ్యః-తిస్సభ్యః-తిస్సణాం-తిస్సషు-నపుంసకములో ప్ర.త్రీణి-ద్వి. త్రిణి తక్కినవి పుంలింగముతోబాటే. ఈత్రిశబ్దము మొదలుకొని 'నవ-దశన్' శబ్దమువఱకును నిత్యబహువచనాంతములేగాని ఏక ద్వివచనాంతములు కావు. రేఖాంతపుంలింగము 'చతుర్' శబ్దము=నలుగురు. చత్వారిః - చతురః - చతుర్భిః - చతుర్భ్యః - చతుర్భ్యః - చతుర్ణాం - చతుర్షు. స్త్రీలింగములో చత్రసః-చత్రసః - చతస్సభిః - చతస్సభ్యః - చతస్సభ్యః - చతస్సణాం - చతస్సషు॥ నపుంసకలింగములో చత్వారి - చత్వారి-తక్కినది పుంలింగముతోబాటే నడచును. నకారాంతః త్రిలింగేషు సమానః నిత్యబహువచనః 'పంచన్' శబ్దః = అయిదు ; అయిదుగురు. పంచ - పంచ - పంచభిః - పంచభ్యః - పంచభ్యః-పంచానాం - పంచను॥ మూడులింగములలోను ఇట్లే నడచును. షకారాంతః త్రిలింగేషు సమానః; నిత్యబహువచనః 'షట్' శబ్దః = ఆరు; ఆఱు. షట్-షట్-షట్భిః-షట్భ్యః-షట్భ్యః-షట్టాం-షట్సు. మూడులింగములలోను ఇటులే నడచును. 'సప్తన్' శబ్దము మొదలు 'నవ-దశన్' శబ్దమువఱకును నకారాంతనిత్య

బహువచనములే. మూడులింగములలోను ఒకవిధముగా నడుచునవే. 'పంచన్' శబ్దముతో బాటు చెప్పుకొనవలెను.

విజిలః=జిడుగలది

లలాటికా=పాపటబొట్టు

వైజిల్యం=జిడు

నాలపాశ్వా=తిరుగుడుపువ్వు

వీరణం=అవునుగడ్డి

వ్యామః = బార

నల్లభరాయస్య కతి పుత్రా, కతి పుత్రికాః? త్రియః పుత్రాః, త్రిసః పుత్రికాః; సర్వే సమప్త్యాం షట్. అరే నల్లభరాయస్య భార్యా జీవతిరే? అబ్రహ్మణ్యం; తౌ దంపతీ ఉభావపి సుఖేన స్తః - ఏతన్మధ్యకాలే కోవా అనద దే- నల్లభరాయస్య పత్నీ స్వర్గలోకం గతేతి. తద్వచనం సత్య మేవ. కింతు సా న మృతా; సరంతు ఏకస్మిన్ దినే సా కాక సంగం అపశ్యత్కిల; తత్పిదాపరిహారార్థం మృతేతి వార్తాం గ్రామే అపాతయన్. తథావా! నల్లభరాయః అతీవ అదృష్ట శాలీ. ఆహా తస్య కిం! తజ్జ్యేష్ఠపుత్రః న్యాయవాదిపరీక్షా యాం ఉత్తీర్ణః. నూతనస్వాపి తస్య అభ్యాసః సమ్యగేవ వర్తతే. ప్రతిమాసం శతప్రయాత్ న్యూనం న సంపాదయతి. ఉపర్యేవ సంపాదయతికింతు తస్య గర్భోఽప్యఫలద్వా? సమదేన తస్య పుత్రోత్సవః ఆసీత్. ఆహా నల్లభరాయః పౌత్రమప్యంక మారోపయత్ వా! సమ్యగస్తి. ద్వితీయ పుత్రః కిం కరోతి? చెన్నపురే 'బి. ఏ.' కక్ష్యాం పఠతి. అరే యుష్మాకం మహిషీ ప్రాసూత కిం? ప్రాసూయ సప్తదినా న్యాసన్. కింశిశుః? లులాయః. చే త్కిం? యుష్మాకం క్షేప్రే మస్త్రీకులు; కృషికర్మణి ఉపయుజ్యతే. యుష్మన్మహిషీ

కియ త్వయః దాస్యతి? సేరమితం దాస్యతి కింవా. అరే కళి
 ధా ప్రసూతిః? ఏషా తృతీయా ప్రసూతిః. ప్రాయశః మహి
 షీణాం ద్వితీయప్రసవ ఏవ క్షీరాభివృద్ధిః దృశ్యతే; తృతీయ
 ప్రసవే క్షీరేణ పుష్కలేన భవితవ్యంఖలు! సేరమాత్రమేన
 యచ్ఛతిరే! సస్తదినాన్యేన బిల్వాసన్ ప్రసూయ; క్రమేణ
 శరీరపుష్టి రాయాచిత్ క్షీరవృద్ధి ర్భవిష్యతి. కింవా అస్మి
 న్నరే అనుకూలపుష్ప్యభావాత్ తృణసమృద్ధి ర్నాస్తి.
 తథైవ నిపణి గత్వా యత్రకుశి నా లభ్యతేచేత్ ఏకం వీరణ
 పూలం ఆణకచతుష్టయస్య వా ఆణకపంచకస్య వా కీర్త్వా
 మహిష్ట్య యచ్ఛామః. వీరణేన క్షీరవృద్ధి ర్న భవతి స్వామిన్!
 అరే కిం తెత్! బహవః పుమాంసః మిళిత్యా కోలాహలం
 కుర్వంతి (చిచ్ఛీక్ష్మసమీపే = కోనేటియొద్ద!) అహం గత్వా
 విచార్యాగమిష్యామి. ఆఁ, కిమపి నాస్తి; బళిద్ధాచార్యం ఆధి
 కారికపురుషాః హస్తయో ర్భద్ధ్యా సభాస్థానం నయంతి.
 ఓహోహో బళిద్ధస్య దశా ఏతావత్పర్యంత మాగతా వా!
 మ్రియతాం రాండేయః, అస్మాకం కిమర్థం? యష్మాకం
 మహిష్యాః సయసి వైశిల్య మస్తి వా నవా! అస్తి అస్తి.
 అతీన చిక్కణం చ సయః. తెర్హి సఃసితమపి సమ్యగేన
 లప్స్యతే. బ్రాహ్మణానాం క్షీరగాహుశ్చేన ప్రయోజనం
 నాస్తి; సవనీతాధిక్యే అనుదినం గృహే ఘృతం పర్యాప్తం
 భవేత్. మహిషీసద్భావేపి పునః ఘృతం కీర్యతేచేత్ కో
 లాభః? సత్యం సత్యం. అరే బళిద్ధాచార్యస్య కి మాయాత
 మిదానీం? ఏదామి శ్రుణు. ప్రపూర్వేద్యః ఏకః ఆకాశ

రామలేఖః కక్కయ్య శ్రేష్ఠిహస్తం గతః కిల; తస్మిన్ లేఖే
తాతాచార్యవిషయే అతీవ నిందాయుక్తవచనైః సహ
కావా కానా వార్తాః లిఖతాః కిల. తాని వచనాని అస్మాభిః
శోభిషుమ ప్యనర్హణి కిల. అపిచ తాతాచార్యస్య బహిష్కార
ఇతి; యది తాతాచార్యః వివాహసమయే ఆగమిష్యతి, చేత్
బ్రాహ్మణా స్సర్వేపి వివాహమండపా దుత్థాయ వివాహం
సర్వమ పృథాసంకృత్వా బహిర్గచ్ఛేయ రితిచ లిఖత మస్తికిల;
తస్మాత్సమేన కక్కయ్యశ్రేష్ఠీ తాతాచార్యకుటుంబం శిష్యై
స్సహ వివాహార్థ మాగంతవ్యమితి ఆహ్వానం ప్రేషితవాన్కిల;
పరేద్యవి ఏషః లేఖః ఆగతః. అనంతరం కక్కయ్యశ్రేష్ఠీ
కింకర్తవ్యతామూఢస్సన్ కరణం రాఘవరాయం ఆహ్వాయ్య
ఏతద్వృత్తాంతం సర్వమపి రాఘవరాయాయ న్యవేదయత్కిల.
ఉత్తరమపి కరణాయ అదర్శయత్. తస్మిన్నుత్తరే ఆకాశ
రామస్య నామలిపి రస్తి అంతతః. కరణః అతీవ బుద్ధిమాన్
ఖలు; లిపివైఖరీం పునః పునః దృష్ట్వా, ఏమా లిపిః బలిద
సంబంధినీతి నిశ్చిత్య తత్క్షణమేవ తాతాచార్యగృహం ప్రత్యా
గత్య తాతాచార్యస్య బహిష్కారవృత్తాంతం న్యవేదయత్.
అనంతరం తాతాచార్యః ధైర్యేణైవ మదర్థం కక్కయ్య
శ్రేష్ఠినః వివాహధంగః మాభూత్; అహం వివాహార్థం
న గమిష్యామి త్యుక్త్వా అనంతరం రాఘవరాయం ప్రాహ
ణోత్. అరే లంబోదర! తాతాచార్యః చతుస్తంత్రవేత్తా,
మహావిద్వాన్; చేత్కిం ఏకైకస్య ఏకైకగ్రహచారః. సః
బ్రాహ్మణః నిర్దుష్టః; ఏకం వదామి శ్రుణు. ప్రతిష్ఠా వా

అప్రతిష్ఠా వా పుంసాం గృహస్థాశ్రమేణ సాకం ఆగమిష్య
 తీతి మమాభిప్రాయః. ఊ. అనంతరం కి మాసీత్ ? కరణః
 తత్త్వణమేవ కక్కయశ్రేష్ఠిగృహం గత్వా (కరణస్యాపి బభిద్ధా
 చార్చ్యే సదభిప్రాయః నాస్తి) 'వివాహముహూర్తః ఇదానీం
 అంతరితః' ఇతి సర్వేషాం బాంధవానాం ఆప్తానాం చ సమీపం
 వార్తాపత్రికాముఖేన సందేశం ప్రేషయేతి కక్కయశ్రేష్ఠిన
 మవోచత్. శ్రేష్ఠీ కరణస్య వాక్యం న లంఘతే; తేన హేతునా,
 పునరపి వార్తాపత్రికాద్వారా శ్రేష్ఠీ వివాహముహూర్తస్య
 అంతరాయ స్సంప్రాప్త ఇతి ప్రచురీకృతవాన్. వివాహసమయే
 తాతాచార్యసమానపండితాభావే కా శోభా వివాహస్య ?
 శ్రేష్ఠినః అపి తాతాచార్చ్య మహాగౌరవం విద్యతే. పశ్చాత్
 కరణః ఆకాశరామలేఖవిషయే స్రచ్చన్నవృత్త్యా ఆమూలాగ్రం
 తస్యా మేవ రాత్రౌ వివిధప్రక్కారైః విచారితవాన్. సర్వస్యా
 పృథగ్గతస్య బభిద్ధవ మూలకారణమితి, ఆకాశరామలేఖః బభిద్ధ
 కరణిభిః ఏవేతి, యథార్థీకృతం. పరదినే ప్రాతఃకాలే కరణః
 గ్రామసభాశాలాం ప్రవిశ్య బభిద్ధాచార్యం ఆహ్వాత్య ఏకం
 గామసేవకం పంచమం ప్రాహ్నితోక్తిం. తదా సః గత్వా
 బభిద్ధాచార్యం ఆహూయ, కరణ స్త్వా (మాకారయతి=పిల్చు
 చున్నాడు) ఇత్యవోచత్కిల. అనంతరం, బభిద్ధాచార్యః కేహే
 నాస్తితి కరణంప్రతి వదేతి, బభిద్ధవం గామసేవకం అవదత్కిల.
 తతః పోతః యథాస్మత్తం కరణాయ న్యవేదయత్కిల. తతః
 కరణః పోతస్య సమీపే ప్రమాణేన వాఙ్మూల మగృహ్యత్.

తానర్పర్యంతం అహం. (అశ్రౌపం=వింటిని.) ఇవానీం నిగళిత
హస్తం బళిద్దం చతుష్కీసమీపే అపశ్యం. ఇతః పరం కిం
భవిష్యతి వా! సమప్త్యాం బళిద్ధః బహుజనవిరోధీ ఆసీత్.

అరే లంబోదరుడా! అంత దుర్మార్గుడు పునఃసంచములో
పుట్టబోడురా. మూడుమాసముల క్రిందిట మా కొంపకు
గూడ ఎసరు తెచ్చినాడుగా! అదేమిటండోయి శంభన్న శాస్తుర్లు
గారూ? నీవు నాకు ముఖ్యుడవు గనుక నీతో చెప్తాను—
మొన్న యీమధ్య మా జానికామపెండ్లికి కొంచెము పైకము
తక్కువయితే వీనిదగ్గర నోటు వ్రాసి నాలుగునంబలు తెచ్చు
కున్నాను. రెండేళ్ళు దాటిపోయినది. దానిమీద యెనభయ
యెనభయ చొప్పున అయిదు చెల్లులు వేయించినాను. చివర
చెల్లునాటికి (అసల్పాయిదాలు=మూలపుద్ధి) లెక్కచూచుకొని
పూర్తిగా చెల్లించి నో టీయవర్యూ అని అడిగితిని. అంతట
లోపలికి (వెళ్ళినట్లే వెళ్ళి=గతఇవగత్తా) డబ్బుమాత్రము లోపల
దాచిపెట్టుకొని కొంతసేపటికి వచ్చి నోటు ఎక్కడ పెట్టినానో
కనపడ లేదయ్యా శంభన్న శాస్తుర్లూ; రేపు మధ్యాహ్నము
మూడుగంటలకు వస్తే సావకాశముగా వెదకియిస్తాను; ఇప్పుడు
కొంచెము తొందరపని యున్నది. నీనోటు కేమియు భయము
లేదులే అని చెప్పినాడు. పోనీ కాస్త రశీదయినా వ్రాసి
యిమ్మని అడిగినాను. అంతట మళ్ళీ లోపలికి వెళ్ళి కలము
సిరాబుడ్డి తెచ్చి (కుడిచేతి కదివఱకే కట్టుకట్టుకున్నాడుకాబోలు)
ఎడమచేతితో, రశీదు వ్రాయుటకు మొదలుపెట్టినాడు. 'ఇదే
మిటండోయి యెడమచేతితో వ్రాయుచున్నారు?' అని నే నడు

గగా, కుడిచేతికి దెబ్బ తగిలినదండీ ; అందుచే వ్రాయలేక మీ తొందరకు ఎడమచేతినయినా వ్రాసి యిద్దామని వ్రాయుచున్నాను. మీకు అనుమానంగా వుంటే, వ్రాత మాని వేస్తాను. రేపటిలోగా నేను కొంప నమ్ముకొని పాటిపోనులే వయ్యా ; నీలమ్మకడుపు బంగారము గాను. అబ్బే అందుకు గాదండీ ; ఏమో డబ్బుంతా యిచ్చినానుగనుక, నానోటే నాకు ఇచ్చుట ఉచితముగదా అని అడిగినాను. మీకు చెయ్యి నొప్పిగా నుంటే, కాస్త శ్రమ అనక లేచి వెదకి యిత్తురూ నా నోటు. అయ్యో నీయింట పీనుగు వెళ్ళి. ఆయినుపపెట్టె తాళం చెయ్యి మా యావిడదగ్గర ఉండయ్యా, ఆమె పేరంటానికి వెళ్ళింది, యెప్పటికి నచ్చునో తెలియదు, నేనిపు డగర్భముగా బజారుపనిమీద వెళ్ళుచున్నాను, అంతే నమ్మకము లేదే మయ్యా ! పోనీ 'లెంకి, మీ కెందు కంటెకోపము; ఆయెడమ చేతితోనే కాస్త ముక్క వ్రాసి యివ్వండి. ఆమాట యిందా కనే యేడవరాదూ, జామున్నర యేడిస్తేవి. ఇదిగో తీసుకో. దీనిమీద మీ దస్కతేదయ్యా ! అయ్యో, నీకర్మము కాలా, ఎడమచేతితో వ్రాయుచున్నానుగాని దస్కతు చేయకూడ దయ్యా; లా బప్పుడు; నీకేమి బాత్తుగా వ్యవహారము తెలియ నట్లున్నదే ! నీ విప్పుడు యెడమచేతితో వ్రాయగా లేనిది, దస్కతు చేస్తే నేమి కొంప మునుగులందయ్యా ! సరే బాగానే ఉన్నదే ; ఇప్పు డీచీటి కోర్టు కెక్కుతుందా యేమిటి ! ఈరీతిగా మా యిద్దరికిన్నీ సంభాషణ జరిగినది. తరువాత నెట్లాగయితే నేమి, ఎడమచేతితోనే నాల్గుముక్కలు గీసి దస్కతుచేసి యిచ్చి

నాడు. మరునాడు నేను మధ్యాహ్నము మూడుగంటలకు బభ్రాచామ్యుల యింటకి వెళ్ళేటప్పటికే యింట్లోనే లేడు. ఆ ప్రకారము పదిరోజులు తిరిగి, తుద కొకనాడు పట్టుకొన్నాను. ఏ మండోయి శంభన్న శాస్త్రులుగారూ! ఏదో పనిమీద వచ్చినారు, అని న న్నడిగినాడు. ఇంతలో వే మఱపుటయ్యా, పదిరోజుల క్రిందనే నానోటు రిద్దుచేసి యిస్తానంటివే, అప్పటినుండియు తిరుగగా, తిరుగగా, నేటికి దొరికినావు; దయచేసి నానోటు నా కిచ్చి వేతూ, నే పోతాను-అని నే నడిగినాను. నో టేమిటి, ఇయ్యట మేమిటి; నీవు పూర్తి ఫయిసలుచేయనిదే నో టెట్లూ యిస్తాను? ఇదేమిటో తమాషాగా ఉన్నదే! బేరా! ఓరి బభ్రాచామ్యులూ! యెంతవాడవయ్యా! పదిరోజులక్రిందట అస ల్భాయిదాలు దమ్మిడిలతోటికూడా లెక్కచూచుకొని నీ కిచ్చి వేసితిని గాదటయ్యా! అయితే అప్పుడే నో టెందుకు తీసికొని వెళ్ళలేదూ? నోటు ఇనుపపెట్టెలో ఉన్నదనియు, దాని తాళముచెయ్యి మీ యజమానురాలియొద్ద నున్న దనియు, ఆమె యెక్కడికో వెళ్లినదనియు, చెప్పి యెడమచేతితో రఠీదు వ్రాసికూడా యి స్తివిగాదటయ్యా! ఆరసీ దేదీ; నే నెన్నడయినా యెడమచేత వ్రాసియెఱుగుదునా? ఆవేళ ఖషితీ కేదోదెబ్బ తగిలినదని చెప్పి, యెడమచేతితో వ్రాసి, దస్కతుదగ్గర పేచీ పెట్టి, తుదకు పట్టబలవంతుమీద ఎడమచేతితోనే దస్కతు చేసి ఆరఠీకు నా కీయలేదటయ్యా! ఈపురాణ మంతా నా కెందుకు? ఆరసీ దిట్లా చూపించు, చూతాము.

చమరు త్తరశరతమః పాతః = నూటనాల్గవ పాతము.

సర్వనామశబ్దములలో, వీడు, ఇది, అను సర్థమిచ్చు శబ్దములు సంస్కృతభాషలో ప్రాచీనముగా మూడుశబ్దములే వాడుకలో నున్నవి. ఆమూడు శబ్దము లేవనగా 'ఏతద్ - ఇదం - అదస్' అనునవి. వీనిలో 'ఏతద్' శబ్దము, బాల బోధనీ ప్రథమభాగము [౨౯ - ౩౮] ద్వితీయభాగము [౨౩ - ౩౮] పుటలలో వ్రాయబడినది. తెక్కిన రెండుశబ్దము లును వాక్యములలో వ్రాయబడినవేగాని ప్రత్యేకముగా శబ్ద స్వరూపములు పూర్తిగ వ్రాయబడియుండలేదు. ఇప్పు డిట మూడులింగములలో నవి పూర్తిగ వ్రాయబడుచున్నవి.

మకారాంతః పుంలింగః

మకారాంతః స్త్రీలింగః

'ఇదమ్' శబ్దః=వీడు.

'ఇదమ్' శబ్దః=ఈమె, ఇది.

ప్ర. అయం-ఇమా-ఇమే

ప్ర. ఇయం-ఇమే-ఇమాః

ద్వి. ఇయం-ఇమా-ఇమాన్

ద్వి. ఇమాం-ఇమే-ఇమాః

ఏనం-ఏనా-ఏనాన్

ఏనాం- ఏనే- ఏనాః

తృ. అనేన } -ఆభ్యాం-ఏభిః
ఏనేన }

తృ. అనయా } -ఆభ్యాం-ఆభిః
ననయా }

చ. అస్మై-ఆభ్యాం-ఏభ్యః

చ. అస్మై - ఆభ్యాం - ఆభ్యః

పం. అస్మాత్ ఆభ్యాం-ఏభ్యః

పం. అస్యాః - ఆభ్యాం - ఆభ్యః

ష. అస్య-అనయోః } -ఏషాం
ఏనయోః }

ష. అస్యాః-అనయోః } -ఆసాం
ఏనయోః }

స. అస్మిన్ - డిటో - ఏషు

స. అస్యాం - డిటో - ఆసు

మకారాంతః నపుంసకలింగః 'ఇదమ్' శబ్దః=ఇది.

ప్ర. ఇదం - ఇమే - ఇమాని ;

ద్వి. ఇదం - ఇమే - ఇమాని | తక్కిన దంతయు పుంలింగముతో
ఏనత్ - ఏనే - ఏనాన్ | పాటే నడచును.

సకారాంతః పుంలింగః 'అదస్' శబ్దః = ఏడు, ఇది.

ప్ర. అసౌ	అమూ	అమీ
ద్వి. అముం	అమూ	అమూన్
త్ర్య. అమునా	అమూభ్యాం	అమీభిః
చ. అముష్మై	అమూభ్యాం	అమీభ్యః
పం. అముష్మాత్	అమూభ్యాం	అమీభ్యః
ష. అముష్య	అముయోః	అమీషాం
స. అముష్మిన్	అముయోః	అమీషు

సకారాంతః స్త్రీలింగః 'అదస్' శబ్దః=ఆమె, ఇది.

ప్ర. అసౌ	అమూ	అమూః
ద్వి. అమూం	అమూ	అమూః
త్ర్య. అమూయా	అమూభ్యాం	అమూభిః
చ. అముష్మై	అమూభ్యాం	అమూభ్యః
పం. అముష్మాః	అమూభ్యాం	అమూభ్యః
ష. అముష్మాః	అముయోః	అమూషాం
స. అముష్మాం	అముయోః	అమూషు

సకారాంతః నపుంసకలింగః 'అదస్' శబ్దః = ఇది.

ప్ర. ద్వి. అదః - అమూ - అమాని ;

తక్కిన దంతయు పుంలింగముతో పాటే నడచును.

ఈక్రింది సర్వనామశబ్దములు కొన్ని విశేషరూపములు కలిగియున్నను మూడు లింగములందున్న 'సర్వ' శబ్దమును పోలి యుండును.

విశ్వః = సమస్తము, ప్రపంచము.	అవరః = తక్కువవాడు
దక్షిణః = ఎడమవైపువాడు	అధరః = క్రిందివాడు
పూర్వః = మునుపటివాడు	ఉత్తరః = పైవాడు
పరః = పరాయివాడు	స్వః = తాను, తన
అపరః = మఱియొకడు	అంతరః = లోపలివాడు

అకారాంతములగు 'కతర-కతమ-అన్య-అన్యతర-ఇతర' శబ్దములున్నూ, సపుంసక ప్రథమా, ద్వితీయా, ఏకవచనముల యందు మాత్రము 'కతరత్ - కతమత్ - అన్యత్ - అన్యతరత్ - ఇతరత్' అని యుండును. తక్కిన లింగవచనభక్తులలో సర్వశబ్దముతోపాటే నడుచును. అనగా, శబ్దముతిదిని తకార ముండదు.

కతరః = ఇద్దరిలో నెవడు ? అన్యః, ఇతరః = ఇతరుడు
కతమః = అనేకులలో నెవడు ? అన్యతరః = ఇద్దరిలో నొకడు

ఏతే పుమాంసః కిమర్థం అత్రాగతాః ? తత్రే ద్వా పుమాంసౌ దృశ్యేతే వానవా, తయో దుభయో రేకః పూర్వేద్యుః రాత్రౌ రాఘవరాయస్య గృహే ప్రవిశ్య కాంచి ద్భూషణా న్యచోరయత్కిల. తయోః కతిరః అచోరయత్ ? పశ్య పశ్య. యస్య వామకపోలే ఏకః (జుల = పుట్టుమచ్చ) దృశ్యతే స ఏవ. అరే ! సః బ్రాహ్మణ ఇం దృశ్యతే ఖలురే ! చేత్కిం, సర్వవిషయేష్వపి బుద్ధికౌశల్యం బ్రాహ్మణస్యైవ

అధికం. తేన కారణేన చార్యేపి పాంశిత్యం (సంపాదితవాన్ = సంపాదించెను) అయం బ్రాహ్మణః. భూషణా న్యపి లబ్ధానివా? సహిసహి, భూషణలూభే అసౌ తచ్చ కిమర్థం దృశ్యతే? ఇతి పూర్వమేవ కారాగారం ప్రాప్త్యేత్. తస్మి కిమర్థోఽయం కోలాహలః? ఆధికారికపురుషైః తద్వనభర్తనాదికం క్రియతే చేత్, యథాకథంవా నస్తూని లస్యంతే కింవా ఇతి రాఘవ రాయః ఇమా బ్రాహ్మణౌ ఆధికారికపురుషేభ్యః అర్పితవాన్. అణుమాత్రోపి లాభో న దృష్ట్యః. భోభోః శంభన్న శాస్త్రీణః! కక్కయశ్చేష్ఠినః వినాహః ప్రస్తుషే సశ్చాత్పతితః ఇతి ప్రతికాయాం ప్రచురితం. అపిచ బభిధాచార్యే కూటలేఖనా పరాధః సప్రమాణం స్థిరీకృతః కిల. (అస్మి న్నేనంస్థితే = ఇది ఇట్లుండగా) తాతాచార్యేణ బభిధాచార్యోపరి మానభంగ ప్రతిఫలార్థం అన్యః అభియోగః ఆసీతః కిల. ప్రథమాభియోగే రాఘవరాయః వాదీ, ద్వితీయాభియోగే తాతాచార్యః వాదీ. ప్రాశ్నివాకస్తు నిష్పక్షపాతః. యథార్థోద్ధర్తా చ. పూర్వేద్యు రేవ విచారణనిసః; కి మాసీద్వా? రే నారాయణ! అహం వేద్మి; నదామి శ్రుణు. ప్రాశ్నివాకః (కిమపి నా భవతు = ఏమైనా కాని) బ్రాహ్మణాన్ (సశ్యన్ సశ్యన్ = చూస్తూచూస్తూ) శిక్షితుం నశక్నోతి. అయః పునరపి, - సంధి ర్భవిష్యతి కిం వేత్యాశయా- పంచదశదినా న్యవకాశ మయచ్ఛత్. అనుపదమేవ బభిధః కరణస్య గృహం గత్వా తస్య పాదయో రపతత్. అనంతరం కరణః తేనసహ తాతాచార్యగృహం గత్వా తాతాచార్య పాదయోరపి బభిధం అపాతయత్. తతః ఉభయాభియోగ

వ్యయప్రతిఫలతయా కరణతాతాచార్యా ఉభావపి సహస్రం
సహస్రం గృహీత్వా, ఏకం సంధిపత్రం విలిఖ్య, ప్రార్థివాక
సన్నిధౌ సమర్ప్య, అభియోగద్వయమపి (ఉపక్షిప్తాం=ఎత్తి
వేసికొన్నాడు.) మహాన్ సంతోషః, మహాన్ సంతోషః. మమో
దరదాహః ఇదానిం అర్థభానేన శాంతి మగమత్ ; ఇతోఽస్యర్థ
భాగావశిష్టః. మ్రయతాం స గర్గభీరుతః. శ్లో॥ 'అత్యుత్కృష్టైః
పుణ్యపాపై రిహైవ ఫల మశ్నుతే' - ఇతి న్యాయేన పుణ్యం వా
పాపం వా అత్యుత్కృటం చేత్ తత్ఫలం మనుజః ఇహలోకవన
ఆర్జుని. తస్మై మరణశిక్షావిధానేఽపి మమ మహాసంతోషః.
తాదృక్ తుచ్చస్వభావః పురుషః చతుర్దశభువనేష్వసి నాస్తీతి
మమాభిప్రాయః. ఓహోహో ! అప్పంభట్టా వా ! ఆగచ్ఛతా
గచ్ఛత, న మోనమః సమోనమః ; కటోపరి (ఆస్యతాం =
కూర్చుండఁబడుఁగాక) కోవిశేషః ? బభిధాచార్యస్య క్షురకర్మ
వినా ఽన్యో విశేషః కః ? అస్మిద్దినే (యత్ర శ్రుతేపి = ఎక్కడ
విన్నూ) బభిధాచార్యవృత్తాంతే ఏవ ; లోకకంటకఃఖలు సః.
తేన కారణేన సర్వేషామపి పాయసభోజనమి వాస్తి. భోః
శాస్త్రిన్ ! ఏతత్ప్రాయశ్చిత్తం తస్మై నాలమితి మమాశయః.
సత్యం సత్యం ; తస్య ద్వీపాంతరవాసో వా, మరణశిక్షా వా
భవేచ్ఛేత్ తదా పౌరా స్పర్శేపి సుఖం స్వపంతి. తానత్పర్యం
తం, తస్య దౌష్ట్యం సశావ్యతి. అప్పంభట్టా ! తన కిమపకృతం
తేన జాల్మేన ? మమాపి ప్రాయశ్చిత్తం అభవిష్యదేవ ; ఏత
దంతరే కోవా దేవః అంతరాయభూతిః. అస్తునామ ; అపరం

శ్రీమ. పూర్వేద్యూ రాతే), కరణస్య గృహే చార్యం బలిధ
ద్యారైవ అభూక్తిం. కింవా కోవేత్తి?

మొన్నటి దొంగలలో ఇద్దరిలో నొకడు బలిధాచార్యు
లకు దూరపుచుట్టమేయట. అందుచేతనే ఈదొంగతనమునకు
మూలము బలిధాచార్యులే అని అనుమానపడుటకు వీలము
నది. ఆనాడే, తాతాచార్యులయింటికికూడా కన్నము వేసినా
రటగాని, ఇంతలోకే తాతాచార్యుల అత్తగారు దగ్గినదట.
ఆమెకు మూడుమాసములనుండియు దగ్గు. ఆమెకు దగ్గు
రోగము ఎస్తే, నా (వీడపోయిరి గాని = వీడాపసరశు కింతు,)
ఆనాడు తిరువణి తిరుమార్లపు బుట్టలతోనే దొంగలు పాటి
పోయినారు. లేకుంటే, ఆకన్నమునకు బారెడుదూరము
లోనే రాజమహేంద్రవరపు లేకుపెట్టెనిండా చింతపండు
ముద్దవలె రెండువేలరూపాయలకు నగకట్టు కట్టి ఆరోడదగ్గర
గానే పెట్టి ఉన్నదట. దైవానుగ్రహముచేత నది వాళ్ళచే
జిక్కిలేదు. పెట్టెదగ్గరకు వచ్చినారటగాని, ఆమెదగ్గు వినబడ
గానే, పెట్టెదగ్గరనుండి సాగినారట. అప్పుడు కొంచెము,
(అలికికి=శబ్దం) అయినదట — జేగంటలాగు దీపము వెలుగు
తూనే ఉండటం. అందుచేత నాంచారమ్మ కళ్లు తెరిచి చూచే
సరికి తాటిచెట్లలాగ ఇద్దరు మనుష్యులు సాగుచున్నట్లు కన
బడ్డదట. అంతట ఎవరు వారు, ఎవరు వారని నాంచారమ్మ
పట్టించినదట - ఈమె యెప్పుడూ ప్రత్యేకముగా వేరే
గదిలో పండుకునేది - నేనే నేనే అని జవాబు చెప్పుచూ సాగి
నారట. మొదట ఆమె బలిధాచార్యులుగా రేమో అనుకొని,

యేమి తమాషా అయ్యా పిలుస్తుంటే పోతావు అని అన్నదట. అదివఱకే, యెందుకో, ఎక్కడగదిలో నున్న తాతా చాచ్యులకు తిరువెంగళమ్మకూ మెలకువ అయ్యే యున్నదట. తల్లిమాటలు వినబడుచున్నవట. మీఱమ్మ యెవరితోనే అర్ధరాత్రివేళ మాట్లాడుచున్నది? అని తాతాచాచ్యులగానూ భార్యనడిగినారట. అమ్మా! కలనరిస్తున్నావా యేమిట అని అంటూ తిరువెంగళమ్మ లేచి, తల్లిగదితలుపు తీయించికొని లోపల ప్రవేశించి చూచేసరికి, పెట్టెపై బారెడుదూరములో గోడకు పెద్దకన్నము కనబడ్డదట. ఇంతలోకే (అలగోడు బాలగోడు = పసువిలాపః శిశువిలాపః) అయినది. తరువాత దొంగల్దొంగలని మగడు పెండ్లాము అత్తగారూ ముగ్గురు అటచినారు. ఇరుగు పొరుగువారు నచ్చినారు. దొంగలు పోయి అదివఱకే గంటన్నర అయినది. అప్పుడే గణియారము మూడు కొట్టినదట. ఏమేమి పోయినదో చూచుకోండితూ అని అందులో నెవరో అన్నారు. ఇల్లంతా దీపాలు పెట్టి వెతుక్కున్నారు. తిరుమణి శ్రీచూర్ణపు బుట్టలు తప్ప మఱేమియు పోలేదట. ఇంతకూ, తాతాచాచ్యులు పెట్టిపుట్టాడు, అదృష్టవంతుడు. అతనిసొమ్ము ఆతనికి దక్కినది. అతని అదృష్ట మేమిటి, యెప్పటికైనా బలిద్దడే అదృష్టవంతుడు. ఆ సొమ్ము వానికి దక్కేదే! కాక పోతే తాతాచాచ్యులు మంచి విద్వాంసుడు; మామగారి తాలూకు శిష్యసంఘారం చెడిపోతుందేమో అని నాంచారమ్మ తెచ్చి ఆయనను ఇంట్లో పెట్టుకున్నది. తల్లి బిడ్డలు ఆయన నోరు కట్టివేసినారు. ఏ నాలుగేండ్లకో ఒకమారు సంచారము

వెళ్ళాడా అంటే బస్తాలతో తెస్తాడు; కాని నాంచారమ్మకు చదువు బాగా వచ్చు; మంచి లెక్కమనిషికూడా. అందు చేత చిల్లిగవ్వకూడా తేడా రాకుండా లెక్కపేసి అల్లుడు గిల్లుడు అనే మోమోట మేమాత్రము లేకుండా సొంతము గానే బాగ్రత్త పెట్టుకుంటుంది; కాకుంటే ఆయన పాంశిత్యము వల్ల నెక్కవనైనా విడిసంపాదన వస్తే ఆయనది. ఏమయితే నేమిలే, ఈయన కాక వేరెవరున్నారు?

పంచోర్తరశతరమః పాఠః = నూట అయిదవపాఠము

మజ్జికా } = మజ్జిగ
మర్జికా }

మాలకః = దిబ్బ

మాలాతృణకం = కామంచిగడ్డి

మాళికా = మహాడి

మాడిః - స్త్రీ = మహాడి

మిదచ్చకః = అగసాలిదిమ్మ

మిరంజీకః = రాజులమిరాసీగ్రామం

మూలకం = ముల్లంగి

వితున్నః = చెంచలిచెట్టు

మోచకః = మోచా

మంటకః = గోధుమరొట్టె

మహానాగః = పొన్న చెట్టు

మణికాచః = వెంపలిచెట్టు

మితంపచః } = పీనాసి
ముష్టింపచః }

మజ్జా = కొప్పు

మంజు - త్రి = అందమయిన

ఓంకారనదీతీరే చంపావతీనామ కాచన పురీ నర్తతే.

తస్యాం పుర్యాం అకటావికటాఖ్యః రాజా, అవ్యక్తాభిధః మంత్రి చ స్తః. తస్య రాజ్యః ములపరునామకః ఏకః మిరంజీకః చంపావత్యాః అనతిదూరవన నర్తతే. తస్మిన్ గ్రామే శవ శంకరశాస్త్రినామా శవవాహకః బ్రాహ్మణః ఆసీత్. సః శవాన్ (వాహంవాహం = మోసిమోసి,) దశసహస్రరూప్యాణి

సమార్జయత్. తస్య భార్యా అతీన అమాయికా, వెట్టిమ్మ నామ్ని ఆసీత్. దైవానుగ్రహేణ బహుతిథే కాలే గతే తయో ర్దంపతోః గచ్ఛే ఏకా కన్యకా అజాయత. ఏకాదశే దినసే తౌ దంపతీ పీతయో రుపవిశ్వయథాశాస్త్రం జాతకర్మాది మహోత్సవం అకుర్వాతాం. అంబేదా ఇతి పుత్రికాయాః నామధేయం ప్రాకటయతాం. కాల మతీ త్యోత్పన్నత్వాత్, అంబేదాం దంపతీ అతిప్రేక్షా నర్థయమానౌ యుక్తకాలేషు లోకాచారం దేశాచారం కులాచారం చ అనుసృత్య తాంస్తా నుత్సవాన్ కుర్వాణౌ మహాసంతోషేణ ఆస్తాం. చిరకాలాత్ భార్యా సుతాం ప్రాసూతేతి సంతోషేణ శాస్త్రీ భార్యాయాః శరీరం ఆపాదమస్తకం వివిధాభరణైరపూరయత్. అంబేదాయాః అపి వయోనుకూలా న్యాభరణాని కారయన్ సర్వదా బాలి కాం అధః అనవతారయన్నేవ కాలక్షేపం కుర్వన్నాసీత్. ఇతః పూర్వం శవశంకరసమానః ముష్టింపచః లోకే క్షుత్రాపి నాస్తీతి మహాభ్యాతి మార్జితవాన్ ; ఇదానీం తు పుత్రికోత్పత్తిసంతో షేణ (విస్మృతాత్మశరీరః=మైమఱచి.) (ఉపర్యధశ్చాజానన్= (కిం)దామీదాగానక.) (ఆరాదారాత్=దగ్గర దగ్గర) చత్వారి సహస్రాణి భార్యాపుత్రికయో రాభరణార్థే అవ్యయయత్. చేత్కిం, అద్యాపి తస్య సమీపే వింశతినహస్రాణి సంత్యేవ. ఆదౌ సంపాదితం దశసహస్రపరిమితమపి వృద్ధ్యా కృమేణ అవర్ధయత్. కిమస్తి తత్ర, అధమగ్నః పర్వాప్తక పర్యంతం ఉత్త మగ్నాయ కిమపి న ప్రీతియచ్ఛతిచేత్ మూలం వృద్ధ్యా సహ ద్విగుణం భవిష్యతి [వృద్ధ్యాసహ వాజినౌ న ధావేతాం =

వడ్డీతోకూడా వసిగుత్తాలు పరుగెత్త లేవు ఇతన్వాయుః లోకే
 నశురీతిః కిం? తతిః తత్సమీపే తథా ధనం వర్తతే. బాలి
 కాయాః క్రమేణ వివాహవయః ప్రాప్తం. యస్మై కస్మై చిత్
 భూస్వామినే వా, 'యం. ఏ.' పరీక్షో తీర్ణాయ వా, మహాధని
 కాయ వా, కన్యా (దేయూ=ఈయలిగ్గది) ఇతి శంకరశాస్త్రిణః
 మనసి వర్తతే. రే ఆషాఢభూతే! అయం శనవాహకః ఖలు,
 ఏతస్య పుత్రీం యోగ్యః కోను గృహ్లాతి రే? ఛీమూఢ! శంకర
 శాస్త్రి యోగ్యః న కిం? అరే శవానూర్ధ్వ ద్రవ్యం సంపాది
 తవాన్ శంకరశాస్త్రి యోగ్యః కథం భవతి రే! అరే ముసలా
 గ్నిమతే! శుణు; యోగ్యతా క్షతాస్తిరే? పురుషే అస్తివా.
 నాస్తి నాస్తి; సః శనవాహా వా భవతు, పండపలాంఘవిక్రే
 తా వా భవతు, కూటలేఖకో వా భవతు, కూటసాక్షీ వా
 భవతు, చర్మకారో వా భవతు. అంతః అమేధోద్ధారకో వా
 భవతు, కుంఠో వా భవతు, గోశకో వా భవతు, తత్సర్వం కే
 పశ్యేయుః; తస్య సమీపే ధన మస్తి వా నవా - తావన్నాత్ర
 మేవ యోగ్యతాయాః మూలకారణం. ధనవానేవ యోగ్యః;
 ధనాభావే తస్మిన్పురుషే సహస్రగుణేషు సత్స్వపి సః అయో
 గ్యవన. ఇతిరయుగాపేక్షయా కలియుగే అయమేవ విశేషః.
 ఏవంస్థితే శాస్త్రివిషయే సర్వేషామపి పౌరాణం అంత
 ర్దాహా వర్తతివన; చేత్సిం, బహు కోపి వక్తుం న పారయతి.
 కుత ఇతిచేత్, అస్మద్బ్రాహ్మణం త్రే యథాద్వోషోద్ధాటనేఽపి
 మానభంగనామక మపరాధం శిరసి పాతయిత్వా, ఆధికారిక
 పురుషాః దండయంతి ఖలు; తేన కారణేన సర్వోఽపి బహి

ర్వక్తుం విధేతి. శ్లో॥ 'సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతీ'తి
 న్యాయోన ధనవాసేన గుణరాశిః; నిర్ధనం సర్వేపి శృణా
 య మన్యంతే. ఏకకృతే శంకరశాస్త్రీ బహుప్రే విచారి
 తవాన్. శాస్త్రీణః యోగ్యతాం జ్ఞాతవంతః కేఽపి కన్యాం
 స్వీకర్తుం నాంగీకృతవంతః. శంకరః శవవాచకోఽపి ఉపా
 యశాన్. తేన కారణేన కాశీం గత్వా తృప్తపాతశా
 లాసు పతతాం బాలకానాం మధ్యే అస్మద్దేశీయాః బాలకాః
 ధనసంపన్నా వా విద్యాసంపన్నా వా భూస్వామినో వా సంతి
 కింవేతి విచారితవాన్. తస్మై ఏకః బాలకః లబ్ధః. సోఽపి సగల
 ఋణుగ్రామవాసినః చిత్తిమందిరశాస్త్రీణః పుత్రః. తస్య నామ
 ధేయం అనామకశాస్త్రీశి. సః కాశ్యాం వ్యాకరణం అధీతే.
 వివాహవిషయం సర్వమపి సృత్తాంతం వరేణ సాకమేవ
 సంభాష్య, తత్తత్రైవ వివాహనిశ్చయం కృత్వా అనంతరం అంబే
 దామపి కాశీం నీత్వా, ఈశ్వరసన్నిధౌ అంబేదాం అనామ
 కాయ అయచ్ఛత్. వివాహానంతరం స్వదేశ మాగత్య
 తిర్రాతినిద్రాదికం సర్వమపి కార్యం దాతృప్రతిగ్రహీతారా
 ఉభావసి నిరసర్వయతాం

తరువాత, అనామకశాస్త్రీకూడా పిల్లకు ఒంటినిండా
 సొమ్ము పెట్టినాడు. అసలు శంకరశాస్త్రీగారే కన్యాదాన
 కాలములో రెండువేలరూపాయల సొమ్ముతో (గూడ కన్నె
 ధార పోసినారు. మొత్తంమీద ఆపిల్లదానికి ఆరువేలరూపా
 యల సొమ్ము ఉన్నది ఇట్లుండగా గ్రామస్థులలో (ఉంటారుగా
 కొందఱు భటాచార్యుల సంతకులు కేచి దృఢాచారాః) కొందఱికి

ఈ వివాహము విషయములో చాలా కంటకంగా నుండి, యెట్లాగయినా శంకరశాస్త్రిగారికి ఏదో ఒక తంపి పెడదామని. లోపల ఉద్దేశములు కలిగినవి. అసలు డబ్బు పుచ్చుకొని శవములు మోసినాడనియు - ఇప్పుడు డబ్బుచే మదించి ఎవనిని లక్ష్యముచేయక యెక్కడో కాశీలో వెళ్లి వెళ్లి చేసి వచ్చినాడనియు - కాబట్టి పైకి మంచిగానే ఉండి, వీడి కేదేని ప్రాయశ్చిత్తము చేతామని ప్రశ్నన్నముగా ప్రయత్నాలు చేస్తూ ఉన్నాడు. ఇట్లుండగా కొంతకాలమునకు అందేద రజస్వలైనది. మూడునిద్రలకు అల్లుడు ఇక్కడికి రావడంలేప్ప, ఈపెండ్లయిన యేనిమిదేశ్వరునియు అల్లుడు మళ్ళీ అత్తిల్లు త్రొక్కినపాపాన పోలేడు. మామగారు ప్రతి పండుగకూ రమ్మని జాబు వ్రాయుటయే కాని నాకు చదువు చెబిపోతుంది గనుక నేను రాననియే జవాబు వ్రాస్తూ వచ్చినాడు. ఏడేశ్వరికిందట వాని తండ్రి చచ్చినపుడు మాత్రము వచ్చి, ఆపదిరోజు లుండి, భూరి చేసికొని పదునైదవనాడే (అస్థులు తీసికొని = అస్థీన్యాదాయ) యేమి వెళ్లినాడో అదేవెళ్ళటం మళ్ళీ ఈదేశమే తొక్కలేదు. ఎందుచేతనంటే ఆతి డీదేశమనం దున్నపుడు ప్రతివాడున్నా 'చితిమందిరుకొడుకా! గణపతిశాస్త్రి!' అని పిలిచేవాడు. పుట్టినవా శృండటూ చచ్చుటచేత, తండ్రి వీడికి అనామకుడని పేరు పెట్టుకున్నాడు. ఆ పేరున పిలువక, గణపత్యూ-వినాయకుడా అని పిల్చేవారు. నన్నట్లా గెండుకు పిలుస్తారని వాళ్ళ నడిగితే, మీతండ్రి చితిమందిరుడయితే, చితిమందిరుని కొడుకువు నీవు గణపతివి కావా అనేవాళ్ళు, ఆ చిన్నతనము

చేతనే సగమ్మాడువాళ్ళు, అనామకశాస్త్రి కాళీకి లేచి పోయినది. అక్కడ చదువూ లేదు, చట్టుబండ్లూ లేదు. ఇది గాక పెళ్ళయినయెడాదిలోనే తండ్రి చచ్చుటచేతకూడా అనామకునికి అంటేద చదురుకాళ్ళదని లోపల కోపంకూడా ఉన్నది. విద్యుంకు లిద్దరిలో చితిమందిరశాస్త్రుల్లే కొంచె మక్షరాస్యుడు. అతడు చిన్నప్పుడు పూర్వాపరములు బాగా చదువుకొన్నాడు గాని, వివాహశంక్రమంలోకూడా ఆయనకు మధ్యమధ్య అపరమంత్రాలు దొరలుటచేత, ఆయనను పూర్వ కర్మలకు పిలవటం పూర్తిగా అందలూ మానుకొన్నాడు. అందుచేత అపరం మాత్రం గట్టిగా నిలచినది. కాబట్టి దాని మీదనే యెక్కువ కృషిచేసి యెక్కువపేరు తెచ్చుకున్నాడు. నాలుగువేలు పోసి పంగలపట్టులో కైలాసమంత కొంప గట్టు కున్నాడేగాని, రాత్రింబవళ్ళు ఒక్కక్షణమైనా ఇంట్లో నుండుటకు ఆయనకు తీరి కేదీ? ఆ చుట్టుపట్ల ఇరువది ముప్పది యూళ్ళల్లో, ఎక్కడ నారాయణ అన్నా ఈయన వెళ్ళనల సినదే. కాని మంత్రము మట్టుకు గంగాప్రవాహములాగా వెళ్ళేది. మన శంకరశాస్త్రికి భోజనకాలమందున్నా, మోత కూలీ మాట్లాడుకొనునప్పుడూ తప్ప మఱి నోరు మెదలించుట యెక్కడిదీ! అందుచేత శంకరుని కన్నా చితిమందిరుడే అక్షరాస్యుడు. మొత్తాన, భగవంతుడు అనుకూల ఘట నయే చేసినాడు. ఎవరండీ ఇంట్లోను? నేను పోష్టు మ్యాన్ను. ఎందుకూ? పీనుగుల శంకరయ్యగారు ఇంట్లో ఉన్నాడా, లేడా? ఇంట్లో లేరే, ఇందాక మరిడెయ్యగారింటికి

కబురు వస్తే వెళ్ళినారు. ఎందు కేమిటి? ఏమయినా ఉత్తరాలుంటే, అట్లా చావట్లోకి పడవేయి కిటికీలోనుంచి; నేను మసికట్టుకున్నాను. అట్లాపడేసే ఉత్తరాలు కానంజోయి వెళ్లి మృగాయా! ఇది (రిజిష్టరు ఉత్తరము = ప్రభుసాక్షికలేఖ.) రశీదుమీద శాస్త్రుర్లు దస్కరుచేస్తేగాని పల్లపడదు. ఎక్కడనుంచి వచ్చినది నాయనా ఆ వుత్తరం? కాశీనుంచి. అయితే యిప్పు డెట్లా? రేపు పదిగంటలకు మీ ఆయన్ను పోస్టాఫీసుకు రమ్మను. అయ్యో రేపయినా మావారికి తీసుకుందో తీరదో; సుప్పసెట్టిగారు [గుటగుట్లాడుచున్నారు = గుటగుటాయితే.] మధ్యాహ్నము మూడుగంటలకు నీవే వెళ్తూ; నీ కేసుయినా యిప్పిస్తాను. అయితే సరేలే. ఏమేవ్ తలుపులియ్యా. వచ్చే వచ్చే. ఏమంటి యింతసేపు చేశారా? కాశీనుంచి రిజిష్టరుత్తరం వచ్చిందట; పోష్టుబంట్రోరు మీరు వెళ్ళిన కాసేపటికి వచ్చినాడు మీరింట్లో లేరు. మూడుగంటలకు రమ్మన్నాను. వాడి కేసుయినా యిస్తే వస్తానన్నాడు. సరే అన్నాను. ఇంతాలస్య మయినదేమీ? అబ్బే వాషివోళ్ళు దారువులాగు వాచినది. మూడుచర్చాలవారూ మనపాలే పడటముచేత, నాకు కొంచెం కష్టంగా ఉందిగాని, అయితేనేమి దానికి తగ్గరశ్మి కనబడుచున్నదిలే. ఇవే శేమయిన దనుకున్నావు! ఆర్గురు కావలసి వచ్చినది. అక్కడ మనుష్యచట్టము లేదు. నలుగురు దొరికేటప్పటికి కృత్యాద్యనష్ట అయినది. నే నొకణ్ణి, మొత్తము అయిదుగురము. నేను కొంచెము పేచీ పెట్టినాను. ఆటవవానిది

కూడా నీకే ముట్టచెప్పుతా మన్నారు. సరే అన్నాను. నామొక కుంగిపోయిందే.

షడుర్తరశరతమః పాతః = సూర్యయాజవ పాతము.

పిండభర్తూరీ = ముద్గభర్తూరము సు త్తిగా; తాడఘా=సు త్తై

ముసుండః=ఇనుపకట్లలాటికట్ట మడ్డు = క్షుడుము

మింతః = మిండగాడు రంగాజీవః = ముచ్చిసనివాడు

మండం = మిగడ పంపరా=పంపరపనన

శరీరం సర్వమపి జలపూరితంఖలు, అతః దశకృత్యః చితిః శాంతా. ఆమాఘాతే! ఏతానతా అనామకశాస్త్రీ కించిదపి పఠితవాన్వా? కిం పఠితవాన్ తస్య శ్రాద్ధం. అష్ట న్వరేభ్యఃప్రభృతి కొముదీమేన పత న్నాస్తేకిల. సః ఉత్పన్నానా మనుజః, ఉత్పత్స్యమానానా మగ్నిజః. అనంతరం కి మాసీత్? లేఖప్రాపకః తృతీయఘంటావాదనసమయే ఆగత్య ప్రభుసాక్షికలేఖం శంకరాయ దత్వా శంకరసకా శాత్ కరిలిపిసహితం (గ్రహణచిహ్నం=రశ్మీదును) అగృహ్యత్. శంకరోపి తస్మై యథానిర్దిష్టం శశాచతుష్టయం అయచ్ఛత్. ఏతస్మిన్నేవ సమయే మాయావిరాయః ఆగత్య శంకర మాహ్వా యత్. శంకరోఽపి శీఘ్ర మేవ కవాట ముద్ఘాట్య మాయావిరాయం అంత ర్నిత్యా కటాపరి ఉపవేశ్య, హేమాయావిన్! త్వం మమ భాగ్యవశేన అస్మద్భ్రహ్మ మాగః; అద్య కాశీ పురాత్ ఏకః ప్రభుసాక్షికలేఖః సమాయాతః; గ్రహణ చిహ్నో కరిలిపికరణమేవ మమ కష్టతర మాసీత్. పఠితం న పారయామి. మమ నామధేయే యావంతో వర్ణా స్సంతి తావత

ఏన నర్ణా నభ్యాస్యం. తాత! కించి త్వరిత్వోపకురు ను-ఇత్యుక్త్వా లేఖం మాయావిరాయమాస్తే న్యక్షిపత్. తతః రాయః ఇథం పశితు మారేభే - “బ్రహ్మశ్రీ సర్వశూన్యం శనశంకర శాస్త్రీశ్వశురసమీపం; భవజ్ఞమాతా అపవిత్రం అనామక శాస్త్రీణా నమస్కారపూర్వకం ప్రేషితో లేఖః. ఉభయకుశ లోపరి. అహం వ్యాకరణశాస్త్రం భాష్యాంత మధీతవాన్. చి॥ సా॥ అంబేదా రజస్వలా ఆసీద్వా. నవా? ఆసీదితి మయా కర్ణాకర్ణికయా శ్రుతం. తత్ర కియ త్సత్యం; కియ దసత్యం? ఆసీచ్ఛేత్ శాంతి ర్లగ్నావా? శ్వః ఆగామి మాఘశుక్లపంచమీ భానువాసరే గర్భాధానముహూర్తః ఏకః అస్తికెల; తస్మిన్ ముహూర్తే కార్యం కర్తుం ప్రయతధ్వం; అహమపి సన్న ధోస్మి; మాఘ శుద్ధ తృతీయా భాగవవాసరే యుష్మద్ద్రామం ప్రవేష్యామి. చిత్రే కురుతం. ఇత్యంతనతయః. శ్వశ్వేన్వీ నమస్కారాన్ వదత- ఇతి భవజ్ఞమాతా, అనామకశాస్త్రీ, వ్యాకరణాచార్యః॥” హంజే! అనామకశాస్త్రీణః ఇయతా కాలేన మతిః ప్రతినివృత్తా. యథాకథంవా భవతు. అద్య వా లేఖ మలిఖత్. ఏతానదే వాలం. ఇదమేవ మహాభాగ్య మస్మాకం. కి మంబ వెట్టిమ్మ! అంబేదావినాహానం తరం తవ జామాతు యృఖం పునర ప్యపశ్యః కిం? మాయావి రాయ! సత్యకథనేపి శృణోషి, అసత్యకథనేపి శృణోషి; మమ జామాతా రక్తోవా శ్యామోవా, ఏతావత్పర్యంతమపి నజానే. మాయావిరాయ! కిం త ద్విక్రీయతే వీధ్యాం? పిండ ఖర్జూరీ. ఆహ్వాయాహ్వాయ. ఏయ్ పిండఖర్జూరీ! ఆయా

హ్యయాహి. మూల్యం కథం? సేరమితా కళాద్వయ మూల్యం. సార్థకళాయా దాస్యసి వా నవా? న దాస్యామి న దాస్యామి. అరే ఏ తావదంతరే ఉత్థాయ ధావసి కింరే, త్వం విక్రేతుం నాగచ్ఛః కిం? విక్రేతుమే వాగచ్ఛం, ఆనుకూల్యా భావే కిం కుర్యాం? తర్హి త్వదిచ్ఛానుసారేణైవ సేరద్వయం దేహి. సమ్యక్తోలయ రే, తులాయాం (వైషమ్యం మస్తివా = దాళా ఉన్నదా?) వైషమ్యం నాస్తి నైషమ్యం నాస్తి. గృహాణ గృహాణ. మన్నికటే రూపకమస్తి; (అంశనాణకాని = చిల్లరడబ్బులు) సంతిచేత్ తవ కళాచతుష్టయం గృహీత్వా ఉర్వరితం కళాద్వాదశకం దేహి. సత ద్యూపకం, (న వినిమీయ క్షౌంబ = చెల్లదమ్మా;) ఏత నిరక్షరం, అన్య దేహి. ఊః, గృహాణ శీఘ్రం.

మాయావిరాయుడా! కాస్త ముద్దఃస్థూరపు పండు తీసుకో; నీనోట మేలువార్త వచ్చినది. నానోట నేమి శుభ వార్త వచ్చినది? మీ అల్లుడు వ్రాసిన ఉత్తరము చదివి నానూ, అంతేగా. అయ్యో! అది చాలదూ, మీ మామయ్య ఉత్తరముకూడా చదువుకో లేదుగా! ఇందాక రశీదుమీద పాక్షిఅక్షరాలు దస్కతుచేసేసరికి, కలము విరిగి, కాగితము చిరిగి, సిరాబుడ్డి ఒరిగి, జామున్నర సేపు పట్టినది. ఇంతా అయితే అక్షరాలన్నీ దానిమీద అంటనే లేదు. అయితే మా మామయ్య వడ్డీబేరాలు చేస్తున్నాడే; యెట్లా చేస్తున్నాడూ? అంతా నోటి లెఘ్న. అత్తయ్యా! వెళ్ళి వస్తా; అంటేక కార్యానికి నన్ను పిలుస్తావా? అయ్యో నాయనా! నీవు లేకుం

డానా ; అక్కడి కార్యమంతా నీదే. మాకు వేరే యెవరూ దిక్కు లేరుగదా; మీ మామయ్య అయినా పెద్దవాడయినాడు; నాకు వెనకా ముందులు తెలియవుగదా ; కాబట్టి నే నేమో చెప్పాననుకోక ఆమూడురోజులు నీ విక్కడనే యుండి పసంతా జరిపి మఱీ వో నాయనా ! పనితొందరలో నొకవేళ అప్పుడు చెప్పటం మఱచిపోదునేమో, యిదే చెప్పటం. అరేయి, ముసలమఱీ ! శంకరయ్యకు చత్వారమే, వెట్టిమ్మకూ చత్వారమే. అఘోరాయ అని వాళ్ళు గుర్తించనే లేదు ఎంత సేపటికీ మాయావిరాయుడనియే వాళ్ళయూహ. అరే యెంతపని చేసినాడురా, అఘోరాయగాడు? ఇదేం చూశావు. ఇంకా వుంది వాశిచిత్రము ! ఊ, తరువాత నేనునునది ! శంకరయ్య, శంకరయ్యపెద్దామూ, ఇద్దరూకూడా అల్లుని యొద్దనుండి జాబు వచ్చినదని బహుసంతోషముతో నున్నారు. గర్భాధానమునాటికి అల్లుని కొక యుంగరమట, అంటేదకు రవ్వలదుద్దలట : యేమేమో చేయిస్తామని ముచ్చటలు పడుచున్నారు. పరాబులను విలిపిస్తున్నారు. నవరసుల ధరలు విచారిస్తున్నారు. అగసాలలతో మాట్లాడుచున్నారు. ఊరందఱితో అల్లుడు వస్తాడనీ, అమ్మాయి గర్భాధానమనీ చాటుచున్నారు. ఏమేమో మహాసందడిగా నున్నారు. అయితే ముహూర్త మెన్నిరోజు లున్నది ? ఎన్నిరోజు లెక్కడిరా, ఇవేళ దశమిగదా, చూడూ, అమావాస్య వెళ్ళిన పంచమేగా ! సరీగా యివేళకు పదిరోజు లున్నదిరా. అరేయి మర్కటరావ్, తలుపు తీయి. ఎవరు వారు ? నేను అఘోరపతిని. రా, రా;

ఏమయినది, (మన పన్నాగము? = అన్యద్యూహాః) మన మను
కొన్నంతా అయినది. నన్ను భార్యాభర్తలు గుర్తించనే లేదు.
ఉత్తరముకూడా నేనే చదివాను. మన మెన్ని అక్షరములు
చెప్పినామో అన్ని అక్షరములూ పాసినాడు సాంబిగాడు.
అసలు సాంబిగాడు చాలా జాగ్రత్తగల మనిషిలే. మనము
వానిని కాశీకి సంపించి వారమురోజు లయినదో లేదో అప్పుడే
ఉత్తర మెట్లా చేరిందిరా? ఓరి నీ మృకడుపు బంగారము
కానూ! కాశి యెంతలోకిరా! మూడోనాడు కాశీ చేరుతాడు.
మనము వాణ్ణి పంచమినాడు రాత్రి మెయిల్లో ఎక్కించినాము
గదా; అప్తమినాడు కాశీ చేరి ఉంటాడు; ఈలోగానే ఉత్త
రము తయారుచేసుకొని ఉంటాడు; దిగగానే, కక్కడనే రైలు
దగ్గట టపాపెట్టలో పడవేసి ఉంటాడు; ఏముంది దాని
బ్రహ్మాండము! ఇవ్వేళ చేరినది. సరే గాగున్నదిలే; చూతాము
చిత్రి మంతా !

నక్షాత్తరశరతమః పాతః = సూర్యమేడవ పాతము.

శంబలీ = తామ్రకల్పై శిలః = కల్లాలలో గింజ

శతావరీ = పిల్లిపీచర [లేకుకొనుట.

శరీమః = దిరిసెనచ్చెట్టు శిగుః = మునగచ్చెట్టు

స్వర్ణకారః తాడఘామిదచ్చుకాభ్యాం సహ ఆగత్య
శతకరస్య మాద్యాం ఉపవిశ్య గర్భాధానదంపత్యోః ఆభర
ణాని కర్తుం పూర్వేమ్య ర్మధ్యాహ్నే ప్రారభత. అరేయ్
మర్కటరాయ! బభిధాచార్యః మానా త్రప్తభృతి మంచా
న్నోత్తిష్ఠతి కిల; శతావరీలేహ్యం సేవతే, ఇతి పూర్వేమ్య

ర్మయా శ్రుతం. రే అఘోరపతే! త్వం చతుర ఏవ కింతు,
 మధ్యే మధ్యే ప్రమాద్యసి. బలిధన్య రోగః క్వాస్తి రే? పశ్య
 పశ్య. ఇదానీమేవ పృథ్వి మాసీత్ బలిధన్య ఇతివృత్తం
 సర్వమపి. పశ్య తాం శంబలీం, శంబలీ మనుగచ్ఛంతీం విశ్వ
 స్తాం చ పశ్య. తే ఉభే బలిధన్యహాదేవ నిరగచ్ఛతాం.
 మర్కట! మర్కట! సా విశ్వస్తా సహి రే; శిరిసి కేశాః సంతి;
 ముఖే చ సిందూరతిలకం దృశ్యతే; చేఙ్గిం, పడఘట తెంగల
 సంప్రదాయయో ర్మధ్యే ఏకతరస్మిన్ సంప్రదాయే మృత
 భర్తృకాణాం నారీణాం కేశముంఢనం, తిలకఖంఢనం చ నాస్తి.
 తథావా, తస్మి బలిధన్య రోగః నాస్తి కిమ్? రోగః నాస్తి
 గీగః నాస్తి; పరంతు సర్వదా విశ్వస్తాభోగ ఏవ. తస్య కిం
 (మద్భువర్వఇవాస్తి=మేడుంబొచ్చెలాగున్నాడు.) కాసా విశ్వస్తా?
 నామ్మకుతః? సైవ. అరే మర్కట! వయం సర్వేపి బలిధన్యం
 అభిక్షిపామః. బాధమేవ సమ్యగేవాస్తి; శంకరశాస్త్రివిషయే
 వయ మద్య కిం కర్తు ముద్యతాః, ఈషద్యోజయ. ఛీ దుర్భగ!
 అస్మద్విషయః న తాదృశః. శంకరస్య నిర్దయవృత్తిమనుసృత్య
 యథాకథంవా శంకరః సంచయితవ్యః ఇతి గ్రామే బహు
 జనానా మభిప్రాయః; తేన కారణేన అస్మాభిః అయం వ్యూహః
 విరచితః. ఆహాహా! అత్రాపి శిశువృక్షాః సంతి; శిరీష
 వృక్షాః సంతి; గంగాసాభాగ్యం కిమితి వర్ణయేయం! సహస్ర
 ముఖః శేషాహిరపి అస్యాః గంగాయాః సాభాగ్యం వర్ణ
 యితం నాలం, అహం కియాన్? అయి మహాశయ! కోఽయం
 ఘట్టః? అయం హరిశ్చంద్రిఘట్టః; అత్రైవ పురా హరిశ్చంద్రః

మృతం స్వస్య పుత్రం ఈశ్వరప్రసాదాత్ సజీవం లబ్ధవాన్.
 కాశీపురస్య సర్వస్యాపి ఇయమేవ శ్మశానభూమిః. మహా
 మహా! కాశీ ద్వాదశయోజనపరిమితవైశాల్యేతి ప్రధా
 అస్తిభిరు, ఏతానత్యాః పుర్యాః అత్యల్పపరిమాణా ఇయం
 శ్మశానభూమిః కథం [పర్యాప్తా=చాలినది] భవేత్ ? భోయభి
 ననమిత్రి! పర్యాప్తా వా భవతు. అపర్యాప్తా వా భవతు;
 అస్యాం పుర్యాం మృతం జనం ఆనీయ అస్మిన్ శ్మశానే అగ్ని
 సంస్కారం కృత్వా అనంతరం గంగాయాం పాతయంతి; కింతు
 యానద్భస్మ తావత్ న దహంతి; అతః సహస్రసంఖ్యాకస్య
 జనస్య ఏకస్మిన్నేవ దినే మరణేపి పంచాశద్వ్యాయామపరి
 మితా ఇయ మేవ శ్మశానవాటికా పర్యాప్తా భవతి. క స్తవ
 నివాసగ్రామః ? మద్రాసురాజధాన్యాం కృష్ణామండలే కుంకల
 గుంటనామకః కశ్చన గ్రామః. తవ నామధేయం కిమ్ ?
 మాం గణపతిరితి వదంతి. కిమథ మాగతోసి ? అస్మిన్ గ్రామే
 మమ మిత్రం అనామకశాస్త్రి ఎర్తతే; తం ద్రష్టుం ఆగతోఽస్మి.
 ఓహో! అనామకశాస్త్రి తవ మిత్రం వా! తస్య లడ్డూ
 ఖా నితి నామధేయం అత్రి; కుత ఇతిచేత్. సః లడ్డుకభక్షణే
 అతీవ చతురః.

అయ్యా! ఆయన వ్యాకరణశాస్త్ర మెంతవఱకు చదివి
 నాడు ? వ్యాకరణశాస్త్ర మేమిటి, వాకి మొదల! వాకికి ప్రతి
 సత్రిములో భోజనముచేయుటయే పనిగాని- చదువు లేదు,
 సంధ్యా లేదు. అట్లాగా! అయితే సరేకాని, తమయి లైక్కడ?
 మాయిల్లు మణికర్ణికోటాటులో. తమపే రేమి ? నాపేరు హరి

హరనాథ్. అనామకుణ్ణి మీరు బాగా యెఱుఁగుదురా ?
 నేనేకాదు. ఊరంతా యెఱుఁగును; ఏపెంటదిబ్బమీద చూచినా
 అనామకశాస్త్రీగాడే. వాఁబస యెక్కడ ? అన్నపూర్ణ
 ఘాటులో, సత్రమునకు పశ్చిమముగా ఉండే మహాడీలో.
 సరేగాని యీపూర్ణో నామాట యెవరికీ తెలియదు ; మీకు
 సంస్కృతము తెలియును; గనుక కొంచెముసేపు మీతో
 మాట్లాడుటకు వీలయినది. నాకు హిందీభాష రాదు. అందు
 చేత నా కీపూర్ణో యెట్లా మెలగవలయునో తెలియదు.
 నేను నిన్నరాత్రి రైలుమీద పచ్చినాను. అన్న మెక్కడ దొరు
 కునో తెలియదు. దైవము [మిమ్ము నొకరిని = త్యాగ మేకం]
 చూపించినాడు ; కనుక నాకు భోజనసదుపాయము చేసి నా
 మూటను తమయింట్లో నుంచుకోనియింసి. నేను రెండుమూడు
 రోజులకంటే ఇక్కడ నుండును. కాబట్టి నాయందు దయ
 యుంచి ఈసాయము చేయింసి. అట్లాగే చేస్తాను. రోజుకు
 ఒక్క రూపాయచొప్పున అద్దె ఇచ్చినట్లయితే మీ కొకగది
 యిప్పిస్తాను అందులో మీ యిష్టమునచ్చినన్నాళ్ళు ఉండ
 వచ్చును. ఈపూర్ణో భోజనమునకు అభ్యంతరము లేదు.
 మున్నూట అటువది సత్రము లున్నవి. ప్రతిరోజూ ఒకసత్ర
 ములో పగటిపూట అన్నము దొరుకుతుంది. రాత్రిపూట
 భోజనముమాత్రము చాలకష్టము. దర్బాంగమహారాజుగారు
 రాత్రి సత్రము నొకదాని నేర్పఱచినారు ; కాని, అందఱికిన్ని
 దానిలో భోజనము దొరకదు. ఎందునా చదువుకునే విద్యార్థి
 అయి వుండి, వానికి [పండితుల ఒప్పుదల = పండితాంగీకృతి]

ఉంటే అప్పుడు భోజనం రాత్రిపూటకూడా దొరుకుతుంది ; లేకుంటే లేదు. పోనీలేండి; రాత్రిభోజనము లేకుంటే మానె. ఒకపూట తిండి దొరికితే చాలు. ఇది పరదేశముగదా ; ఒక పూట కడుపు మాడుతూనే ఉండవలె. లేకుంటే, ఇక్కడ జబ్బునకితే చాలా కష్టముగా ! పృస్తుతము మీయింటికి నన్ను తీసుకొని పొండి. నాకు బస చూపండి ; యీపూట భోజనము నకు సదుపాయము చేయండి. సరే నాతో కూడా రా. మీ యింటికి పోదాము. ఇనుగో యీగదిలో నీ వుండు, రూపాయి తే. ఏరోజురూపాయి ఆరోజుననే ప్రొద్దున్నే ఇయ్యవలె. అట్లాగే యిస్తానుగాని, నా కొకతాళ మిస్తారా ? ఇదిగో తాళమూ తాళము చెయ్యి ; మీసామాను అందులో పెట్టు కోండి. మీ రెక్కడికయినా వెళ్ళేటప్పుడు తాళము వేసు కొని పొండి. రూపాయి అద్దె చాలాయెక్కువగా ఉన్నదండి. అంతకంటే అద్దె తగ్గదు ; మీ యిష్టమయితే ఉండండి ; కష్ట మైతే మఱియొక చోటికి పొండి. అర్ధరూపాయికి గది రాదూ ? అర్ధరూపాయి కాదు - సదిహేను అణాల పదకొండు పైస లిచ్చినా మీ కీయూళ్ళో గది దొరకదు. రూపాయి చేతులో పెట్టి మూట దించండి.

అష్టోత్తరశతతమః పాఠః = సూర్యయెనిమిదవ పాఠము

యష్టాశం కుత స్తావాన్ కోపః ? గృహం జేదం రూప్యం. అద్య భోజనం కథం ? మయాసహ ఆగచ్ఛ. సత్త్రిం దర్శయిష్యామి. కియద్దూరే వర్తతే సత్త్రిం ? అర్థకోశపరి మితదూరే వర్తతే. తర్హి ప్రయాహి ; త్వయాసహ అహమ

ప్యాగచ్చామి; ఆయాహి. ఇదమేన అన్నపూర్ణాసత్త్రిం;
 తత్తాస్తి యజమానా; తస్మిమాసం గచ్చ; తన నామధేయా
 దికం లేఖయ; సః ఏకం పత్రం దాస్యతి; తే దానీయ పాకాధి
 కారిణే దర్శయ. మమ హిందీభాషాయాం పరిచయో నాస్తి
 ఖలు; త్వమేన యజమానసకాశం ఆగచ్ఛ తత్ప్రత్యం సర్వం
 కారయ. తద్దైవ ఆగచ్ఛ. ఛాః గోరీలా! అయం బ్రాహ్మ
 ణః దాక్షిణ్యత్యః. అద్యైవ అత్తాగతిః. గణపతిశాస్త్రితి
 అస్య నామధేయం. అస్మిన్ సత్తే భాక్తు మిచ్ఛతి. ఏకం
 చీటీం అస్మై డేహి. కి మహా గణపతిశాస్త్రిన్! చీటీ
 లబ్ధా వా? లబ్ధా లబ్ధా. అహం గచ్చామి. ద్వాదశవాదన
 సమయే భోజనం భవిష్యతి. అవ్య దశి ప్రాహరన్. త్వం
 శీఘ్రం గత్వా గంగాయాం స్నాత్వా పత్రం వాసయిత్వా
 అనుష్ఠానం నిర్వర్తయ. ఏతదంతరే పాకః పూర్ణః భవిష్యతి.
 అనంతరం ఘంటాం నాదయంతి. తదా సర్వేపి పరస్థానః
 బ్రాహ్మణాః భోజనశాలాం ప్రవేశ్యంతి; తైస్సానం త్వమపి
 భోజనశాలాం ప్రవిశ! సంక్యాం ఉపవిశ; పాచకాః వ్యంజనా
 దికం పరివేషయిష్యంతి; అక్షిణిం పృచ్ఛ; ఉదరపూరం
 భుంక్త్వ; హస్తప్రక్షాళనానంతరం సవక్షిణానం తాంబూలం
 దాస్యంతి, గృహాణ; తతిః ఆగతిమార్గేణైవ అనుగంగం
 ఆగచ్ఛ, అస్తద్ధృహం లప్స్యతే. అహం గచ్చామి. గచ్చ
 గచ్చ. అతిశీలలా ఖలు గంగా. అద్యాపి గంగోదకం స్రవ్య
 మపి విభేతి మే హస్తః. అత్రిత్యాః ఉషఃకాలే కథం గంగా
 యాం స్నాస్యంతి వా! అయం హేమంతర్తుః ఖలు; తస్మా

తామరగారితో గంగా దశవాదనకాచీరిపి శైల్యం న మంసతి.
 చేర్చి యథావధం నా న్నానం కర్తవ్యం ఖలు; అనామక
 శాస్త్రిమిషేణ మయా గంగాన్నానం లబ్ధం; అహం అతీవ
 ధన్యః శ్లో! పిప్పలాదాన్నిముప్పన్నే! కృత్యే! లోకభయంకర!
 మృత్తికాం తే మయా దత్తా మహారాథం ప్రకల్పయ! శ్రీ
 గోవింద గోవింద. శ్రీమహావిష్ణో రాజ్ఞాయా పవనర్తమానస్య
 అద్వబ్రహ్మణః ద్వితీయపరాధే శ్రీ స్థవనామసంవత్సరే
 మాఘమాసే శుక్లపక్షే పూర్ణిమాయాం శుభశుభా స్థిర
 వాసరే అంశ భాగీరథీన్నాన మహం కరిష్యే మణిర్ణికే!
 మణిర్ణికే! అరేచే. శరీరం ఆపాదనుస్తం శూలతి రే. మమ
 జన్మప్రభృతీ శీతాదకన్నాభ్యాం నాస్తిఖలు; తేన కారణేన
 వనసుస్తి. అల మయి న్నానేన; శరీరం మార్జయిత్వా పీతాం
 బరం ధరిష్యామి. ఇంద్రం అశుచ్యత్. ఏష ఘంటానాదః
 శ్రూయతే. భోజనశాలాం గచ్ఛేపి బ్రాహ్మణాః గచ్ఛంతి.
 అహం నీ చై న్నానం గచ్ఛేయం. అహో భోజనశాలాయాః
 కియద్వేద్యా మస్తిరే! అహ మప్రి ఉంవిశేయం మమా
 న్నేపి కాం విస్తరిం పినాయతి అరే కి మేరిత్? సూపం
 నాస్తి, చోచ్యం నాస్తి. శాకం నాస్తి, వ్రాణాహుశిపర్యాప్తం
 అన్న మేకం ప్యవేషయన్; పరితో విస్తరిం కాని కా వా
 భక్ష్యాణి ప్యవేషయన్; సర్వోపి మధుసపర్యాప్త ఏవ పరి
 వేషితి; అహం కిం ఛాచిష్యామి. కథం డుగం నివారయ
 ష్యామి? కి మధునా నిరర్థకవిచారణ రూ? యస్మిన్కాలే య
 దీర్ఘరపత్తం, తస్మిన్కాలే తేనైవ సంతోష్యం; భవతి

నామ పంచపదినపర్యంతం మమ ఈషత్ క్లేశః; అనంతరం ఏత
ద్భోజనమపి అభ్యాసవశాత్ రోచత ఏవ మహ్యం. అల
మలం, తక్రం పరివేషయత. అరే దాక్షిణాత్య! అత్ర తక్రం
న లభ్యతే, అపేక్షితంచేత్ క్షీరం పరివేషయిష్యామః. తదేవ
పరివేషయత. సర్వేషాం భోజన మాసీద్వా? ఆసీత్. భోభో
బ్రాహ్మణా! సదక్షిణాకం తాంబూలం గృహీత. ఆహాహా!
కీదృశధర్మదేశః తే అయం! భోజనానంతరం దక్షిణాతాంబూ
లాదికం చ దీయతే; అపిచ నన్యమపి దీయతే. ఇతఃపరం
గృహం పృథి గచ్ఛామి. ఈషత్కాలం నిద్రాయ, అనామకః
కుత్రాస్తివా మార్గయిష్యామి. ఇదమేవ అస్మద్గృహం; ఏవ
హరిహరనాథః ద్వార్త్యే వాస్తే. గణపతే! భోజన మాసీత్కిం?

భోజన మయినదిగాని, నా కేమీ తృప్తి కాలేదండీ.
ప్రాణాహుతులకు సరిపొయ్యేట్టు కాస్త అన్నము పెట్టినారు.
విస్తరిచూట్టూ ఏమేమో భక్ష్యాలు వడ్డించినారు. పప్పు లేదు.
కూర లేదు, పులుసు లేదు, ఉప్పులేదు, కారం లేదు. ఏనస్తువు
నోట్లో పెట్టుకొన్నా తియ్యగా ఉండి. ఆ అన్నంకాస్తా ప్రాణా
హుతులకే అయిపోయినది. నేను మాపూర్వో వ్రుండు పూటకు
అద్దసేబియ్యపన్నానికి అధికారిని. మాదేశంలో ఇంత దంకిగా
పప్పు పులుసూ ఉండవలె. (అవి రెండూ లేనిదే=తదుభయా
భావే) అది భోజనమే కాదు. నా కాలేపివస్తువు లేమి సయిస్తవి!
అర్ధాకలికూడా తీరలేదు. చివర కిన్ని పాలు పోసినారు; అవి
త్రాగి లేచి వచ్చినారు. ఓరి పిచ్చి బ్రాహ్మణా! అట్లాగయితే

నీకు ఇక్కడి సత్రాల్లో భోజనము సరిపడదుగాని, హనుమంత ఘాటులో మద్రాస్ హోట లుండిగాని, రేపటినుండియూ అందులో భోంచెయ్యి. రోజుకు ముప్పానలా పుచ్చుకుంటాడు. పప్పు పులుసూ చారూ పెడతాడు; ఉప్పు, పులుసూ, కారం నీయిష్టంనచ్చినట్లు వేస్తాడు. నీకీయిత్తర దేశపుతిండి సయిం చెదు. అట్లా అయితే యీసాయంకాలమే సన్నక్కడికి పంపిం చెంసి. అట్లాగే పంపిస్తాలే; కాసేపు పండుకో. అట్లాగే పండు కుంటానుగాని, యిప్పు డెన్ని గంట లయినది? ఇప్పుడు ఒకటిన్నర అయియుండును. నేను కొంచెముసేపు నిద్రపోతాను. రాత్రి రైలులో నాకు బొత్తుగా నిద్ర లేదు; నాలుగు గంట లయిన తరువాత ఆ అనామకు డెక్క డుంటాడో కొంచెము చూపించు. అట్లాగేలే, పడుకో పడుకో, ఒకచాప వుంటే యిస్తా రా? అదుగో అక్క డున్నచాప తీసుకో. ఇప్పు డెన్నిగంట లయినది? ఇప్పుడు అయిదు వేస్తారు; చాలాసేపు నిద్రపోయి నావే? ఆ అవునయ్యా, రాత్రి నిద్ర లేకపోవటంచేత గాఢ ముగా నిద్ర పట్టినది. అనామకునికోసం వెళ్ళుదామా? అట్లాగే వెళ్ళుదాముగాని, అక్కడికివెళ్ళినచ్చేటప్పటికే చాలా పొద్దుపోతుంది. అప్పటిదాకా హోట లుండుదు. అందుకోసం జట్కా వేసుకొని వెళ్ళుదాము. జట్కా కేమి పుచ్చుకుంటాడు? రానూపోనూ రూపాయి పుచ్చుకుంటాడు. సరే ఒకజట్కా మాట్లాడు. అరేయి జట్కావాలా! ఇట్లా రారా. షే మేశ్వర ఘాటుకు వెళ్లి మళ్ళీ రావాలె. ఏం పుచ్చుకుంటావు? రూపాయి పావలా ఇప్పించంసి. ఛీ, రూపాయి యిస్తాము వస్తావా? సరే

ఎక్కరికి. పోనీపోనీ నబ్బున పోనీ, ప్రాద్దుకూడుచున్నది ఆపు
 ఆపు, ఇక్కడ దాపు. ఎవరండీ యింట్లో; ఇక్కడ అనామకశాస్త్రి
 ఉన్నాడా? ఎవర అనామకశాస్త్రి? లడ్డూభానుడు, లడ్డూ
 భానుడు వాడా ఇక్కడే ఉంటాడుగాని ఇప్పుడు లేడు. వ్యాస
 కాశీలో ఇవ్వేళ కాశీరాజుగారి, సంలిర్పణ జరిగినది; అక్కడికి
 వెళ్ళినాడు; రేపు ప్రాద్దున వస్తాడు. ఓకే ఇంతా మనము ఖర్చు
 పెట్టుకొని వస్తే వాడు లేనేలేడే. సరేగాని, రేపు ప్రాద్దున వాడు
 వస్తే- నీకోసము యెవరో మీ బేళమునుంచి చిట్టాలు నచ్చినా
 రనియు, తొమ్మిదిగంటలదాకా యెక్కడికిన్నీ పోవద్దాయూ,
 వానితో కొంచెము చెప్పతారా? అలాగే చెప్పతాముకాని,
 మీపే రేమని చెప్పము? నాపేరు గణపతిశాస్త్రి అనినీ, మాది
 కుంకలగుంట కాపురమనినీ చెప్పండి. అలాగే చెప్పతాము.
 హరిహరనాథుగారూ నన్ను మదరాస్ హోటలుకు తీసుకొని
 పోండి. జట్కావాలా! బంకి ప్రేష్ట. హనుమంతఘాటులో నట
 రాజం హోటలుకు తీసుకొనిపో. మీ యింటికి మాట్లాడు
 కొని నటరాజుహోటలు కంటా రేమండీ; అక్కడికయితే
 ఇంకొక పానలా యిస్తే తీసికొనిపోతా సరే అలాగే
 యిస్తాలే, పోనీ బంకి. అహ్యా! ఇదేమండీ నటరాజు
 హోటలు. దిగండి; రూపాయిపానలా తేండి. నీ దగ్గర చిల్లర
 ఉన్నదా?

నవాధిరశతతమః పాతః = సూర్యుడొప్పుదవ పాతము

నిష్కలా=ముల్లుగిరిన యాడుది.

నిర్మంహలః=నెగడు

మమ సమీపే వినిమయో నా స్తి. రూపకం దేహి, విని
మయ మానేష్యామి. కుత్రానేష్యసి? అత్ర (భూద్యాపణః =
మితాయి అంగశ్చ) అ స్తి. తత్ర గత్వా వినిమయ మానేష్యామి.
గృహాణ రూపకం. (ఏష పినిమయః = ఇదిగో చిల్లర) తన
ద్వాదశాణకాన్ గృహాణ, మమ సమీపే ఆణకచిత్రప్రయం
వర్తతే, రూపక మేకం దేహి; శకటభృతిః సర్వాస్తా భవతి.
యదాకదావా శకటానసరః అ సిచేత్ మామే వాహ్యాయత.
హరిహరనాథ! క్వాస్తి అట్టహూలగృహం? ఏతదేవ.
గచ్ఛంతి. అహం భుక్త్వా ఆగమిష్యామి. కోను భోజ! అట్ట
హూలాభిశా? కియ ద్గృహ్యతే ఏతవారభోజనాయ? ష డా
ణకాః గృహ్యంతే. అస్తివా సిద్ధ మన్నం? అస్తి అస్తి, శుచీ
భవ. ఏష పీతాంబరం అభరం; విస్తర్యాం పరివేషయ. సమ్య
గస్తి (దాః చోష్యం = పిబ్యపులుసు) ఈష త్పరివేషయ.
కి మేకత్? ఏకత్ శ్యామకందశాకం. అల మలం. కించిద్భృతం
పరివేషయ. కం భోజ! ఘృతం దుగ్ధంఽ మస్తి? అస్మిన్దేశే
ఘృతం స్వీతాఽ ప్యేవమేవ వర్తతే. దధి పరివేషయ.
ఆసీత్కిం భోజనం? ఆసీ దాసీత్. షట్కలాః దేహి. గృహాణ.
అయి హరిహరనాథ! కవాట ముద్ఘాటయ. గణపతిశాస్త్రిన్!
భోజన మానేష్యా? ఆసీత్. కథ మస్తి భోజనసౌకర్యం?
ప్రాత్రభోజనా పక్షియా రుచ్యతీరమే వాస్తి భోజనం. దాక్షి
ణాత్యానాం అనుకూలం. అద్య స్వపిహి; ప్రాత్ర సత్థాయ
క్షేమేశ్వరఘట్టం యాహి! తత్త్రి అనామకశాస్త్రి దృశ్యతే;
అనామకశాస్త్రి కుత్రాస్తీతి మాపుచ్చ; లక్షణభావః క్వాస్తీతి

పృచ్ఛ. అనామకశాస్త్రీశ్చక్రే కేనాపి న జ్ఞాయతే. తథైవ
 ప్రత్యక్షమి. అచేరే కోఽయం హిమపాతః! వస్త్రాణి సర్వా
 ణ్యపి హిమేన సిక్తా న్యాసన్. ఇదానీం కి మపశ్యః. మకర
 సంక్రాంత్యనంతరం పశ్య! దశవాదనపర్యంతం సూర్యః హిమ
 సముద్రే మగ్నస్సన్ న దృశ్యతే. అయం హిమవత్పర్వత
 ప్రింతదేశఃఖలు, తేన హేతునా అచి హిమాధిక్యం. నిర్మలం
 డలం విచిత్ర్య ప్రాతఃకాలే శీతబాధా నివర్తనీయా. స్యా
 న్నామ, అహం స్వపిమి. కతి ఘంటాః ఆసన్? ఘంటాచక్ర
 వ్యయ మాసీత్. అహో ప్రభాతా రాత్రిః హరిహరనాథ!
 కుత్ర గంతవ్యం శంకానివృత్తియే? తత్రాస్తి (విష్ణునిరణం =
 పాకీదొడ్డి) తత్ర గచ్ఛ. ఏక మాణకం దేహి. ఛీఛీ పల్లీజీవ
 నాపేక్షయా పత్తనజీవనం అతీన కష్టతరం. (సంభాషణే ధనం=
 మాట్లాడితే డబ్బు) గృహాణాణకం. అస్తివా దంతకాష్ఠం?
 అత్ర దంతకాష్ఠం న లభ్యతే, దంతచూర్ణం లభ్యతే. ఆణక
 చతుష్టయేన ఏకః సంపుటః లభ్యతే. ఇదానీం కుత్ర కీణీ
 యాం భోః; యష్మత్సమీపే ఈష దస్తీచేత్ యచ్ఛత;
 మధ్యాహ్న క్రేష్యమి దంతచూర్ణం, కుంచికాం చ.
 గచ్ఛా మ్యహం లడ్జూఖాన్దర్శనార్థం. అయమేవ ఖలు
 మార్గః? అయమేవ; ఏతస్మార్థేణ అనుగంగం ఉత్తరతః ఋజు
 గచ్ఛ. తత్త్రైకః దేవాలయో దృశ్యతే. తత్ర గత్వా వామ
 పార్శ్వమార్గేణ గమ్యతేచేత్ షణ్ముఖసేతుస్య మందిరం ఏకం
 దృశ్యతే; తత్త్రైవ లడ్జూఖానస్య నివాసః. తథైవ గచ్ఛామి.
 భోభోః షణ్ముఖసేత్మాందిరం క్వాస్తి (బ్రూత? = చెప్పండి.)

తదేవ. అరే అనామకశాస్త్రిన్! కోనే? అనామకశాస్త్రి? క స్త్వం? అహం గణపతిశాస్త్రి. కుంకలగుంటగామవాసీ; తవ పితృవ్యపుత్రీః; త్వం ద్విష్టుం పూర్వేద్యు రాగతః; కవాట ముద్ఘాటయ- ఆయా హ్లోయాహి : కతివర్తా న్యాసన్, త్వం దృష్త్వా? ఉపవి శోపవిశ. కే కే విశేషాః? సర్వేపి కుశ లినః ఖలు? కిం సృచ్చసి కుశలం, ఎత్తు మే జిహ్వ స చలతి రే ప్రియసఖ!

ఏమి చెప్పేది, నీవు ఎన్నాళ్ళకూ దేశానికి రాకపోతివి. నీభార్య పెద్దమనిషి అయి నాలుగే శృయినది. ఇది కలికాలము గదా. మీతల్లిదండ్రులు స్వస్థు లయిపోయిరి. ఇక మీయింటికి నీవే పెద్దవు. ఇప్పుడయినా మీ యింటికి నచ్చి, గుప్పు చప్పుడు కాకుండా నీభార్యను తెచ్చుకొని ఇంటిపట్టున కాపురం చేస్తూవుంటే మంచిది. ఇంతవఱకూ నీ పెండ్లాము దూర దేశ మునకు పోలేదు. ఆచుట్టుపట్లనే యున్నది. ఏమిరా! గణపతీ! నీ మాటలు తమాషాగా వున్నవి! నా భార్య యేమయినది? ఎక్కడికయినా లేచిపోయినదా యేమి? అబ్బే లేచిపోలేదురా దుర్మాస్థుడా! శంకరయ్య చాలా యోగ్యుడు; ఆయనభార్య ఉత్త అమాయకురాలు, కూతురు అంటేద. పరాయివాళ్ళు అనేకవిధాల మనుష్యు లుంటారు; తప్పు ఒకరివయితే నింక యింకొకరిది. అందుకోసము నేను చెప్పుచున్నాను. ఎవడ యినా బంగారమును వీగలో వేసి చూడకుండా వుంటే, మళ్ళీ మనకు నష్టమేకండా? ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారంగాను, మెల్ల మెల్లగా చెపుతావు; నిజవర్తమాన మేమిటిరా? నేనిది

వరకే దానియందు ఆశ వదలుకొన్నానులే. నాకున్నా చాలా వుత్తరాలు వచ్చినవి. అప్పటినుంచీ నేను బ్రహ్మచారివేగాని గృహస్థుడను కాను అనియే నిశ్చయించుకొన్నాను. ఇప్పుడు సలు సంగ తేమిటో తిన్నగా చెప్పు. ఛీ దుర్మార్గుడా! అంతవైభవ ముతో పెళ్ళిచేసుకొని, బోలెడుడబ్బు ఖర్చుచేసుకొని, పెళ్లాన్ని వదలి పెడుతావురా! నీ కది తిగదు. ఇంతకూ దానియం దేమి దోష మున్నది? దానిబుద్ధిపూర్వకముగా అది నాకు మగ షక్కరలే దన్నావా? దేశాంతరం పోయిందా? నాలోజలపాలు ఏదో చుట్టాలింటి పోయిందనుకో, అంతమాత్రానికే పిచ్చి పిచ్చిమాట లాడుతావా? మీమామగారికి వేరే మగపిల్లలు లేరుగదా! ఈరోజుకూడా ఆయన వీనుగులను మోయట మెందుకు? నీకోసరేమేగా. నిన్నింటో నూచుకొని, నీకడుపున నొకకాయ కాస్తే, దాన్ని చూచుకుంటూ ఉండిపోతేగా వెదకి వెదకి నీకు అంటేద నిచ్చి పెళ్ళిచేసినది? కాబట్టి వెంటనే వచ్చి కార్యము చేసికో. ఆమాడురోజులూ అయినతరువాత నీ వే గంగలో నయినా దూకుము. ఈలోగా దైవానుగ్రహముచేత అంటేదకడుపు పండెనా-భారసాలనాటికి నీవు రానూ వచ్చును,- మీ నాయన పేరో అమ్మ పేరో బిడ్డను పెట్టుకోనూ వచ్చును. ఏమిటిరా గణపతీ! నా పెళ్లాము దూరదేశము పోలేదంటావు, చుట్టుపట్టులనే ఉండంటావు. నీమాటలు నా కేమీ అర్థము కావటము లేదే. నా కది మఱవలు కాదటరా, అందుచేత హాస్యాని కన్నానుగాని మతేమీ లేదు. నీ వేమీ అనుమాన పడవద్దు. ఒకవేళ నేదయినా వ్యత్యాస మున్నదే అనుకో,

యే దుర్మాన్యడయినా అట్టిసంగములు మొగుడితో చెప్పి సంసార
ఘాట చేస్తాడటరా ! అట్లా యెప్పుడూ అనుకోవద్దు. రేపో
యెల్లెండో బయలుదేరి పోదాం రా. నీవు చెప్పేమాటలు
నాకు పిచ్చెత్తించుచున్నవి. అయినను ఆపీనుగుముండను
పెళ్ళిచేసుకొనకముందే మా నాయనగారితో ఈ సంబంధం
నాకు వద్దని పోట్లాడినాను. నామెడ విరిచి మారంజి పెళ్ళి
చేసినాడు. ఓరి పిచ్చి పెథవా ! మీసంప్రదాయము మాత్రము
మంచిరా యేమిటి ? మీతంజి యింతడ బైట్లా సంపాదించి
నాడు! రెండూ రెండే. ఒకరి నొకరు ఆక్షేపించుకో నక్కరలేదు.
నీ కామాటలన్నీ యెందుకోయి; యెవరిసంప్రదాయము వారిది;
నేను ఆ ముండను ఎప్పుడో వదలుకొన్నాను; కాబట్టి దాని
మాట ఇక నా ముందర ఎత్తనద్దు. ఛీ మూర్ఖుడా! అట్లనవద్దు.

దశాధిపతయః పాతః = నూటపదవ పాతము.

ఈకారాంతః పుంగలింగః 'సుధీ'శబ్దః = మంచిబుద్ధికలవాడు,
[పండితుడు.

స). సుధీః - సుధియా - సుధియః ; ద్వి. సుధియం -
సుధియా - సుధియః ; తృ. సుధియా - సుధీభ్యాం - సుధీభిః ;
చ. సుధియే - సుధీభ్యాం - సుధీభ్యః ; పం. సుధియః - సుధీ
భ్యాం - సుధీభ్యః ; ష. సుధియః - సుధియోః - సుధియూం ;
స. సుధియి - సుధియోః - సుధీషు ; సం. హే సుధీః ! హే
సుధియా ! - హే సుధియః !

ఉఃకారాంతః పులింగః 'స్వభు' శబ్దః=బ్రహ్మ, భగవంతుడు.

ప్ర). స్వభూః - స్వభువా - స్వభువః ; ద్వి. స్వభువం - స్వభువా - స్వభువః ; త్రి. స్వభువా - స్వభూభ్యాం - స్వభూభిః ; చ. స్వభువే - స్వభూభ్యాం - స్వభూభ్యః ; పం. స్వభువః - స్వభూభ్యాం - స్వభూభ్యః ; ష. స్వభువః - స్వభువోః - స్వభువాం ; స. స్వభువి - స్వభువోః - స్వభూషుః ; సం. హే స్వభూః ! - హే స్వభువా ! హే స్వభువః !

గణపతే! తవ వచనైః మమ హృదయే సంశయో జాయతే; అంటేదా గృహం త్వక్త్వా దేశాంతరం గతా కిమ్? నహి నహి; తవాభిప్రాయః కీదృశో వా జ్ఞాతుకామః ఈషత్ సందిగ్ధం అవోచం కింతు, తవభార్యారజస్వలా ఆసీత్; శాంతిర్లగ్నా; షణ్మాసవర్తంతం మువాభ్యాం దంపతిభ్యాం అన్యోన్యముఖావలోకనం న కర్తవ్యం. ఆశ్వయుజ శుక్ల త్రియోదశ్యాం శాంతిం కర్తుం, రాత్రౌ గర్భాధానం చ కర్తుం కార్తాంతిక్తైః సుముహూర్తః నిశ్చిన్. ఏతద్విషయమేవ అహం శుభలేఖ మానయం ఏషః శుభలేఖః. అరే! గణపతే! కిం మానంచయసే! కస్యేయం లిపి? అభఃస్థితా కరలిపిః కస్య? ఏమాలిపిః నాంబస్య; అభః కరలిపిః తవ శ్వశురస్య శంకరశాస్త్రిణః. మమ జామాత్రే సర్వమపి నృత్తాంతం విజ్ఞాప్య యథాకథంవా ఆశ్వయుజమాసే కార్యార్థం ఆగంతవ్య మిత్యక్త్వా ఏతం శుభలేఖం తుభ్యం దేహీతి తవ శ్వశురవన ఏనం లేఖం మమ హస్తే సమర్పితవాన్. అరే గణపతే! మమ శ్వశురస్య కరలిపి లేవ మస్తి కిం? అయినామక! త్వచ్ఛుశురః నకమక్షర

మపి లేఖనం అసమర్థః. ఛాందసానాం లేఖనకృత్యం కిమస్తి? తత్కాపి తిలకశ్వశురస్య సహనకర్మణ్యేన ఆతీతం నైపుణ్యం తస్మాత్కాంతాత్ మమ సహనేషు విశ్వాసం కురు. అరే పితృన్య పుత్రి! మను భార్యాం సప్తవర్షేభ్యఃపాక్ కదా అపశ్యంవా అపశ్యం. తిస్యాః సౌందర్యం కీదృశం వా న్యస్మరం. ఇదానీం కథ మస్తి నా? రే అనామక! తిస్యాః సౌందర్యం నర్తయితుం శేషోఽపి నాలం. ఏతన్మధ్యకాలే నా స్ఫటికవ్యాధిగ్రస్తా ఆ సీత్. తేన హేతునా శుక్రాచార్యస్య అనుజేతి నిక్షన్య మిదా నీం. తానన్మాతేజ కా హనిః! ముఖే స్థితాః కిణాలపి రజోఽ సంశరం తిస్యాః ముఖే శోభావిశేషం జనయంతి. ఏకేన పాదేన ఈషత్తుంహిం కిం వేతి భాతి; చేత్కిం గమనసమయే అతిచతురం నృత్యతి; సామాన్యపురుషేణ భంజాత్వం నజ్ఞాయజే. (ఉపర్యధి కం=మీరుమిక్కిలి) రామణీయకమేవ దృశ్యజే. ఏవంచ స్త్రీణాం నయ ఏవ సౌందర్యం. సమస్త్యాం అతీత రమణీయైవ నా. పూర్వేద్యః తిల భోజనం కుత్రాసీత్? మద్రాస్ అట్టహూలే ఆసీత్. తిల పటపూలాదికం క్వాస్తి? మణిరత్తికాఘట్టే హరి హునాభగృహే అస్తి. తర్హి ఆనయస్య తిల పటపూలాదికం. అత్ర, (యానద్వాసం=ఉన్నంతెంతకు) మమ సన్నధా వేవ భుంక్తు. అహమత్ర కతిదివనా స్వసేయం? మమాత్ర కిం కార్య మస్తి? పూర్వాచారరీత్యా యుష్మత్ శ్వశురః బ్రాహ్మణేన మయా తుభ్య మేతిం శుభలేఖం పాఠిహోత్. ప్రయాణ ప్రయాణః నాస్తిఖలు, ధూమశేకటః అస్తిఖలు. సంతోష వార్తాం ఆహరామిఖలు, ప్రయాణవ్యయోపరి కింవా ధనవస

నాధరణాదికం త్వయా దీయతే ఖలు, త్వద్దర్శనలాభశ్చ సంప
 త్వతే ఖలు, ఇతి తాత్పర్యేణ ఆగతోఽస్మి. అస్మి న్నామే
 త్వయావినా శత్రేననమా మమ కింకృశ్యమస్తీ త్యాగతోఽస్మి?
 “అగా మ్యాశ్వయుజే ఆగమిష్యామి. యుష్మ దాజ్ఞానుసారేణ
 త్తథైవ తాంత్యాదికం కరిష్యే. గణపతిద్వారా ప్రేషితాని
 ధనససనకనకాభరణాదీని యుష్మత్ప్రతికాయై దారిత్యై”తి,
 ఏకం ప్రతిలేఖం లిఖత్వా మమ హస్తే నిక్షిప్తం. యథా
 శక్తి నూమపి సన్మానయ. అహం శ్వేః మాధ్యాహ్నిక
 శేకట మారుహ్య ప్రానుష్యామి. అస్మద్దామే అగరో
 హానుపదం యుష్మచ్ఛశురేణ ప్రత్యుత్తరం లేఖయి
 ష్యామి త్తథైవ త్తథైవ; ఆనయః కిం తన పటపూలాదికం?
 ఆనయం. తస్మి శీఘ్రం స్నాహి. పాకః ఆసీత్. పూర్వేద్యుః
 తన భోజనసౌకర్య మాసీద్వా నవా; ఉత్తిష్టోత్తిష్ట. రేరే అనా
 మక! కి మేతానంతి అశ్రుతేదృష్టపూర్వాణి మధురాణి భక్ష్య
 భోజ్యాదీ న్యకారయః? అస్మద్దేశ్యానాం మధురపదార్థభక్షణే
 అభ్యాసః క్వాస్తిరే? మస్తుంబరదశసహితా మరీచికాశలాలు
 సహితా చ తింతిరిణీచెట్నీ ఏకా అస్తిచేత్ అస్మద్దేశీయానాం
 పర్యాస్తం భోజనం? కి మేలే ర్భక్ష్యవిశేషైః? కింభక్ష్యం కథం
 ఖాదిత్యం వా అహం న వేద్మి. అస్తునామ; ఆసీన్మేభోజనం. అరే
 అభాగ్య! ఖాదరే లడ్డుక మేకం. అహో! ఇతిఃసరం మమ శక్తి
 ర్నాస్తి. లెకం పరివేషయతి. ఆసీద్వా హస్తప్రక్షాలనం?
 తాంబూలవీటిం గృహణ. త్వదుపదేశానుసారేణ ప్రత్యుత్తర
 మలిఖం గృహ్యైతన్నుతనవస్త్రద్వయం; నూతనరజస్వలాయై

దాతవ్యాని ఏతాని ధనవననకనకాభరణాదీని గృహాణ; ఏష తే
ప్రమాణవ్యయః గృహాణ; ఏతాని పంచవింశతిరూప్యాణి చ
గృహాణ; శ్వః మధ్యాహ్న పక్షియా అధ్వరాత్రో దశవాదన
సమయే శకటారోహణే తన ప్రమాణసౌకర్యం భవిష్యతి.
తథైవ! అహం గృహం ప్రవిశ్య అనుపవమేవ క్షేమసమా
చారం లేఖన్యామి. తదా తదా తన క్షేమసమాచారం లిఖన్
వస. ఇదానీం కతిఘంటాః ఆసన్? అష్టఘంటాః ఆసన్.
ఘోటకశకట మేకం విచారయ. ధూమకశకటాలయ
గంతుం. ఆగచ్ఛ ధోటకశకటః; అహమపి ధూమకశకటాలయ
పర్యంతి మాగత్య (చీటీం = టిక్కెట్టును,) దాసయిష్యామి.
అహం సన్నద్ధోఽస్మి, ఆరోహ శకటం. అరే శకటాధ్యక్షి!
ఘంటా వాద్యతే; శీఘ్రం చారయాశ్వం. అయమేవ ధూమ
శకటాలయః; గృహాణ చీటీం; చీటీమూల్యం కియ దాసీదే
అనామక? తన క్షేమం తత్సం? చీటీం గృహాణ, ధూమ
శకట మారోహ; అనరోహనుపదం క్షేమవార్తాం ప్రహీణు.
తథైవ ప్రేషయేయం కింతు, త్వం ముహుర్ముహుః శ్వశురాయ
లేఖాన్ లిఖిత్ మానస; తన తన గౌరవలోపో భవేత్.
తథైవ. అహం తిష్ఠామి. తిష్ఠ తిష్ఠ.

అరే అఘోరపతీ! సాంబిగాడు పెద్దమూట వేసికొని
నస్తున్నాడురోయ్. ఏకీ ఏకీ? అడుగో. ఏమోయి సాంబన్నా!
ఏమయినది వెళ్ళినవని, కాయా సందా? మనము ఒకసని
కోసము వెళ్ళితే (అది కాకపోవటం కూడానా = తస్య నిష్ప
త్యభావోపివా! అంతయు అనుకూలముగనే జరిగినది. వెళ్ళి

కూతురికి పెట్టవలసినబట్టలు వగైరాలుకూడా తెచ్చినాను. ఖర్చుకు పాతిక గూపాయలుకూడా యిచ్చినాడు. ఆటల మానములనాకా అనామకుడు ఎక్కడున్నదియూ తెలియకుండా చేసినాను. కాని మనపన్నాగ మంతయూ పూర్తి అయినతరువాత, మనము ముగ్గురమూ సరేగా ఉండచూచుకోవలెగాని మన ముగ్గురిలో మనకు కీమలాట పుట్టరాదు. ఇక అఘోరపతి! రేపే తదియ గనుక, నీ వీరోజుననే చింతలనట్టు వెళ్ళి అక్కడ నుంచి రేపుసాయంకాలము ఆటగంటలనుమారుకు ఈయారు ప్రవేశించు. నేను శంకరశాస్త్రిగారి పేర ఉత్తరము వ్రాసినాను. ఇంకా స్నేహితికి చేరుతుంది. అరేమర్చటరావూ! నీవుభోంచేసి శంకరశాస్త్రిగారింటికి పొమ్ము. నేను అనామకునితో నాపేరు గణపతి అని చెప్పినాను. వాడు నన్ను సాంబునిగా గుర్తించనే లేదు. గణపతి ననే నమ్మినాడు. అత్తా! తలుపుతియ్యా. ఎవరు వారు? నేను మాయావిరాయుడను (నాయనా! నీకు సూరే శ్యా యుస్సు=తాత! శతం జీవ.) ఇమిగో ఇప్పుడే చింతలనట్టునుంచి ఒకపుత్తరము వచ్చినది. ఎవరు వ్రాసినారోకాని చదువు నాయనా! ముహూర్త మింకనూ మూడురోజు లున్నది; చేయవలసినవిను లన్నియు చేసినాము; సామ్మలు తయారైనవి. ఆరాడు నీవు చదివిన ఉత్తరమేగాని మళ్ళీ మాఅల్లుని దగ్గర నుంచి ఉత్తరము లేదు. ఆయుత్తరములో తదియనాటి కిక్కిరిసి పస్తానని యున్నది. నాయనా! ఇందులో నొకరహస్యము; నీవు మామేలు కోరినవాడవు కాబట్టి నీతో చెప్పుతాను, నీకడుపు లోనే ఉంచుకో; యేమిటంటే, పిల్లసమర్థాననక్షత్రం మంచిది

కాదు, ఆఱునెల్లదాకా శాంతిమాట పనికిరాదని పెద్దలు చెప్పినారు. ఈసంగతి మా అల్లునికి రాయించినాను. ఆవుత్తరం ఆయన కందినట్లు తోచదు. ఈ పంచమినాడు ముహూర్త మున్నదనియు, తదియనాటికి తాను వస్తాననియు మొన్న నీవు చదివిన ఉత్తరం వ్రాసినాడు. ఆయన దగ్గరనుంచి ఉత్తరము రావటమే మనకు భాగ్యము. శాంతి లేకపోతే మానలే అని మేమున్నూ గిచ్చీపురా ఊరుకొని ఈ ముహూర్తమునకే అంత సిద్ధము చేసుకొన్నాము ఈ సంగతి నీ మనస్సు లోనే ఉంచుకో. ఏదీ ఉత్తరం చదువూ. ఆఁ చదువుతాను. మామ ద్యేష్టి! మామయ్య కింట్లో వుండటాని కెక్కడ తీసుకుంది నాయనా! ఎవరో పరేతరావుగారట. డాక్టరు పరీక్ష ప్యాసయి యీవూళ్ళో పాక్టీసు చేయడానికి నాలుగు నెల్ల క్రింద సచ్చినాడట; ఆయన సచ్చినప్పుడినుండియు మీ మామయ్యకు బాత్తుగా తీరటం లేదు నాయనా! సరే ఉత్తరం చదువుతాను విను. ఓహోహో మీ అల్లుడే వ్రాసినాడు! చింతెలనట్టుచుంచి రేపు సాయంకాలము ఆఱుగంటలకు ఇక్కడికి వస్తాడట. రేపు మీరు మేళతాళాలతో పాలకీమీద ఆయన్ను తీసుకొని రావలె. ఆయన నీతన్నబంగళాదగ్గర ఉంటాడట. అక్కడికి మీ రెదురుగా పోవలె. ఓరీ మాతండ్రి! నాయనా! నీవు ఎట్లా మర్యాదా దక్కిస్తావో? శాంతిమాట ఆయనతో చెప్పవద్దు. ఆయన గొప్ప పండితుడు గనుక, అదంతా చూచుకొని యిప్పుడు నల్లకాదని తిరిగిపోయేవా నీ మిత్రులు చెబుతుంది. ఇటుపయిన జరుగవలసిన ఉత్తరక్రియ లన్నియూ నీ

ద్వారానే జరుగవలెనని యిదివరకే చెప్పి ఉన్నాను గదా. మేళగాళ్ళను, పాలకీని మాట్లాడు. స్వామిదయఁగల్గి ఈపూర్ణోవా శృంగటికీ ఆయుర్భాగ్యము చక్కగా నుండువలెనని భగవంతుని ప్రార్థిస్తున్నా నాయనా! ఆపను లన్నీ నేను చేస్తానుగాని అలుగోజా మేళముతో మీ దంపతు లిద్దరున్నూ ఊరంతా పిలిచిరంజి. ఆని యివేళనే జరుగవలె. నేను వెళ్ళుచున్నాను. అంటేదను ముస్తాబుచేసి ఒక గదిలో కూర్చుండజెట్టు. ఏమో నీ మఱిదలిని నీ వేంచేస్తావో, నా కెందుకు? సరే నేను వెళ్ళుచున్నాను. పో.

ఏకాదశాధిక శతతమః పాఠః = నూటపదొకండవ పాఠము.

ఈకారాంత స్త్రీలింగో లక్ష్మీశబ్దః = లక్ష్మి.

ప్రథమైకవచనములో మాత్రము 'లక్ష్మీ' అని యుండును. లక్ష్మినదంతయు గౌరీశబ్దమువలె నడచును.

ఈకారాంతస్త్రీలింగః శ్రీశబ్దః = లక్ష్మి, భాగ్యము, సంపత్తు, శోభ

ప్ర. శ్రీః - శ్రియా - శ్రియః; ద్వి. శ్రియా - శ్రియా - శ్రియః; తృ. శ్రియా - శ్రీభ్యాం - శ్రీభిః; చ. శ్రియై, శ్రియే - శ్రీభ్యాం - శ్రీభ్యః; పం. శ్రియాః, శ్రియః - శ్రీభ్యాం - శ్రీభ్యః; ష. శ్రియాః, శ్రియః - శ్రియాః - శ్రియాం; స. శ్రియాం, శ్రియ - శ్రియోః - శ్రీషు; సం. హేశ్రీః! - హేశ్రియా! హేశ్రియః!

ఇయలే ప్రీః = సిగ్గు, భీః = భయము. భీః = బుద్ధి; ఇవియును శ్రీశబ్దము వంటివే.

ఈకారాంత స్త్రీలింగః స్త్రీశబ్దః = ఆడుది.

(స. స్త్రీ - స్త్రీయా - స్త్రీయః ; ద్వి. స్త్రీయం,
స్త్రీం - స్త్రీయా - స్త్రీయః, స్త్రీః ; తృ. స్త్రీయా -
స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభిః ; చ. స్త్రీయై - స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభ్యః ;
పం. స్త్రీయాః - స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభ్యః ; ష. స్త్రీయాః -
స్త్రీయోః - స్త్రీభాం ; స. స్త్రీయాం - స్త్రీయోః -
స్త్రీభ్యః ; సం. హస్త్రీ ! - హస్త్రీయా ! - హస్త్రీయః !

ఓ హో హో శంకరశాస్త్రిన్ ! కో విశేషః ?

కాశీపురాత్ అస్మజ్జమాతా శ్వః సాయం ఆగమిష్యతి,
అస్మాభి స్సర్వైరస్యభిముఖభూయ, మేళితాః సహ పాలం
క్యాయాం ఆనేతవ్యః. పంచమ్యాం అంబేదాయాః నిషేక
మహూర్తః ; రిస్మాత్ యుష్మాభి స్సమీక్ష్యంబమిత్రీపరివారైః
శ్వః సాయం ప్రధృతి దినపంచకపర్యంతం అస్మద్గృహ ఏవ భవి
త్యంత్యం. హంజే ! ఆగచ్ఛగచ్ఛ. కాలోఽతిక్రాంతః. ఇతోఽపి
బహుత్రీ గంతవ్య మస్మాభిః. భోభో మేళకరాః !, నాదయత
నాదయత. కోనురే, ఊతి, (తస్య నాసికాయాం కంటకో లగ
తుః=నాని ముక్కులో ముల్లు విరగా !) కరణస్య వీధ్యా అస్మాభి
ర్వాహ్యకృత్సేవేన గంతవ్యం. శీఘ్రం పాలంక్యా మవరోపయతః
హంజే, జామాః పాదాప్రక్షాళ్య, ససంతేన ఆర్తిక్యం కృత్వా,
దక్షిణపాదక్షేపపూర్వకం జామాతర మంతః ప్రవేశ్య, ఆగతౌ
స్సర్వానపి కతు మోపవేశ్య, స్రక్చందనతాంబూలాదిభి ర్బహూ
కర్తుం ఘాయావిరాయ మాదిశ. ఏతత్సమయే అఘోరపతి

రస్తిచేస్, అస్మాకం బహుధా ఉపాకరిష్యత్. సః పూర్వేద్యురేవ
 కుత్రివా గ్రామాంతరం గతఃకిల. అనామకశాస్త్రిన్! మాం
 స్మరిసివా? త్వం పాతకాల పాపయ్యభావఃఖలు, తన సూపం
 అతీత (వినిమితం = మాటికా). అప్తే వర్షాణ్యాసన్ త్వం
 దృష్ట్వా. అరే మర్కటరాయ! మాయావినామకః కథం నటతి
 వా పశ్య. అయి మామ! ననశ్శురోమి. హేశ్వశ్రు! నమ
 స్కురోమి. భోభోషునాశయాః! పాక స్మరిస్త్యః; తత గంగా
 లయే ఉష్ణోపకం అస్తి; స్నాతుకామాః స్నాత; నోచే త్పాదా
 ప్రక్షాళ్య శుచీభవత. సర్వేషామపి శుచినస్త్రాణి వాపితాని
 సంతి. విస్తరాన్ ప్రసారయత. మర్కటరాయ! సాంబశివ!
 యువాభ్యామపి (మధ్యంబద్ధ్యా = నడుముకట్టి.) ఉత్థాతన్యం;
 నోచే త్పరివేషణం న చలతి. ఆహ! తద్విషయే క స్మంశయః?
 ఉత్తిష్ఠ రే మర్కటరాయ! అహం సంసిద్ధః. అరే ఈష దాచ
 మనం నా కుసు రే. (సంధ్యానందనకథా తథాస్తునామ=సంధ్యా
 వందనమాట అట్లా ఉంటున్నాని), (అరే తన మాతృదరం
 హేమిభవతి = ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారంగాను.) సుధియః
 వంశే ఉత్పన్నః అహం సంధ్యాం న కుర్వాం రే! అర్ధాస్తమయ
 కాల ఏవ కుల్యాచూం సంధ్యాం నిరవర్తయం రే. రే మర్కట!
 అస్మిన్వత్సరే పుష్యమాస ఏవ కుల్యాం అబధ్నన్ ఖలు. కుల్యా
 యాం జలం క్వాస్తిరే? ధిక్ మూఢ! సాంబ! కుల్యాచూం జలం
 ప్రవహతీతి పూర్వేద్యురేవ మాంప్రతి అన్యతశాస్త్రి అవ
 ద్దదే సూపం సూపం. మామా! ఈషల్లనణం పరివేషయ.
 పానీయం పానీయం. అరేయ్, జామాతః కి మపేక్షితం వా

సమ్యక్చిరార్థ సరివేషయ. తద్ధాన, తద్ధాన. అయిజామాతః !
 తన మధురపదార్థేషు అతీవ ప్రీతి (స్థవితు మర్వాతి=కాబోలు)
 నహి నహి, అహం సమయ మనుసృత్య ప్రసరే. సత్యం సత్యం.
 త్వం సమయానుకూలం నటసి రే భావ ! అహో మర్కట
 రాయోనా ! అలమలం తవ పరిహాసేన; నామ్నా త్వం మర్క
 టఃఖలు నహి నహి నామమా తేజై వాసా మర్కటః; కింతు
 చేష్టయాసి ఆరే పశుపతే! త్వమపి మాం అపహససివా ? మమ
 మర్కటోవా భవతు; కుక్కురోవా భవతు; నామధేయ మేక
 మస్తి. గర్భాధానమరస్తు అనామక ఏనఖలు ! స్వంతు పశుపతిః
 ఖలు! ఆహ సత్యమేన; మర్కటోపి పశుః, స్వం పశుః; తస్మా
 త్తనా స్యహం పతించేన. రే భావ ! అనామకశాస్త్రిక్ ! త్వం
 భాష్యాంతే వైయాకరణః ఖలు. అనామకశబ్దస్య అఘోరశబ్ద
 స్య చ అర్థభేదోఽస్తిరే ? ఇదానీం అర్థభేదో నాస్తి, నామ్న
 ఏవాభావే అర్థః కుత ఆయాతః? అగ్రే అనామకశబ్దస్య ఇదానీం
 అర్థసద్భావే మహాన్ అసర్థవీచ స్యాత్ ; అసర్థ ఏవ అఘోరః.
 అఘోరవీచ అసర్థః. దధి దధి. పరివేషయత, రాత్రౌ కాలాతి
 క్రిమణే సోమ గూజన స్పర్శేపి విస్తరా నుత్పృజ్య సలా
 యేరన్. సర్వత్ర భోజన మాసీత్. అరే గంగాధర ! బహి
 ద్వారే గంగాలయం స్థాపయిత్వా హస్తక్షాళనార్థం సర్వేషాం
 జలం ప్రియచ్ఛ; యాయాం సర్వేపి ప్రాసాదోపరి ఉపవిశ్య
 చందనాదీని స్వీకురుత. శంకరశాస్త్రిక్ ! త్వం అతీవ అదృష్ట
 వాన్. తవ జామాతా మహాపండితః. ఇతః పూర్వం అనామక
 శబ్దవిచారనమయే కథ ముత్తరం ధత్తం వా అశ్రుణోఃఖలు !

మహా కిం జ్ఞాయతే శాస్త్రవిషయః? ఏనం చ ఏతావంతి
వర్షాణి కష్టం సోధ్యా పఠితా విద్యా నృథా భవతివా? భోభో
మహాశయాః! శ్వః దశఘంటావారససమయ ఏన విస్తరాః
ప్రసార్యంతే. ఏతదే వాహ్యానం యుష్మాకం సర్వేషాం; దయ
యా మమ గృహం పవిత్రయంతే భవంతః.

అయ్యో శంకరస్యగారు! మేము ఇంటికి సెలవు
పుచ్చుకుంటాము. చిత్తము. అసే అల్లునికి పక్క యెక్కడ
వేసినావు? మేడమీద దక్షిణవైపుగదిలో వేసినాను. నాయనా!
అక్కడ వెళ్ళి పండుకో. కావలసివుంటే కిటికీ తెరిచిపెట్టుకో
చల్లటిగాలి వీచుతుంది. మామా! నా కిన్నీ ఉపచారా లేందుకు?
నేను పరాయివాడనా యేమిటి? ఏమో నాయనా! యెనిమి
దేళ్ళకు సెలవుగా నేడుగనా నీ మొగమును మేము చూచినది!
నాకూ మీఅత్తకూ కళ్ళకూడా బాగా కనపడవు. అలవా
టైన దారిగనుక కళ్ళకు గంతులు కట్టినాసరే రాత్రికాని పగలు
గాని ఆబిక్కచోటుకు మాత్రము నిరాఘాటముగా పోయి
రాగలను. కాని, ఇంకెక్కడికీ పడచలనముకూడా లేదు. ఏమి
టండోయి యిప్పుడా ఆమాటలన్నీ, బాగానే యున్నది. అల్లు
డితో చెప్పేమాటలివేనా? ఓసి నీఅమ్మకడుపు బంగారంగానూ,
ఆయన మనకు అల్లుడలా గున్నాడటే? ఎంతోనయము, ఎంత
భక్తి! సంకితలక్షణ మట్లా వుంటుంది. ఇప్పటికాలపు పొగగు
బోతులయితేగా, మరేం భయము లేదులే, యేమాట చెప్పినా
అభ్యంతరం లేదు. చూడు ఆ అఘోరపతికి సచ్చినవివాశకాల
ము? మొన్నటిరోజు అత్తమామలతో పోట్లాడి యెక్కడికో

లేచిపోయినాడట. మామగారూ ! పొద్దు పోయినది. పండు కోరికి. నాయనా ! అప్పుడే యెక్కడ పండుకోవటం. ఇంకా నా భోజనం కాలేదు ; మీ అత్త భోజనం కాలేదు ఎవ రండ్లోయ్ లోపల. మామా ! యెవరో వాకిట్లో పిలుస్తున్నట్లు న్నారు. ఎవరు వారు ? నేను బొల్లి శెట్టిని. ఏం పనిమీద వచ్చి నావు ? మాతాతయ్యకు జీవప్రాయశ్చిత్తంకూడా అయినది; మిమ్మును దబ్బున పిల్చుకొని రమ్మన్నారు. ఓహోహో, అసం దర్భం ఎచ్చిందే ! నాయనా ! రేపు మాయింట్లో మా అమ్మాయి కార్యము. ఈ నాల్గు రోజులూ నే నెక్కడికీ రాను. సరే బాగానే ఉండే. వారంతోజల క్రిందనే (బయటా వుచ్చుకొని = పణం గృహీత్వా) ఇప్పుడు రానంటా వేమయ్యా? కావలెనంటే నీవబ్బు నీవు వుచ్చుకో. నా కనందర్భంవస్తే నే నేమిచేస్తాను ? అటనకు, మా అల్లుడు వింటాడు. ఇట్లా కాస్త ఇనతలికి రా. మాట్లాడుదాము మా ధైరవభాట్లను కాస్త పిలుపు. వాడితో నేను చెప్పుతాను; వాడంతా సప్లయిచేస్తాడు. ఇంతకు ప్రాణాలు పోలేదుగా. ప్రాణాలు పోకపోతే నేమయ్యా ! మెల్లగా మాట్లాడవయ్యా ! మెల్లగానే మాట్లాడుతాలే. ఆచిరమాట మా తాతయ్య చెప్తలో అనవలెనట. అక్కడ పెద్ద లెచూరేదు; మీరు రండి. సరే నే నేదో ఒకయేర్పాటు చేస్తాగాని నీవు పద. నీ వెనకకితే వస్తున్నాను లేదా ధైరవాయనైనా పంపుతాను. ఎట్లాగయినా మీపని గడిపితే సరిగదా. సరే నేను వెళ్ళుచు న్నాను, ఆలస్యము చేయకండి. అట్లాగేలే పద పద. ఏమిటం డోయి! ఇప్పుడుకూడా ఆ గొడవేనా! నేనేం చేసేదే, ఆముండా

కొడుకును ఇవ్వేళ చావమన్నానుటే? భైరవాయను పంపి
స్తానులే. ఎన్నిగంట లయిన దిప్పడు? పన్నెండు కొట్టినారు
ఇక పడుకుందాము పద. తెల్లవాసుజామున లేచి వేసినీళ్ళు పెట్టి
అల్లునకు తలంటిపోయి అట్లాగే పొస్తాగాని ఆయన ఒప్పుకో
వలెగా. నాయనా: ఇమిగో దంతధాననానికి నీళ్ళు; కచ్చిక కావ
లెనా పుల్ల కావలెనా? అత్తయ్యా! తలుపు తియ్యా. ఎవరు
వారు? నేను మాయావిరాయుడను. నాయనా! నిన్న రాత్రి
యిక్కనే పండుకోమంటినిగదా; పండుకోలే దేమీ? ఇట్లా
కాస్త పని ఉండి వెళ్ళినాను. ఇవేళనుంచీ యీనాలుగురోజులూ
యింటికి పోనులే. మాతమ్ముడి విషయములో నేను సస్థయి
చేస్తావుంటాలే. బజారుపనులు వగైరాలకు సాంబిగా డున్నాడు;
భోజనాలకు పిలవటానికి మర్కటరా వున్నాడుగదా; నీవు
నీవు చేసుకో. అనామకశాస్త్రీ! మొగం కడుక్కో; దబ్బున
తలంటిపోసుకోవలె, మళ్ళీ ఎర్జ్యము వస్తుంది. మంగళశాస్త్రీ చేస్తా
రట లోపలికిపో. అమ్మాయీ! నీవుకూడా రా పీటలమీద
కూర్చోవలె. నేను రాను. చీ అట్లా అనరాదే. మీరియన కన
బడుతుండా మధ్య తెర పడతాం లేవే మఱదలా! సుబ్బమ్మా!
యేవైనా రెండు మంగళాశాస్త్రీపాటలు పాడుదూ. ఓసి వెట్టమ్మా!
నీకు రానిపాటలు నాకేమి వచ్చునే? చూ కోడలినే పాడుకో
మ్మను. అబ్బో ఇంతవేసి పోసుకోలేను, కొంచెము చన్నీళ్ళు
పోయ్యింది. ఈవేడి చాలా? చాలు చాలు. ఇమిగో చాకింటి
బట్ట; ఒక్క పుడుచుకో, ఇవిగో మడిబట్టలు కట్టుకో. వెట్టమ్మా!
శంకరయ్య యేడి? బజారుకు పోయినాడు. ఇన్ని బియ్యమా

పసుపు కుంకుమా తమలపాకులు పోకచెక్కలు ఖర్జూరపక్కు
కొబ్బరిచిప్పలు తెచ్చిపెట్టు ; రెండు పీటలు వెయ్యి. శాస్త్రుర్ల
గానూ! అంతా సిద్ధముచేసికాను. మీ కేమయినా కావలసినస్తే
నన్నడుగుచుండండి; మాఅత్తయ్య పనితొందరలో ఉంటుంది.
ఉః - మేళం వాయించమను. అబ్బాయీ! ఇంక పీటలమీద
కూర్చుండి- పిల్లను పిల్చుకోరాండి. 'ఓం అయం ముహూర్తః
సుముహూర్తో అస్తూ.'

ద్వాదశాధిప శతతమః పాతః = నూటపందెండవ పాఠము

ఉఃకారాంతః స్త్రీలింగో 'భూ' శబ్దః = కనుబొమ్మ.

స. భూః - భువ - భువః; ద్వి. భువం - భువ -
భువః; తృ. భువా - భూభ్యాం - భూభిః; చ. భువై,
భువే-భూభ్యాం-భూభ్యః; పం. భువాః, భువః-భూభ్యాం-
భూభ్యః; ష. భువాః, భువః - భువోః - భూభాం,
భువాం. స. భువాం - భువోః - భూషు. సం. హేభూః!-
హేభువా! - హేభువః!

ఈకారాంతః పుంలింగో 'గ్రామణీ'శబ్దః = ఉరిపెద్ద.
గ్రామాధికారి, గ్రామమునసబు.

ప్ర. గ్రామణీ - గ్రామణ్య - గ్రామణ్యః; - ద్వి.
గ్రామణ్యం - గ్రామణ్య - గ్రామణ్యః; తృ. గ్రామణ్య -
గ్రామణీభ్యాం-గ్రామణీభిః; చ. గ్రామణ్యే - గ్రామణీభ్యాం -
గ్రామణీభ్యః; పం. గ్రామణ్యః - గ్రామణీభ్యాం - గ్రామణీ
భ్యః; ష. గ్రామణ్యః - గ్రామణ్యోః - గ్రామణ్యః;

స. గ్రామణ్యం - గ్రామణ్యోః - గ్రామణీషు; సం. హేగ్రామణీః! - హేగ్రామణ్యో! హేగ్రామణ్యః! ఇయతే అగ్రణీ = నాయకుడు. సేనాసః = సేనానాయకుడు మున్నగునవి.

అనామకశాస్త్రిన్! ఆచమనం కురు. అంబేదే! అనామకస్య హస్తే ఉద్ధరిణ్య జలం స్థాపయ. శ్రీగోవింద గోవింద! పూర్వోక్తైరంగుణ విశేషణవిశిష్టాయాం పుణ్యలిఖా ప్రేతాంతర్యామి...భీభీ, ప్రేతాంతర్యామితీ నదసి కిం భోః? ఓహో హో! ప్రమాదః. ప్రమాదః. రే భైరవ! ఇథ మాగచ్ఛరే. అపరాల కామశాస్త్రిగృహే మమ యాజ్ఞికపుస్తక మస్తి; ఈష దానయరే. మేళకాః! మేళం కురుత. శంకరశాస్త్రిన్! ఫలప్రదానార్థం నారీకేళపంచకం ఆనాయయ. ఏకరూపకస్య (వినిమయం = చిల్లరను) ఆనాయయ. పూర్వేద్యురేవ వినిమయః ఆనాయితే. సువాసినిః ఆహూయ అగ్నిహోత్రం ఆనయతేతి నద. ఏహోఽగ్నిహోత్రః. పాత్రే తిలోదక ముత్సృజ. తిలోదకం న, తిలోదకం న; సాక్షతోదక ముత్సృజ. బ్రాహ్మణేభ్యః అక్షతాన్ దేహిరే భైరవభట్ట! అయచ్ఛం. సుబృహదాగిన్! ఆయాహి ఫలప్రదానం గృహేణ. శతమానం భవతి. నధూవరాభ్యాం సూతనవస్త్రాభరణా దీని యచ్ఛత. సుబ్రహ్మణ్యచయనినః! ఉపకృమ్యతాం. ఓం శతంజీవ శరదో వర్షమాన ఇత్యపి నిగమో భవతి; ఇంద్రీశే స్థానిః ఈమంస్తామా; అనయోర్దంపతోశ్చ శ్రీఘ్రమేవ పునస్సంధానాధికారయోగ్యతాఫలసిద్ధి రస్తు. సంభావనార్థం బ్రాహ్మణాన్ ఆహ్వాయత. భోభో బ్రాహ్మణాః! ఉత్తిష్ట తోత్తిష్టత.

మహాన్ కాల ఆసీత్. సర్వేస్యధికారిణ ఏవ; అస్మిన్ననసి అనధి
 కారీ కోస్తి? శంకరశాస్త్రిన్! అహం ఘనాం మధీతివాన్,
 మమ విషయే జామాతిరిం ప్రతి ఈష ద్వద అయి సుధియః!
 యున్మద్యమృతానుభ్యాదికం సర్వమపి మమ జామాతు
 ర్విదిగమేన. సః స్వతి విద్వాన్ ఖలు; యోగ్యతానుసారేణైవ
 యుష్మాన్ సంభావయతి భో బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠాః! స్నానార్థం
 గచ్ఛతి; పాక స్పృశిద్ధః. స్వయంపాక నియమంతః ఆగత్య సామ
 గ్రిం గృహ్లాంతు. శంకరశాస్త్రిన్! రాత్రౌ సుముహూర్తః కతి
 ఘటికాంతరం నిశ్చితిః. సార్థవఘటికాంతరం. తర్హి
 సాయంకాలభోజనం అష్టనాదినకాలా దర్వాగేన భవేష్యది
 ప్రశస్తం. తద్దైవ కారయిష్యామి. అవ్య ద్వాపశేషుంటాః
 నాదితాః. ఆసీ త్కిం పరివేషణాదికం? ఆసీ దాసీత్. పరి
 షించతి పరిషించతి. అన్నాభిఘారం కురుత. ఆత్మనివేదనాం
 ప్రారభత. శంకరశాస్త్రిన్! ఆపోశనం పరివేషయ. ఘృతం
 ఘృతం. హంచే! త్వం సువాసిసీపంక్తౌ ఘృతం పరివేషయంతీ
 భవ. పూర్వసువాసిసీనాం పంక్తౌ మలపాంబాం పరివేషయేతి
 వద. మాయావిరాయః హం చ హ్రీహృణపంక్తౌ న్యాయ.
 నూన్నదంపతీ సువాసిసీపంక్తౌ భోజనార్థం ఉపవేశయ తత్ప్ర
 రంగవల్ల్యా అలంకురు. దీపద్వయం స్థాపయ. తద్దైవ కరిష్యామి
 కింతు, పూర్వసువాసిసీపంక్తౌ ఉపవేశయేయం వా, శుద్ధసువా
 సిసీపంక్తౌ ఉపవేశయేయం వా, ఛీఛీ పూర్వసువాసిసీపంక్తౌ
 నహి. భో స్పృశాస్యః! పరిహరగాయతీ గాయతీ. అయి అం
 బేదే! అనామకస్య విస్తర్యా, ఈష దుచ్ఛిష్టం వాతయ.

అపేక్షిం యాచితవ్యం; త్యాజ్యం చైవానపేక్షిం; ఉపవిశ్య
సుఖేనైవ భోక్తవ్యం స్వస్థమానసైః; గయాశ్రాద్ధఫలిత
మస్తు. ఛీ ఛీ ఛీ తథా న వక్తవ్యం; ఇదం శ్రాద్ధం నఖలు! శ్రాద్ధే
తథా వక్తవ్యం. బ్రాహ్మణమశయాః! అకాల స్సంవృత్తిః,
పదార్థసౌత్థవం నాస్తి, సర్వాపరాధాః క్షమ్యంతామ్.

“అంగనా మంగనా మంగరే మాధవం,

మాధవం మాధవం చాంతరే చాంగనా ।

ఇథ మాకల్పితే మండలే మధ్యగః,

సంజగౌ వేణునా దేవకీనందనః-”

భోజనకాలే శ్రీగోపాలకృష్ణస్మరణం, గోవిందా! గోవింద!

అయ్యా! చేతులకు వేజినీ ఖున్నవి; అందరున్నా
చేతులు కడుక్కొని ఈయెరుటింటి చావీలో చాపలు
వేయించినానుగాని, అక్కడ కూర్చుండుడు. అరే సాంబ
శాస్త్రి! తాంబూలములు తయారు చెయ్యరా. అన్నీ సిద్ధము
గానే యున్నవి. గంగాధరుడు గిన్నెనిండా గంధము తీసినాడా
లేదా? గిన్నెనిండా గంధ మున్నది. పన్నీరు పోసి కలిపినాను.
ఒసే వెజ్జమ్మా! అల్లుడి విస్తల్లో వెంజిగిన్నెను కుక్క నోట
కఱచుకొని పోతున్నదేవ్. కొట్టు కొట్టు, తలు పెను తీసిపెట్టి
నారురా దిక్కుమాలినవాళ్ళు! అబ్బాయీ! నీవు కాసేపు
యిక్క డుండు నాయనా! ఉంటాలే; నీవు పోయి ముతైదువు
లకు పనుపుకుండుమలు పెట్టు. చాకలవాళ్ళకు మంగల
వాళ్ళకును అన్నము వెయ్యండి. అంట్లు రెక్కపెట్టుకొని మఱీ
వెయ్యండి. వాళ్ళు తోమి తెచ్చినవెనుక, మళ్ళీ రెక్కపెట్టి
అప్పగించుకోండి. పొరుగువారివారిమానుకూడా ఉన్నది.

ఓయి యేమండోయ్! బొల్లి శెట్టితాత మళ్ళీ కాస్త గొణుగుగా మాట్లాడుచున్నాడట. వాడమ్మకడుపు కాలా, వాడిప్పు డెక్కడ చస్తాడే, మొండిముండాకొడుకు! మన యింట్లో ఈ రెండురోజులూ గడిపే చస్తాడు. ఆసద్దు మన చేతులో పడే దేలే. ఏమో మీనోటి వాక్యాన అట్లా కావలెగా. భయం లేదులే. దండాలండి శంకరయ్యగారూ! ఎవరు వారు? నేను చంపావతినండి; మాతో నేమయిన ఇవ్వేళ పని ఉంటుందాండి? ఓహో గంపలగూడెం చంపావతివా? నాడు మూణ్ణిద్దర్లపుడు మేజువాటిలో నిన్ను చూడటమేగాని మళ్ళీ యెక్కడా, మే మంత భాగ్యమునకు నోచుకొనలేదుగా! పుట్టినదే ఒక పిల్ల. సరే యింకా నీవు గజ్జె కట్టుచున్నావా? మీదయ యుంటే ఇప్పుడే కాదు, ఇంకా కట్టుతా ఇంకా కట్టుతా. నీవు కట్టగల వేమోగాని నే నంతటి పని చేయించజాలను. చిం తెండినా పులు పెండలేదు; ఇంకా మీనోట యెంగిలిమాటలు పోలేదు. రే తెంత? మీకూ మాకూ రే టేమిటి? అయితే సాయం కాలము నాలుగుగంటలనుంచీ ఆరుగంటలదాకా కాస్త సాగించు. చిత్తమండి, నెలపు పుచ్చుకుంటా. మంచిది. పరే తానధాన్ల గారూ! మీరు ముహూర్తకాలమున కయ్యేటట్లు జాగ్రత్త పెట్టవలె సుమండి. నా అభ్యంతర మేమీ ఉండదు. నాకు రాత్రికి భోజనముకూడా అక్కరలేదు. ఇవేళ మహా లయామావాస్య అనుకుంటాను. ఇప్పటినుంచే గర్భాధానపు గది వాకిట్లో అడ్డముగా పండుకుంటాను, సరేనా? సరేలేండి. అరేయ్ సాంచిగా! శంకరయ్య కెంత తెగువ పుట్టిందిరా!

బోగంమేళంకూడా పెట్టినాడు ఇవ్వేశ. ఈపిల్లనిషయములో మొదటినుంచి తెగువగానే ఉన్నాడు. ఇంకా మనవాడి అదృష్టం మంచిది ఈదేరిపిల్ల అనాయాసముగా నింటికి వస్తున్నది. అనామకుడు ఈరెండురోజులనుంచి బయటికి రాడే! అవతలికి యితరలికయినా వెళ్ళడా యేమిటి? అంతవనీ రాత్రి కాలమందే జరుపుకొనుచున్నాడు. ఇదాక పీటలమీద కూర్చున్నప్పుడుకూడా, పిల్ల సిగ్గుపడుతుందని పేరుపెట్టి చీకటి గదిలోనే పీటలు వేయించినాడు. అట్లాగా సరే సరే. అరేయ్ ముక్కుటాయ్! ఆగది వుందిగదా, దేవేంద్రభాసంలా గుంది. మేజువాణి అవుచున్నది. పోదారా. ఆ ఉస్తున్నా. నీవుకూడా కాస్త మంచిగుడ్డలు కట్టుకొని రా; నేనుకూడా ముస్తాబయి వస్తాను. అట్లాగేలే.

త్రయోదశాధిపతరము: పాతః=నూటపదుమూడవ పాతము

ఇకారాంతనపుంసకలింగో 'దధి' శబ్దః = పెరుగు

సక్తి = తొడ; అక్షి = కన్ను; అస్థి = ఎముక

ప్ర. ద్వి. దధి - దధీని - దధీని. త్రి. దధ్వా - దధిభ్యాం - దధిభిః; చ. దధే - దధిభ్యాం - దధిభ్యః; సం. దధ్నః - దధిభ్యాం - దధిభ్యః; ష. దధ్నః - దధ్నోః - దధ్నాం; స. దధ్న, దధని - దధ్నోః - దధిభ్యః; సం. హేదధే, హేదధి - హేదధిని! హేదధీని!

లక్ష్మీన మూ డు శబ్దములును దధిశబ్దమువలెనే నడచును

నకారాంతః పుంలింగః 'శ్వన్' శబ్దః = కుక్క.

స్త్రీలింగము (శునీ = ఆడుకుక్క) గౌరీశబ్దమువలెనే.

ప్ర. శ్వా-శ్వానా-శ్వానః; ద్వి. శ్వానం-శ్వానా-శునః;
 తృ. శునా - శ్వభ్యాం శ్వభిః; చ. శునే - శ్వభ్యాం - శ్వభ్యః;
 పం. శునః - శ్వభ్యాం - శ్వభ్యః; ష. శునః - శునోః - శునాం;
 స. శుని - శునోః - శ్వసు; సం. పేశ్వన్ ! - పేశ్వానా ! -
 పేశ్వానః !

నృద్ధాపి చంపావతీ తరుణీన నృత్యతి. బహుకాలాత్ ఏత
 త్రాప్నోతిచేశే అభినయవిషయే అతీవ నిపుణేతి విఖ్యాతా. అశ్రు
 ణోఃఖలు, 'కాంతో యాస్యతి దూరదేశ' మితిశ్లోకం కథ
 మధ్యనయద్వా! అశృణవం అశృణవం. పశ్య పశ్య. అంబేద
 యా సాకం - అఘోరః - న న న న, అనామకః మల్లి కాకండు
 కేన కథం ఫేలతిహా! శిశిరర్తాపి మల్లికాపుష్పా న్యానాయ
 యత్ కుతోనా శంకరశాస్త్రి. ఏకపుత్రికావిషయః ఖలు,
 అత్యంతప్రేక్షా శుభకార్యం కారయతి. (యద్వచన స్తద్వచ
 ఏకకింతు = ఏమాట కామాటగాని) సమప్త్యాం శంకరశాస్త్రి
 అమాయకః; సర్వానపి విశ్వసితి. శివసహనవిషయే ఈషత్కా
 తిన్యా దర్శయతికింతు, సస్తుతః దయార్ద్రహృదయః. తస్య
 భార్యా నామ్న స్సదృశ్యేన; అతీ వామాయికా. అంత
 ర్గ్రహే కిం భవతి పశ్య? భోజనానంతరం చేత్ ముహూర్త
 కాలః అతిక్రమిష్యతీతి, ఆదా సధూపరా భోజయిత్వా పీకోప
 ద్విపావేశయన్. గర్భాధానఖండః చల తీదానీం. పరేతావ
 ధానీ పుస్తకాపేక్షవిద్యః. సహీ నహీ, తస్య అపరకాండే పరి
 చయః అధికః; ప్రారః కాలే ఈషత్ సూపే పాదం ప్రాపే

శయత్. తద్వియా ఇదానీం పుస్తకం దృష్ట్వా కారయతి. సమష్ట్యాం అస్మత్ప్రత్యేతదేశే పూర్వాపరయోః అయమేవ (సమాపురకరః = అందె వేసినచెయ్యి.) శంకరశాస్త్రిన్! వహూ వహా శయనగృహం ప్రావేశయం; (తత్ర మిధునవీటికాభి రాభవ్యం = అక్కడ మిధునవిడములు కావలె) పూగీఫలాని నాగవల్లీదళాని తామ్రఖండాని చ ఆనయ. అరే ఖైరవభట్ట! తత్ర కంఠోలే సంతి; ఆనీయ పరేతానధానినే దేహీ రే. తత్తా న. భోస్సువాసిన్యః! ఆలస్యం మాకురుత. ముహూర్త కాల స్సన్నిహితః. ఆస నిధునవీటికాః. బ్రహ్మగ్రంథ్యర్థం (సువర్ణనాణకేన భవితవ్యం = సువర్ణముద్రయా భవితవ్యం) గృహీణ, ఏషా సువర్ణముద్రా. అయి స్త్రీయః! బహి ర్యాతి బహి ర్యాతే; శయనగృహకవాటం విధత్త విధత్త. ఆసీ దస్మ త్కర్మకలాః సకాలవచ అనంతరం అస్మద్భోజనాదికం యదా కదావా భవతు. మమ భోజనేచ్ఛా నాస్తీతి మధ్యాహ్నా ఏ వావోచం ఖలు. తథా న; లఘుశాన; యాచద్రోచతే తాన దేవ అశాన. ఏతస్మిన్ శుభదినే ఏకభుక్తం న కర్తవ్యం; త్వంతు అస్మాకం పురోహితః; ఉత్తిష్టోత్తిష్ట. విస్తరాన్ ప్రసార యత. సర్వేపి శుచీభవత. భో బాలికాః! కవాటరంధ్రభ్యః కిం పశ్యత? హంజే! కవాటరంద్రాణి ఈష ద్లోమయేన విధేహి; నోచే ద్బాలికాః సర్వాఅపి వహూవహౌ పశ్యంతి. కి మయే రుక్మిణి! తవ ముహూర్తసమయే సర్వమపి త్వయా జ్ఞాస్యతే, అద్య కిం పశ్యసి? పర్యవేషయన్; విస్తరసమీపం

గచ్ఛ. ఏకాదశఘంటాః వాద్యంతే. శీఘ్రం తక్ర మానయత. అహో దాశాదరరాయ ! త్వం కరణః లాకికః ; అహం తు వైదికః ; తథాపి పరమానుగ్రహేణ భోక్తు మాగచ్ఛః. కిం పరివేషితంవా కిం నవా ? ఏకం లడ్డుకం పరివేషయస్వ. భోః శాస్త్రీన్ ! సర్వం సంపూర్ణం, ఉపరపూర మభావం, న మాం నిర్వధాన. అరే మాయావిరాయ ! గ్రామణ్యే స్రక్చందన తాంబూలాదికం అయచ్ఛః కిం ? అయచ్ఛ మయచ్ఛం త్వం నదృష్టః కిల మాంప్ర త్యేక్త్వా గ్రామణీ గృహ మగచ్ఛత్. ఏతానతా కాలేన అస్మదీయశిరోభారః సర్వోపి పుమా త్మనా అచరోపితః. తావుభానపి ఏకీకృతే. జామాతా చ అతీవ పండిత స్సంవృతః ; వీనైవ కారణేన అతీవ యోగ్యశ్చ. అస్మాకం సవన జామాతా, సవన పుత్రః. సర్వస్వమపి సవన, ఆవాం దంపతీ తయోః పురతః స్నేతే నిమిలయేవ చేత్ తదేన అస్మదపేక్షితం భాగ్యం.

మామయ్యా ' మూడు నిద్రలూ అయినవిగదా ; ఇక రేపు స్రయాణము చేయదలచుకొన్నాను. పిల్లను కూడా తీసుక వెళ్ళవలెనని నాయభిప్రాయము. నాయనా ! మాపిల్లను నీచేతిలో నెప్పుడు పెట్టికామో అప్పుడే నీయధీనమయినది. కాని, ఇప్పుడే శ్రోత్రగా కార్యమయినది గనుకనూ, నీ కక్కడ పెద్ద ది క్కెనరూ లేదు గనుకనూ, ఇప్పటినుంచే, పొయి మెడకట్టు కోలేదేమో ; ఇంకా నాలుగైదు మాసములపాటు నిదానించి తీసుకొనిపోతే బాగుంటుందేమో అని మాయిద్దరి అభిప్రాయ మూ, ఆపైన నీయిష్టము. మఱేమీ లేదు మామా ! ఎప్పుటి

కయినా నాకు పెద్దదిక్కు నచ్చేది లేదుగదా. పెద్దయినా మీ కూతురే, చిన్నయినా మీకూతురే; కాశీప్రయాణమనగా మాటలా: తడవకు పాతికరూపాయలకు తక్కువ కాదు. అక్కడ నుంచి మళ్ళీ నేనే రావలెగదా. నా కక్కడ చదువు పూర్తి అయినది. ఇకమీద గంగోత్తరిలోనో యెక్కడో ప్రవేశింప వలె. అక్కడనే నాకు ఉద్యోగముగూడా అయ్యేటట్లున్నది; అందుకోసము ఇప్పుడు పంపితేనే మంచిదని నాయభిప్రాయము. బాగానే ఉన్నదిగాని నాయనా! ఇదివఱ కంతా యేమయినదో అయినది; నీకున్నూ యెవరూ వెనకా ముందూ లేదు; మాకున్నూ మీయిద్దరికంటే దిక్కు లేదు. ఈయిల్లు మీది. ఈవాకిలి మీది, మాకున్న ఆ నాలుగు కానులు మీవి; మేమున్నూ పెద్ద వాళ్ళ మయినాము, కళ్ళు బాగా కనిపించవు, నిజానికి నిన్ను కూడా మేము గుర్తించనే లేదు; అల్లుడల్లుడంటే అల్లుడవే అనుకొన్నాము. నీవు వచ్చి యెనిమిదేళ్ళయె; యెంతో మారిపోయి వుంటావుగదా అని నిన్ను మేము నమ్మినాము. అక్కడికి కొంద రమ్మలక్కలు 'మీ అల్లుడేనా ఈయన? చిన్నప్పటిపోలిక ఏమాత్రము కానరాదమ్మా!' అని మీ అత్తయ్యతో అన్నారు. 'ఏడేళ్ళుదాటితే మనుష్యునికి పునర్జన్మ వచ్చి పూర్తిగా మారి పోతా'డని శాస్త్రమున్నది; మీకేం తెలియునని నేనే ఖండితంగా చెప్పినాను. మామగారూ! నేను అత్తింట నుండను. నాకంత దుర్గతి పట్టలేదులే; ఇక వెయ్యిమాట లెందుకుగాని మంచిగా మీ అమ్మాయిని పంపండి; కానలసివస్తే మళ్ళీ నాల్గు నెల్లకు

మావిద్యార్థినిచ్చి సంపుతాను. రెణ్ణెల్లపాటు మీరునుచుకో
వచ్చు, మళ్ళీ వానితోనే పంపవచ్చును సరేలే నాయనా! నీకు
కోప మెందుకూ? ఏ మేవ్, అమ్మాయి తాలూకు బట్టలువస్తే
రాలు తగుపాటిగా సవరించి మూట గట్టు. ఇప్పుడు పిల్లను
ఉంచడట. తీసుకొనే వెళ్ళుతాడట. అట్లాగే కట్టుతాను. దాని
తాలూకు సొమ్మంతా యిక్కడే ఉంచుతామని చెప్పండి.
అట్లాగే నాయనా, అనామకశాస్త్రీ! ఇప్పుడు సొమ్మంతా
యెందుకూ? అక్కరలేదు. అక్కడ నేడయినా అవసరం వస్తే
కబురుచేస్తాను; అప్పుడు పంపవచ్చు లెండి. మళ్ళీ యిప్పుడు
కట్నా లెందుకు మామా! ఏమో నాయనా! మాముచ్చట
మాది. నమస్కారము చేస్తున్నా, వెళ్ళొస్తాము అత్తయ్యా!
అసే అట్లా కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకోరాదు. అమ్మాయి! బండి
యెక్కు, యేడవకమ్మా! మళ్ళీ రెండు నెల్లల్లో ఒకమాటు
పంపించు నాయనా! అట్లాగే నేనే తీసుకొనివస్తాను, సరేనా.
సాయిబూ! బండి తోలవోయ్; మీకూకుర్చి పిల్చుకురాండి;
బండి యెక్కించండి; ఎక్కడికి పోయింది? సావాసకత్తెతో
చెప్పిరానటానికి పోయింది అదుగో వచ్చింది. అమ్మా! బండి
యెక్కు. తమ్ముచున్నాడు కాస్త అగమ్మా! ఎవ రాయెదు
రుగా వచ్చేది? సువాసియే లేరా మర్కటరావూ! ఓరి నీలమ్మ
కడుపు బంగారంకానూ, ఇప్పుటిసువాసిని కాదురా. ఓరి పిచ్చి
వాడా! మళ్ళీ యెండో ఒకడు పెళ్లి చేసుకున్నాడు కాదటా,
సందేహ మెందుకు?

చతుర్దశాధికశతతమః పాఠః = సూర్యపదునాల్గవ పాఠము.

సకారాంతః పుంలింగః 'పథిన్' శబ్దః = మార్గము; ఋధు
క్షా = ఇంద్రుడు. పథిన్ శబ్దముచలె. ప్ర. పంథాః - పథానా -
పథానః; ద్వి. పథానం - పథానా - పథః; తృ. పథా -
పథిభ్యాం - పథిభిః; చ. పథే - పథిభ్యాం - పథిభ్యః; పం.
పథః - పథిభ్యాం - పథిభ్యః; ష. పథః - పథోః - పథాం;
స. పథి - పథోః - పథిషు! సం. హేపథాః! - హేపథానా!
హేపథానః! మన్థాః = కన్యము. పథిన్ శబ్దముచలెనే నడుచును.

సకారాంతః పుంలింగో 'యువన్' శబ్దః = పురుషుడు. స్త్రీ
లింగములో 'యువతీ' శబ్దముచలె. ప్ర. యువా - యువా
నా - యువానః; ద్వి. యువానం - యువానా - యూనః;
తృ. యూనా - యువభ్యాం - యువభిః; చ. యూనే -
యువభ్యాం - యువభ్యః; పం. యూనః - యువభ్యాం -
యువభ్యః; ష. యూనః - యూనోః - యూనాం;
స. యూని - యూనోః - యువసు. సం. హేయువన్! -
హేయువానా! - హేయువానః!

అత్తయ్యా! నమస్కరోమి. కన్యం తాత! అహం
అఘోరపతి ర్షకిము! కుత్ర గత స్తాత! ఏతావత్పర్యంతం? కదా
అత్రాగతః? పూర్వేష్య రాగతోఽస్మి కాశీపురాత్. మాం
గ్రామేననంతం వీక్ష్య అంబేదాయాః కార్య మకరోః ఖలు.
మమ న విదిత మితి మన్యసే కిం? సర్వమపి విదితం. కతి దినా
న్యాసన్ గత్వా? మానద్యయ మాసీత్థలు; అహం ఏతద్ధామం

అద్య అత్యజం, సచేద్యు లేన తన జామాతా కాశీపురా దాగ
 తఃకిల. తర్హి త్వం కాశ్యాం కుత్రావాతరః ? అహం మాఘ
 శుద్ధపంచమ్యాం కాశీం ప్రావిశం ; తత్త్రి విచార్యమాణే అనా
 మకః దేశం స్థితిశిథితి ఆశ్రుణుం ; అనంతరం హరిద్వారాది
 క్షేత్రాణి సేవిత్వా పునః కాశీం ప్రాప్తవాన్. మాసద్వయ
 మాసీత్. అనామకగృహవ వావాతరం. (తర్హి అస్మదం
 బేదాం నృష్టైశ్చ భవేః = అయితే మా అంబేదను చూచే
 వుంటావు) తత్ర క స్సంశయః ? అంబేదా మపశ్యం. ఏతస్మాస
 ద్వయమపి అంబేదాకరపరివేషితం షష్ఠసోపేతభోజనం అక
 రణం ; అనామకః కః ? మమ మాతృస్వసీయవచ ఖలు ! తం
 దృష్ట్వా అప్తనర్హాణ్యహన్ ; లేన కారణేన సః మాం ఏతా
 వంతి దినాని స్వగృహే అస్థాపయత. అంబేదా ఇదానీం కథ
 మాస్తే ఇతి మన్యసే వా ? అతీవ చతురా, అతీవ సరసవాక్,
 ఉత్తరదేశభక్ష్యభోజ్యాదీని సర్వాణ్యపి క్షణేన కర్తుం సర్వాస్తా.
 ఏక మేవ నచనం ఏతస్మాసద్వయకాలమపి అనామకవ వాహం,
 అసామే వానామకః ; తథా కాలక్షేప మకరణం. అంబేదా
 సుఖేన వర్తతే కిల. అంబేదాం అతీవ సుఖయతి తవ జామాతా.
 కానిచిత్ ఔత్తరాహాభరణాని చ అకారయత్. అపి చైకాం
 శుభవార్తామ ప్యానయం అత్తే ! కా సా వార్తా ? అంబేదా
 యః (మాసోఽతీత ఇతి = నెల తప్పినదని) కాచన కింవచంతీ
 ఉన్దతా. మయా దృష్టే అంబేదాముఖే తాదృశలక్షణాని
 సుస్పష్టం ప్రకాశంశే చ (అస్మజ్జనకఃఖలురే = మానాయన

గదరా) అంటేదా కి మవదత్? పంచమమాసి పుంసవసం
 సీమంతం చ కర్తుకామః అస్తి తవ జామాతా; తస్మాత్ అంటే
 దాసంబంధీని ఆధరణాని కానివా అత్రైవ సంతికిల; తాని
 సర్వాణి విద్యార్థిద్వారా ప్రేషయేతి మాం ప్ర త్యవదత్.
 అఘోరపతే! అనామకస్య గృహే కేకే సంతి? తస్య కి మంబ!
 సః మహాపండితః. అనేకే విద్యార్థినః షోడశోపచారాన్ కుర్వం
 తః తౌ దంపతీ సర్వదా సేవంతే. యుష్మదంటేదా రాజమహి
 షీన వర్తతే; తుభ్యం అస్మన్నామాయ చ నమస్కారాన్ అవ
 దత్ అంటేదా. ఆధరణవిషయే అస్మదనామకః లేఖ మేకం
 మామాయ ప్రేషయతికిల. శ్వేవా పరశ్వేవా కాశీపురాత్
 లేఖః ఆగమిష్యత్యేవ. కాలోఽతీతిః, అహం గచ్ఛామి; మామః
 గృహే నాస్తి కిం? దినచతుష్టయాత్ ప్రభృతి సప్తతిహా
 యనః కశ్చన జీవచ్ఛనః తవ మామం అతీవ బాధతే. సః (నవా
 మ్రియతే నవా జీవతి = చావా చానదు, బ్రదకా బ్రదకడు);
 తస్మాత్కారణాత్ తత్ర గత స్తవ మామః. బాధ మేవ;
 మామాయాపి శుభవార్తాం వద. తథైవ నదిష్యామి, కింతు
 త్వం పునః సాయంసమయే ఏకవార మాగచ్ఛ. తథై వాగమి
 ష్యామి పంచఘంటాసమయే. మామం గృహవన తిష్ఠేతి వద.
 (తాత! త్వయా కియతి కాశ్యేపి ఆగంతవ్యం పశ్యను=నాయనా
 యెంతిపని ఉన్నా నీవు రావలెనుమా) మావిస్మర మాఃస్మర.
 తథై వాగచ్ఛామి. రే మర్కటరాయ! కవాట ముద్ఘాటయ.
 ఆయామి ఆయామి; ఆగచ్ఛంతః. అంతః కేపి న సంతిఖిలు!
 కేపి నసంతి సాంబ మేకం వినా. ఉపవిశ. ఉపావిశం. అరే

ఏతానత్పర్యంతం తాం క్వాస్థాపయః? తాం పదస్య రహస్యాత్థో
జ్ఞాతో వా? ఆః జ్ఞాతః. అస్మత్ క్షప్తస్థలవ వా స్తి సా. అస్మాకం
వ్యాహః కేనాపి నజ్ఞాతఃఖలు! ఏతానత్పర్యంతం నజ్ఞాత ఇత్యేన
మమాభిప్రాయః. శంకరగృహం ప్రత్యేగచ్ఛః కిం? అగచ్ఛం,
శంకరగృహదేవ ఇదానీ మాగమనం. సః గృహే నాస్తి,
వెట్టిబయ్యా సాకం సంలప్య ఆగతోఽస్మి; పున స్సాయం గమి
ష్యామి.

ఆఉత్తర మెక్కడ నున్నది? సాంబిగాడిదగ్గరనే ఉన్నదిగా!
ఏమిరా నాంబా! ఆ ఉత్తరము నీయొద్ద జాగ్రత్తగా ఉండిగదా?
బహుజాగ్రత్తగా నున్నది. అది మన దగ్గరనే ఉండవలె; దాన్ని
బట్టి కొన్ని నూటలు మనము చేర్చి వేరే ఉత్తరము తయారు
చేయవలె. అట్లాగే చేతాములే. మాయూరిగాడికి కొంచెము
మనస్సులో వేరే అభిప్రాయ మున్నట్లు మొన్ననే సూచనగా
నాకు తెలిసింది. అట్లాగా, అయితే నేమిగాని, మనపన్నాగము
పూర్తి అగువరకూ వానికి వ్యతిరేకముగా నడచరాదు.
వచ్చారూ యింటికి! ఇందాక అఘోరపతి మీకోసం నచ్చి
పోయినాడు. కాశీనుంచి నచ్చినాడట; మన అమ్మాయి కులాసా
గానే ఉన్నదట; ఒక చిన్న శుభవార్తగూడ చెప్పినాడు. సంతో
షమేకదా. మన అల్లుడు తనవిద్యార్థిని ఇక్కడికి పంపుతాడట;
పిల్లతాలూకు సొమ్మంతా అతనిచేతి కిచ్చి పంపవలెనట; అయి
దవసేలలో అక్కడ పండుగ చేసుకుంటారట; ఈ సంగతు లన్నీ
చెప్పి వెళ్ళినాడు. సొమ్ముమూట కేమిలే, మొత్తముమీద

భార్యభర్తలు కులాసాగా ఉన్నారని గదా. ఆ, చాలాకులాసాగానే ఉన్నారు; కానలసి నందమంది శిష్యులు ఇంటినిండా సర్వోపచారములూ చేస్తూంటారు; మన అమ్మాయి కూడా (ఫలానిపిల్ల కావద్దా = యోగ్యాశి.) అనిపించుకుంటున్నదిగాని, ఉత్తమొద్దుగా లేదట మళ్ళీ సాయంకాలము వస్తానన్నాడు. మిమ్మును ఇంట్లో ఉంచుమన్నాడు. ఇక నెక్కడికీ ఈవేళ వెళ్ళవలసివచ్చింది లేదు. ఏమోయి యింట్లో పోవాలి! ఎప్పుడు కాళీకి వెళ్లావు? ఎప్పుడు వచ్చావు? ఏమేమి సంగతులు? అత్తయ్యతో అన్ని సంగతులూ చెప్పి నెళ్లానుగా : అత్తయ్య మీతో చెప్పలేదా? చెప్పినది సరే, మా అమ్మాయిని నీవు చూచిరావా? అయ్యో కర్మమా, నుమారు రెండు నెల్లనుంచీ మీ అమ్మాయి చేతి భోజనమేనయ్యా. నెలతిప్పినమాట నిజమేనా? ఆ, లక్షణాలు చూస్తే నిజముగానే కనబడుచున్నది! పండుగ చేసుకున్న తరువాత మీరు తరము వ్రాస్తే యిక్కడికి పంపుతానని కూడా అన్నాడు. ఇక నే నెలపు పుచ్చుకుంటాను. మంచిది. నేను ఎల్లుండి ప్రొద్దున ఊరికి పోయి మళ్ళీ సాయంకాలానికే వస్తాను. నీతో కొన్ని మాటలు మాట్లాడవలె. అవి మీ అత్తయ్యకూడా వినరాదు అట్లాగేలేండి. అయ్యా! పెంకరయ్యగారి ఇల్లు యెక్కడ? ఇదే ఇదే. అయ్యా! తమ దేయూరు? మాది కాపీ. మీ రెవరు? అనామకషాస్త్రిగారి శిష్యుడను; నా పేరు గణేశ భట్టాచార్యులు. ఇదిగో. మా షాస్త్రిగారు ఉత్తర మిచ్చారు. పెంకరయ్యగారు రేరి? ఇవేళ ప్రొద్దున ఊరికి పోయినారు. ఈ సాయంకాలానికే వస్తారు. మేము అంతదాకా ఉండము. మిమ్మును

ప్రీఘం పంపంః. అఘోరపతితో మీకు ఖబర్ చేసినారట మాషాస్త్రిగారు. అఘోరపతిని పిలిపించంః. ఇదిగో నీళ్ళు, కాళ్ళు కడుక్కోండి; నేను అఘోరపతిని పిలుచుకొని వస్తాను. అఘోరపతీ! అఘోరపతీ! తలుపు తియ్యి. ఎవరు వారూ! నేను వెళ్ళిమ్మను. ఏమి తియ్యా! ప్రొద్దునూ కేవేళ సచ్చాపు? మా అల్లుడుగారి దగ్గరనుంచి యెచో శిష్యుడుగారు ఉత్తరము తీసుకొని సచ్చారు. గజేశభట్టాచార్యులూ యేమిటి? అవునవును, ఆయనే. మీమామయ్యు డొక్కో లేరు. ఇంకా కాసేపటికి ఎస్తారంటే, అంతదాకా ఉండను; అఘోరపతిని పిలుచుకొనిరమ్మని నన్ను పంపించాడు. నాయనా! నీవు కొంచెం సచ్చి ఆఉత్తరం చదివి సంగతేమిటో కాస్త కనుక్కోదూ. అత్తయ్యా! మతం భయము లేదులే; ఆయన్ను నేను బాగాయెఱుగుదును; ఇరుగో ఎస్తున్నా. ఏదీ వుత్తరం. సమస్కార్ సమస్కార్. ఆయాహి అఘోరపతే!

పంచదశోత్తరశతతమః పాఠః = సూరిపదునేనవ పాఠము.

చకారాంతః పుంలింగః 'ప్రాక్' శబ్దః = పూర్వ్యుడు. స్త్రీలింగము 'ప్రాచీ' శారీశబ్దమువలె నవచును. ప్ర. ప్రాచీ - ప్రాచీ - ప్రాచీ; ద్వి. ప్రాచం - ప్రాచా - ప్రాచః; తృ. ప్రాచా - ప్రాగ్భ్యం - ప్రాగ్భిః; చ. ప్రాచీ - ప్రాగ్భ్యం - ప్రాగ్భిః; పం. ప్రాచః ప్రాగ్భ్యం - ప్రాగ్భిః; ష. ప్రాచః - ప్రాచోః - ప్రాచాం; స. ప్రాచి - ప్రాచోః - ప్రాక్షు; సం. హే ప్రాచీ! - హే ప్రాచా! - హే ప్రాచః!

హాకారాంతః స్త్రీలింగః ఉపాసచ్ఛబ్దః = పాదరక్ష,
చెప్పు ప్ర. ఉపాసత్ (ద్) - ఉపాసమా-ఉపాసహః; ద్వి. ఉపా
సహం-ఉపాసమా-ఉపాసహః; తృ. ఉపాసహ-ఉపాసద్భ్యం -
ఉపాసద్భిః; చ. ఉపాసహే-ఉపాసద్భ్యం - ఉపాసద్భ్యః; షం.
ఉపాసహ. - ఉపాసద్భ్యం - ఉపాసద్భ్యః; ష. ఉపాసహః -
ఉపాసహోః - ఉపాసహం; స. ఉపాసహి - ఉపాసహోః -
ఉపాసత్స; సం. హే ఉపాసత్ ! (ద్) - హే ఉపాసమా! -
హే ఉపాసహః !

అహో గణేశభట్టాచార్య ! నమస్కారః, కదా ఆగ
మనం, కా కథా? యుష్మద్గురువర్యాణాం క్షేమఃఖలు, కుం॥
యుష్మద్గురుపత్నీ అనామయా ఖలు! అయి అఘోరపతే!
సర్వేపి కుశలినః, అస్మద్గురుచరణాః ఇమం లేఖం దత్వా
భవద్ద్వారా లేఖానుసారేణ సర్వం కార్యం సాగయిత్వా అను
పదమేవ వ్రాయాహ్నిత్యాశ్చాపయన్. తాత! అఘోరపతే!
లేఖ మీష త్వర. పతామి శుభ్రం. శ్రీమద్యజ్ఞనయాజనాది
పట్కర్మనితానాం శ్వశురపాదానాం చరణాంతికం - నమ
స్కారపూర్వకం అనామకేన భవజ్ఞామాత్రా ప్రహితో లేఖః-
ఉపరి చి॥ లి॥ కుం॥ యుష్మత్కుమార్యాః మాసోఽతీతః. పం
చమే మాసి సీమంతోన్నయన, పుంసవనాదికం కర్తుకామః
అస్మి. అతః అస్మప్రియశిష్య గణేశభట్టాచార్యద్వారా
ఆయుష్మత్యాః వసనాభరణాదికం సర్వస్వం ప్రేషయతేతి
అభ్యర్థయే తత్త్రిభవతి శ్వశురపాదాన్ కుం॥ శ్వశ్రే చ
మదీయనమస్కారాః సమర్ప్యంతాం. ఆభరణాదికం దత్వా
అనుపదమేవ గణేశభట్టః భోజనంవిదైవ ప్రహీయతాం. ఇతర

త్వర్వం అఘోరపరిద్వారా యుష్మాభి జ్ఞాన్యతవన- ఇత్వ
 నంతనతయః. అనామఃకరలిపిః. కిమరే అఘోరపతే! అనా
 మకః - ఏనంసృకారణ లేఖ మలిఖత్తులు - ఇదానీం మయా కిం
 కర్తవ్యం? తవ మామః గ్రామేనాస్తిభిలు. అస్తమయాశ్చూర్వ
 మేవ ఆగచ్ఛతి; తావత్పర్వంతం ప్రతిపాలయేత్సుక్తే, గణేశ
 భట్టాచార్యః తావత్పర్వంతం న నిరీక్షిష్యే ఇతి నదతి. ఆధర
 ణాదిదానే కింవా, అదానే కింవా! లేఖస్తు జామాతృసకాశా
 దాగళః; మామస్తు గ్రామాంతరం గతః; ప్రియశః అద్య
 సాయ మాగచ్ఛామి త్వత్కై వాగచ్ఛత్. శతథా కతిపయ
 నిమేమై రేవ ఆగమిష్యేత్యేవ - తావత్పర్వంతం అస్య అనకాశః
 నాస్తికిల; ఆలోచనాం బూహిరే అఘోరపతే! మమ మతిః
 దధివీహిమేశన ఇ వాస్తి. అతే! మాభైమీ, అంబేదానంబంధి
 వసనాధరణాదికం సర్వస్వం గణేశభట్టాచార్యాయ అర్పయ.
 ఇతిఃపూర్వమేవ ఏతద్వృత్తాంతం సర్వమప్యవోచంఖలు త్వాం
 ప్రతి. మామః ఆగత్య కుస్యతిచేత్ అహం ప్రశ్న్యుత్తరం
 దాస్యామి. అఘోరపతే! త్వయి విశ్వస్య దాస్యామి తథైవ
 దేహి, కాచిదపి భీర్నాస్తి. తాత! గణేశభట్టాచార్య! (ఈష
 ద్వైషమ్యం=కొంచె మెచ్చుకొగ్గుగా) దశసహస్రమూల్యమితం
 ఇనం వసనాధరణాదికం; అతీవ జాగ్రత్తయా నయ. ప్రేవే
 శానుపదమేవ మమ జామాత్రా సర్వస్వం లబ్ధమితి లేఖయ.
 తత్ర సీమంతోస్సేవానంతరం అంబేదయా సహ జామాతిరం
 అత్రాగచ్ఛేతి నద. తథైవ తథైవ; అహం గచ్ఛామి, మంకర

పాస్త్రీణే మమ నమస్కానాన్ వద. అఘోరపతే! సూర్యాస్త
మయా త్రాప్తగేవ గ్రామాంతరం మయా ప్రవేశ్యవ్యం. సూర్య
శ్చ అస్తాద్రిం ప్రాప్తం సంసిద్ధః. మమ చ వేళా నాస్తి. అయం
దేశః చోరభూయిష్ఠః ఇతి గురుచరణైః క్తం. పంకరషాస్త్రి
ణాం దర్శనం కర్తుం మమానకాశ ఏవ నాస్తి. గుమాపరాధః
క్షమ్యతామితి మమ స్థానే త్వయా పంకరషాస్త్రి ప్రార్థయిత
వ్యః - అహం యామి. గణేశభట్టాచార్య! ఆలస్యం మాకాక్షీః,
అయ మతీన పాపిష్ఠదేశః. శీఘ్రం చల చల. యుష్మద్ధురవే
అస్మదీయక్షేమసమాచారం నివేదయ. తథైవ, త్వం నివర్తస్వ.
జాగ్రత్తయా గచ్ఛ గణేశభట్టాచార్య!

ఏమండీ, ఇంకొక్కగడియముమగా పచ్చివట్టుంటే మీతో
కూడా మాట్లాడిపోయేవాడే ఆయన! కాస్తవ్యవధాన మయింది.
ఆయనా వెళ్ళాడు, మీరూ నచ్చారు. యెవరే, ఆయనెవరు?
గణేశభట్టాచార్యగారు. గణేశభట్టాచార్యగారెవరే? అయ్యోప్రచర
బ్రహ్మ, మీదంతాచేదస్తమేనండీ, మొదటికి నస్తూనస్తారు? మూ
టక్కు పెట్టి గుత్తాన్ని దిగి కాళ్ళు కడుక్కోండి. ఇట్లా పూర్చోండి?
సంతోషవార్త సానకాశముగా చెబుతానూ. ఏశిసినట్లే ఉంది.
ఊ, కూర్చున్నా చెప్పు సంతోషవార్త యేమిటో. పదిహేను
రోజులక్రిందట మన అఘోరపతి కాశీనుండి నచ్చాడా లేదా?
రా లేదని యేగానిదకొడుకన్నాడే యిప్పుడు? నచ్చామా; వస్తే
నేమీ? అట్లా తొందరపడితా రేమీ, చెప్పుతున్నాగా. సరే
దబ్బున చెప్పు. అప్పుడు అఘోరపతి మన అమ్మాయియొక్క

సంగతి మనతో చెప్పలా? చెప్పాను, చెప్పితే యేమీ యిప్పుడు? యేమీ లేకపోయింది. మన అల్లుడుగారు తనశిష్యుణ్ణి ఉత్తరమునహా పంపినాడంటే. ఓసి నీ అమ్మకడుపు బంగారముగానూ, కొంప ముంచావా యేమిటేవ్! కొంపముంచట మేమిటండీ; మీదంతా చేర సగ! శుభం యెప్పుడు సలకనలెనో, అశుభం యెప్పుడు సలక నలెనో, మీకు తెలియదు; యిన్నే శోచించినవి యేంభాగ్యం; మీనృత్యే అటువంటిది. మీ పట్టింటినారివృత్తిమటుకు తగ లడ్డదా యేమి? నన్ను నాలుగువేలు పోసి కొనుక్కొంటినిగా. ఇప్పు డేమిలాభం మీకు మానాళ్ళను ఎత్తిపోసిస్తే? ఇప్పు డా మాట పన్నీ యెందుకు? అసలుసంగ నేమో చెప్పవే దబ్బున - అమ్మాయి కులానాగానే ఉండటం; రేపు పంచమినాడు పండుగ చేసుకుంటారట; అందుకోసము పిల్లసామ్మయూవత్తూ విద్యార్థి చేతి కిచ్చి పాపముని అల్లు డుత్తరము నానాడు. సామ్మంతా యిచ్చావా యేమిటి? బాగానేఉండి; సామ్మియ్యకపోతే, అల్లుడికి కోసమురాగండీ; ఒక్కగాని ఒక్కపిల్లగదా! ఓసి నీ అమ్మకడుపు కాలా, (కొంప మునిగిపోయిందిగదే=గృహ మమజ్జత్తులు రే!) ఆపుత్తర మేదే! అంతా మీకు తొండర; అఘోరపతిదగ్గ రుండి కాబోలు. అఘోరపతీ, అఘోరపతీ! తలుపుతియ్యా నాయనా! యేంమామయ్యా! ఊర్నిం చెప్పు డొచ్చావు? మాకొంప ముని గింది రారా నాయనా! మీఅత్తయ్య యెవడిచేతికో సామ్మంతా యిచ్చిందట. నీదగ్గర మా అల్లుడు వ్రాసిన ఉత్తర మున్నదటే యేదీ! - య్యా నాదగ్గ రెక్క డున్నదీ! మళ్ళీ భట్టాచార్య

తీసుకోవోయినాడు. ఆరి వీడమ్మకడుపు కాలా! యేదోవను పోయినాడురా వాడు? ఇప్పుడు నీ కెక్కడ అందుతాడు? చింతల వట్టుదోవను పోయినాడు. గుర్రాన్ని వేసుకొని పోతా వాడి జీవాని కేడుస్తూ. అరేయి అరేయి నిలునిలు, ఇందాకటినుంచీ నడిచి నడిచి ఉన్నది గుట్టం; అందుచేత బాగా పరుగెత్తిదు. ఈ జొన్నచేలోకి పోయినట్లున్నాడు దొంగముండాకొడుకు. మనము కూడా జొన్నచేలోకే పోదాము. ఓరి వీడమ్మకడుపు కాలా; శంకరాయగాడు గుట్టంవేసుకొని నస్తున్నాడురా; రెండుమైళ్ళు నచ్చాముగదా యిక భయము లే దనుకున్నాను. అయినప్పటికీ నావెంట దగిలి చేలోకి వచ్చాడు. ప్రాద్దు గూకిందిగదా' వాడికి చత్వారము, నన్ను కనుక్కోలేడులే. అయినా గుట్టాన్ని మనము మించగలమా? కానీ ఒక ఉపాయము చేతాము. ఈ మంచె యెక్కి ముసుగువేసుకొని కూర్చుందాము. ఏయ్, ఎవ రాచేసంతా పాడుచేస్తూ గుట్టాన్ని వేసుకొనస్తున్నారు? నాయనా! నేను శంకరయ్యనులే. యేచుండ్లోయి సంకరంబ్బగానూ! యాడికి బోతుండా? పాద్దుగూకి బయల్దేరా? నాయనా! నివ్వెక్కడున్నావు? ముంచెమీద. ఇట్లా యెవరయినా మనిషి పోయినాడా? ఇట్లాసడమరగా ఒకమనిషి మూటేసుకొని పోయిండు. నీ వెవరు? నేను మాదిగ పోతాయను. మాయింట్లో సొమ్మెత్తుకొ పోయినాడురా యెవరో. అట్లా ఆయితే యీగుట్టాన్ని మంచెకు కట్టేసి, మీరు నప్పుడు సెయ్యకుండా పోండి, ఎక్కడ దొరకవచ్చును.

షోడశాధిక శతతమః పాఠః = నూటపదునాఱవ పాఠము

సకారాంత నపుంసకలింగో 'నామన్' శబ్దః = పేరు.

ప్ర. ద్వి. నామ - నామ్నా, నామనీ - నామాని; త్వి. నామ్నా - నామభ్యాం - నామభిః. తక్కిన విధక్తు లన్నియు, ఈపుస్తకము ౩౫ పుటలోని మహిమన్ శబ్దమువలె నుడుచును.

సకారాంత నపుంసకలింగో 'బ్రహ్మన్' శబ్దః = వేదము, పంచాత్మ. కర్మన్ శబ్దము నిట్టిదే = కర్మ. ప్రి. ద్వి. బ్రహ్మ - బ్రహ్మాణీ-బ్రహ్మాణిః - తక్కిన విధక్తులును, పుంలింగబ్రహ్మన్ శబ్దమున కన్నివిధక్తులును - ఈపుస్తకము ౩౫ పుటలోని 'అత్మన్' శబ్దమువలె నుడుచును. పుంలింగ బ్రహ్మన్ శబ్దమునకు బ్రహ్మదేవుడు = చయస్సుబ్రహ్మ అర్థము.

అగచ్ఛత్ శంకరశాస్త్రీ రాండేయః; అహం మంచా దనరుహ్య, ఏతేనై వాశ్వేన ప్రాజ్ఞార్గేణ పలాయై; శంకరః పశ్చిమమార్గేణ యాతిః. అరే పోతాయా! క్వాసిరే? అహో మంచోపరిస్థితః పోతాయనామకః ఇతి అహం భాగిం తః; స ఏవ అస్మత్సర్వస్వాపహరీ చోరః. కిం మమ దౌ ర్భాగ్యం! స జాల్మః సననాథరణాదికం గృహీత్వా గతిశ్చే ద్గచ్ఛతి. అశ్వమ ప్యపాహరత్థం అంతరితి. ఇతఃపరం కిం కుర్యాం? దై వానుకూల్యం నాస్తిరే తాత! సూర్యాస్తమయః ఆసీత్. ఈషదీపదివ తమః దిశః వ్యాప్నోతి; ఇదానీ మహం కథం గృహం ప్రవిశేయం? ఏతజ్జ్ఞాన్లక్షేత్రిం అతీత్య కథం బహిః పతేయం? మార్గః కుత్రేతి మార్గయేయం? కంటకాశ్చ

పాదయోగం గురించి. సర్వస్వనాశోఽభవది త్యుద్వేగేన ఉపా
సమా పరిత్యజ్యాగతోస్మి. హః ఈశ్వరా! కామమగతిః?
కోనురేక్షేషే క్రిందతీవ; కస్త్యం జూర్ణక్షేత్రే? కస్కాఽ
త్రభూః? అహం శివశంకరశాస్త్రి. మమ గతిః ఏవ మభూత్,
ఈష దాగచ్ఛ తాత! అస్మిన్ జూర్ణక్షేత్రే మార్గం అపశ్యన్
పరిభ్రమామి; మాం ప్రథమతః బహిః పాతయి. అనంతరం
మమ చిత్తక్షోభం సవిస్తరం కథయిష్యామి. అబ్రహ్మణ్య
మబ్రహ్మణ్యం; శాంతం పాపం; ఆయాహి జరిత! అహం
బలభద్రీరాయః, చింతలనట్టుగ్రామే ఈషత్కార్యాధీ ఆగతః.
అతః ఏతావత్సర్వంతం కాలవిశంబః ఆసీత్; పునః గృహం
గచ్ఛామి. తాత! త్వం దేవతా వాగతోఽసి; కిం కథయేయం మే
చిత్తక్షోభం! ఏవ మేవ మాసీత్. అంతతః అశ్వోఽపి చోరేణ
హృతః; యథాకథంవా గృహే పాతయేష్యేత్ తం ఉదరే
జనిత్యా త్వదృణా ద్విముక్తో భవేయం. మాభైషీ, మమ
హస్తం గృహీత్వా ఆయాహి; ఏష మార్గః ఇత ఇతః, తత్త్ర
గర్తః వర్తతే. అయం అస్మత్తటాకఘట్టః; బాధం కింతు
తవ గృహిణీ తం భటాచార్యం కథం విశ్వస్య తస్మై సర్వస్వం
అయచ్ఛుద్ధో? (తస్యాః కథా తథాస్తు = ఆవిషమాట అట్లా
ఉండనీ) సర్వజ్ఞ ఇతి రుదన్ అహం కి ముక్రందం? అశ్వమపి
తస్మై సమర్ప్య హస్తా మర్దయమానః రోదిమిఖలు! దైవాను
కూల్యాభావే సర్వోఽపి ప్రమాద్యత్యేవ. సత్యం సత్యం. ఏత
దేవ యుష్మద్గృహం, అహం గచ్ఛామి. తాత! చిరంజీవ బల
భద్రరాయ! హంజేరంజే! కవాట ముద్ఘాటయ; ఆసీ దానయోః

క్షురకర్మ సంపూర్ణం. నిక్షిప్త్య నిక్షిప్త్య అస్మత్ప్రణాసమానం
సర్వస్వం కస్మైవా భటాచారాయ సమార్పయానః త్వం తత్ర
రుదిహి; అహం అత్ర పద్యాం. ఏతస్మిన్ద్రామే వైదికజనమధ్యే
అహమేవ ఈషద్ధనవా నితి బహూనాం హృదయదాహః
వర్తతే; తే సర్వేపితృమాగ్నయ ఇవానకాశం లభ్యా అస్మద్గృహ
మదహన్. గర్భాధాన్యాం ఆగతః పురుషః స్రోతమతిః అస్మ
జ్జామా తైన సభనతి కివా ఇతి మమ మనసి సంగతయః ఉదే
తీదానీం. ఏతద్విషయే ముహూర్తదినేష్యేప కానిచి ద్వచనాని
మయా శుతాని; తాని సమన్వయీకర్తుం నాపారయం.
ఇదానీం (యస్మాభిపక్తే=మీరంటే)జ్ఞప్తిరాగచ్ఛతి, (అంబేదా
అనర్థత్యయ=అంబేద చెప్పిందిగదా) దినత్రయేపి అస్మజ్జామాతా
అంబేదాం హస్తేనాపి నాస్పృశ త్కిల, నాప్యదైక్షత కిల.
నూతనత్వాత్ లజ్జయా తథాఽకరో త్కింవా ఇతి మమాభి
ప్రాయః. డిక్ రండాత్మజే! తదైవ మాంప్రతి కిమర్థం నావోచః?
మమ కిం జ్ఞాతం! బహువి జామాతరః లజ్జయా ఏవం కుర్వం
త్యేవ. సః లోకాచార ఏవ ఖల్వీతి తూష్ణి మానం.

అయ్యోకర్మమా, సామ్మ పోవటం కాకుండా పిల్లకూడా
పోయెగదే చేదస్తప్రమండా' అల్లుడట మీమ్మకడుపు కాలా,
ఏఅల్లుడో మీడు ' పిల్లకూడా కులభిష్ట యైపోయినదేమోగదా
స్వామీ! ఒరేఅఘోరాయ! నేను రెండుమైళ్ళు వెళ్ళేసరికి గుడ్డం
వేసికొని శంకరాయ వచ్చాడు; ఆగు ఆగు మన్నాడు; ఇంతలోకే
జొన్నచేలో జొరబడి మంచెక్కి కూర్చుం? శంకరయ్యను
మంచెగరికి రానిచ్చి గుడ్డాన్ని మంచెమ కట్టివేయించి

శంకరయ్యను పడమరగా పొమ్మని నే నా గుఱ్ఱాన్నేసుకొని సొమ్ముతీసికొని తూర్పుగా పారిపోయినా. భష్సాంబిగా! బాగా చేశావురా. ఇక్కడికి బాగా పొగ రణగింది శంకరయ్యకు. మన విషయములో అనుమానపడకుండా అనామకునితో జాగ్రత్తగా ప్రమాణంచేయించుకొని బందోబస్తుచేసినావా? అయ్యో వెట్టివాడా! నే నంతమూఢత్వముతో నుంటానురా? వానితో మన పన్నాగము యావత్తు చెప్పినాను. ఈ అయిదాటుమాసముల నుంచి శంకరయ్య వెట్టిమ్మా కడుపునిండా అన్నం తినుట లేదు. కంటినిండా నిద్ర పోవటము లేదు. శంకరయ్య మునుపటివలె పీనుగులు మోయుట లేదు; పోయినా బేరం లేదు. చాలు మనకు కావలసినదే అది. ఇక ఆవుత్తరమును స్రయోగింపవచ్చుగా? ఆ, ఆశ్వయుజమాసము దగ్గరకు వచ్చిందిగనుక, కాశీలోనే హోమ్మలో పడేయించు. అట్లాగే యేర్పాటుచేశాలే. శంకరయ్యగారూ! నట్టేవుత్తరము వచ్చినది; అణయిచ్చి పుచ్చుకోండి. యెక్కడి నుంచి వచ్చినదిరా? కాశీనుంచి, ఇరుగో ఉత్తరము. అసే మనకు ఉత్తరము చదవటానికి గతి యెవ డున్నామా, ఆ అఘోరాయ ముండాకొడుకేగా, వాణ్ణిపిల్చుకొనిరా. ఏంమామా! నచ్చాను. నాయనా! నల్లరిలో తల యెత్తుకోటానికి లేకుండా అయిపోయె గదా నాగతి; ఈకుట్రలో నీవుకూడా చేరావనే నాలభిప్రాయం. అయ్యోమామా! నీవు స్పృహగా గుఱ్ఱాన్ని యెవడికో సమర్పించు కొని సచ్చాపుగాని, నీసొమ్ము యెవ్వరూ యెత్తుకొనిపోలేదు మామా! సగేకానీ కాస్త యీవుత్తరం చదువు. ఆ, చదువుతూ శ్రీమామగారికి నమస్కారములు. ఉపరి! మీరు వ్రాసిన

శుభలేఖ ఆఱుమాసములక్రిందనే చేరినది. తమ సెలవునకొక
రము ఆశ్వీజమాసంలోంచి శాంతిచేసుకొని కార్యం చేసు
కొంటాను. ఆశ్వీజశుద్ధ పాడ్యమివాటికే నేను మా గ్రామము
చేరాను. మాపినల్లికొడుకు గణపతిద్వారా పిల్లకు నననా
భరణాదులు, పసుపు, కుంకుమయూ మాఘమాసమునాటికే
పంపియున్నాను. చేరియే యుండును. ఎంచుచేతనో మీయొద్ద
నుండి జాబు రాలేదు. ఇంటిమనిషి వస్తున్నాడనిగా అని నేను
అప్పుడు మీకు జాబు వ్రాయలేదు. చిత్తగించవలెను. ఇంతే
నమస్కారములు. అయ్యో అయ్యో ఇంకేమున్నది! మాకొంప
మునిగేపోయింది! ఇంకా అనుమానంతో నున్నాము; ఈవుత్తర
మంతో పూర్తిఅయినది. అయ్యో అంబేదా! యెంతిపాలయితివే
తల్లీ! ఏమట్రామిటి అఘోరానా! పిల్లెడిరా, సామ్యేడిరా,
ఈవుత్తర మేమిటిరా? లేవు మాఅల్లుడొస్తే యేంచేసేడిరా,
దైనమా! చెప్పవేమిరా అఘోరపతీ! మామా! ఇ దేమిటో
నాకూ వింతగానే ఉండయ్యో. అయినా చూతాము. పాడ్య
మనగా యెన్నాళ్ళుంది. యెల్లుండేగా; యెవరోస్తారోరానీ నే వెళ్లి
నస్తాను. చూచావటే అఘోరాను మెల్లగా బారుతున్నాడు.
ఈమర్మార్గ మంతా వీడిదే; అనుమాన మెందుకు? యేంచేసి
వచ్చావురా? ఉత్తరం చదివి వినిపించివచ్చా. మొగుడు పెళ్లము
లబ్బిన మొత్తుకొనుచున్నారు. (అలగోడుబాలగోడుగానున్నది=
గోక్షోభః సత్సక్షోభ ఇవాస్తే) వాళ్ళయింటినిండా జనం చేరి
ఓదారుస్తున్నారు. బాగా గర్వభంగ మయినదిలే మనవాడు
యెల్లుండికి వస్తాడా? తప్పక వస్తాడు. మనసబు కరణాలను

కూడా కూర్చు రక్కడ. పోనీలే మన కెండుకు? మాయావి
గాడూ మర్కటరావూ ధైరవాదు ఈకుటంతా సాంబిగాడికి
అఘోరాయకూ పూర్తిగా తెలిసియుండునని శంకరయ్యకు
పుల్లలువేశారు బాగా. ధైరవా! ఈసాయంకాలానికి అల్లుణ్ణి
పేరు పెట్టుకొని మళ్ళీ ఒకాయన వస్తాడు కాబోలునే, ఈనే అల్లు
డో వెనకటాయనే అల్లుడో తెలియకపోయేనే - ఇకముందు
మన నేమి చెయ్యవలె? మీకందుకు మీరు ధైర్యముగా
నుండండి. వెనుకటిసంగతి యెక్కడనూ పొక్కునియ్యకుండా
అందరికాళ్ళూ కడుపులూ పట్టుకొని బతిమాలుకొని రాండి.
అన్నిటికి భగవంతుడే ఉన్నాడు. సరే అట్లాగే చేస్తాము, అసలు
పిల్లే లేదుగా! సామ్మ పోతే పోయింది; పిల్ల ఉంటే యెన్ని పాట్ల
యినా పడవచ్చు. నాకొకటి తోస్తున్నది మామా! నిజమైన
అల్లుడే వెనక అట్లాచేసి యెవరిదుర్బోధనల్లనో మళ్ళీ యిట్లాచేసి
ఉంటాడు. అందుకని వీడికి గర్వభంగం చెయ్యటానికి నే నొక
బాగంపిల్లను తెచ్చి పని జప్పుతాను; ఒక వెయ్యిరూపాయలుంటే
నన్ను సమ్మి నాచేతికి తే. నీకొకట నేను వెయ్యిదేవుళ్ళకు స్త్రీకు
కొని పనిచేస్తాను. నీపని అయితేనే రూపాయలు ఖర్చు పెడతా.
లేకుంటే నీకు మళ్ళీయిస్తా. సరే తీసుకో; పోయినవాట్లో నిహాకటి.
అమ్మలారా! అమ్మలారా! మీ రెవ్వరూ జరిగిన మావృత్తం
తమను వెల్లడిచెయ్యకండి. అట్లాగేలండి పాపం. నే నేపాపము
నెఱుంగను; ఉబ్బు పుచ్చుకొని పీనుగుల మోయుటే ఈజన్మలో
నే చేసినపాపం. దానికే యీప్రాయశ్చిత్త మయి యుంటుంది.
ఇప్పటికి బుద్ధివచ్చినది. దీనితో నాపాపపరిహార మగును. పోనీలే

అపాడుడబ్బు పోతేపోయింది; లేకుంటే ముప్పైత్తుకొని బ్రతుకుతా; అయ్యోముద్దుబిడ్డే. ఒక్క రే కూనే అమాయకురాలే, చక్కనిదే. నోట్లో నాలుక లేనిదే మాలంబేన; యెట్లా కనబడుతుందిరా దైవమా! అత్తయ్యా! మామ అట్లాయేడుస్తాడు; నీ వంతకంటే నెక్కువగా నేడుస్తున్నావు. ఆఱుమానములనుంచి కంటికి కడివెడుధారగా వచ్చియేళ్ళి చిక్కి చావ సిద్ధముగా నుంటిరే; మీకు ధైర్యం చెప్పేవా రెవరు? ఊరకుండు. ఈతరుణంలో సుతరామూ కంట తడి పెట్టరాదు. ఇప్పుడీన అనలైన అల్లుడే అయితే. 'నాల్గువేలు పోసి పెళ్ళి చేసుకున్నానూ నాసామ్మనూ పిల్లనూ అప్పగిస్తారా, దావాచేసేదా' అనిచెప్పి ఈనేం కొంప ముంచుతాడో? కాబట్టి ఊరకుండుంకి' భైరవయ్యా! ఇక మా మనస్సులో దుఃఖమునకు చోటుంటేగదా ఇంకా దుఃఖ ము చేచుట? సంపూర్ణ దాహమునకు సాంగశీతలత్వమే చరమా షష్ఠ. బోగముదాన్నికూడా ఇంట్లో పెట్టుకొని మాబిడ్డ అని చెప్పకోవలసివచ్చినది. అంతమాత్రమే కాదు; దానిసహపంక్తి లో భోంచేసి నర్లభ్రష్టులముకూడా కావలసివచ్చినదే! అఱున దేండ్ల వృద్ధులంతలచరమాష్ఠ యిది! ఇంతకంటేను మాకు చావు దుఃఖకరిమా? కాదు కాదు. ఎంతమాత్రేమూ కాదు. (మీదుమిక్కిలి = ఉపర్యధికం) సుఖకరమే దుఃఖకర మయిన యెడల ఈవఱకే చచ్చి యుండువలసినది. అన్నిటికంటే చేదగు వస్తువును నమలి బ్రతికిన వానికి, ఏచేదువస్తు వచ్చినను తియ్యగా పంచదారవలెనే యుండును. అసలు పంచదారే ఇచ్చినచో దాని యానందమున మూర్ఛ కలుగునో, మతి పోవునో, పిచ్చె

త్తునో! ప్రాణము లేకునో, మోక్ష మబ్బునో! ఆరుచి యెట్టిదో
 కవులు నర్జింప లేరు; అనుభవించినవాడు, ఇతరులకు బోధ
 పరుపజాలడు; చూపుటకు వానికి దృష్టాంతము దొరకదు.
 ధైరవా! మే మిద్దరమూ ఒకగడిలో కూర్చుంటాము. నవ్వు
 హార మంతయూ నీవు జరుపు. సరే నేను ఇందాక చెప్పినవిషయం
 విచారించి సిద్ధం చేశానుగాని ఈపిల్లకూడా పదునా రేళ్ళదే;
 బోగంపిల్లన్నమాటేగాని బ్రాహ్మణునికే పుట్టింది. కాబట్టి
 ఆచారవ్యవహారములు కలదిగాని ఉత్తది కాదు. అవునురా
 ధైరవా! దేవునిపెట్టెలోనుంచి సజ్జయింగిలిచుట్టయొక్క శుద్ధి
 ఇట్టిదే. బాగానే వుంది కానీ; నీవు చేయవలసినక్షారమంతా.
 కావటాని కేంలేదు గాని యీపిల్లతండ్రి చచ్చేటప్పుడు మన
 ఊళ్లోనున్న శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాలయములను జీర్ణోద్ధారపద్ధ
 తితో బాగుచేయిస్తానని మొక్కుకొని నెరవేర్చక చచ్చాడట.
 ఆసమయంలో దీనితల్లి మీకోరిక యేమని ఆయన నశిగినదట.
 ఈరెం డాలయములున్నా గ్రాహ్మణులయొద్ద ముప్పైతి నీవు
 కట్టించినచో దాతకును నీకును నాకునూ సర్వసాపరిహార
 మయి ముక్తి యబ్బునని చెప్పి మఱి చచ్చాడట. అస లాయన
 గొప్పవేదాంతలలే; ఈబోగందిమటుకో, ఇదీ చాలాయోగ్యు
 రాలు! ఆయన చచ్చిన పదునాలుగేండ్లనుంచి పరపురుషుని
 కన్నైతి చూడలేదు. అవునురా నాయనా! వేదాంతలకూ
 బోగంవాళ్ళకే యెక్కువసంబంధం; ఆ బోగమావిడకూడా
 యెంతో యోగ్యురాలూ, వేదాంతినీ; కాబట్టియే యిన్నాళ్ళ
 నుంచీ యెవ్వరినీ కన్నైతిచూడలేదు. ఆమె చూస్తుండగాకన్నైతి

నీపూచూడలేదు. సరే యిప్పుడు ప్రస్తుతాంశ మేమిటి? మామా!
 తెలియకడుగుతాను. అసలు నీమావదాస్తి యెంత ? నాఆస్తి
 యీవత్తు యిరువైయైదువేలు ; మొన్న గుండుంవేసుకుపోయిన
 బావకు నగకట్టు పదివేలు ; పిల్లపెళ్ళి కయినది నాల్గువేలు ;
 మొన్నటితిరుక్షారపు గర్భాధానానికి అయినది రెండువేలు ;
 నీకిచ్చినది వెయ్యి; యింటిభరీదు నాల్గువేలు. కాకపోతే యిక
 నాల్గువేలరా కృష్ణవేళా ! ఇప్పు డిదంతా యెందుకూ ?
 ఆ, మతేమీలేదు; ఆదేవాలయములధారము మీరు పైన వేసు
 పంటే ఆపిల్ల నిస్తానన్నది; పిల్లమంచిదిలేంకీ; అందు కనుమానము
 లేదు. సరే పోయిదంతా పోగా ఈనాల్గువేలకా చెడేది ! పిల్ల
 నిచ్చినా ఈయకపోయినా చేయబోవుకార్యం మంచిది; అట్లాగే.
 అయితే ఇక మన కంతా నానుకూలమే మామా ! మామా,
 మామా అంటూనే అమోరాయ మాకొంప లీశాడు నాయనా!
 అట్లాఅయితే అత్తయ్యా ! నాకు మీజోలే వద్దు. దాని
 మాటల కేమిలే, నీ పని నీవు కానీరా ; తెల లెదువు సిద్ధముగా
 నున్నాము. మర్కటాచూ, మాయావిరాయుడూ మేళతాళా
 లతో కాబోలు అల్లుణ్ణి తెస్తూవున్నారు. ఈయన నిజమయిన
 అల్లుడయినాసరే కాకపోయినాసరే మీకిక యేవిధమయిన
 చిహ్నం లేకుండాచేస్తాను. మీరేమి (భయపడనద్దంకీ=మాధైవ్యం)
 అనుకో పదిపన్నెండుమంది విద్యార్థులూ పెద్ద పెద్దసేనులూ,
 ఉద్దండతాండంగా వస్తున్నారు. మొన్నటి అల్లునిపద్ధతి యింత
 గవవిడగా లేదు; కానీలే. రండయ్యా దయచేయండి; మర్కట

రాయా! చాపలమీద కూర్చుండబెట్టు. కాళ్ళు కడుక్కోండి; అత్తమామ లక్క దున్నారు నమస్కారము చెయ్యండి.

నమస్కరోమి శ్వశుశా. దీర్ఘాయుష్య మస్తు. కిమర్థ మత్ర తమఃప్రచరే కోణే ఉపవిశతః? అయ్యా పెద్దలయి నారు, కళ్ళు కనబడవు. తాముచావిడిలో దయచేయండి. విధానం కదా శాంతే. ఆధానం కదా గర్భస్య? ఓయబ్బో మునుప టాయన ఇట్లా కాదయ్యాయ్. ఈనంతా సంస్కృతిమే మాటాడుచున్నాడు. రేపుప్రాద్దున శాంతి, రాత్రి గర్భా ధానం. నేదానీం శాంతే రససరః. చుట్టనక్షత్రే పృథమరజో దర్శనే జాతే, సరః చతుర్థదిశసవన వా పంచమదిశసవన వా నిషేకం కర్తుకామశ్చేత్ యథోక్తవిధినా శాంతిం కృత్వా నిషేకః కర్తవ్య ఇత్యేకః పక్షః. తదా వరసాన్నిధ్యాభావే పురోహితం, అన్యంవా మాయూవరం కల్పయిత్వా, ప్రధాన తంత్రీవర్ణం సర్వం కర్మకలాపం యథాశాస్త్రం నిర్వర్త్య, సరాగమనానంతరం సహుశా, శయ్యాగృహం ప్రవేశ్య, ప్రధానతంత్రీపరిసమాప్తిమూర్తిమేవ కర్తవ్య మిత్యన్యః పక్షః. ఏతత్పక్షద్వయస్యా స్యనకాశాభావే, శాస్త్రోక్తకాలపర్యంతం ఎఘావరయోః పరస్పరమూఖానలోకనం వినా, ఉక్తకాలం యాపయిత్వా, సశాచ్చిత్, కస్మింశ్చి చ్చుభదినే నిషేకకర్మమా త్రిం యథాశాస్త్రం నిర్వర్తయితవ్యమి త్యసరః పక్షః. అయం సర్వోపి ధర్మశాస్త్రీయ సిద్ధితః; బహుత్ర లోకాచారశ్చ నర్తకే. అపృద్విషయే తావత్ప్రథమపక్ష స్యావకాకో న లబ్ధః. ద్వితీయపక్షః యష్మాభి రాచరిత ఇతి కాశ్యామేవ మయా

కర్ణాకర్ణికయా శ్రుతం. యది సత్యం తర్హి అస్యాం రాత్రౌ శుభ
 లగ్నే వ్రాచీనదంపతిభ్యామివ ఆవాభ్యామపి శయ్యాగృహ
 ప్రవేశః కేవలం కర్తవ్యః. తేన హేతునా, మామస్య మమ చ
 వ్యయప్రయాసాదికం నాస్తి. సర్వమపి సుష్టు సంపత్సృతే.
 చిత్తం, ఆలాగేనంశి; ఇహ యేచిక్కుః లేదు. శంకరయ్యగారిలో
 కూడా చెప్పినట్టా. గచ్చ విజ్ఞానయ గురుచరణేభ్యః. ఏమిరా
 భైరవామూ! వెట్టెమ్మేది శంకరయ్యేది? ఆగదిలో మూల
 కూర్చొన్నాడు. అవును పాపం యేమొగం పెట్టుకొని బైటికి
 వస్తారు! సరేగాని, మును పొచ్చినవాశిలాగు లేడురా. ఈయన.
 నీ కెందుకు పోదూ సుబ్బమ్మా; మాయావిరాయు డేదో ఆయ
 నతో తంటాలుపడుచున్నాడు. అనామకశాస్త్రీ! భోజనమునకు
 వస్తారా? ఏష ఆయామి. కిమ్మమేత ధృత్యాదికం వృధావ్యయః?
 ఆ వ్యయమేమిటి అత్తమామలకు అల్లునందు కుమారునికంటె
 ప్రీతిగదా. మామా! అల్లునిమాటలు విన్నావుగా; ఈనే నిజ
 మయిన అల్లుడని తోస్తుంది నాకు. ఏం మామో నాయనా!
 యెవ డెవగు? అది సరే, ఈబోగంపిల్ల నెట్లా ఒప్పుకుంటాడురా
 మఱీ. ఇది బోగంపిల్లని వాడి కేం తెలుసులేనూ; యెప్పుడో
 పదేళ్ళకింద తల వంచుకొన్న పెళ్ళికూతుర్ని ఆతేండ్లదాన్ని
 చూచిన ఈ భీష్మాచార్యులకు దానిరూప మేమి జ్ఞాపక
 ముంటుంది? ఇది డిట్లు దీర్ఘకాలము చదువుకొనుటకూడా
 యిప్పుడు మనకు చాలామేలే అయినది. కాశీలోకూడా గడచిన
 గర్భాధానపు సంగతి యెట్లు తెలిసినదో మామా!! అది
 ఈపద్ధతిగా తెలియటం మన అదృష్టమే నాయనా! కానీ

నీపని చూడు. ఏమండీ మఱి ఆబోగంపిల్ల వచ్చిందా యేమిటి? ఓసి ఉండవే వెట్టిమొత్తుగోల్లా. కా సా బాలా అంతస్సంభాషణే? ఆలమూయేనంశి పెళ్ళికూతురు కిమిదం కంఠస్వరోజితన భిన్న ఇవశూయిశే. ఆమధ్య స్ఫోటకములో కొంచెము మారందంశి. ప్రాయశః బాలకానాం శ్మశుదర్శనానధి స్త్రీస్వరః; అనంతరం పుంస్వరః ప్రకృతిసిద్ధః. బాలికానాంతు కదాపి స్వరభేదో న దృశ్యతే ప్రకృత్యాం; కథ మేతావా స్వరత్వాన స్సంజాతః? ఆశ్చర్య మాశ్చర్యం; ప్రకృతివైచిత్ర్య మనిర్వాచ్యం ఖలు! మామా! ఈన ఆమూలాగ్రము అన్ని శాస్త్రాని చూచిన వాడుగాని సామాన్యుడు కాడు. గొంతుధ్వనినిబట్టియే అనుమానపడ్డాడు. అంతా అంబేదకపోలికేగాని గొంతుమాత్రము మగరాయుశిగొంతు అపిల్లముండది. ఏమయితే నేమి- టోపి వేశాలే. విన్నా విన్నా. అత్తా! మామా! ఇక మీరు పోయి గదిలో పండుకోండి. బిడ్డా అల్లుడూ గదిలోకి వెళ్ళినారు. అయి ప్రియే! కథమిది వా శ్వశురయోర్హృదయే? కిం వదేయం ప్రియతమ! తయో శ్వశీరే హృదయంవా చైతన్యంవా అంతరః ప్రాణా వా సంతతి నత్తుం న పారయామి. తయోర్దైన్యం దృష్ట్వా అహమి వ్యతీన ఖద్యే. న స్సర్వేషామపి ఆధయః శ్వః ప్రాత శ్శామ్యంతి. మా ఖద్యస్వ, సుఖం నిద్రాం గచ్ఛ. అయివామోయ! కూడంతి శారదవిహంగమాః; ఉషఃకాలి ఇవ భాతి. త్వమపి మన్నికటే షాణ్మాసిక్త్యైవ శిష్యయా అత్యద్భుతం గైర్వాణ్యం సంలపితం పర్యాప్తానీతి మమ హృదయే సంతోషం మాప

యితం స సారయామి. అయి సహృదయ! హృదయపతే!
యుష్మదీయామూః బాలబోధిన్యః పద్ధత్యాః శక్తి రేవ తత్ర-
భవతాం భవతాం హృదయానందకారణం. కింతు, నైషా
మదీయాబుద్ధిశక్తిః. ముగ్ధే! ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ. సాంధ్యకృత్యాంతం
నిర్వర్త్య గురుచరణేభ్యః సాష్టాంగం ప్రణామశతం సమర్ప్య
అస్మదీయాపరాధక్షమాపణ మభ్యర్థయావహై. ఆవా
మిదానీ మేకగురుకౌ సంసృత్తై ఖలు. ప్రాణనాయక! తథైవ
కరవావహై.

మామా! మామా! తెల్లవారవస్తున్నది. లే లే లే.
భలే తమాషా జరిగింది. నీం తమాషారా ఖైరవా!
అత్తయ్యా! నీవుకూడా రావే చెప్పతాను. చెప్పు ఇదుగో
వచ్చా. మామా! యీవచ్చినవాడే దొంగగర్భాధానంగాడు!
మునుపు వచ్చినవాడే నిజమైన గర్భాధానంగాడు. నీ కెట్లా
తెలిసిందిరా? చెప్పుతా వినండి - రాత్రి వాళ్ళిద్దరిని గదిలోకి
పంపించి నేను భోంచేసి వచ్చి ఆగదిపక్కనే పండుకొన్నాను.
ఆవిద్యార్థులుకూడా చావట్లో పడుతున్నారు. వీశితత్వం కనిపెడ
దామని నేను నిద్రపోయ్యేవానివలెనే పండుకొనియున్నాను.
అర్ధరాత్రివేళ దొంగల్లుడు ఈవిద్యార్థులదగ్గరికి వచ్చి మెల్లగా
ఒక్కవిద్యార్థిని లేపించి, అలే! లేఖ! క్వాస్తిరే, లేఖ! క్వాస్తిరే?
అని అడిగినాడు. అహం నాపశ్యం త్వత్సమీపవన భవేత్ అని
విద్యార్థి జవాబుచెప్పినాడు. అండలు విదాన! లేపించి
ఒక్కొక్కరినీ అడిగాడు. మే మెటుగమంటే మే ^{స్వ} + ఈ
అహం సంధ్యానందనాథం తటాకం ప్రత్యగచ్ఛ

కింవా రే అని దొంగల్లు డన్నాడు. తరువాత అంగణా యేమే
మో గుసగుసలాడారు. కిం చే త్కిం అని యేదోమాటన్నాడు.
అది నాకు బాగావినబడలేదు. మళ్ళీ అన్యభిర్లభాషలు అన్నాడు.
అంతలోనే నేను వెంటనే చెప్పుదగ్గరికు పోయి వెదకినాను. దైవ
కటాక్షముంటేసరి, ఒకఘంటసేపటికి నాకాలి కొక ఉత్తరంలాగు
తగిలింది. చీకటి అయితే నేమి అన్యప్రకారము వచ్చునపుడు భగ
వంతుడు పాదములకే పిల్లికన్నుల నేర్పటచి వానిని అక్ష
పాదుని చేస్తాడు. అంతట నే నాయుత్తరం తీసికొని మాయిం
టికి వెళ్ళి చదువుకొని మళ్ళీమిషానికి వచ్చిచూచేసరికి చానట్లో
ఒక్కపురుగు లేదు; తలవాకిటితలుపు భార్యగా తెరచియున్నది;
శోభనపు పెళ్ళికుమారుని గదితలుపు తెరచియున్నది. పెళ్ళి
కొడుకూ లేదు; పెళ్ళికూతురూ లేదు; విద్యార్థిగాడూ లేడు.
ఎక్కడికో దూసుకొనిపోయినారు మామా! అరే రేరే, యెంత
మోసం యెంతమోసం! ఆవుత్తరాన్ని పట్టి చూచినా ఈచర్య
నుపట్టి చూచినా ఏడే దొంగగర్భాధానంగాడని నిశ్చయించి
నాను. ఓరిథైరవమూర్తి! యెంతపని జరిగిందిరా బేరా! అయితే
యీబోగంపిల్ల గతేమిటి? ఇక దానిమాట మన కెందుకూ?
యెనన్నో నకణ్ణి కట్టుకొని పోయిందీ. పోనీ పోతేపోయింది. ఇది
నటకు పిల్ల పోయినదనికాని, సొమ్ము పోయినదనికాని నాకు వ్యస
నం పూర్తిగా చచ్చిపోయింది. ఏడే నిజమయిన అల్లుడేమోనే;
నాన్నకంటే మన సొమ్ముతోకూడా తెమ్మంటే యెక్కడనుంచి
సంపాదించి పంపిస్తామి, లేకుంటే వ్యాజ్యం వేస్తాడేమోనే, నాగలి
పిస్తుండేమోనే అని యేడుస్తున్నా; యెట్లా

గయితేనేమి ఆబాధ లేకుండా పోయింది. ఆహాహా దైన మెంత
వాడురా భైరవా! మనజీవిలెమును ఏమిలేమామాగా ఉల్లాసీదా
చేస్తున్నాడురా! సరే ఆవుత్తర మేమిటి? ఏముంది- ఇరుగో
యివ్వేళ రూంప్రొద్దెక్కిపిప్పకికే మీఅల్లుడు అంటేవతో
కూడా మనయింటికి వస్తాడట. ఆ ఆ! అంతమాటా నాయనా!
యేదీ ఆవుత్తరం నాకళ్ళ కద్దుకుంటాను. విన్నానటేవ్ విన్నా
నటేవ్. ఇరుగో ఇరుగో మామా ఉత్తరం. జోహుపెట్టుకుంటే
చదువుతావుగా. నాయనా! నీవు చెప్పితేఒకటి నేను చదువుకుంటే
ఒకటా? నీవే చదువు నాయనా! (చేటభారతమంత = చాటుభా
రతమితం) వుంది; చదువుచున్నా వినంః. మధ్య నీమాట కడ్డము
వస్తాను; ఈదొంగముండాకొడు కెవడయి ఉంటాడోరా భైర
వయ్యా! వీడు పోయిశా; మనదేశస్థు డయి ఉంటాడు. ఇం
కొక దేశస్థున కింతి ధైర్యసాహసోపాయాదు లుండవు. వీడు
కూడా కాశీలో చదువుకొనే ఉండవచ్చును. మన అనామక
శాస్త్రిని ఎఱిగి తద్వారా మనలోతొప్రాయలుకూడా యెఱిగి
ఉంటాడని నానమ్మకము; బెత్తరాహులకు ఇట్టికుయుక్తు లుం
డవు. వాళ్ళతో స్నేహముచే స్తే ప్రాణమిస్తారు. ద్వేషిస్తే వట్టి కుగా
ప్రాణము తీస్తారు. వాళ్ళవ్యవహారమంతా హమే-టుమే, రెండే
మాటలు. వాఁమంఁ మోసిరి; వా డెవడయితే మన కెందుకు?
ఇపు డెన్నిగంట లయినది? యేడుగంట లయినది. చదువు ఇక
వుత్తరించుచువు. వినంః శ్రీరామ, శుభవస్తు. గంధ + ధవ
నామ సం భాద్రపద శు పంచమి స్థిరవాసరః, యాజ్ఞ
యాజ్ఞ అధ్యయ నాధ్యాపన దాన ప్రతిగ్రహణ

తానాం అస్మచ్ఛ్వశురపూజ్యచరణానాం చరణకమలసన్నిధిం
 యుష్మత్ప్రియజామాతా అనామకేన సప్రణామశతం ప్రహీ
 తో లేఖః ఉభయశుశలోపరి ఆదా వివాహకాలే యుష్మ
 చ్చిరంజీవిన్యః చాకచక్యాభానం వీక్ష్య, వివాహవర్షమధ్య ఏన
 అస్మత్ప్రితో ర్మరణం చ వీక్ష్య, యుష్మచ్ఛిరంజీవిన్ శైలపాదేతి
 తాత్పర్యం ఘమ మన స్మదభవత్. మాఘమాసే నిషేకానం
 తరం కాశీపురీప్రవేశా దారభ్య ఏతత్ షష్ఠాసాన్ భాగత్రయా
 త్మికాం బాలబోధినీం కాశీ కృష్ణాచార్యైః విరచితాం పేలయా
 యుష్మదాయుష్మతీం అధ్యజీగమం. తానన్మాత్రేణైవ సంస్కృత
 వాగ్యా సంభాషితం శక్తా ఆసీత్. శైలే వాచార్యైః విరచ్య
 ప్రకటితా మాతృభాషాసంచికాః ఇదానీం అధ్యాపయామి.
 తేన కారణేన వ్యాకరణవిషయాశ్చ తయా అనామకేన
 గృహ్యంతే. అపిచ తస్యాః బుద్ధికాశలం అతీన మే మనస్సంతో
 పదాయక మాసీత్. కాశీనగరే అస్మద్గృహే తస్యాః ప్రవేశ
 క్షణ మారభ్య మమ చ దశా అతీన సుఖదాయినీ దృశ్యతే.
 మాసచతుష్టయా త్వేభృతి గంగోత్తరీసంస్కృతకళాశాలా
 యాం ప్రధానసంజితపదవ్యా మస్మి. ప్రతిమాసం శతవ్యయ
 మితం వేతనం లభ్యతే మయా. ఏతత్సర్వమపి యుష్మత్తన
 బాయాః భాగధేయేనైవ సంపన్నమితి మే మనసి నిశ్చయః.
 ఇదానీం సప్తమమాసః ప్రవిష్టః. అహం అస్య మాసస్య
 విశ్వాభ్యుదయత్వాత్, సభార్యః ప్రాప్తాయ యుష్మద్గర్భ
 స్సకపే మాతృభాషామి యుష్మదంతికం. ప్రాయశః ఆగామి ఆశ్వ
 సంలపితం పర్యాయా గురువాసరే ప్రాతః ధనుర్లగ్నసమయే

యుష్మదగ్రహీతర్కలభః ఆవయో స్సంపత్స్యత ఇతి మన్యే.
 ఇతిః పూర్వం మయా యుష్మద్విషయే ఆచరితః మనో
 వాక్కాయజాః అపరాధాః సంతిచేత్ క్షంతన్యా ఇతి ప్రార్థ
 యామి. అహంతు పితృహీనః సంజాతః. యవాభ్యామేవ
 దంపతీభ్యాం సర్వథా మమ పితృస్థానే భావ్యమితి భూయో
 భూయో అభ్యర్థయే. తిష్ఠశీష్ఠరే భైరవాయ ! (సుతేసుతే =
 విన్నకొలదీ) మమ హృదయే ఉత్పన్నః విలక్షణానందః ఆపాద
 మస్తకం అభివ్యుత్తమేధాస్థానమాక్రమ్య తలస్థితాని పరశ్వత
 విషయాక్రాంతాని రంధ్రాణి (రేచయిత్వా=ఛాళీచేసి) తత్రాపి
 స్వయమేవ స్రవిత్య కంవా అనిర్వాచ్యం వికారం జనయతీవ
 భృతిః ఉన్మాద మావిర్భూయతీవ దృశ్యతే ; మాం దిగంబరం
 కృత్వా నర్తయతీవ స్ఫురితిః ప్రాణానపి శరీరా ద్భహ్నిర్నిష్కా
 నయతీవ ; నేత్రే నిమిలయతీవ ; కర్ణౌ పిదధాతీవ ;
 మయా పశ్రవోపేతభోజనం కారయతీవ. శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవా
 లయా మయా ఉద్ధారయతీవ చ అస్తి ; కంచితకాలం జోష
 మాస్య. గృహే చైరిత్యహసచతుష్టయం. శ్రీలక్ష్మీహయ
 గ్రీవాలయనిర్మాణాంగీకారమాత్రేణై వై తాదృశానందో
 దయఃఖలు ! నిర్మాణే కీదృశో లభ్యేతేవా ! నిర్మాపయ దేవా
 లయా. మామా ! ఆలయద్వయనిర్మాణ మితఃపూర్వమేవ
 నిర్వృత్తం. నిర్మితయో రాలయయోః సార్వకాలికోత్పవాది
 మహావైభవార్థం త్వయా దత్తం ధనం మాన్యయా నిపరి
 గామ్యతే. మహాన్ సంగోషః, మహాన్ సంహారో + ఈ
 వావా న్ముక్తాఖలు ? త్రిరపి ముక్తః. అహో ఇహ

కరణగ్రామణ్యో. ఆచారీ మాచారీం గ్రామణ్యో! సభార్యః
 ఏష శంకరశాస్త్రి అస్మత్పురే నీలవేణీనామకవేశ్యాంగనయా
 స్వవిటస్య చిదంబరశాస్త్రిణః ఆశ్లానునారేణ ఉద్ధారితయోః
 శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవయోః ప్రేతయే చతుస్సహస్రమితం ధనం
 అస్మిన్నవరాత్రి ద్వితీయాదివసే మమ హస్తే సమర్ప్య జీవన్ము
 క్తః అభవత్. నవఘంటాః ప్రహరీయంతే. భోగ్యామణ్యో!
 ఆలయద్వయేన ఘంటానాదః శ్రూయతే; యవాం నాషిణౌ.
 పర శిష్టం లేఖం. పతామి. స్వసౌభాగ్యలక్షణసంపన్నయై
 హరిద్రామంకుశభీతయై మహాలక్ష్మీసమానాయై మమ
 శ్వశ్రూదేవ్యై మమీయా నమనాకరాః శ్రావ్యంతాం. అరే
 స్థాపయరే శకటం; వృషేన ద్వాః. కోనురే బహుః! అహం
 అనామకశాస్త్రి సకళలిః సమాగతోఽస్మి. మామా!—
 మామా! ఆగతౌ అంబేదానామకౌ సర్వాభరణభూషితౌ
 యుష్మద్గృహంప్రీతి క్షీరాబ్ధింప్రీతి లక్ష్మీనారాయణావిన.
 నందానహే గురుచరణాన్. అహో అహో మహాభాగధేయ
 మానయో ర్వుద్ధదంపత్యౌ; ఆవాం గాఢం ఉపనూహేధాం
 నత్సే! చిరం జీవతం! సమస్తసన్మంగళాని భవంతి! శ్రీలక్ష్మీ
 హయగ్రీవః ప్రసన్నో భవతు!

ఇతి శ్రీబాలబోధిని తృతీయభాగః సంపూర్ణః.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవార్చన మస్తు.

గీట మహాశాస్త్రిహయగ్రీవః బడాచలా ద్వాగత్యాయత్తవా
 గుంటపితం పచ్చి కృష్ణేన రిచితా పూజాఽఽసీ ద్బాలబోధిని.

వ్యాకరణవిషయః

★

సంధిప్రక్రియ

సంస్కృతభాషయందు, అక్షరములు అచ్చులనియు, క్షేపణములు హల్లులనియు, అచ్చులయొక్క హల్లులయొక్క సమాహారము వర్ణసమామ్నాయ మనియు వ్యవహరింపబడును. పరభాషలయందు దెట్లున్నను, ఈభాషయందు 'సంధి' ముఖ్యముగఁ దెలియఁదగియున్నది. నచనకావ్యములందు సంధి యత్యవసరము కావచ్చును బద్ధకావ్యములయందు దావశ్యక మగుట చేతను, దానిని బాటించుటచలన, ఉచ్చారణసారథ్యాదిసౌకర్యములనేకము లందుటచేతను సంధిప్రక్రియనుమాత్రము తెలిసికొనియే యుండవలెను. కావున స్వీకరింపఁ గొంతవలయు దానిని వివరింపఁబూనితిని. (సంధివిషయక మగువిశేషజ్ఞానము మా "శరదాక" వలన సులభ మగును.)

౧. నూ. సంధి యనఁగా రెండువర్ణముల కలయిక.

ఉ! మమ+అత్ర=మమాత్ర-అయినది.

వివరణము-'మమ' అనుపదములోని, తుదివర్ణమయిన, అకారమును, 'అత్ర' అనుపదములోని, మొదటివర్ణ మయిన అకారమును, గలిసి 'అ' అయినది. ఇట్టిసంధిని 'అన్ సంధి'అందురు. ఈ 'అచ్చసంధి' ప్రభేదములను గొన్నింటిని (అయిదింటిని) ఈక్రింద వ్రాయుచున్నాను.

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి ; ౨. యగ్గంధి ; ౩. వ + ఈ ధి ;
౪. వృద్ధిసంధి ; ౫. అయవాదేశసంధి.

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి

౨. సూ. “అక్కు”కంటే సవర్ణము పర మగుచో
దీర్ఘము వచ్చును.

వివ॥ ౧. అ-ఇ-ఉ-ఋ-౯-అనువర్ణములు హ్రస్వములుగాని,
దీర్ఘములుగాని ‘అక్కులు’ అనఁబడును అనఁగా-అఅ-
ఇఇ-ఉఉ-ఋఋ-౯౯గా వర్ణములు అక్కులు.

వివ॥ ౨. సవర్ణములను దెల్పెదను. అక్కులని పైని జూపఁబడిన
జంటలలోనివర్ణము లొకదాని కొకటి సవర్ణ మనఁబడును.

తాత్పర్యము॥ ‘అ’ యనుదానికి, ‘అ’ కారమూ ‘సవర్ణ’మే, ‘ఆ’
కారమూ ‘సవర్ణ’మే; ‘ఇ’ యనుదానికి ‘ఇ’ కారమూ
‘సవర్ణ’మే, ‘అ’ కారమూ ‘సవర్ణ’మే. ఇటులనే అన్ని
జంటలలో నెఱుంగునది. ఇది సవర్ణ స్వరూపము. ఇంతవఱకు
రెండవసూత్రమువలన, దేలినసారాంశ మేమనఁగా,
అకారమునకు అకారము పరమైనను, ఆకారము పరమైనను;
ఆకారమునకు అకారము పరమైనను, ఆకారము పరమైనను;
ఆరెండు వర్ణములును గలిసి ‘అ’ కారము (దీర్ఘము) గానే,
వినఁబడును. ఇటులే తక్కిన అక్కులకును సంధి జరుగును.

అ ఆ ల కు

ఉదా॥ రామ + అనుజః = రామానుజః

అమితే + ఆనందః = అమితానందః

అపిత్తం పక్ష్యతా + అధరః = అంగనాధరః

అపిత్తం పక్ష్యతా + ఆననం = కాంతాననం

ముగాని, ఈకారముగాని సవర్ణములు. తక్కినవి అసవర్ణములు. అనగా, అతిలకు అతిలే సవర్ణములు ; ఇఈమొదలగు తక్కిన ౧౨ వర్ణములును అసవర్ణములు. ఇఈలకు ఇఈలే సవర్ణములు ; తక్కిన ౧౨ వర్ణములును అసవర్ణములు. ఇటులనే తక్కినవానికిని జూడఁదగును. ఫలిత మేమన 'ఇఈ-ఉఉ-ఋఋ-౞౞', అనునాల్లుజంటలును ఇక్కులనియును, 'య్-వ్-ర్-ల్' అనునాల్లుపాల్లులును యణ్ణులనియును, ఇక్కులకు, అసవర్ణములగు అచ్చులు పరమగుచో యణ్ణులగు ననియును దెలిసెను.

[ఇక్కులవరుసయు, యణ్ణులవరుసయు, బైన వ్రాసిన విధముగనే, జ్ఞప్తిలో నుండవలెను.]

యన్ సంధి కుదాహరణములు-

ముని + అంగనా = మున్యంగనా
 ముని + ఆశ్రమః = మున్యాశ్రమః
 శచీ + అధిపః = శచ్యధిపః
 సతీ + ఆలయః = సత్యాలయః

వివరణము|| ముని + అంగనా = మున్ + ఇ + అంగనా = మున్యంగనా.

ముని = మున్ + ఇ, + ఆశ్రమః = మున్యాశ్రమః. 'ముని' అను పదములో "మ - ఉ - న - ఇ" అను నాల్గువర్ణములున్నవి. వీనిలోఁ జివరవర్ణము ఇకారము. ఈ ఇకారమునకు 'అంగనా' అనుపదములోని 'మొదటివర్ణ మగు య' పోయినది. కావున, 'ఇ' పూర్వవర్ణ మయి పోయినది. కావున, ఈ రెండువర్ణములను

గలిపి యుచ్చరించవలసి యుండును. 'ఇ + అ' = య్ + అ = య. మున్ + యంగనా = మున్యంగనా అనుకూప మేర్పడినది. పూర్వవర్ణమయిన 'ఇ' కారము, ఇక్కు + పరవర్ణమయిన 'అ' కారము, అసవర్ణ మగు అచ్చు; కాబట్టి, రెండవసంధిసూత్ర) విధి ననుసరించి, ఇకారమనెడు ఇక్కు మోటి, 'య్' కార మనెడు 'యణ్' గా నిల్చినది. కావున ఈసంధి యణ్సంధి అయినది. ఇక్కులవరుస, యణ్లులవరుస, ననుసరించి ఇకలకు మార్పు 'య్'; ఉడాలకు మార్పు 'వ్'; ఋఋలకు మార్పు 'ర్'; ౞ కు మార్పు 'ల్'.

ఇక + అసవర్ణము = య్ + అసవర్ణము.

శచీ + అధిపః = శచ్, ఈ + అధిపః = శచ్, య్ + అధిపః = శచ్ యధిపః = శెచ్యధిపః.

సతీ + ఆలయః = సత్, ఈ + ఆలయః = సత్, య్ + ఆలయః = సత్ యాలయః = సత్యాలయః.

ఉడ + అసర్ణము = వ్ + అసర్ణము.

మధు + అరిః = మధ్, ఉ + అరిః = మధ్, వ్ + అరిః = మధ్ సరిః = మధ్వరిః.

మృదు + ఆలాపః = మృద్, ఉ + ఆలాపః = మృద్, వ్ + ఆలాపః = మృద్ వాలాపః = మృద్వాలాపః.

సధూ + అంఘ్రిః = వధ్, ఉ + అంఘ్రిః = వధ్, వ్ + అంఘ్రిః = వధ్ సంఘ్రిః = వధ్వంఘ్రిః.

సధూ + ఈప్సితం = వధ్, ఉ + ఈప్సితం = వధ్, వ్ + ఈప్సితం = వధ్ ఏప్సితం = వధ్వీప్సితం.

ఋఋ + అసవర్ణము = ఓ + అసవర్ణము.

మాతృ + ఉదరం = మాత్, ఋ + ఉదరం = మాత్, ఓ + ఉదరం = మాత్ ఏదరం = మాత్రిదరం.

ఞ + అసవర్ణము = ల్ + అసవర్ణము.

గమ్య + ఆదిః = గమ్, ఞ + ఆదిః = గమ్, ల్ - ఆదిః = గమ్ లాదిః = గమ్మాదిః.

ఇది యన్యంథి.

౯. గుణసంధి

౪. నూ. అ-అలకు 'ఇక్కు' పరమగుచో 'గుణ' మగును.

తా॥ 'అ-అ' అను రెండువర్ణములలో దేనికైనను, ఇక్కులలో నేది పరమయినను, భార్యపరవర్ణములస్థానమున దానికిఁ దగిన 'గుణ'ము వచ్చును.

వివరణము-ఇఈ-ఉఉ-ఋఋ-౹౹-అనునాల్గును, ఇక్కులు-వీనికి నమనగా, 'ఏ-ఓ-అ-అ' అనునవి గుణము లనఁబడును. ఈనాల్గునూత్రముప్రకారము, అకారమునకుఁ గాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఇకారమో, ఈకారమో పరమగుచో, భార్యపరవర్ణములకు బదులు 'ఏ' అనెడు గుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఉకారమో, ఊకారమో పరమగుచో, భార్యపరవర్ణములకు బదులు 'ఓ' అనుగుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారమునకుఁగాని ఋకారమో, ఋకారమో పరమగుచో, భార్యపరవర్ణములకు బదులు, 'అ' అనుగుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారము

నకుఁగాని 'ఇ' కారము పరమగుచోఁ, బూర్వపరవర్ణము లకు బదులు, 'అల్' అనుగుణము నచ్చును.

ఉ దా హ ర ణ ము లు.

అ లేక ఆ + ఇ లేక ఈ = ఏ

(1) తెన + ఇనం = తెవేనం. తెన + ఉచ్చేశం = తెవేచ్చేశం.

రమా + ఇన = రమేన. రమా + ఉశః = రమేశః.

అ లేక ఆ + ఉ లేక ఊ = ఓ

(2) మమ + ఉదరం = మమోదరం

మమ + ఉచ్చిలం = మమోచ్చిలం

గంగా + ఉచకం = గంగోచకం

గంగా + ఉర్మయః = గంగోర్మయః

అ లేక ఆ + ఋ లేక ఌ = అల్

(3) తెన + ఋణం = తెనన్ణం. సుతా + ఋద్ధిః = సుతద్ధిః

అ లేక ఆ + ణ = అల్

(4) తెన + ణకారః = తెనల్ కారః = తెవల్కారః.

ఇది గుణసంధి.

౪ వృద్ధిసంధి

౫. నూ. అ-ఆలకు 'ఏచ్చ' పరమగుచో 'వృద్ధి' యగును.

తా అకారిమునకుఁగాని, ఆకారిమునకుఁగాని, ఏచ్చలలో (అనఁగా, ఏ-ఓ-ఐ-ఒ-అను నాలుగు వర్ణములలో) నేది పరమయినను, బూర్వపరవర్ణములస్థానమున దానికిఁ దగిన వృద్ధి నచ్చును.

వివరణము- 'వచ్చు' లనగా 'వ-ఓ-చ-ఔ' అను నాలుగు వర్ణములు. 'వృద్ధి' అనగా, 'చ-ఔ' అను రెండు వర్ణములు. అకారమునకేగాని ఆకారమునకేగాని, 'వ' గాని, 'చ' గాని పరమగుచోఁ బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'చ' అనువృద్ధి వచ్చును. అకారమునకేగాని, ఆకారమునకేగాని, 'ఓ' గాని 'ఔ' గాని పరమగుచోఁ బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'ఔ' అనువృద్ధి వచ్చును.

ఉదాహరణములు :- అ లేక ఆ + వ లేక ఐ = ఐ.

- (1) భువన + వకవీరః = భువనైకవీరః
- (2) తన + విశ్వర్యం = తనైశ్వర్యం
- (3) సర్మదా + ఏషా = సర్మదైషా
- (4) ఏషా + విరావతీ = ఏషైరావతీ

అ లేక ఆ + ఓ లేక ఔ = ఔ

- (5) తన + ఓవ్యః = తనోవ్యః
- (6) రామ + ఔత్సక్యం = రామోత్సక్యం
- (7) గంగా + ఓఘః = గంగోఘః
- (8) కాంతా + ఔత్కంఠ్యం = కాంతోత్కంఠ్యం

ఇది వృద్ధిసంధి.

ఇ ఆయవాదేశసంధి

తా॥ 'వ-ఓ-చ-ఔ' అనునాల్గువర్ణములును, వచ్చులని ఇది-అకే తెల్పితిని. వానిలో, 'వ' అనేడి వచ్చునకు, వ అచ్చు పర

మయినను, బూర్వవర్ణమయిన ఏకారము, 'అయ్' గా మారును.

'ఓ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చు పరమయినను, బూర్వవర్ణమగు ఓకారము, 'అవ్' గా మారును.

'ఐ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చు పరమయినను, బూర్వవర్ణమగు ఐకారము, 'ఆయ్' గా మారును.

'ఔ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చు పరమయినను, బూర్వవర్ణమగు ఔకారము, 'ఆవ్' గా మారును.

ఉదాహరణములు.

ఏ + యేఅచ్చు అయినను = అయ్

(1) హారే + ఏ = హార్ + ఏ + ఏ = హార్, అయ్ + ఏ = హార్, అయే = హారయే.

ఓ + యేఅచ్చు అయినను = అవ్

(2) గో + ఆ = గ్, ఓ + ఆ = గ్ అవ్ + ఆ = గ్, అవా = గవా.

ఐ + యేఅచ్చు అయినను = ఆయ్

(3) నై + అకః = న్, ఐ + అకః = న్, ఆయ్ + అకః = న్ + ఆయకః = నాయకః.

ఔ + యేఅచ్చు అయినను = ఆవ్

(4) నా + ఇ = న్, ఔ + ఇ = న్, ఆవ్ + ఇ = న్, ఆవి = నావి.

ఇది ఆయవాదేశసంధి.

ఇంతవఱకును, సామాన్యరూపమున 'అచ్చంధిని వ్రాసి తిని. దీనితో మాపాఠకులకు సంస్కృతభాషయం దవసర వ్యవహారము జరుగఁగలదు.

సమాసము - విగ్రహము

సమాస మనఁగా, ఒకపదముకంటె నెక్కువపదములు గలిసి, తుదిపదమునకుమాత్రమే, విభక్తి కనబడుచుండు నట్టి పెద్దపదము.

ఉదా॥ 'దశరథపుత్రః' ఇది సమాసపదము. దీనిలో 'దశరథ' అనుపదము ఒకటియు, 'పుత్రః' అనుపదము ఒకటియుఁ జేరి, తుదిపదమునకు (అనఁగా, పుత్రపదమునకు) మాత్రమే ప్రథమావిభక్తి కనబడుచు, మొదటి దశరథపదమునకు విభక్తి కనబడకుండెనది; గాన, 'దశరథపుత్రః' అనుపదము సమాస పద మయినది.

దశరథపుత్రః=దశరథునియొక్క కొడుకు; అని యర్థము. ఈయర్థము చెడకుండ 'దశరథస్య పుత్రః' అనియును వాడవచ్చును. కాని యప్పుడు 'దశరథస్య పుత్రః' అనునవి రెండు విశిషడము లైనవిగాని, సమాసపద మనిపించుకొనవు.

౧ తత్పురుషసమాసము

'దశరథపుత్రః' అనుసమాసముపేరు, 'తత్పురుషసమాసము' అందురు. ఈతత్పురుషసమాసము ౮ విధములు.

౧. ప్రథమాతత్పురుషము. ౨. ద్వితీయాతత్పురుషము. ౩. తృతీయాతత్పురుషము. ౪. చతుర్థీతత్పురుషము. ౫. పంచమీతత్పురుషము. ౬. షష్ఠీతత్పురుషము. ౭. సప్తమీతత్పురుషము. ౮. నభో తత్పురుషము. ఏడువిధ త్తులకును ఏడుతత్పురుషములును, 'స' అనుదానికొక తత్పురుషమును మొత్తము ౮ అయినది.

సమాసపదములోని మొదటిపదమునకు, ఏవిధక్తి అర్థము చెప్పుదుమో, - ఆతత్పురుషమని పేరు వచ్చును - ఉ॥ దశరథపుత్రః అనుసమాసములోని మొదటిదగు దశరథపదమునకు, దశరథునియొక్క, అను అర్థము చెప్పితిమిగనుక, 'దశరథపుత్రః' అనునది, షష్ఠీతత్పురుష మాయెను. ఇటులనే 'కృష్ణాశ్రితః' అనునదియు సమాసపదమే. కృష్ణుని ఆశ్రయించినవాడు - అని దీని అర్థము. మొదటి దగుకృష్ణపదమునకు ద్వితీయావిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగనుక, ఇది ద్వితీయాతత్పురుష మయినది. ఇటులనే తక్కిన యేడువిధక్తులకును జూడవచ్చును. సంబోధనప్రకారతత్పురుషము లేదు.

ఉ॥ 1. 'అర్థకోశాతకీ' = బీరకాయలో సగపాలు - అని యీ సమాసమునకు అర్థము. దీనిలోని మొదటిదగు అర్థపదమునకుఁ బ్రథమావిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగనుక, ఇది ప్రథమాతత్పురుషమైనది. అర్థం కోశాతక్యా అని వ్రాసినచో సమాసపదము కానేరదు. రెండుపదములును బ్రత్యేకవిధక్తులు కలిగి యున్నవి గనుక స్వస్థపదము లైనవి.

ఉ॥ 2. ద్వితీయాతత్పురుషము పైని వివరింపఁబడినది.

ఉ॥ 3. 'మాసపూర్వః' = నెలచేత ముందైనవాడు - అని దీని అర్థము. మొదటిపదమునకుఁ ద్వితీయావిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది త్వితీయాతత్పురుషము.

ఉ॥ 4. 'కుండలాస్తాపదం' = కుండలముకొరకు బంగారము - అని దీని అర్థము. మొదటిపదమునకుఁ జతుర్థీవిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది చతుర్థీతత్పురుషము.

ఉ॥ 5. 'చోరధయం' = దొంగవలన ధయము - మొదటిపదము నకుఁ బంచమీవిధక్తి అర్థముచెప్పితిమిగాన, ఇది పంచమీ తత్పురుషము.

ఉ॥ 6. పక్షీతత్పురుషము పైని వినరింపఁబడినది.

ఉ॥ 7. 'కాన్యకుశలః' = కాన్యములందు నేర్పరి - మొదటిపదమునకు సప్తమీవిధక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది సప్తమీ తత్పురుషము.

ఉ॥ 8. 'అబ్రాహ్మణః' = బ్రాహ్మణుఁడు కానివాఁడు - అని అర్థము. ఇది సఖ్య తత్పురుషము. దీనిని వివరణగొట్టినచో నా బ్రాహ్మణః అగును. 'అబ్రాహ్మణ' అనుదానిలోని 'అ' అనునది 'న' యొక్క రూపమే; గాన ఇది, సఖ్య తత్పురుష మయినది.

౨. కర్మధారయసమాసము

రెండుపదములలో నొకటి విశేషణము, రెండవది విశేష్యము అయినచో, నది కర్మధారయసమాస మనఁబడును.

ఉదా॥ 'పీఠవస్త్రం' = పచ్చనివస్త్రము - అని దీని అర్థము. అందులో మొదటి దగు 'పీఠ' పదము విశేషణము, వస్త్ర పదము విశేష్యము.

విశేష్య మనఁగా, పరిశిష్టక్తియొక్క పేరు. కొండ, చిలుక, మనుష్యుఁడు, వస్త్రము - మొదలగునవి అన్నియు విశేష్యములు వీనికి నియమముగా ఏదో యొకలింగ ముండును.

ఉదా! పర్వతః = కొండ ; ఇది పూరింగము. వస్త్రం = బట్ట ; ఇది సప్రసకలింగము. కాంతా = అకాంత ; ఇది స్త్రీలింగము. ఇటులనే విశేష్యములకు, అనగా నామవాచకములకు నియతలింగ ముండును.

విశేషణ మనగా, విశేష్యముచేక్కఁ గుణమును దెల్పెడుపదము.

ఉదా! 'వీరవస్త్రం' అనుసమాసములో వస్త్రపదము విశేష్యము, వీరపదము విశేషణము. వస్త్రము పచ్చనిదిఅని వీరపదము తెలిపెను. కాన, వీరపదము విశేషణ మనిపించుకొనును. విశేషణపదము, తనవిశేష్య మేలింగములో నుండునో, అలింగమునకు మాఱుచుండునుగాని, నియమముగా ఒకే లింగము కల్గియుండును. వీరవస్త్రం - అనుసమాసములో విశేష్య మయినవస్త్రపదము, సప్రసకలింగముగాన, విశేషణ మయిన వీరపదముకూడ సప్రసకలింగమే.

౩ బహువ్రీహిసమాసము

కర్మధారయమునందువలెనే, రెండుపదము లుండి, మొత్తమునకు 'కల' అను అర్థము చెప్పకొన్నచో బహు వ్రీహిసమాస మగును.

ఉదా! నీలాంబరః = నల్లనివస్త్రము కలవాడు - అని అర్థము. నాభిజన్మా = బొడ్డునందు జన్మక కలవాడు - అని అర్థము. ఈరెండును బహువ్రీహిసమాసము లనబడును. ఈరెండింటిలోను, రెండేసిపదము లుండి, మొత్తమునకు 'కల' అను అర్థము నచ్చినది.

౪ ద్వంద్వసమాసము

రెండుగాని, రెంటికంటె నెక్కువగాని, ఒకేకీరి గల పదములుంటి, చివరిపదమునకు, ఏవిధక్తి అర్థము చెప్పి కొందురగా రెక్కినపదములకుఁగూడ, అవిధక్తి అర్థమే చెప్పకొన్నచో ద్వంద్వసమాస మనఁబడును.

ఉదా! రామలక్ష్మణౌ = రాముఁడును, లక్ష్మణుఁడును - అని అర్థము. చివరిపదము లక్ష్మణపదము. దీనికి, లక్ష్మణుడు, అని ప్రళమావిధక్తి అర్థము చెప్పికొన్నాము; గనుక, మొదటి పగురామపదమునకును, 'రాముడు' అని ప్రళమావిధక్తి అర్థమునే చెప్పికొన్నాము. ఇందులో రెండుపదములే యున్నవి గనుక, ఇది 'ద్విపదద్వంద్వము' అనఁబడును. ఇంత కెక్కునపదము లున్నచో నది 'బహుపదద్వంద్వము' అనఁబడును.

ఉ: రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నైః = రామునిచేతను, లక్ష్మణునిచేతను, భరతునిచేతను, శత్రుఘ్నునిచేతను - అని అర్థము. తుదిపద మగుశత్రుఘ్నపదము, వ్యతీయావిధక్తిలో నున్నదిగానఁ దక్కినవాని కన్నిటికిని వ్యతీయావిధక్తి అర్థమునే చెప్పికొన్నాము. ఇందులో రెంటికంటె నెక్కువ పదము లున్నవిగాన, ఇది బహుపదద్వంద్వ మయ్యెను.

ఇంతఁజూపిన గ్రంథమువలన, రత్నమ-కర్మభార్య-బహువ్రీహి - ద్వంద్వము లనెను నాల్గుసమాసములస్వరూపము సామాన్యముగఁ జెల్పితిని. అనంత వ్యవహారమున కింతమాత్రము చాలును.

విగ్రహము

ప్రతిసమాసమునకు ఒకవిగ్రహముండిరీతిను. 'దశరథ పుత్రః' అనుసమాసమునకు, విగ్రహము 'దశరథస్య పుత్రః' అని చెప్పవలయును. ఇటులనే తెక్కిసమాసములకు చూడవలెను.

'అర్థకోశాలకీ' = అర్థం, కోశాలక్యా అని చెప్పవలెను.

'కృష్ణశ్రితః' = కృష్ణం, శ్రితః అని చెప్పవలెను.

'మాసపూర్వః' = మాసేన, పూర్వః అని చెప్పవలెను.

'కుండలాష్టావదం' = కుండలాయ అష్టావదం అని చెప్పవలెను.

'చోఽభయం' = చోరాల్, భయం అని చెప్పవలెను.

'కావ్యకుశలః' = కావ్యేషు కుశలః అని చెప్పవలెను.

'అబ్రాహ్మణః' = అనుసమాసమునకు 'న, బ్రాహ్మణః' అని విగ్రహము చెప్పవలెను.

ఈసభ్యో రెత్తురుపములో నొకవిశేషమున్నది. 'సభ్యో' అనగా, 'స' అనెనుపదమే. దీనికి లేడు, లేదు; కాదు, కాదు-అను అర్థములు విశేషముగా వాడుకలో నున్నవి.

ఉదా! ఏవః గృహేన = ఏడు ఇంట లేడు. ఏవః యోగ్యః = ఏడు యోగ్యుడు కాదు. మొదటివాక్యములోని 'స' అనుదానికి 'లేదు' అని అర్థము. రెండవవాక్యములోని 'స' అనుదానికి 'కాదు, ' అని అర్థము. సభ్యో రెత్తురుపము లోని మొదటిపదము ఎల్లప్పుడును 'స' అనుపదమే, అని

తెలియవలెను. 'అబ్రాహ్మణః' అను సమాసములో, 'స' అనుపదము 'బ్రాహ్మణః' అను హలాదిపదముతో సమసింపినది. 'అనాదరః' అనునదియు నష్టో లెత్తురుపమే. దీని విగ్రహము 'స, ఆదరః' అనునది. ఇందులో 'స' అను పదము, 'ఆదరః' అను అజాదిపదముతో సమసింపఁజూపుచున్నది. హలాదిపద మనఁగా, హల్లు మొదటఁ గలపదము. అజాదిపద మనఁగా, అచ్చు మొదటఁ గలపదము. బ్రాహ్మణ పదములో మొదట బకార మనెడుహల్లు గలదుగాన, బ్రాహ్మణపదము హలాదిపద మయినది. ఆదరపదములో మొదట ఆకార మనెడు అచ్చు గలదుగాన, ఆదరపదము అజాదిపద మయినది. 'స - బ్రాహ్మణః' అనునది విగ్రహము. దీనిని సమాసము చేసినపుడు, 'స' అనునది 'అ' కారముగా మారి, 'అబ్రాహ్మణః' అని యైనది. అటులనే 'స - ఆదరః' అనునది విగ్రహము. దీనిని సమాసము చేసినపుడు, 'స' అనునది 'అన్' గా మారి, 'అన్ + ఆదరః = 'అనాదరః' అని యైనది. దీనింబట్టి స అనునది, హలాదిపదముతో సమసించినపుడు, అకారముగాను, అజాదిపదముతో సమసించినపుడు, అన్ గాను మారుచుండును, అని తెలిసినది. స-పక్షం=అపక్షం. స-ఈశ్వరః = అనీశ్వరః. ఇదియే నష్టో సమాసములోని విశేషము.

కర్మధారయమునకు విగ్రహవార్యము.

'పీఠాస్త్రం' అనునది కర్మధారయసమాసము. దీని విగ్రహము, పీఠం చ లతో వస్త్రం చ' అనునది.

‘పీఠవస్త్రాః’ అనునపుడు, విశేష్య మగువస్త్రపదము బహువచనములో నున్నది గాన, దీనివిగ్రహమునందు, ‘పీఠాని చ తాని వస్త్రాః చ’ అని చెప్పవలెను. ఇట్టి కర్మ ధారయసమాసమునకు విగ్రహవాక్యమును జెప్పెడువిధమును వ్రాయుదును.

సమాసమున విశేష్యపదము ఏలింగమో తెలియవలె, ఏవచనమో తెలియవలె. పిమ్మట విశేషణపదమునుగూడ, ఆలింగములో, ఆవచనములో ప్రథమావిధక్తిలో మొదట ఉచ్చరించి, తరువాత ‘చ’ అనుదాని నుచ్చరించవలె. దాని తరువాత ‘తత్’ శబ్దమును ఆలింగములోనే, ఆవచనములోనే ఆవిధక్తిలోనే ఉచ్చరించవలె. తరువాత విశేష్యపదమును, తనలింగములో, తనవచనములో, ప్రథమావిధక్తిలోనే ఉచ్చరించవలె. తరువాత మరల ‘చ’ అనుదాని నుచ్చరించవలె. అపుడు విగ్రహవాక్య మగును. పైయుదాహరణముల రెంటిని గమనింపుడు (1) పీఠం చ తత్ వస్త్రం చ-ఇది విగ్రహము. పీఠవస్త్రం - ఇది సమాసము. ఈసమాసమున విశేష్య మగువస్త్రపదము సపుంసకలింగము, ఏకవచనము; గనుక, విగ్రహమున, విశేషణ మగుపీఠపదమును ‘తత్’ అనుపదమును సపుంసకలింగమునను, ఏకవచనమునను జెప్పితిమి. ప్రథమావిధక్తి అన్నిటికిని సమాసమే. (2) ‘పీఠవస్త్రాః,’ అనుసమాసపదములో, విశేష్య మగువస్త్రపదము బహువచనమునను, సపుంసకలింగమునను ఉన్నదిగాన, దానివిశేషణమును, తచ్చబ్రమునుగూడ,

బహువచనముననే, నపుంసకలింగముననే, చెప్పకొనుచు,
'పీతాని చ తాని వస్త్రాణి చ' అని విగ్రహముచేసితిమి.

బహువ్రీహీసమాస విగ్రహవార్యము

'నీలాంబరః' = నల్లనివస్త్రము కలవాడు. ఇది బహు
వ్రీహీసమాసము. ఇందు నీలపదము విశేషణము, అంబర
పదము విశేష్యము. ఈ అంబరపదము నపుంసకలింగము.
కాని ఈరెండుపదములు గూడి బహువ్రీహీ సమాస మయి
మఱియొక పుంలింగనామమునకు విశేషణ మయినది గాన,
'నీలాంబరం' అనియుండక, 'నీలాంబరః' అని పుంలింగము
లో నిలిచెను. దీనివిగ్రహము 'నీలం-అంబరం-యస్య-సః',
నీలం=నల్లని, అంబరం=వస్త్రము, యస్య=ఎవనికిగలదో,
సః=వాడు, 'నీలాంబరః' అనబడును. ఈబహువ్రీహీలో
నింకొకవిశేషమును గలదు. 'నీలాంబరః' అనుపదమునకు,
'నల్లనివస్త్రము కలవాడు' - అని యిదివఱ కర్థము చెప్పి
తిమి; కాని, ఆపదమునకే, నల్లని రెండువస్త్రములు కల
వాడనియు, నల్లనిచెక్కములు రెంటికంటె నెక్కువ
కలవాడనియును. అర్థముఁ జెప్పవచ్చును. ఇట్టిసంద
ర్భములలో, విశేష్య మగువస్త్రముయొక్క సంఖ్యను
విగ్రహవార్యమునఁ గనఁబఱచవలెను.

ఉ। రెండు నల్లనిచెక్కములు గలవాడయినచో 'నీలే-
అంబరే-యస్య-సః' అనియును, రెంటికన్న నెక్కువ వస్త్ర
ములు గలవాడయినచో 'నీలాని - అంబరాణి - యస్య -
సః' అనియును జెప్పవలెను. నల్లనివస్త్రము కలవారు,

ఒకరుగాని, ఒకరికంటె నెక్కువమందిగాని, స్త్రీలుగాని, నపుంసకములుగాని, అయినపుడు విగ్రహవాక్యములో, యచ్చబ్దములను మార్పుచుండునెను.

ఉ॥ నల్లనస్త్రముగలవాడు ఇద్దఱు పురుషు లైనపుడు ౧ 'నీలం-అంబరం-యయోః-తే' అనియును; ఇద్దఱికింటి నెక్కువమంది అయినపుడు, ౨ 'నీలం - అంబరం - యేహం - తే' అనియును; నల్లనస్త్రము గలది ఒకస్త్రీ అయినపుడు, ౩ 'నీలం - అంబరం - యన్యాః - సా' అనియును; అట్టి స్త్రీలు ఇద్దఱి అయినపుడు, ౪ 'నీలం-అంబరం-యయోః-తే' అనియును; అట్టిస్త్రీ లిద్దఱికింటి నెక్కువమంది అయినపుడు ౫. 'నీలం-అంబరం-యాసాం-తాః' అనియును; నల్లనస్త్రము కలది ఒక నపుంసకవస్తు వయినపుడు, ౬ 'నీలం-అంబరం-యన్య - తత్' అనియును; అట్టివి రెండువస్తువు లయినపుడు, ౭ 'నీలం - అంబరం - యయోః - శే' అనియును; అట్టివి రెండింటి నెక్కువవస్తువు లయినపుడు, ౮ 'నీలం-అంబరం - యేహం - తాని' అనియును జెప్పవలయును.

ఇపుడు పైని వ్రాసిన యెనిమిది విగ్రహవాక్యములకును గ్రామముగా సమాసరూపములను వ్రాయుచున్నాను. ౧ = నీలాంబరా. ౨ = నీలాంబరాః. ౩ = నీలాంబరా, ౪ = నీలాంబరే. ౫ = నీలాంబరాః. ౬ = నీలాంబరం. ౭ = నీలాంబరే. ౮ = నీలాంబరాణి - అనియును వర్పడును.

బహువ్రీహిలో, మఱిరెండుభేదముల వ్రాయుచును. ౧ సహపూర్వపదబహువ్రీహి- అబ్రాహ్మణః, లేక, అవిద్య మాన బ్రాహ్మణః(గ్రామః) ౨. సహపూర్వపదబహువ్రీహి..

సపుత్రః, లేక సహపుత్రః (దశరథః.) అర్థము:- ౧. బ్రాహ్మణుడు లేని, గ్రామము- బ్రాహ్మణులు లేని, గ్రామము అనిగాని, బహువ్రీహిలో రెండుపదము లుండి, ఆరెండును మొత్తముగా మఱియొక నామమునకు విశేషణ మగును; గాన. 'బ్రాహ్మణః' లేక, 'అవిద్యమానబ్రాహ్మణః' అనునవి, 'గ్రామః' అనునామమునకు విశేషణములయి, బ్రాహ్మణుడు లేనిది, గ్రామము అని గ్రామముయొక్క స్వరూపమును దెల్పినవి. దీనివిగ్రహవాక్య మేమన-౧ స-బ్రాహ్మణః - యస్మిన్ - సః, లేక ౨ స - బ్రాహ్మణః - యస్మిన్ - సః. దేనియందు బ్రాహ్మణుడు లేడో అది అని మొదటి విగ్రహమున కర్థము; దేనియందు బ్రాహ్మణులు లేరో అది అని రెండవవిగ్రహమున కర్థము. అనగా మొత్తము సమాసమునకు బ్రాహ్మణవిహీన మయినది. (అట్టిది) గ్రామము, అని తాత్పర్యము. మొదటిదానిలో 'స' అను దానికి, 'నా_స్తి' అనియును, రెండవదానిలో 'స' అనుదానికి 'స సంతి' అనియును అర్థము చెప్పికొనవలె. ఇదే 'సఖ్ పూర్వపదబహువ్రీహి.' ౨ 'సపుత్రః' లేక 'సహపుత్రః' అనువానికి 'పుత్రేణ-సహ-వర్తతే' అని విగ్రహము. అనగా కొడుకుతోఁగూడ నుండువాడు అని అర్థము. సమాసమున, సపుత్రః, లేక సహపుత్రః, అని యుండును. ఇద్దఱు కొడుకులతోఁ గూడినవాఁ డన్నపుడును, బహుపుత్రులతోఁ గూడినవాఁ డన్నపుడును 'సపుత్రః' లేక 'సహపుత్రః' అనియే యుండునుగాని, విగ్రహములో మార్పిము భేదము. పుత్రాభ్యాం - సహ - వర్తతే =

ఇద్దఱుపుత్రులతోఁగూనినవాఁడు = సపుత్రః, లేక సహపుత్రః. పుత్రైః - సహ - వర్తతే = బహుపుత్రులతోఁగూనినవాఁడు = సపుత్రః లేక సహపుత్రః. ఈసమాసమునకు, విశేష్య మయినదానిలింగచనములను బట్టి, సమాసరూపము నిల్పుచుండును. ఇంకను, బహువ్రీహి ప్రభేదములు గలవు. స్రస్తుతమున కివి చాలునని నాయాశయము. విశేషజ్ఞానము నలయునన్న, మావ్యాకృతి సంగ్రహమునఁ గనంపగును.

ద్వంద్వసమాస విగ్రహవార్యము

విగ్రహము

సమాసము

౧. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ=రామలక్ష్మణౌ.
౨. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ -
భరతః-చ = రామలక్ష్మణభరతాః.
౩. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ
భరతః-చ-శత్రుఘ్నః-చ = రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నాః.
౪. బాలః-చ - వృద్ధః-చ = బాలవృద్ధౌ
౫. బాలా-చ - వృద్ధా-చ = బాలవృద్ధాః
౬. బాలాః-చ-వృద్ధాః-చ = బాలవృద్ధాః.

ఏకశేషమునుగూడ ద్వంద్వప్రభేదమని చెప్పవచ్చును;
గాన, దానిస్వరూపమును వ్రాయుచును.

విగ్రహవాక్యములో రెండుపదము లుండినను, 'సమాస' పదమున ఒకపదమే నిల్చియున్నచో, దానిని 'ఏకశేషము' అందును.

ఉ॥ 'మాతా-చ-పితా-చ' ఇది విగ్రహము. తల్లియు, తండ్రియు, అని దీని అర్థము. 'పితౄకా' ఇది సమాసము. తల్లిదండ్రులని దీని అర్థము. స్త్రీపులింగపదములలో పులింగ పదమే నిలుచును పున్నపుంసకములలో సపుంసకపదమే నిలుచును. ఇటులనే, 'పుత్రశ్చ - పుత్రీ - చ' పుత్రౌ = కొడుకు కూతురు-అని యర్థము. ఇది ఏకశేషము.

ఇంతవఱకును, సామాన్య మగువ్యాకరణవిషయమును వ్రాసితిని. దీనిని గమనించి మాపాఠకులు, అచిరకాలములో, సామాన్యవ్యవహారార్హ మగు శుద్ధగీర్వాణ వాణీకంఠాభరణమై నన్నుఁ బ్రోత్సహింతురుగాక !

శ్రీహయగ్రీవార్పణ మస్తు.

సాంధ్రార్థ పదానుబంధము

అ

అంతరః = దగ్గటివాడు - లోపలివాడు

అంతర్థాయ = చాటు

అంతర్థి = చాటు

అంతర్థి భవతి = చాటుగుచున్నాడు

అంతర్థి భూయ = చాటు

అంభః = నీరు

అఙ్గి = కన్ను

అగ్నిమథ్ = నిప్పు చిలుకువాడు

అగ్నిమథి = జీడి

అగ్రణిః = నాయకుడు

అగ్రేభోటం = ముందు తిని

అట్ట కూలి = పూటపూటిల్లు (హోటల్)

అట్టాలకః = హోటవాటిపడినదియిల్లు

అద్దతి = అడ్డుచున్నాడు

అత్యంత్యతి = చాటువేయచున్నాడు

అధిపి = సరే, అవును

అధరః = క్రిందివాడు - పెరని

అధిగృహం = ఇంటినిద

అధ్యాప్తే = అధిష్ఠించుచున్నాడు

అనాశంచ్యః = హోడుకోక, హోడు

అనుగంగం = గంగసామగన (వేయక

అన్యః = మఱియొకడు

అన్యతమః = చాలమందిలో నొకడు

అన్యతరః = ఇద్దరిలో నొకడు

అపరః = మఱియొకడు

అపసారయతి = తొలగించుచున్నాడు

అప్సరాః = అప్సరస

అభ్యస్యతి = అభ్యసించుచున్నాడు

అయం = నీడు, ఈ

అయః = ఇనుము - ఉక్కు

అయే = ఓహో! (జ్ఞప్తికెచ్చుకొనుట)

అరం = బండిఆకు

అర్చి = వెలుగు - కాంతి

అర్జునః = మర్రి చెట్టు

అర్వాక్ = తరువాతది

అర్హియాన్ = మఱిచిన్నవాడు

అవాక్ = దక్షిణదిక్కు

అస్మక్ = వెత్తురు

అస్తం = కనబడకుండ

అస్మాన్విక్ = మావంటి

అశా = వీడు - ఈ

ఆ

ఆ = ఓహో! - కోపార్థకము

ఆకాశరామేశ్వరం = కాశీ మొదలు

రామేశ్వరము వఱకు

ఆశంచతి = హోడుకొనుచున్నది

ఆశంచయతి = హోడుపెట్టుచున్నాడు

ఆశంచయతు = హోడుపెట్టుటకు

ఆశంచతుం = హోడుకొనుటకు

ఆశంచ్యః = హోడుకొని, హోడుపెట్టి

ఆత్మా = కాను

అవః = నీళ్లు

అవద్ = అవుతు

అవన్నః = అవన నొందినవాడు

అవీనం = పొడుగు

అప్రాతస్సాయం = ప్రార్థనాగ్రాకులు

అఖాలగోపాలం = చిన్న పెద్ద లండలు

అమ = సరే, అవును

అమం = వచ్చిది

అవర్తః = మడి (హిమాలయము వలకు)

అనేకుశీతావలః = నేకువు మొదలు -

అస్తే = కూర్చున్నాడు, ఉన్నాడు

ఇ

ఇయం = ఈమె-ఈ

ఇష్టాన్యాయః = పునాది

ఇష్టికా = ఇటుక

ఈ

ఈర్ష్య = ఇటువంటి

ఉ

ఉత్తరః = తరువాతివాడు, పయివాడు

ఉదక్ = ఉత్తరదిక్కు

ఉదంచతి = తోడుచున్నాడు

ఉదృవతి = పుట్టుచున్నాడు

ఉద్యాయ = పుట్టి

ఉన్నమయశి = ఎత్తుచున్నాడు

ఉన్నమయ్య = ఎత్తి

ఉపనిషద్ = ఉపనిషత్తు

ఉపదీపం = దీపముదగ్గట

ఉపనగరం = పట్టణముదగ్గట

ఉపపథం = దారిదగ్గట

ఉపహారః = కామక్ ఫలాహారము

ఉపహరీకరోతి = కాన్క వెట్టు

చున్నాడు

ఉపహరీకృత్య = కాన్కగాజేసి

ఉపాసక్ = చెప్పు

ఉపాస్తే = ఉపాసన చేయుచున్నాడు

ఉపేక్షతే = ఉపేక్షించుచున్నాడు

ఉపః = తొమ్మిది (చున్నాడు)

ఉల్లిఖతి = గీయుచున్నాడు, పొడుచు-

ఉల్లేఖః = పోటు, గీత,

ఉల్లంతతి = ఎత్తి పొడుచుచున్నాడు

ఏ

ఏతాదృక్ = ఇటువంటి

ఏషః = ఈ వీడు

ఏషా = ఈ, ఈమె

ఐ

ఐషమః = ఈయేడు, ఈసంవత్సరము

ఓ

ఓజః = ప్రశాసము

క

కంకనీ = అకాశరచెట్టు

కంజాకః = తవుడు

కంటకారికా = వాకుడు

కండలే = చీల్చుచున్నాడు-పొట్టు

(తీయుచున్నాడు)

కందుకః = బంతి

కంధరా = మెడ

కంబుకా = పెన్నేరుచెట్టు
 కక్ష = చంక
 కకుభ్ = దిక్కు
 కక్షేధరం = చంక నెత్తుకొని
 కచ్చరం = ముటికిగుడ్డ
 కచ్చారః = కచ్చారము
 కడ్డతి = గట్టి వడుచున్నాడు
 కశకః = ఇండువగింజ, చిల్లగింజ
 కశమః? = చాలమందిలో నెవడు
 కశరః? = ఇద్దరిలో నెవడు
 కనీనికా = కంటిగుడ్డు
 కనీయాన్ = ఇద్దరిలో చిన్నవాడు
 కపిశీర్షకం = కోటబురుజు
 క్రయికః = అమ్మేవాడు
 కరంకః = తాంబూలపువీడు
 కరవశ్రం = చేబంపము
 కరీషః = ఏరుడుపిడక
 కర్తరీ = కత్తెర
 కర్మ = పని
 కర్మారః = కర్మరివాడు
 కలమః = కలము, లేఖని
 కళపెకాయతే = కళపెక్కాడుచున్నది
 కలహాయతే = పోట్లాడుచున్నాడు
 కలింజః = తెరచాప
 కల్కః = కలికము
 కల్కనం = కలికమువేయుట
 కళా = కొరడా
 క్వథతి = మరుగుచున్నది, క్రాగుచున్నది
 క్వథయతి = కాచుచున్నాడు

కాంస్యం = కంచు
 క్షిపతి = చిమ్ముచున్నాడు వినరు
 (చున్నాడు)
 కీచ్యక్? = ఎటువంటి
 కుటరః = తరికంబము
 కుటీయతి = గుడినెలోనున్నట్లున్నాడు
 కులాలః = కుమ్మరివాడు
 కుల్యాషః = అలచందలు
 కుషిత్యా = పిండి
 కుష్టన్ = పిండుచు
 కుష్టాతి = పిండుచున్నాడు
 క్రుధ్ = కోపము
 క్షుధ్ = అకలి
 కుసుమం = పూవు
 కుద్యతి = అకలిగొనుచున్నాడు
 కురతి = గీయుచున్నాడు
 క్రుధ్యతి = కోపపడుచున్నాడు
 కూటయంత్రం = తోను
 కూడతి = పేరుకొనుచున్నది, మనీశ
 (వింతుచున్నది)
 కూర్పికా = బున్ను
 క్రకరాః = కొలువము
 కృకం = ముచ్చిలిగుంటపై బుడిపె
 కృకాటికా = ముచ్చిలిగుంట
 కేలా = మోచేతిపోటు
 కోలం = తెప్ప
 కోకాశః = మీర
 క్షేపీయాన్ = మటివ్యరితమయినది
 క్షోడియాన్ = కుద్రమైనది

ఖ

ఖర్జూరి = కర్జూరము
 ఖర్బుజ = కర్బుజపండు
 ఖలిం = కళము
 ఖారీ = పుట్టి
 ఖుర = గిట్ట

గ

గరియాన్ = గొప్పది
 గ్రగధన్ = కూర్పుచు
 గ్రగ్నాతి = కూర్పుచున్నాడు
 గ్రామణి = గ్రామాధికారి
 గి = వాక్కు
 గ్రీవా = మెడ
 గృహస్థ = గృహస్థుడు
 గోఫణా = వడివెల

ఘ

ఘట్ట = ఘట్టము, కట్ట
 ఘురతి = గుఱక పెట్టుచున్నాడు
 ఘృతకోకాశి = నేరివీర

చ

చక్షు = కన్ను
 చక్రమతే = గెండుచున్నాడు
 చక్రమ్య = గెంతి
 చతుష్క = కోనేరు
 చంద్రమా = చందమామ
 చిక్కణం = చిక్కనైన
 చికిత్సతి = కుదుర్చుచున్నాడు
 చిత్రకార = చిత్రపువ్వువాయువాడు

చిరికా = వెంటిక

(చున్నాడు)

చూషతి = పీల్చుచున్నాడు, జుట్టు
 చేత = మనస్సు

ఛ

ఛాగణ = దారి

జ

జు(టు)లి = పుట్టుమచ్చ
 జానన్ = తెలిసికొనుచు
 జానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడు
 జ్యాయాన్ = గొప్పది, గొప్పవాడు
 జిజ్ఞాసతే = తెలియదలచుచున్నాడు
 జోషం = డింక

త

తక్షతి = చెక్కుచున్నాడు
 తత్రతవాన్ = పూజ్యుడు
 తప = తపస్సు
 తమ = చీకటి
 తాడఘా = సమ్మెట, సుతై
 తాదృక్ = అటువంటి
 త్యాగృక్ = నీవంటి

తిరిట = తిరి

(చున్నాడు)

తిరోధవతి = కనబడకుండఁజేపు

త్విట్ = కాంతి

తేజ = తేజస్సు

తక్షక = వడ్రంగి

ద

దక్షిణ = కుడివైపుది

దధి = పెరుగు

ధవీయాన్ = దూరపురి
 ద్రుఢీయాన్ = దృఢమైనది
 ద్యహమశ్చానం = తెన్నాళ్ళుగడపి
 దారు = కొయ్య
 ద్రాఘీయాన్ = పొడుగుచి
 ద్వాః = ద్వారము
 ద్విత్ = శత్రువు
 దీర్ఘయతి = పొడిగించుచున్నాడు
 దీర్ఘయతే = పొడుగవుచున్నాడు
 దీర్ఘకరోతి = పొడిగించుచున్నాడు

ధ

ధనుః = విల్లు
 ధుక్షతే = రాజవేయుచున్నాడు
 ధూః = ధువు

న

నభః = ఆకాశము
 న్యంచతి = బోర్లగులుచున్నది
 న్యంచయతి = బోర్లించుచున్నాడు
 న్యంచయితుం = బోర్లించుటకు
 న్యంచుతుం = బోర్లగులుటకు
 న్యంచ్య = బోర్లపడి-బోర్లించి
 నాతికృతం = అంతన్నముకాని
 నాతికీర్త్యం = అంతపొడుగుకాని
 నాతిస్థూలం = అంతరావుకాని
 నాతిప్రాస్త్యం = అంతపొట్టికాని
 నైమ = అనగా, వేరు
 న్యాయవాదీ = పకీలు
 నిఘోషతి = రాచుచున్నాడు

నిట్ = కాత్రి
 నిఘరామ్ = మిక్కిలి
 నిఘః = వేపచెట్టు
 నిర్మండలః = నేగడు
 నిర్మాతి = నిర్మించుచున్నాడు
 నిర్మాతుం = నిర్మించుటకు
 నిర్మాయ = నిర్మించి
 నిర్మాతయతి = పగటిర్చికొనుచున్నాడు
 నిష్కలా = ముట్లుచిగిన ఆదురి
 నేదీయాన్ = దగ్గఱది

వ

వంక్తిః = వరుస
 వండితాయతే = వండితుడగు
 వంథాః = చారి (చున్నాడు)
 వంపతా = వంపరవనస
 వదకః = వదకము
 వయః = పాలు, నీరు
 వరః = వరాయివాడు
 వరారి = నిరుడు
 వరిడయతే = పల్లికొట్టుచున్నాడు
 వరిడయితుం = పల్లికొట్టుటకు
 వరిడీనః = పల్లి
 వరిడీయ = పల్లికొట్టి
 వరిమార్జతి = తుడుచుచున్నాడు
 వరిమాష్టుం = తుడుచుటకు
 వరిమృత్యుం = తుడిచి
 వరున్ = ముందఁజేరు
 వశ్యుః = చెన్నెముక
 వరోక్షం = తెలియకుండ

పల్వలః = చిన్న మడుగు
 పళిరః = మెల్ల కంటి వాడు
 ప్రగ్రీవః = బాలిసు
 ప్రతాన్ = విస్తారముగా
 ప్రతివారి = ప్రతివారి
 ప్రథియాన్ = మిగుల వికారి మైనది
 ప్రదూతా = ఇంకా
 పాపియాన్ = పాపాత్ముడు
 పాళికా = దుద్దు
 పార్శ్వకః = గారడీ వాడు
 ప్రాక్ = తూర్పు
 ప్రాయః = బహుళః
 ప్రాపాదీయతి = మేడలో నున్న
 (ట్లున్నాడు)
 పిండభర్తారీ = ముద్ద భర్తారము -
 భర్తారపువందు
 పిండయతి = ముద్ద చేయుచున్నాడు
 పిండికరోతి = ,, ,,
 పిండికృత్య = ముద్దచేసి
 పిల్లాకః = పక్షిపిల్ల
 పీయూషం = ఆమృతము, అన్న
 పుత్రశీ = గర్భబొమ్మ
 పునన్ = పవిత్రము చేయుచు
 పునాతి = పవిత్రము చేయుచున్నాడు
 పుమాన్ = పురుషుడు
 పురూరవాః = పురూరవశృక్రవర్తి
 ప్లట్ = కాల్పవాడు
 పూః = పురము
 పూతికా = పునుగుపిల్ల

పూర్వః = తూర్పువాడు
 పూరిః = మోపు-మూట
 వెళ వెళాయతే = వెళ వెళలాడుచున్నది
 వేళలః = సున్నితమయిన
 పోడికా = చెడ్డు
 ప్రోష్ఠిలః = నమ్మెట
 ఫేనాయతే = నురుగులు గ్రక్కుచున్నది
 ఫేనికః = కుంకుడు చెట్టు

బి

బర్పరః = తుమ్మచెట్టు
 బర్పూరః = తుమ్మచెట్టు
 బలియాన్ = బలవంతుడు
 బంహియాన్ = గొప్పవాడు
 బ్రహ్మ = బ్రహ్మచేవుడు
 బ్రహ్మచారి = బ్రహ్మచారి
 కాప్పాయతే = ఉబ్బవేయుచున్నది

భ

భగవాన్ = భగవంతుడు
 భర్త శే = వేగించుచున్నాడు
 భవాన్ = నీవు
 భవార్చక్ = నీవంటి, మీవంటి
 బ్రాట్ = ప్రకాశించువాడు
 బిషక్ = వైద్యుడు
 భూయః = మరల, చాల
 భూయాన్ = చాల
 భూః = కనుబొమ్మ
 భృట్ = వేగించువాడు
 భోర్కరాః = బొక్కెన

మ

మంజు = మనోహరము
 మంటక = పూరీ
 మండం = మీదగడ
 మండలం = గుండ్రనిది, రాష్ట్రము, జిల్లా
 మండూక = కప్ప
 మంథాన = కవ్వము
 మజ్జా = చేప-క్రొవ్వు
 మజ్జికా = మజ్జిక
 మద్దు = తుడుము
 మడికాచ = చెంపలిచెట్టు
 మన = మనస్సు
 మనాక్ = కొంచెము
 మరిచం = మీయము
 మర్జికా = మర్జిక
 మర్దినుం = మర్దించుటకు, పొడిచేయు
 మర్కః = మర్కఃస్థానము (టకు
 సుఖి = నిరా
 ముఖమడి = నిరాబుద్ధి
 మసి = మసి
 మహాత్మ్యం = గొప్పదనము
 మహానాగ = పొన్నచెట్టు
 మహామారి = ప్లేగు-బొబ్బలరోగము
 మహిమా = మహిమ
 మహిష = దున్న
 మహిషి = గేదె-రాజభార్య
 మహియాన్ = గొప్పవాడు
 మ్రుదీయాన్ = మెత్తని
 మాడి, మాడి = మేడ

మార్బక్ = నావంటి
 మార్జయతి = తుడుచుచున్నాడు
 మాలక = దిబ్బ
 మాలికా = మేడ
 మాలాత్యుణం = కామంచిగడ్డి
 మాహాన్యం = గొప్పదనము
 మింథ = మిండడు
 మిథంపచ = బుబ్బుడు
 మిదచ్చక = కంపాలిదిమ్మ
 మిరంజీక = మిరాసీ
 మిశ్రయతి = కలుపుచున్నాడు
 ముట్ = టొంగ
 ముర్రావ్రతం = ప్లాంపు
 ముమూర్షతి = రావసిద్ధముగానున్నాడు
 ముష్టింపచ = బుబ్బుడు
 ముసుండ = ఇనుపకట్టలాటికట్ట
 మూలకం = ముల్లంగి
 మృదిత్వా = మర్దించి
 మృద్నన్ = మర్దించుచు
 మృచ్ఛాతి = మర్దించుచున్నాడు

య

యతి = సన్న్యాసి
 యవనికా = తెర
 యవీయాన్ = చిన్నవాడు
 యాదృక్ = ఎటువంటి
 యుగపత్ = ఒక్కమాటుగా
 యుత్ = చీ
 యుష్మాదృక్ = మీవంటి

౧

రజః = ధూళి - పరాగము. పొడి

రాజధానీ = రాజధాని

రాజా = రాజు

రాబ్ = రాజు

గుట్ = రోషము

రేశః = రేశపు

రోచిః = కాంతి

రోమంథాయతే = నెమరువేయుచున్నది

రామకం = చౌటికప్పు

రాహిషః = కొండగొట్టె

ల

లక్ష్మిః = లక్ష్మి

లఘ్నియాన్ = చులకనిది

లలాటం = నొసలు

లలాటికా = పావటబొట్టు

లవణయతి = ఉప్పులో వేయుచున్నాడు

లిట్ = రుచిచూచువాడు

లిసన్ = అంటికొనుచు

లినాతి = అంటికొనుచున్నది

లునన్ = కోయుచు

లునాతి = కోయుచున్నాడు

లేఖారియః = పోస్టాఫీసు

వ

వంకతే = వంకపెట్టుచున్నాడు

వంకః = వంక, బొంకు

వంగతి = వంగుచున్నాడు

వంధ్యా = గొర్రెలు

వచః = మాట

వతి = కృష్ణ పడము

వధతి = వధించుచున్నాడు

వపుః శరీరము

వయః = వయస్సు

వర్చః = వర్చస్సు

వర్షియాన్ = పండ్లుగడచినవాడు

వలతే = వలచుచున్నాడు

వల్క్యయతి = వల్క్యచున్నాడు

వాః = నీరు

వాక్ = వాక్కు

వాదీ = వాది

వానప్రస్థః = వానప్రస్థుడు

వావయతి = ఆరవేయుచున్నాడు

వారిః = కోరిక

వారిపాశ్యా = తిరుగుదువువు

వాస్యా = బాడిత

వ్యామః = వార

విజిలః = జిడ్డుగరి

విట్ = మనుష్యుడు

విరుణ్ణః = చెంచలి

విద్వాన్ = పండితుడు

విధవా = విధవది-ముంద

విధురః = పెద్ద ము లేనివాడు

విపద్ = ఆపత్తు

విపన్నః = ఆపదలో మున్నవాడు

విపాశయతి = ఉచ్చువదల్చుచున్నాడు

విశదీకరోతి = సప్తవలచుచున్నాడు

విశ్యః = సమస్తము

విట్టి = వెట్టి చాకిరి-జీతముల తైములేని

విమోచి = కలరా (చాకిరి)

విస్మయతే = ఆశ్చర్యపడుచున్నాడు

విస్మాపయతే = ఆశ్చర్యపెట్టుచున్నాడు

విస్మాప్యతా = ఆశ్చర్యపెట్టి

విస్మిత్యతా = ఆశ్చర్యపడి

వీరణం = వివిగ్ధుడి

వీరుధ్ = వీర

వృణన్ = వరించుచు

వృణాతి = వరించుచున్నాడు

వృద్ధి = వృద్ధి - నడ్డి

వేత్తి = ఎటుఁగుచున్నాడు

వేధా = బ్రహ్మ

వేల్లితి = వెళ్ళుచున్నాడు

వై జిల్లం = జిల్లు

వై దివిక = వేలుపు వాయించువాడు

వై దిక్ = వీర వాయించువాడు

వై నీరకం = గడపుమోకు

వరిభ = కుచ్చెరి

వరిభయతి = కుచ్చెళ్ళు పెట్టుచున్నాడు

శ

శకావరి = పిల్లి పీచర

శంఠి = శాదుక తై

శక్తావయతి = పల్కరించుచున్నాడు

శక్తాయతే = మ్రోయ చున్నది

శర్కరా = చక్కెర, గురిక రాయి

శ్రామ్యతి = అరియుచున్నాడు

శ్వా = కుక్క

శ్రగు = మునగకెట్టు

శర = శల

శరీష = దిరిసెనకెట్టు

శరోధి = మెడ

శల = కళ్ళములలో గింజ లేరుకొనుట

శష్యతే = మిగులుచున్నది

శ్రీ = లక్ష్మి

శూద్రవన్ = శూద్రునివలె

శ్శాగ = కొమ్ము-శ్శరము

శేషయతి = మిగుల్పుచున్నాడు

శ్రేయ = మేలు

శ్రేయాన్ = మేలయినది

ష

షండ = నవ్వంపకుడు

స

సక్తి = శాడ

సద = సదస్సు

సది = శుక్ల పతము

సంపత్ = సంపద

సంపన్న = సంపద కలవాడు

సమశీతోష్ణ = అంతచల్ల నవెచ్చనకాని

సప్రాట్ = సార్వభౌముడు

సగ = సరస్సు

సవయా = స్నేహితుడు

సంవత్సరయతి = బట్ట కన్నుచున్నాడు

సంవత్సర్య = బట్ట కప్పి

స్థవీయాన్ = గొప్పది

స్వయతే = చిలువవ్వనవ్వచున్నాడు

స్వః = కాను-తన
 స్వరూః = బ్రహ్మ
 స్వయం = స్వయముగా
 సాచి = అర్థముగా
 సాంప్రతం = ఇప్పుడు-మంచిది
 సాసా = గంగదోలు
 స్థానే = మంచిది-యుక్తము
 స్మిత్యా = చిటునవ్వు నవ్వి
 స్త్రీ = అడుది
 సుత్రిగా = సుత్రై
 సుధీ = మంచిబుద్ధిగలవాడు
 సునోతి = పిందుచున్నాడు

సుష్టు = కాగుగా, భేష్
 సేనానీ = సేనానాయకుడు
 స్థేయాన్ = స్థిరమయిన
 స్నేయాన్ = ప్రియైన
 సాచిక = దర్శివాడు
 హ
 హామమాన్ = హనుమంతుడు
 హాశం = వచ్చని
 హ్రోదః = హృదుగు
 హారః = హారము
 హుమ్ = ఊ-గడమాయింపు
 హేమాక్షి = హిమగంటికూర

ప్రత్యేకానః పంథము

ఇందలి అకారాంతకల్పములు వృక్షవాచకము లగునేని పులింగము
 లనియు, ఫలపుష్పవాచకము లగునేని నవసంకల్పము లనియు, మణిదీర్ఘాం
 తము లన్నియు స్త్రీలింగము లనియు, త్రాయకముగ గ్రహింపఁదగి
 యున్నను, వ్యవహారసౌకర్యముకొఱ కాయాపదాంతములయందు వృక్ష-
 పుష్ప-ఫలాదికల్పములను జేర్చి వ్యవహరింపఁదగును. ఉదా:-

అగస్త్య వృక్షః (పుం) = అవిసెచెట్టు అగస్త్య ఫలం = అవిసెపండు
 ,, పుష్పం (న) = అవిసెపువ్వు ,, బీజం = అవిసెగింజ
 ,, శలాటుః (పుం) = అవిసెకాయ ,, పల్లవః = అవిసెచిగురు

తీగ యనునర్థము వలయునపు డిందలి ప్రతిపదాంతమునందు 'ల'తా
'శబ్దమును జేర్చి వ్యవహరించదగును.

ఉదా:- అలాబులతా (ప్రి) = సొరితీగ; కారవెల్లలతా (ప్రి) = కాకర
తీగ; కోశాశకీలతా (ప్రి) = వీరతీగ; జాతీలతా (ప్రి) = జాతితీగ

అంకోలః = ఊపగుచ్చెట్టు
అగస్త్యః = అగినె-అనిసె
అమృత = ఉచ్చిత
అపామార్గః = ఉత్తరేణు
అరుక = గజనిమ్మ
అలర్క = ములుఉచ్చిన
అలాబు = సొర
అశ్వత్థః = రావి
అహోదః = ఉదయచెట్టు
అర్తగళ = ఆరుదొండ
అస్త్రిక = అల్లము
ఉదుంబరః = మేడి
ఉపారకా-ఉపారకీ = దుంపబచ్చలి
ఉర్వారుక = దోస
ఏరిగజ = తగిరిసె
కడః = అరటి
కపిత్థః = చెలగ
కర్కారుకీ = ములుదోస
కలంఠి = తీగెబచ్చలి
కళింగక = పుచ్చ
కర్ణికారః = కొండగోగు-తేల
కాకమాచీ = కామంచి
కామాక్షి = కామంచి
కారవెల్ల = కాకరచెట్టు

కుండః = మొల్ల
కుమారీ = కలబంద
కుస్తుంబరీ = కొత్తిమిరి
కుస్తుంబర = ధనియాలు
కుష్మాండః-కూష్మాండః = గుమ్మడి
కోశాశకీ = వీర
కైడర్య = కరివేము
ఖర్జూరా-కజ్జారపుచెట్టు
గంధవత్ర = వెల్లి
గరీ = గరుగ్గాయ
గాంగేగుక = బలును
గౌళి = పావలి
ఘంటారవా = గిలకచెట్టు
ఘృతకోశాశకీ = నేలివీర
చంపక = పంపగి
చిందా = చింత
చిందావృక్షం = చింతాకు
చిందావృక్షం = చింతచిగురు
యాత = మామిడి
జంబీర = నిమ్మ
జంబు-జంబూ = నేరేమ
జాతీ = జాతి
జీవంపి = మనుకాల
ధురనీ = చేతరాసి

డిల్లీ = కొయ్యగూర
 దీప్య = వాము
 ద్రాక్ష = ద్రాక్ష
 ధాన్యాకం = ధనియాలు
 ధాత్రి = ఉసిరిగ
 సక్షత్ర = చుక్కూర
 నాభిగోళి = బొడ్డుపావలి
 నారంగ = నారింజ-నారదబ్బ
 వర్షమంజరి = చెంచలి
 వరూషక = చిట్టి ప.
 ప్లవ్గ = జువ్వ
 పునర్నవా = గలితేగు
 పటోలి = పొట్ట
 పాతా = పొద్ది
 బదరి = రేగు
 బహువీజ = జామ
 బృహతీ = ములక
 బింబం = దొండ
 భవ్య = పింగవిమ్మ
 భాష్పా = దొగ్గలి
 భూతికూష్మాండ = బూడిదగుమ్మడి
 మహాశిలీ = పెద్ద చిక్కుడు
 మాతులుంగ = హాడిఫలము
 ముండి = దోడనరము
 మూషకకర్ణి = ఎలుక చెవికూర
 మేధి = మెంతి
 మేఘనాద = చిట్టి
 యూధికా = అడవి మొల్లి

రక్తకూష్మాండ = పెద్ద గుమ్మడి
 రోచన = బూరుగుచెట్టు
 వచా = పస
 వజ్రవల్లి = పల్లెరు
 వట్టి = మట్టి
 వాసంతి = వసంతమల్లె
 వాస్తుకం = చక్రవర్తి కూర
 వార్తాక = వంకాయ
 వ్యాఘ్రీ = వాకుసు
 వార్షికా = ఎఱ్ఱ మల్లె
 వేదముఖ్య = వెడ
 వైకుంఠ = తుమ్మి
 శమీ = జమ్మి
 కాశీ = దోడకూర
 కాకుట = చేమ
 కాశికా = సుగంధిపాల
 శ్రగు = మునగ
 శ్రీహస్తీ = గుమగు
 శుశీ = పొట్టి
 సుకుమారీ = వింజాడి
 పాల = పపె-మర్ది చెట్టు
 హంజికా = గంటుచారంగి
 ఊర = గొబ్బి
 షిప్రకం = పొడిపింఠి
 షిరివల్లి = నేగుమ్మడి
 షుద్ధఫలా = బుడమ
 షుక = గొలిమిడి

